

Archief van artikelen die een relatie hebben met het thema dynamische versus statische kwaliteit.

2022 - aktueel

Verslaggeverscolumn Ariejan Kortewegin den haag

De Nieuwe Denktank, een middenmotor voor Pieter Omtzigt en de politiek

Zie rode alinea 's

29 juni 2022

Op de dag dat de verhoren van de enquêtecommissie Groningen begonnen, werd even verderop een denktank gelanceerd. Zoiets als een kaars die aan twee kanten brandt. De enquêtecommissie onderzoekt overheidsfalen in de jaren die achter ons liggen, de denktank wil een 'constructieve tegenmacht' vormen die dergelijke mislukkingen in de toekomst voorkomt. Tussen die twee vuren woekert de verwarring van het nu, waarin wantrouwen en kortzichtigheid om voorrang strijden.

De Nieuwe Denktank is de naam. Wat suggereert dat er ook oude denktanks zijn. Het wonderlijke van de Haagse politiek is dat die juist vrijwel denktankloos is. Partijen hebben hun veelal in slinkende toestand verkerende wetenschappelijke bureaus, die soms (Partij voor de Dieren) louter een pr-functie vervullen. Daarnaast is er een stelsel aan adviesraden en ondersteunende instituten – RIVM, SCP, Algemene Rekenkamer, WRR, Planbureau voor de Leefomgeving, Centraal Planbureau en zo nog een rijtje – die direct met de overheid verbonden zijn, doorgaans met werknemers in overheidsdienst.

De denktanks die er zijn – Clingendael, The Hague Centre for Strategic Studies van Rob de Wijk, tot voor kort ook het Institute for Global Justice – houden zich vooral bezig met internationale ontwikkelingen.

foto

Pieter Omtzigt met René Cuperus bij de lancering van De Nieuwe Denktank. Beeld De Nieuwe Denktank

De Nieuwe Denktank komt voort uit de Stichting Sociale Christendemocratie, een clubje kritische CDA'ers dat zich in het gedachtengoed van Pieter Omtzigt herkent. Denktank-secretaris Henriëtte van Hedel was daar actief, net als Denktank-directeur Bart-Jan Heine. De Denktank wil breder mikken. Bij de lancering in Nieuwspoort spreekt Diederik Boomsma, CDA-raadslid in Amsterdam, maar ook René Cuperus, die voor Clingendael werkt en een

verleden heeft bij de Wiardi Beckman Stichting van de PvdA. NRC-columnist en microbioloog Rosanne Hertzberger stemde vaak VVD, maar bekeerde zich tot de ChristenUnie.

Een denktank dus van wat in Den Haag **wel het brede midden wordt genoemd: partijen die dezer dagen moeite hebben hun natuurlijke achterban vast te houden. De zorg daarover klinkt door. Directeur Heine gebruikt de helft van zijn betoog om alle crises te noemen waaronder Nederland gebukt gaat. 'Er is een systeemcrisis die vanuit het midden moet worden tegengegaan', zegt hij. 'Dat midden is te stil.'** Hij spreekt van gezonde vaderlandsliefde, van gematigdheid en waarachtigheid, van een zorgzame overheid.

Boomsma stelt vast dat 'complexiteit een alibi is om besluiten te depolitiseren'. En Hertzberger vindt dat een 'heerlijke kneedbare wetenschap' de plaats van God heeft ingenomen. Om de gebreken van de wetenschap aan te tonen, somt ze een reeks foutieve onderzoeksresultaten op, zonder te vermelden dat die fouten op hun beurt door wetenschappelijk onderzoek zijn gecorrigeerd. Conclusie: 'Wetenschap moet worden teruggeduwd naar de randen van het politiek domein.' Cuperus komt met de waarneming dat populistische partijen groeien in landen met een krimpende verzorgingsstaat. Landen zoals Nederland dus, waar de afstand groeit tussen rijk en arm, stad en land. 'Het politieke midden dreigt te imploderen.'

Intussen heeft zich één politicus bij de lancering gemeld. Goedkeurend kijkt hij van achter in het zaaltje toe. Pieter Omtzigt, de man van wie wel gedacht wordt dat hij in zijn eentje het politieke midden kan revitaliseren. In zijn boek *Een nieuw sociaal contract* hekelt hij beleid dat blindvaart op modellen en voorlichters, en bepleit hij de oprichting van ... denktanks. 'Niet voor niets hebben omringende landen veel grotere denktanks bij zowel overheid als politieke partijen. Nederland heeft hier nog een belangrijke stap te zetten.'

Komt dat even mooi uit. De denktank als missing link voor de man die het midden vaste grond onder de voeten wil geven. Zeker als die denktank net als hij een nieuw sociaal contract bepleit. Zo krijgt zijn beweging na de oprichting van een Steunfonds steeds meer gestalte. Maar de denktankers zijn zo ver nog niet. Boomsma verzekert nog altijd een stadse CDA'er te zijn, Cuperus wil het brede midden omvatten, desnoods met een randje SP. En Omtzigt zegt een beetje verontwaardigd zich niet te hoeven verantwoorden waarom hij deze lancering wilde meemaken.

Een middenmotor voor de politiek, dat wil De Nieuwe Denktank zijn. Vlak daarvoor had ik de Groninger paardenboer Sijbrand Nijhoff gezien, die zijn verhoor bij de enquêtecommissie afsloot door een foto met aardbevingsscheuren te tonen. 'Die scheuren zitten ook in de Groninger mens.'

Hoe die scheuren in de toekomst te voorkomen, daar krijgt de denktank zijn handen vol aan.

Referendum ging om wantrouwen versus vertrouwen

EU-associatieverdrag

artikelHet referendum over het EU-associatieverdrag met Oekraïne was niet een kwestie van rechts tegen links, of religieus versus niet-religieus. Het ging ook nauwelijks om het verdrag zelf, maar veel meer over sociale samenhang en wantrouwen versus vertrouwen. Dat is de analyse van electoraal geograaf Josse de Voogd, die aan de hand van verkiezingsuitslagen Nederland langs een politieke sociaalgeografische meetlat legt.

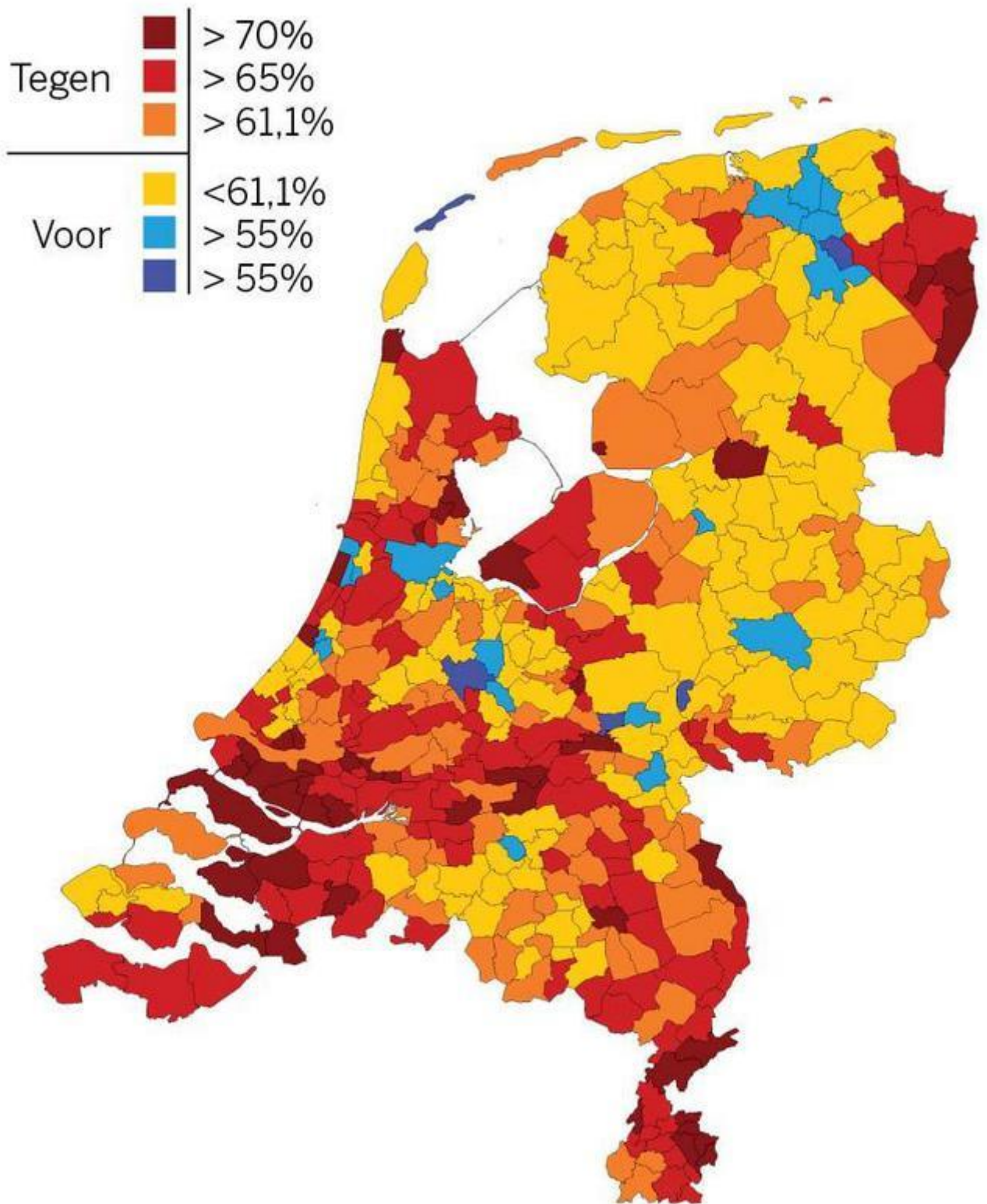
Door: Robert Giebels 7 april 2016, 19:22

-
-
-
- <http://s.vk.nl/s>

De referendumuitslag is voor de aan de Universiteit van Amsterdam verbonden De Voogd een feest van herkenning. Hij maakte een kaart van die uitslag, zie hieronder, waaruit blijkt hoe hartgrondig gemeentelijke bevolkingen 'tegen' hebben gezegd. De donkerste kleuren duiden op het uitschreeuwen van een nee, zoals op Urk waar 83,3 procent tegen het verdrag is.

In een handvol gemeenten won 'voor', met daarbij grote steden zoals Amsterdam, Groningen, Leiden en Nijmegen. Dat zijn allemaal gekende universiteitssteden, net als Wageningen en Utrecht waar ze het hardst 'ja' hebben geroepen.

Uitslag referendum 2016

[De spreiding van de ja en de nee stem. De ja-gemeenten zijn blauw. In de okergele gebieden won nee, maar met een lager percentage dan gemiddeld. © Josse de Voogd](#)

Stabiliteit en sociale samenhang in protestante deel

In de provincie Groningen is een opvallende tegenstelling

Het grootste deel van de kaart gaat op aan gemeenten waar weliswaar 'tegen' is gestemd, maar niet met de overtuiging van Urk. In die gemeenten zeiden tussen de 50 en 61 procent van opgekomen kiezers 'nee'. Dat grote, aaneengesloten gebied in het oosten en noorden van Nederland valt De Voogd op als hij het naast kaarten legt die over de gemoedstoestand van de bevolking gaan.

In dat vooral protestante deel van het land draait het om stabiliteit en sociale samenhang. 'Hier krijgen PVV en SP weinig voet aan de grond', zegt De Voogd. 'Hier wordt veel vrijwilligerswerk gedaan en het landschap is aantrekkelijk. Ze zijn daar niet rijker dan de rest van Nederland, niet hoger opgeleid, wel sociaal verbonden.' In de provincie Groningen is een opvallende tegenstelling. Tegenover booming Groningen, de stad, en enkele randgemeenten staat het verarmde oosten met Pekela als uiterste waar 77,6 procent 'nee' heeft gestemd. Trekt De Voogd dat 'nee-gebied' naar Oost-Drenthe door, dan ziet hij een haarscherpe grens tussen zowel zand en veen, als tussen een beetje tegen en fel tegen het Oekraïneverdrag.

Het midden blijft massaal thuis

Wat dit zegt is dat het midden, VVD, PvdA en CDA, innerlijk sterk verdeeld is over een thema zoals het referendum van woensdag dat aansneet

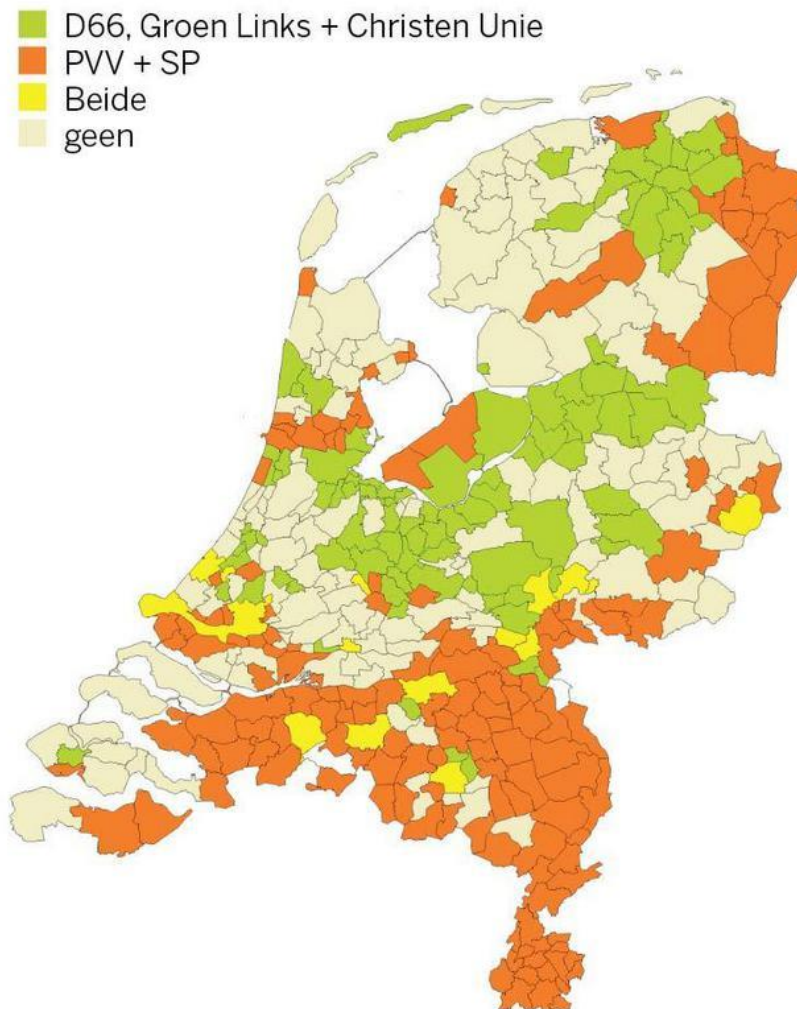
Pekela, daar stemde men bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen nog PvdA, de partij die juist voor het verdrag is. Ook VVD en CDA stemden in de Kamer voor het verdrag, maar er zijn typische VVD- en CDA-gemeenten die, net als Pekela en de PvdA, 'hun' partij niet volgen. Zo zei VVD-bolwerk Hellevoetsluis fel 'nee' en deden ze in CDA-gemeente Susteren hetzelfde. In Amsterdam (PvdA), Bloemendaal (VVD) en Bedum (CDA) volgden ze dan weer netjes de verkiezingsuitslag van 2012.

Wat dit zegt is dat het midden, VVD, PvdA en CDA, innerlijk sterk verdeeld is over een thema zoals het referendum van woensdag dat aansneet. Tegelijk duidt het erop dat het midden massaal is thuisgebleven. De partijen die zich het duidelijkst hebben uitgesproken voor 'nee', SP en PVV en voor 'ja', D66, GroenLinks en in iets mindere mate ChristenUnie, hebben de ruim 3 miljoen kiezers naar het stemhokje gekregen. Dat is goed te zien als je de kaart met de referendumsuitslag vergelijkt met de kaart die laat zien in welke gemeenten de partijen die zich duidelijk 'voor' of 'tegen' hebben uitgesproken bovengemiddeld scoren. Oost-Groningen, Limburg, Zeeland, Flevoland en een strook in midden-Nederland, vanaf Rotterdam tot en met Oss is tegelijk nee- en SP en vooral PVV-land. Het zijn industriële gebieden en perifere krimpregio's, vaak katholiek of juist streng protestants, waar de bevolking lager dan gemiddeld is opgeleid.

Die gebieden liggen grofweg om de door De Voogd genoemde 'Green belts', aaneengesloten gemeenten waar de mensen het goed zeggen te hebben, hoogopgeleid zijn en in een aantrekkelijke omgeving wonen. Daar kruisten ze woensdag het vaakst 'voor' aan en het minst

'tegen'. Het zijn tegelijk de gemeenten waar de partijen die zich in de afgelopen campagne het hardst maakten voor dat 'ja', bovengemiddeld goed scoren bij normale verkiezingen.

Oververtegenwoordiging

© Josse de Voogd

Gemeenten waar D66, GroenLinks en ChristenUnie respectievelijk PVV en SP gezamenlijk meer stemmen haalden dan het landelijk gemiddelde bij de Provinciale Statenverkiezingen van 2015. © Josse de Voogd

[illegible]

De Nederlander is boos

Voetnoot Arnon Grunberg

Hiermee is het zwarte scenario voor het kabinet werkelijkheid geworden. Nederland, tot 1 juli ook nog tijdelijk voorzitter van de EU, heeft zich opnieuw buiten de Europese orde geplaatst. Net als bij het referendum in 2005 over de Europese Grondwet heeft de Nederlandse kiezer een duidelijke grens getrokken. Een grens die halt zegt tegen de Europese Unie.

Er is wel een markant verschil vergeleken met elf jaar geleden. Toen was er een opkomst van ruim 63 procent. Dit keer werd de opkomstdrempel van 30 procent net overschreden. Volgens de wet kan het kabinet de uitslag bij een opkomst onder de 30 procent negeren. Maar het overduidelijke signaal dat uitgaat van de uitslag, maakt niet veel verschil bij een opkomst van net onder de 30 of net boven de 30 procent.

Hoewel de uitspraak niet bindend is – het gaat immers ‘slechts’ om een raadgevend referendum – heeft premier Rutte er goed aan gedaan aan de uitspraak zeer serieus te nemen. Het betekent dat het kabinet voorlopig afziet van het indienen van de goedkeuringswet die leidt tot ratificatie van het associatieverdrag tussen de Unie en Oekraïne. Vervolgens is de vraag hoe aan de grieven van de tegenstanders tegemoet kan worden gekomen.

Hier is een nieuwe parallel met 2005. Want waar heeft de kiezer nu in meerderheid tegen gestemd? Voor zover er al sprake was van een inhoudelijke campagne, waren de bezwaren tegen het associatieverdrag nogal divers. **In elk geval was de kritiek vooral gevoelsmatig.**

De onduidelijkheid over de beweegredenen bood het kabinet Balkenende in 2005 na de nee-stem tegen de Europese Grondwet ruimte om cosmetische veranderingen aan te brengen. Op dezelfde manier kan premier Rutte opereren. Er bestaat veel huiver dat Oekraïne met het associatieverdrag één stap verwijderd is van een volledig EU-lidmaatschap. Voor Nederland zou duidelijker geëxpliciteerd kunnen worden dat dit niet de bedoeling is.

Zorgelijker voor het kabinet maar ook de meerderheid van pro-Europese partijen in de Tweede Kamer is de anti-Europese onderstroom die opnieuw uit de uitslag blijkt. Nederland staat binnen de Europese Unie al bekend als één van de meer sceptische lidstaten. Maar voor de kiezers is dit blijkaar niet voldoende. Die kiezer heeft gesproken. Dat is voor dit moment het enige dat telt.

Wat Europa beslist, voelen ze in Urk meteen

op Urk Met 83,3 procent had Urk de meeste tegenstemmers. Wat Europa beslist, voelen ze op Urk direct, vanwege de visserij.

- Kim Bos
- Thomas Rueb

8 april 2016

Foto Gino Kleisen

Spanje was het een tijdje helemaal. Een paar Urkers waren van vakantie teruggekomen vol goede verhalen en toen ging heel Urk ernaartoe. Later werd dat Turkije, toen Egypte. „In Urk wordt alles overlegd en besproken”, zegt Geert Weerstand (67), kunstenaar en spil van de Urkse gemeenschap. „Veel dochters komen hier nog elke dag bij hun moeder op de koffie.”

Hij wil maar zeggen: een Urker beslist nooit alleen. Niet over vakanties, en ook niet over, zeg, een referendum.

Met 83,3 procent tegen had Urk dinsdag de meeste nee-stemmers van Nederland. Hoe dat komt? Weerstand: „Als je Urk wil begrijpen, weet ik precies waar jullie moeten zijn. Kom, ik rijd.”

Urker dan visrokerij Jongens van de Fant krijg je het niet. Vernoemd naar vader ‘Fant’ (Frans). ‘De jongens’ zijn broers Harm, Gerrit en Frans. Wat hebben ze gestemd? Tegen. Waarom? „Naar de wijste van de familie wordt geluisterd.”

Hier is dat Jacolien de Boer (22), die al gauw als spreekbuis naar voren wordt geschoven. „Zij studeert!” Jacolien heeft dinsdagochtend nog haar best gedaan om iedereen naar de stembus te krijgen. Familie, vriendinnen, mensen die vis kwamen kopen. Ze is bezorgd over corruptie in Oekraïne, en de invloed die dat op Nederland kan hebben.

Ook nu komt de vis op tafel: gerookte zalm en schol. Die eet je met de hand, want hier doen ze niet moeilijk als het makkelijk kan, legt Geert Weerstand uit. In het bijkeukentje zijn inmiddels tien mannen aangeschoven. „Ze kan wel praten, hè?”

Onvrede over visserbeleid EU

Urk is sinds 1939 geen eiland meer, maar het voelt voor bewoners nog steeds als een losgezongen stukje Nederland. Het is op Urk. Winkels verkopen T-shirts en stickers met ‘I love Urk’. „In een plaats als Emmeloord zou je dat nooit zien”, zegt een medewerker van het toerismebureau.

Op Urk dragen veel mensen dezelfde naam. In de loop van het leven verdien je daarom een bijnaam: Piet de Boer van de zalmrokerij werd Pietje Lef. En „Jacolien van de 33” is vernoemd naar de kotter van haar pa. Waarom de Fant zo wordt genoemd weet niemand meer precies. Iets met „zo sterk als een olifant” en een levendige fantasie. En het lijkt op Frans.

De zaken lopen goed, maar o wat kunnen de broers soms balen van ‘Europa’. Vorige week nog: toen voerde de EU een nieuwe regel in die voorschrijft dat vis niet meer in water gekoeld mag worden, vertelt broer Harm. „Maar hoe we het wel moeten doen? Dat kan niemand ons vertellen.”

Naar de wijste van de familie wordt geluisterd

Jongens van de Fant, visrokerij

[illegible]

Blijft Europa bestuurbaar onder het 'nee-virus'?

Analyse: het 'nee-virus'

Het was in Wenen begin maart. Kurt Mimmmler, een gemoedelijke man van 70, manoeuvreert zijn Mercedes soepel door de straten. Hij heeft een pensioen maar dat houdt niet over. Daarom rijdt hij nog steeds taxi. Oostenrijk heeft een goede verzorgingsstaat, veel medische zorg is gratis, zegt hij. Maar dat is meteen zijn probleem. Het Allgemeine Krankenhaus in het 8e Beziirk zit vol met buitenlanders. 'Het eerste wat ze laten doen is nieuwe tanden nemen.' Hoe kan dit bekostigd blijven worden?

Door: Arie Elshout 8 april 2016, 21:30 volkskrant

Mimmmler stemde altijd op de sociaaldemocratische SPö. Nu niet meer. Het maakt toch niets uit. Maar als hij zou stemmen, zou het zomaar een proteststem kunnen worden, net als bij het echtpaar bij wie hij zijn passagier afzet. De zeventigers wantrouwen alles en iedereen. De gevestigde politiek, de overheid. Ze steunen de extreemrechtse FPö.

Deze mensen hebben het niet heel slecht maar ook niet heel breed. Voor hen niet om de paar jaar een universitaire sabbatical, geen vage maar comfortabele banen in de cultuur- of therapiesector, geen vrijheid hun hippe werk te doen vanachter een laptop in het koffiehuis. Vroeger heetten ze nog arbeiders, nu worden ze aangeduid als 'verliezers'. Hun vroegere belangenbehartigers, de sociaaldemocraten, kijken amper meer naar ze om. Hun zekerheid reikt tot het einde van de maand en derhalve zijn ze altijd bedacht op bedreigingen, reële en denkbeeldige. Ze uiten zich soms weinig gearticuleerd, daar hebben ze niet voor doorgeleerd. Maar ze hebben een stem.

Laat het volk aan het woord en het gromt, met de EU als kop van Jut

Die gebruiken ze om het de elites steeds moeilijker te maken. Ze zijn voer voor populistten geworden en laten zich gelden in opiniepeilingen, referenda en andere verkiezingen. In Duitsland beleefde het rechts-populistische Alternative für Deutschland (AfD) een doorbraak, mede doordat er in de recente deelstaatverkiezingen mensen gingen stemmen die dat nooit hadden gedaan. In Oostenrijk rukt de FPö op en heeft de regeringscoalitie van conservatieven en sociaaldemocraten abrupt een eind gemaakt aan de Merkeliiaanse welkomcultuur voor vluchtelingen. En in Nederland eindigde het Oekraïne-referendum in een nee tegen het associatieakkoord met dit land.

Democratische hindernisbaan

Laat het volk aan het woord en het gromt. Met de Europese Unie vaak als kop van jut.

Het is een groot probleem voor Brussel. De EU heeft zich steeds verder uitgebreid. Ze vertegenwoordigt 28 lidstaten met 500 miljoen inwoners. Het is een succesverhaal maar het is wel een heidens karwei om al die landen, met verschillende temperamenten, gevoeligheden en geschiedenissen, elke keer weer op één lijn te krijgen.

De besluitvorming vormt een democratische hindernisbaan. Allereerst zijn er de staats- en regeringsleiders. In moeilijke dossiers, zoals de euro en de vluchtelingen, moeten zij de knopen doorhakken. Steevast wordt dat nachtwerk. Dan is het woord aan de parlementen. Ook altijd spannend, maar tot zover gaat het meestal goed. De kneep zit 'm steeds vaker in het derde en laatste obstakel: een steile klimwand in een diepe vijver. Oftewel een referendum. Vrijwel elke keer dat een Europese regering om 'meer' Europa vroeg was het antwoord 'neen', inventariseerde Reuters deze week.

Met het houden van referenda volgen lidstaten dus een soort borderline-politiek. De kans dat het mis gaat is groter dan dat het goed gaat. De Britse premier David Cameron beseft dat. In februari onderhandelde hij op de Brexit-top onafgebroken dertig uur met de overige leiders over een pakket hervormingen dat de Britse kiezers 23 juni moet overhalen tegen een vertrek uit de EU te stemmen. Hij kreeg zijn collega's aan zijn kant, een heel continent. Maar het moeilijkst wordt het overtuigen van 63 miljoen Britten. Zijn Ierse collega Enda Kenny waarschuwde hem: een referendum is het lastigste aller volksraadplegingen, want een uitgelezen kans voor een humeurig electoraat een stok tussen de benen van regeerders te steken.

En chagrijn is er volop deze dagen, in Europa, in Amerika. Donald Trump en Bernie Sanders zijn daar uitgegroeid tot magneten die zoveel kiezerswoede aantrekken dat ze de Republikeinse en Democratische voorverkiezingen op hun kop hebben gezet. Ook daar veel hoofdpijn bij het establishment.

Slachtoffer van de globalisering

De gewone man weet niet meer bij wie hij nog kan aankloppen. Hij wordt genegeerd of gedemoniseerd

De boosheid zit bij veelal blanke kiezers uit de lagere inkomensgroepen die zich slachtoffer voelen van de globalisering. Hun banen worden weg-geautomatiseerd of verdwijnen naar het buitenland, terwijl ze in eigen huis te maken krijgen met immigranten, die met hen concurreren om banen, goedkope woningen en uitkeringen. Martin Wolf, van de Financial Times, schreef in januari zich niet te verbazen dat 'gewone mensen' zich verweesd voelen. Bij welke van de gevestigde partijen kunnen ze terecht? Rechts hamert op afslanking van de verzorgingsstaat, versoepeling van het ontslagrecht en immigratie als bron van goedkope arbeidskrachten. En links werpt zich op als hoeder van de multiculturele samenleving, beschermer van minderheden en ziet immigratie vooral als mensenrecht.

De gewone man weet niet meer bij wie hij nog kan aankloppen. Hij wordt genegeerd of gedemoniseerd, komt uit bij populistten en reageert zich in het stemhokje af op de elite, de hele wereld maar vooral ook op Europa. Wie het gevoel heeft niet te worden gehoord gaat schreeuwen.

Tijdgeest

De dialoog met kiezers is vaak moeilijk, maar wie heeft gezegd dat democratie gemakkelijk is

Het is de tijdgeest en stelt politici voor een dilemma. Europa's problemen, zoals de vluchtelingen en het terrorisme, vereisen een gemeenschappelijke aanpak. Iedereen wil dat na aanslagen. Maar het wordt steeds moeilijker besluiten aanvaard te krijgen door kiezers. Zeker

in een uitdijende EU. Soms lijkt het erop dat Europa een kritische grens nadert, waar voorbij de besluitvorming vastloopt en de EU begint te ontrafelen, vooral als ook het volk via directe democratie zijn ontregelende stem opeist.

Europees aartsvader Jean Monnet was daartegen. 'Het is verkeerd de volkeren van Europa te raadplegen over de structuur van een gemeenschap waarmee ze zelf geen praktische ervaring hebben.' Dat standpunt is echter niet meer houdbaar in een tijd waarin iedereen via de social media overal over meepraat.

Nieuwe referenda komen eraan, na Groot-Brittannië volgt Hongarije met een plebisciet over migratie. Sommigen in Brussel zouden willen dat het ophoudt. Maar is het niet een beter idee om gewoon te proberen sommige campagnes te winnen?, schrijft de Financial Times. Bijvoorbeeld door niet zoals VVD en PvdA met de handrem erop voor Europa te pleiten. Natuurlijk kunnen de verliezers van de globalisering niet tevreden worden gesteld met het stoppen van de globalisering, of is het onduidelijk wat nee-stemmers concreet willen. De dialoog met kiezers is vaak moeilijk, maar wie heeft gezegd dat democratie gemakkelijk is.

XX

Op 9/4/2016 maakte Gerdi Verbeet, oud kamervoorzitster in het programma Buitenhof ook opmerkingen die er op wijzen dat ze begrijpt dat de aandacht voor statische kwaliteit sterk is verwaarloosd.

XX

Dijsselbloem toont begrip voor oplevend nationalisme

Internationale samenwerking Burgers denken niet alleen dat ze minder te vertellen hebben door 'Brussel'. Dat is ook echt zo, zegt minister Dijsselbloem.

- Maarten Schinkel

15 april 2016

Het tempo van internationale integratie heeft te hoog gelegen. En het groeiende nationalisme waar het Internationaal Monetair Fonds voor waarschuwt, is een begrijpelijke reactie daarop.

Dat zegt minister Dijsselbloem (Financiën, PvdA), ook voorzitter van de Eurogroep, tegen NRC in Washington, in de marge van de IMF-voorjaarsvergadering.

„Mensen gaan meer hechten aan hun eigen, directe zeggenschap omdat ze het gevoel hebben dat de zaken ze aan het ontglippen zijn naarmate er meer geregeld wordt op internationaal niveau”, zegt Dijsselbloem. „Dat leeft niet alleen in Europa, maar ook in de Verenigde Staten.”

Hechtere Europese Unie is wens- denken

Nationalisme moet volgens hem niet alleen worden gezien als een probleem, dat tot minder samenwerking kan leiden. Het is ook een reactie op die samenwerking. „Er is een naoorlogse periode geweest waarin de Europese samenwerking door idealisme werd gevoed. Het idee was ook dat dit tot meer democratische legitimiteit zou leiden. In de praktijk is de invloed van de kiezer echter afgenomen. Dat is niet alleen een gevoel bij de burgers, het is echt zo.”

Dijsselbloem hoort, als voorzitter van Eurogroep, om zich heen dat een eventuele Britse uittreding uit de EU, de zogeheten Brexit, zou moeten leiden tot een hechtere unie bij de overblijvers. „Dat is wensdenken.” Dat geldt ook voor het streven naar een politieke unie, om de euro beter te laten functioneren. „Moet er een Europese minister van Financiën komen? De besluiten over de sociale zekerheid, de pensioenen, de belasting, zouden deels naar Brussel gaan. Ik denk dat dit soort gedachten juist heel schadelijk zouden zijn voor de samenwerking in de muntunie. De eurosceptis bij het publiek zou dan een nog grotere omvang aannemen. Ik deel het idee van de burgers dat ze directe zeggenschap willen houden over zaken die hen echt raken.”

Landen moeten volgens de minister zelf de verantwoordelijkheid houden. Hij is dan ook voor een ‘intergouvernementeel’ model, waarbij unanimiteit van besluitvorming geldt. „We hebben nu gemeenschappelijke begrotingsregels en een bankenunie. Daarin houden landen zelf de verantwoordelijkheid. Ik ben niet voor verdere grote sprongen voorwaarts. Dat is een wanhoopsoffensief om de boel bij elkaar te houden. We moeten versterken en verbeteren wat we nu hebben.”

Commentaar: eerste inhoudelijke reactie die er op wijst dat ‘mijn’ analyse begrepen wordt.

Nu nog vorm geven....

XX

Kan links het initiatief weer nemen in de politiek?

Hans Goslinga – 01/05/16, 07:30

Van belang voor mij onderstaande passage, (overigens hele artikel is

Interessant, opgeslagen onder Macron):

][...] dringt zich een nieuwe overweging op. De kans neemt toe dat een linkse of progressieve combinatie de grootste wordt en het initiatief kan nemen bij de coalitievorming na de verkiezingen. Vorige week schreef ik over de beweging 'En marche!' van Emmanuel Macron in Frankrijk, die op deze basis de oude tegenstelling wil doorbreken en een tegenwicht wil vormen tegen het groeiende nationalistische populisme.

Het is een interessant initiatief, omdat Macron ook het oude partijenbestel wil doorbreken. Dat lijkt ook hier, kijkend naar het succes van de ledenloze PVV, aan betekenis te verliezen. In dat licht komt de suggestie van Bos wellicht te vroeg. De oude vormen en gedachten sterven niet zo gauw, een keerpunt komt wel in zicht.

Commentaar: de tijd is rijp voor de start van een nieuwe partij:

DE MIDDENPARTIJ

XX

Het politieke midden is aan het verdampen

Ger Groot – 01/05/16, 18:50

Zie archief.

XX

Zie de vetgedrukte passages (en in rood toevoeging van mij)

Begrenzing: een oerbehoefte

Sebastien Valkenberg – 02/05/16, 14:06

Interview **Hoeveel grenzeloosheid kan een samenleving hebben?** (= Dynamische kwaliteit) Die vraag dringt zich op naar aanleiding van de actualiteit. De stroom migranten uit het Midden-Oosten en Afrika is nog lang niet gestopt en lijkt moeilijk onder controle te krijgen. De EU breidt verder uit, maar de Europese leiders vertellen daar niet bij waar de grens van die uitbreiding ligt.

Grenzen dicht, roepen sommige politici. (statische kwaliteit) Anderen pleiten juist voor een open houding, zoals Denker des Vaderlands Marli Huijer die een manifest opstelde waarin ze pleitte voor openheid naar vluchtelingen. De geschiedenis van Europa, stelde Huijer, laat zien dat niet de gesloten samenleving, maar de open samenleving de grootste kans op vrede en welvaart biedt.

Tegelijkertijd zijn er signalen dat de samenleving zich juist steeds meer laat leiden door xenofobie.

•

De argwaan jegens 'buiten' kun je niet domweg herleiden tot xenofobie.

Filosoof Ad Verbrugge (VU) gebruikt liever een ander woord om het huidige sentiment in de samenleving te duiden. "Apeirofobie. Angst voor het onbegrensde, in het Nederlands."

Leg uit. Apeirofobie is geen vastgelegd begrip dat je tegenkomt in de filosofische handboeken.

"Het is afgeleid van 'apeiron', het Griekse woord voor oneindig of onbegrensd. In de Oudheid was men gefascineerd door het onderwerp. Denk bijvoorbeeld aan de paradoxen van Zeno van Elea, waarvan de beroemdste zegt dat beweging niet mogelijk is. De argumentatie begint met Achilles die van A naar B wil rennen. Voordat hij de eindstreep kan bereiken, moet hij eerst de helft van de afstand van A naar B afleggen. Maar ook die afstand heeft een eerste helft die eerst moet worden afgelegd, en ook die halve helft kun je weer delen. Zeno besloot dat beweging niets meer dan een illusie was, aangezien je deze exercitie kunt blijven herhalen. Ofwel: tot in het oneindige."

Hecht u niet te veel waarde aan een prikkelend gedachtenexperiment? Is apeirofobie niet een te zware term?

"Zeno is maar een voorbeeld. De angst voor het onbegrensde werkte op allerlei manieren door in het klassieke Griekenland. Je treft het motief ook aan in de politieke filosofie. Voor Aristoteles heeft een staat idealiter grenzen die vanaf de top van een berg met het blote oog zichtbaar zijn. Maatschappelijke orde kan alleen in de polis of stadsstaat bestaan, was de overtuiging. Daarbinnen zijn wetten en gewoonten van kracht die het sociale leven reguleren en heb je rechten, daarbuiten is er wanorde en ben je op jezelf aangewezen, in zekere zin vogelvrij. Er bestond bij de Grieken een sterk besef van het leven binnen de stadstaat versus

het leven daarbuiten. De argwaan jegens 'buiten' kun je niet domweg herleiden tot xenofobie. Men was niet zozeer bang voor het andere, maar stelde zich teweer tegen invloeden die onbeheersbaar waren en destructief konden uitpakken."

•

Een politieke ruimte impliceert grenzen. Een huis heeft muren, een land grenzen.

Nu naar het heden. Tegenwoordig is die apeirofobie goeddeels verdwenen, zo lijkt het. Hoe komt dat?

"Vele factoren hebben hierbij een rol gespeeld. Maar een belangrijke oorzaak zijn de jaren zestig geweest. Die stonden in het teken van de doorbreking van grenzen - die zouden de vrijheid van het individu maar inperken. **Kosmopolitisme werd de nieuwe norm. (alleen maar dynamische kwaliteit)** Veelzeggend is de status die apeirofobie momenteel heeft. Google het begrip en het staat in een rijtje met andere irrationele angsten, zoals pleinvrees en claustrofobie. Het is kortom iets waar we van af moeten."

En dat is onterecht?

"Het miskent wat de Grieken wél doorhadden. Een politieke ruimte impliceert grenzen. Een huis heeft muren, een land grenzen. Vele mensen herkennen dat 'intuïtief' wel. Alleen treft hen dan tegenwoordig snel het verwijt dat ze zich als kleinburgers gedragen en bang aan het verleden blijven hangen. Of dat ze zich terugtrekken achter de dijken, zoals Alexander Pechtold (D66) het steevast noemt. Hij vertegenwoordigt een kosmopolitische elite die pleit voor het opheffen of relativiseren van grenzen. Met de diagnose dat grenzen steeds diffuser zijn geworden, is op zichzelf genomen natuurlijk weinig mis. We reizen immers de hele wereld over en internet trekt zich ook weinig aan van natiestaten. Waar ik wel bezwaar tegen maak is de gevolgtrekking dat grenzen in politiek opzicht dus ook irrelevant zijn geworden."

Dus terug naar kleine gemeenschappen?

"Ik beweer niet dat alleen kleine gemeenschappen levensvatbaar zouden zijn, zoals destijds de Griekse polis. Maar de les die we van de Grieken kunnen leren is dat grenzen in allerlei opzichten een constituerende functie hebben. Vaak wordt dit pas zichtbaar als die grenzen worden weggevaagd."

Maak dat eens concreet?

"Je ziet het in de discussie over de toekomst van Europa. Wat zijn 'Europese grenzen' en op basis waarvan hebben we die bepaald? Burgers krijgen hierover weinig duidelijkheid van politici. Is de EU een economisch, juridisch, cultureel of meer een moreel project? En om wat voor gedeelde moraal zou het dan gaan? Mensenrechten alleen zijn te abstract en te algemeen om ons gemeenschapsgevoel te definiëren - dan kunnen de VS ook wel lid worden. Het probleem is niet zozeer dat de EU geografisch te groot is geworden, veel zwaarder weegt het feit dat grenzen nauwelijks nog een bepalende rol meer lijken te spelen, zowel naar binnen als naar buiten. Maar hoe zou dat ook mogelijk zijn, als het ons ontbreekt aan een duidelijke identiteit en onderlinge saamhorigheid? Het gevolg is de politieke ruimte van Europa, waarvan burgers vinden dat er weinig bescherming van uitgaat. Iedereen kan er lid van worden, maar ook binnendringen - en dat versterkt weer het gevoel van onveiligheid. Europa heeft een grenzenprobleem."

Je zult van politici niet snel horen waar de grens van de EU ligt. Maar is een zekere vaagheid niet eigen aan politiek?

"Natuurlijk kun je hun weigering om grenzen te trekken interpreteren als een strategische kwestie: je houdt mogelijkheden open. Ik meen echter dat de aarzeling een principiële oorsprong heeft.

"Kijk naar de huidige migratiecrisis. Waarom maken burgers zich ongerust? Mensen vrezen een open-einderegeling, terwijl er nu al evidente sociale problemen zijn met de integratie. Bij een open-einderegeling blijft onduidelijk of Nederland vijftigduizend, honderdduizend of nog meer migranten gaat opnemen.

Hier wreekt zich ook de belofte die uitgaat van mensenrechten. Die zijn immers universeel en overstijgen de landsgrenzen. Ze stellen dat mensen zich vrij mogen verplaatsen (artikel 13 van de universele verklaring van de rechten van de mens) en recht hebben op welzijn (artikel 25). We hebben het dan niet alleen over Nederlanders, Fransen of Duitsers wier burgerrechten door de staat gerespecteerd moeten worden, maar over alle mensen. Zo bezien zouden vele miljoenen mensen aanspraak kunnen maken op de verworvenheden hier. Getalsmatig hebben we het dan niet meer over vluchtelingen, maar over een volksverhuizing. Burgers hebben dat natuurlijk door. Ze vrezen niet zozeer het vreemde, als wel het onbegrensde, waarmee ze ook hun eigenheid verliezen. In plaats van xenofob zijn ze eerder apeirofob."

•

Ik zou de angst voor het oneindige niet willen cultiveren, maar je moet de paniek rond wegvallende grenzen wel serieus nemen.

Dus apeirofobie verdient een rehabilitatie?

"Dat is te sterk uitgedrukt. Ik zou de angst voor het oneindige niet willen cultiveren, maar je moet de paniek rond wegvallende grenzen wel serieus nemen. Je raakt ermee aan een menselijke oerbehoefte. Of het nu gaat om een uitdijende EU of om de aanhoudende migratiestroom, in beide gevallen is begrenzing onvermijdelijk. Je hoort vaak zeggen dat het sluiten van grenzen een illusie is of er wordt verwezen naar de miljarden die ons land volgens het CPB met deze maatregel zou mislopen. Daarmee wordt echter miskend dat de mens niet louter een homo economicus is. **Minstens zo belangrijk is het gevoel grip te hebben op de wereld.** Wanneer de situatie ons daartoe noopt is het natuurlijk mogelijk om grenzen te sluiten. Alleen is dit inmiddels moeilijk voorstelbaar door het dogma van de grenzeloosheid."

Commentaar: Ad verbrugge komt zoals anderen ook in de buurt van de Analyse van de Metafysika van de kwaliteit; maar ook hij ontbeert een nieuw begrippen kader.

XX

De woede zit in ons, en ze moet eruit

Voetnoot Arnon Grunberg

Column

Over de boze burger zullen we voorlopig niet uitgesproken raken, tenminste niet zolang steeds meer kiezers in Europa weglopen van de zogenoemde middenpartijen. De vulgair-marxistische verklaring luidt: het is de economie. Die verklaring schiet tekort.

Door: Arnon Grunberg 6 mei 2016, 02:00

Toen Fortuyn aan het begin van deze eeuw sprak over 'de puinhopen van Paars' had Nederland een ongekennde bloeiperiode achter de rug. Niettemin wist hij veel kiezers van het tegendeel te overtuigen; puinhopen hoeven niet echt te bestaan om de kiezer het gevoel te geven dat ze er toch zijn.

Wie iets meer wil begrijpen van boze burgers zou Woede en tijd van Peter Sloterdijk moeten lezen, een boek uit 2006 alweer. Sloterdijk schrijft dat mensen niet zozeer hartstochten hebben als wel dat hartstochten mensen hebben. Hij verbindt de woedende energie met trots en het verlangen naar erkenning.

De woede zit in ons, in de een meer dan in de ander, en ze moet eruit.

Integratie is een verkeerd idee

Leonie Breebaart – 22/05/16, 19:03

© Patrick Post. Richard Sennett is de schrijver van 'Samen', een boek over de kunst van het samenleven.

Interview We hoeven niet hetzelfde te denken. Als we maar kunnen samenwerken. Waar het ons aan ontbreekt, in de VS en in Europa, zijn diplomatieke vaardigheden, vindt de Amerikaanse socioloog en filosoof Richard Sennett.

•

De aanslagen in Parijs zetten diplomatieke vaardigheden als tact en humor nog verder onder druk.

'Wat is er gebeurd met mijn vriend Job Cohen?' vraagt Richard Sennett "Leeft hij nog? Hij moet erg oud zijn. Ik heb hem de laatste zes jaar niet meer gezien." Als hij hoort dat de PvdA-politicus op een zijspoor is beland, is hij zichtbaar getroffen. "Jammer, jammer" zegt hij, want, you know, hij begrijpt het."

Met 'het' bedoelt de Amerikaans-Britse socioloog de kunst van het samenleven. Hoe je dat doet, hoe je een samenleving ondanks diepgaande ideologische en religieuze verschillen bijeenhoudt, dat is het thema van zijn nieuwste boek 'Samen', dat komende week verschijnt,

en dat aan urgentie heeft gewonnen sinds het vier jaar geleden in het Engels uitkwam. De aanslagen in Parijs, de vluchtelingen crisis, zetten diplomatieke vaardigheden als tact en humor - vaardigheden die een moderne samenleving volgens Sennett broodnodig heeft - nog verder onder druk.

-

De lagere klasse verbindt haar onzekerheid met de aanwezigheid van buitenlanders

"Ik denk dat we een heel slecht decennium tegemoet gaan", zegt Sennett. "De lagere klasse verbindt haar onzekerheid met de aanwezigheid van buitenlanders. Je ziet dat ook bij de aanhangers van Donald Trump; de verliezers van de economie denken tegenwoordig behoudender dan de winnaars. Dat is in Amerika heel goed zichtbaar, maar het is zeker geen uniek verschijnsel."

Juist voor de verliezers van de economie heeft Sennett het als socioloog altijd opgenomen. Lang voordat die kritiek elders te horen was, bekritiseerde hij in 'De flexibele mens' de onzekerheid die de flexibilisering van de arbeidsmarkt met zich meebrengt.

En die belangstelling voor de achterblijvers van het kapitalisme is stevig geworteld in zijn jeugdervaringen, ervaringen waar hij in 'Samen' regelmatig naar verwijst. Nadat zijn vader (die in de jaren '30 al naar Spanje vertrok om tegen Franco te vechten) het jonge gezin voorgoed in de steek had gelaten, verhuisde hij met zijn moeder noodgedwongen naar één van de armste en gewelddadigste buurten van Chicago.

-

We leven niet in de jaren dertig, toen Duitsers weigerden te werken met Polen en Joden

-

© Patrick Post.

Richard Sennett

U waarschuwt in uw boek tegen wij-zij-denken. Begrijpt u eigenlijk waarom laagopgeleiden - in Amerika en in Europa - immigranten liever zien gaan dan komen? Dat ze hen zien als vijanden?

"Natuurlijk, als buitenlanders jouw baan inpikken, word je boos. Maar als mensen eenmaal werk hebben, blijken ze prima samen te kunnen werken met buitenlanders, dat blijkt keer op

keer uit onderzoek. In Engeland is er een tekort aan verplegers, niemand vindt het erg dat Syriërs die plaatsen innemen. We moeten dus geen karikatuur maken van de problemen. We leven niet in de jaren dertig, toen Duitsers weigerden te werken met Polen en Joden."

Het gesprek vindt plaats in een Indonesisch afhaalrestaurant, waar Sennett zijn gesprekspartner met diplomatieke tact naartoe heeft geloodst. "Dit ziet er goed uit, vind je niet?" In de helverlichte ruimte staan drie witte tafeltjes, de tv staat aan, het gepiep van de magnetron overstemt het NOS-journaal.

Maar hoewel de beroemde hoogleraar recht tegenover de tv zit, blijft zijn aandacht bij het gesprek. Zijn blik doet soms denken aan die van Woody Allen, hij praat relaxed, op het lijfje af, en is gekleed in een keurig overhemd en een dure zwarte jas die iets te los om hem heen valt, alsof hij niet echt hoort bij de eigenaar. "Mijn vrouw vindt dat ik in Amsterdam kleren moet kopen".

•

Als je niet gesluierd naar school mag komen, accepteer dat dan gewoon

Maar kleren interesseren hem duidelijk minder dan het Europese debat over integratie en de vraag hoe Nederlanders het verder van elkaar afdrijven van autochtonen en nieuwelingen moeten voorkomen. "Als ik één ding weet, is het dat Europa afmoet van het discours van integratie. Dat brengt veel te veel emotie in het debat. Waar het om gaat is dat mensen die verschillen kunnen samenleven. En dat kan niet van één kant komen."

Wat bedoelt u precies?

"Dat ook immigranten zich moeten aanpassen. Nieuwelingen denken vaak dat gehoorzaamheid aan de wet betekent dat iedereen hetzelfde moet worden. Dat is een misverstand. Als je niet gesluierd naar school mag komen, accepteer dat dan gewoon, je leeft ergens waar mensen dat niet doen. Als je in een ander land gaat wonen zul je compromissen moeten sluiten."

Bijvoorbeeld dat je niet gesluierd rondloopt?

"Het ligt eraan waar je dat doet. Op school is het geen goed idee, daar moet je je gezicht laten zien, anders is het net of je er niet bent. Maar op straat maakt het niet echt uit. We moeten fijnmaziger denken. Het debat in Europa is zó grof en simplistisch. Het is altijd vóór of tegen immigratie. Terwijl we moeten vragen: waar, wanneer en hoe."

•

We moeten in Europa over een complexere samenleving, waarin mensen kunnen samenleven zónder waarden te delen

Maar hoe breng je überhaupt een gesprek over waar, wanneer en hoe op gang? Er bestaan Nederlandse scholen waar kinderen helemaal niet meer met elkaar praten. Docenten doen hun best, maar radicale moslims en PVV-stemmers leven in totaal gescheiden werelden. Hoe krijg je die aan het discussiëren?

"Mijn ervaring is dat je mensen niet zover krijgt dat ze praten over verschillen. Ik geloof niet in Jürgen Habermas' idee dat je een gemeenschappelijke taal moet vinden. Je moet samen dingen dóen. Om wiskunde te leren maakt het niet uit waar je vandaan komt."

"Als je Nederlands leert, wordt het al persoonlijker, maar Europeanen voelen zich snel beledigd als ze merken dat nieuwkomers hun waarden niet delen. Ik vind dat eigenlijk een rampzalige houding. We moeten in Europa nadenken over een complexere samenleving, waarin mensen kunnen samenleven zónder waarden te delen.

"Ken je die uitspraak van Immanuel Kant dat je het kromme hout waaruit de mens gemaakt is niet kunt rechte trekken? Dat is hier ook het geval. De mensen die hier zitten zijn wie ze zijn. We maken het alleen maar erger door dat te vergeten. Een slimme diplomaat koerst om verschillen heen - een slimme docent zou dat ook moeten doen.

Waarom focust u in uw werk zo op de plek waar mensen samen wérken? Als het wij-zij denken in de buurt of op school problemen oplevert, is dat toch een urgenter onderzoeksveld?

"Omdat samenwerking niet gaat om wie je bent, maar om wat je dóet. Anders dan veel politici en stadsplanners vind ik de buurtgemeenschap een slechte plaats om problemen op te lossen. We vergeten dat mensen het grootste deel van de dag op hun werk zijn."

Dan, enthousiast: "Op dit moment werk ik aan een boek waarin ik onderzoek hoe stadsplanning de spanningen tussen bevolkingsgroepen kan wegnemen. Dat doe je niet door hen te dwingen tot inhoudelijke discussies, maar juist door ruimtes te scheppen - markten, pleinen - waar inwoners kunnen mixen zonder in elkaar op te gaan.

"Neem de elektronikamarkt in New Delhi. Elke dag komen daar honderdduizenden mensen met een heel verschillende achtergrond om iPhones te kopen: moslims, hindoes, sikhs. Dat gaat prima, omdat de bezoekers niet gefocust zijn op de verschillen. Ze hebben iets te doen. Als je een iPhone aan het kopen bent, maakt het niet uit of de verkoper een moslim is of niet."

•

Ik vind dat kinderen op school maar één taal moeten leren, al maak ik me daarmee totaal niet populair

•

© Patrick Post.

Richard Sennett

En als de mensen zich daarna weer opsluiten in hun eigen homogene buurt?

"Dat hoeft niet erg te zijn. In Amerika is altijd een goede balans geweest tussen privé- en openbaar leven. Mensen leven in buurten waar ze niet worden gedwongen onderling contact te leggen. Maar in het openbare leven is juist meer integratie."

En de scholen? Horen die bij onze privéwereld of bij het openbare leven? In Nederland hechten we bijvoorbeeld nogal aan scholen op religieuze grondslag.

"Daar ben ik volkomen op tegen. Scholen horen bij de openbare ruimte. Om dezelfde reden vind ik dat kinderen op school maar één taal moeten leren, al maak ik me daarmee totaal niet populair, want in Amerika is er steeds meer vraag naar tweetalig onderwijs, Spaans-Engels bijvoorbeeld. Ik vind dat geen goed idee. Het punt is opnieuw dat we goed moeten nadenken wát essentieel is om samen te doen en wat niet."

Sennett neemt een hap van zijn spinaziegerecht en vindt het kennelijk tijd voor een wedervraag: "Maar leg jij nou eens uit hoe het komt dat Nederlanders en Denen, die altijd zo vooruitstrevend leken, zo naar binnen gericht zijn geraakt, zo xenofob, terwijl jullie een relatief hoge levensstandaard hebben en relatief beschermd zijn gebleven tegen de gevolgen van globalisering."

U laat in 'Samen' zelf zien dat een progressieve traditie niet per se de beste voorbereiding is voor de tact waarmee je grote culturele verschillen overbrugt, of diplomatiek omzeilt. Nederlanders en Denen denken misschien een beetje té goed te weten hoe je de wereld verbetert. En ze kunnen er slecht tegen als anderen dat betwisten.

"Dat is inderdaad een van de belangrijkste kwesties in mijn boek, ik noem dat het verschil tussen solidariteit met socialiteit: solidariteit gaat ervan uit dat iedereen op één lijn komt, socialiteit waardeert het gesprek, ongeacht de uitkomst."

"Ik zal je een voorbeeld geven van mijn Russische grootouders. Onder Stalin werd het als 'oncommunistisch' gezien om te denken dat binnen de partij verschil van mening kon bestaan. Solidariteit betekende eenheid. En dát idee bleef ook heel lang dominant bij niet-communistisch links. Hun idee van solidariteit laat totaal geen ruimte voor verschil."

En dat idee is doorgesijpeld naar de sociaal-democratieën in Nederland en Denemarken?

"Natuurlijk is er wel iets veranderd sinds mijn grootouders voor Stalin moesten vluchten, maar bij links heerst nog steeds het misverstand dat we solidair moeten zijn met mensen die anders zijn. Dat we één moeten worden. Dat is een misverstand. We moeten het alleen eens worden over wát we wánnere van elkaar verwachten in de openbare ruimte."

•

Ik heb zelf niets met het geloof

Als socioloog lijkt u één bindende factor in de samenleving te verwaarlozen: de kerk. Die zorgt juist in arme migrantengemeenschappen voor cohesie.

"Ja, hm, zelf heb ik totaal geen religieuze antenne, geen religieuze... muzikaliteit. Al heb ik één keer de kracht van het geloof gevoeld. Ik werkte aan het herbouwen van een vluchtelingenkamp in Libanon, een vreselijk oord. Toen raakte ik wel even ontroerd door het geloof, dat het deze mensen kennelijk mogelijk maakte veertien jaar burgeroorlog te doorstaan."

In zijn boek lijkt Sennett, zelf van Joods-atheistischen huize, geloof te zien als een kracht die onze coöperatieve vermogens ondermijnt. Maar zo'n ondiplomatiek standpunt lijkt hij in het gesprek liever te vermijden. "Ik heb er geen gevoel voor. Ik begrijp religie niet."

- Richard Sennett (New York, 1943) behoort al decennia tot de invloedrijkste critici van het moderne kapitalisme. Hij schreef een vrucht aanstekelijke studies over de cultuur van het kapitalisme, als 'The Corrosion of Character', 'The Fall of Public Man', en de vertaalde titels 'De cultuur van het nieuwe kapitalisme' en 'De flexibele mens'. Zijn werk bestrijkt vele vakgebieden, van geschiedenis, architectuur, economie tot psychologie, en raakt altijd sociale kwesties - vaak op het gebied van werk.

'Samen' is het tweede deel van wat een trilogie wordt. In het eerste deel, 'De ambachtsman', zingt hij de lof van het vakmanschap en waarschuwt hij dat flexibilisering van de arbeid onze natuurlijke behoefte kwaliteit te leveren ondergraaft. In 'Samen' gaat hij na wat het vermogen tot samenwerking mogelijk maakt, wat het aantast (competitie, haast, narcisme) én hoe je dat vermogen herstelt. Voor dat laatste gaat hij te rade bij de geschiedenis en de praktijk van wat hij alledaagse diplomatie noemt: van rituelen als handen schudden tot de kunst erom te lachen als iemand je beledigt. Het derde deel van de trilogie, over stadsplanning, is in de maak.

Sennett is zowel hoogleraar aan de London School of Economics als aan de New York University, en pendelt heen en weer tussen Londen en New York. Hij is getrouwd met Saskia Sassen, een minstens zo beroemde wetenschapper als hijzelf, Nederlandse van geboorte en bedenker van de term 'global city'.

Nog één vraag. U zingt de lof van informele contacten, van de grote stad. Toch wees u ook als een van de eersten op de gevaren van het flex-werken, dat mensen lostrekt van hun collega's, hun werkplek, hun professionele loyaliteit. Maar is dat niet ook wat de stad met ons doet? Iedereen komt en gaat, contacten blijven vluchtig, loyaliteit lost op.

"Misschien zit daar inderdaad een spanning in mijn werk. Maar het gaat me niet alleen om loyaliteit, maar meer om betrokkenheid. Betrokkenheid bij een activiteit."

Die activiteit kan ook bestaan uit het samen musiceren, een praktijkvoorbeeld waar Sennett zelf ervaring mee heeft en die hem na aan het hart ligt. Voordat hij als jongeman koos voor de sociologie hoopte hij op een carrière als cellist; een ernstige handblessure doorkruiste die droom, maar het samen musiceren is hem blijven inspireren, waar hij in 'Samen' vaak naar verwijst.

De subtiële onderhandelingskunst die musici gebruiken om het eens te worden over de interpretatie van een stuk muziek, lijkt Sennetts ideaalmodel van coöperatie. Cellisten en violisten hoeven niet bevriend te zijn, of loyaal aan elkaar, ze kunnen uit alle hoeken van de wereld bij elkaar gekomen zijn - als ze maar betrokken zijn bij wat ze dóen.

Richard Sennett: Samen. Een pleidooi voor samen-werken en solidariteit.

Vert. Maarten van der Werf Meulenhoff; 400 blz. € 24,99

Extremisme gedijt als het midden het laat afweten

Sorry. Ik moet me even verontschuldigen. Ik doe niet mee aan een Zwarte Pieten-discussie in de zomer. En ook niet aan het leiderschaps-kwartetspel in een van onze oude politieke partijen. Ik hou het liever even bij de grotere onderstromen en diepere oorzaken. En daarvoor moeten we vooral nog even in Oostenrijk zijn.

René Cuperus 30 mei 2016, 02:00 Volkskrant

Underschat die Alpenrepubliek niet! Die is al veel eerder een zwarte kanarie in de Europese kolenmijn gebleken. Steekwoord: Haider. Lichtjaren voor Geert Wilders, de Zweden-Democraten, Orbán of UKIP, gold Oostenrijk al als de kraamkamer en bakermat van het moderne rechtspopulisme. De FPÖ die zojuist de Oostenrijkse presidentsverkiezingen op een haar na verloor is al lange tijd onder ons. Zij bevecht al decennia de koekoek-eenzang van het gevestigde partijenkartel in Oostenrijk, en heeft zich er nooit voor geschaamd om nota bene in 'het land van Hitler' ultra-nationalistische eigen-volk-eerst programma's te propageren.

Oostenrijk is interessant omdat het een bovengemiddeld welvarend land is, met een zeer lage werkloosheid

Niet Nederland is het rechts-nationalistische gidsland in Europa, zoals [Joris Luyendijk](#) dit weekend in NRC betoogt; Oostenrijk heeft daar veel betere papieren voor. Ook vanwege zijn directe schokeffect op Duitsland, waar het begrip Oostenrijkse toestanden al tijden rondzingt.

Oostenrijk is ook interessant omdat het een bovengemiddeld welvarend land is, met een zeer lage werkloosheid, en minder multiculturele integratieproblemen dan Nederland en Duitsland. En toch vindt juist daar een vulkaanuitbarsting van rechtspopulisme plaats. Het laat zien dat sociaal-economische links-rechts-tegenstellingen nog maar beperkte verklaringen bieden. We hebben veeleer met culturele factoren en identiteitspolitieke conflicten vandoen. Een gevecht om grenzen en nationale eigenheid tussen globalisten en nationalisten.

De Oostenrijkse presidentsverkiezingen waren wat dat aangaat huiveringwekkend. Die lieten een totaal gespleten en gepolariseerd land zien. 50 procent tegen 50 procent. Hoogopgeleid tegenover laagopgeleid. Stad versus platteland. Jongeren tegen ouderen. Vrouwen tegenover mannen. En dat alles in een land waar het politieke midden werd weggevaagd, en establishment en anti-establishment werden aangevoerd door Groenen en halve neo-nazi's.

De vluchtelingen crisis heeft alle spanningen die er al waren verder op scherp gezet

Wat de Oostenrijkse situatie vooral laat zien, is hoezeer de vluchtelingen crisis als een amplifier alle spanningen die er al waren verder op scherp heeft gezet. Het wantrouwen in de gevestigde politiek. De weerzin tegen massamigratie en islam. Het onbehagen over Europa (Brexit?). De toekomstangst van lager- en middelbaar opgeleiden in een globaliserende kennissamenleving. Het heeft, gevaarlijk genoeg, de roep om complexiteitsreductie en herstel

van controle versterkt en het autoritair-nationalisme vleugels gegeven. Met de nipte overwinning van Van der Bellen is Oostenrijk alsnog met de schrik vrij gekomen.

Maar Oostenrijk is 'onder ons' en symboliseert de politiek-maatschappelijke situatie waarin we verkeren. Lees deze week als bewijs daarvoor even Vrij Nederland. Daarin staat een in de beste traditie van het oude VN geschreven sociologisch portret van inwoners uit Almere Haven door [Margalith Kleijwegt en Max van Weezel](#), en een bijzonder interview met de Hongaarse schrijver György Konrád.

De 'doorsneemensen' uit Almere Haven, blijken geheel aan het cliché van de 'bange, boze en afgehaakte burgers' te voldoen. Zij zijn slachtoffer van 'politieke secularisering'. Zij zijn het geloof in politiek en democratie kwijtgeraakt. 'Voor veel jonge inwoners is stemmen iets wat hun ouders deden. Een relikwie uit het verleden. Van de politiek voelen ze zich vervreemd, ze kunnen zich er op geen enkele manier mee identificeren. In feite heeft de democratie voor deze generatie afgedaan, als het aan hen ligt, gaan ze nooit meer stemmen.'

Niet alleen de inwoners van Almere Haven blijken boos, bang en afgehaakt, dat blijkt ook te gelden voor een humanistisch intellectueel in Hongarije. Tot ontsteltenis van de politiek-correcte VN-interviewster, blijkt de grote schrijver Konrád zich erg op te winden over de vluchtelingen crisis. 'We realiseren ons te weinig wat we te verdedigen hebben. Europa is geen perfect continent maar de traditie van humanisme, de individuele vrijheid van burgers, dat is een groot goed en dat zijn we aan het verkwanselen. We moeten onze grenzen veel strenger gaan bewaken. Het openstellen van de grenzen is een idee van Europeanen die niet begrijpen wat er op het spel staat'.

De conclusie: extremisme en alarmisme gedijen als het midden het laat afweten.

XX

Waar blijft de opstand?

Gewone mensen met een middelbare beroepsopleiding en die redelijk meekomen op de arbeidsmarkt vinden zich niet meer in wat politici uitspoken. De middenklasse heeft het gehad. De ruggengraat van Nederland moet weer centraal komen te staan.

Rob de Brouwer 31 mei 2016, 14:36 Volkskrant

Waarom die bozigheid, die altijd weer negatieve sfeer in de sociale media

Hoe komt het toch dat de mensen in het land zich van de politiek afkeren? Waarom is er zo weinig begrip bij de man in de straat voor het harde politieke vak, de concessies die steeds weer moeten worden gedaan, de centrale rol die Brussel speelt, het moeizame proces van voortmodderen, van de ene half gelukte actie naar de volgende tegenvaller?

Waarom die bozigheid, die altijd weer negatieve sfeer in de sociale media, die nadruk op het falen en die onthutsende onverschilligheid als het om successen gaat? Politici voelen dat ook zo want ze bedenken steeds weer remedies tegen deze verschijnselen. Ze gaan meer de wijk in, ze proberen de kloof tussen publiek en politiek te dichten, ze gaan zich bedienen van Jip-en-Janneke-taal, ze leggen het nog één keer uit zodat de mensen het eindelijk zullen

begrijpen. Of ze stichten een nieuwe politieke partij die antwoord geeft op alle vragen die onder de mensen leven. Maar het helpt niet.

De gewone mensen, die een middelbare beroepsopleiding hebben gevolgd en redelijk kunnen meekomen op de arbeidsmarkt kunnen zich moeilijk of helemaal niet meer vinden in wat hun politieke vertegenwoordigers uitspoken in Den Haag. We hebben het over politieagenten, verpleegkundigen, vrachtwagenchauffeurs, portiers, productiemedewerkers, bouwvakkers, winkelbedienden en loodgieters.

Zeg maar gerust de ruggengraat van onze samenleving. De mensen die voorzien in de behoefte aan vervoer, aan veiligheid, aan zorg, aan het oplossen van dagelijkse problemen zoals lekkages. Deze mensen keren zich af van de politiek, zij gaan niet meer stemmen of wisselen voortdurend van politieke keuze. Zij lezen de krant amper, volgen het journaal nauwelijks en kennen de talkshow van Pauw niet.

Voetballen en schaatsen

Meestal leidde de privatisering alleen maar tot chagrijn, zoals bij het openbaar vervoer

Zij ontspannen zich met uit de VS geïmporteerde shows over hoe je goud vindt in Alaska of hoeveel geluk je hebt als je voor 100 dollar de inhoud van een achtergelaten opslagruimte koopt en je vindt een collectie waardevolle gouden horloges in een onmogelijk kastje. En ze volgen natuurlijk het voetbal en het schaatsen.

Deze zelfde mensen is nu al decennialang wijsgemaakt dat het neoliberale marktgeïoriënteerde beleid goed is voor het land en goed voor hen: de middenklasse, waar het in een land om draait. Zij hebben in de jaren tachtig van de vorige eeuw de politiek de vrijheid gegeven dit beleid door te voeren.

Privatisering en marktwerking in de sectoren die voorheen door de overheid werden bestierd zoals de telecommunicatie, de postbezorging, het openbaar vervoer en de energievoorziening hebben zo op het oog niet veel bijgedragen aan het welvaartsgevoel van de middenklasse. Meestal leidde de privatisering alleen maar tot chagrijn, zoals bij het openbaar vervoer. En wat vooral blijft hangen is het bijverschijnsel van de privatisering.

Het leidt tot een managementcultuur van doelstellingennota's en risicoanalyses, opgezet en onderhouden door een immer groeiende kaste van hoogopgeleide betweters die nog nooit met de poten in de modder hebben gestaan. Als gevolg van deze kostenverslindende controlersovermacht moeten zij die aan het primaire proces werken kosten besparen. Dat gaat ten koste van arbeidsplaatsen maar het gaat ook ten koste van de inkomsten van de middenklasse. Aanvangssalarissen worden verlaagd en hetzelfde werk moet met minder mensen worden gedaan. Het zou al mooi zijn als de inkomsten over de jaren heen de inflatie hebben bijgehouden.

Naar beeldschermen staren

Jongetjes en meisjes van nog geen dertig jaar worden via bonussen in enkele jaren miljonai

Ondertussen groeide aan de Zuidas in Amsterdam een omvangrijk gebouwen netwerk waarin goedbetaalde en hoogopgeleide whizzkids geld verdienen met geld. Ondoorzichtige

constructies waarvan niemand meer begrijpt hoe ze in elkaar zitten, worden gebruikt om op een uiterst profitabele manier gebruik te maken van een politiek cadeautje: deregulering van de financiële markten.

Jongetjes en meisjes van nog geen dertig jaar worden via bonussen in enkele jaren miljonair. Zij maken geen conserven in fabrieken, zij repareren geen waterleidingen, zij besturen niet de stadsbus, zij handhaven niet de orde bij voetbalwedstrijden. Zij zitten naar beeldschermen te staren en maken gebruik van de door de westerse wereld opengegooide flitskapitaalmarkten. Totdat het mis ging. Toen was het crisis en de mensen in de middengroepen moesten opnieuw inleveren om de banken en verzekeringsmaatschappijen te redden, diezelfde banken en verzekeringsmaatschappijen die onverantwoorde woekerpolissen hadden verkocht aan diezelfde middenklasse.

Zat er weer zo'n jongeman bij je aan tafel die je ervan overtuigde dat je gratis ging wonen als je meer dan 100 procent van de waarde van je huis hypotheckair aflossingsvrij financierde en de overwaarde van je vorige huis belegde in prachtige nieuwe producten. En nu wordt de rekening opgemaakt.

Terwijl de overheid van het ene schandaal (hogesnelheidslijn?) naar het andere mislukte project (centralisatie van de politie?) stompert, terwijl de ene politicus bonnetjes kwijt is en de andere bij de belastingdienst de boel uit de hand heeft laten lopen, horen de mensen in het land dat er weer meer Nederlandse miljonairs zijn maar dat zij geen cent hebben gekregen van de sterke groei van de economie van de laatste dertig jaar. Ondertussen zijn hun buurten problematischer geworden en dreigt er een nieuwe ongecontroleerde instroom van mensen die onze cultuur niet begrijpen of zelfs afwijzen. Het is eigenlijk een wonder dat er nog mensen gaan stemmen. Waar blijft de opstand zou je zeggen.

Dit is niet op te lossen met het uitdelen van folders op een marktplaats. Politici die proberen het nog beter uit te leggen maken alleen maar duidelijk dat ze het totaal niet begrepen hebben. Het roer moet om. De middenklasse moet centraal komen te staan. Hun inkomsten moeten omhoog, waardoor ze weer vertrouwen krijgen in de toekomst. En waardoor ze meer gaan besteden.

Er moet een nieuw paradigma in de plaats komen van de neoliberale politiek, die de markt omarmt alsof daar alle heil te verwachten is. Dat paradigma moet gaan over een sociale samenleving, die niemand buitensluit. Met een belastingstelsel dat daarbij hoort. Dat wil zeggen hoge belastingen voor de rijken en voor de van geld bulkende multinationals en lagere lasten voor de onderkant van de samenleving. En een eind aan belastingontwijking via constructies zoals brievenbusfirma's. Met een grotere aandacht voor wat de overheid werkelijk zou moeten doen: zorgen voor goed onderwijs en voor een veilige samenleving. Met een goed geoutilleerd leger dat internationaal iets voorstelt.

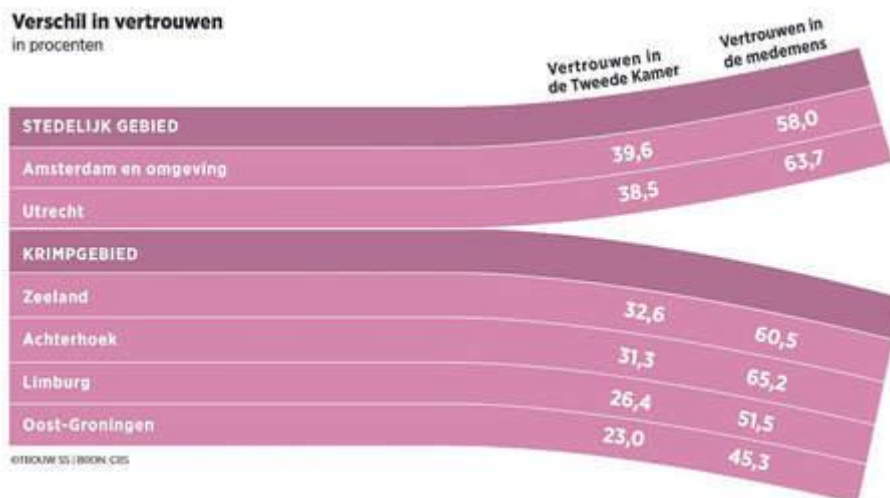
Het alternatief voor zo'n radicale omslag is al zichtbaar. Elk halfjaar weer een ander referendum over weer zo'n onbegrijpelijk verdrag. En iedere keer stemt een meerderheid weer tegen de gevestigde politiek. Omdat die meerderheid geen andere mogelijkheid heeft om zijn ongenoegen te uiten. Met totale politieke stagnatie tot gevolg.

Rob de Brouwer is econoom en auteur van 19 mythes en onwaarheden over ons pensioen.

Stedelingen en buitenlui groeien verder uit elkaar

Trouw -- Bewerkt door: redactie – 17/06/16, 06:45

Verskil in vertrouwen
in procenten

© Bron: CBS / Trouw. Verschil in vertrouwen tussen stedelijke gebieden en krimpgebieden.

Er ontstaat een kloof tussen de bevolking van de steden en die van gebieden aan de randen van Nederland. Wie jong is en kansrijk, trekt naar de steden. De achterblijvers in de krimpgebieden zijn gemiddeld ouder en lager opgeleid en hebben minder te besteden. Bovendien kijken ze anders aan tegen de wereld om hen heen: ze hebben veel minder vertrouwen in de politiek, in ambtenaren en in hun medemens - minder nog dan laagopgeleiden elders.

•

Nederland ontmengt. Dat kan op den duur het cement van de samenleving aantasten

Jan Latten, CBS

"Nederland ontmengt", zegt Jan Latten van het Centraal Bureau voor de Statistiek op basis van de nieuwste cijfers over verstedelijking én gegevens uit lopend onderzoek waarbij hij als hoogleraar demografie aan de Universiteit van Amsterdam betrokken is. De trek naar de stedelijke gebieden zal doorgaan, verwacht hij, en de contrasten zullen dus groeien. "Dat kan op den duur het cement van de samenleving aantasten."

Voorals in Oost-Groningen en Limburg zijn opvallend veel mensen de mening toegedaan dat 'je niet voorzichtig genoeg kunt zijn in de omgang met andere mensen'. Bijna 55 procent van de Oost-Groningers onderschrijft dit soort stellingen, net als 49 procent van de Limburgers. In bijvoorbeeld de stedelijke gebieden rond Amsterdam en Utrecht liggen die percentages op 42 en 36.

Soortgelijke verschillen doen zich voor als het gaat om het vertrouwen in de Tweede Kamer (landelijk ruim een derde, Midden- en Zuid-Limburg slechts een kwart) en bijvoorbeeld ook rechters (landelijk 69 procent, Oost-Groningen 58 procent), de politie en de pers.

Wantrouwender

Deze contrasten zijn ten dele te verklaren uit de kenmerken van de bevolking in de verschillende delen van Nederland. Laagopgeleiden hebben doorgaans minder vertrouwen in de wereld om hen heen en van hen wonen er in de krimpgebieden meer. Maar in deze delen van het land zijn laagopgeleiden nog iets wantrouwender dan mensen met hetzelfde opleidingsniveau elders.

Niet in alle krimpgebieden is dit het geval. Bewoners van de Achterhoek en Zeeland wijken veel minder af van de rest van Nederland. Dat kan te maken hebben met verschillende godsdienstige achtergronden: protestanten voelen zich vaak meer verbonden met de samenleving dan anderen. Maar ook zoiets als niet in cijfers te vangen 'couleur locale' speelt mee, zegt Latten.

De verschillen in opvattingen komen bovenop een groeiende kloof op sociaal-economisch gebied. De steden trekken vooral jongeren die een goede opleiding achter de rug hebben (of gaan volgen) en mensen met een hoog inkomen - die na hun verhuizing naar de stad vaak nóg meer gaan verdienen. Onder de achterblijvers is het precies andersom: veel mensen met een uitkering of een matig betaalde baan.

Alles wijst erop dat die trend doorzet, zegt Latten. "En als dit een paar decennia doorgaat, zullen de achterstanden van de krimpgebieden zich vermenigvuldigen."

Vandaag in Trouw: Het wantrouwen van Limburg.

DK versis sK

Vergeeten klasse wil gehoord worden

Arbeidersstad Stoke-on-Trent

artikelStoke-on-Trent was ooit het centrum van de Britse aardewerkindustrie. Nu is de werkloosheid er hoog. De voormalige arbeiders voelen zich in de steek gelaten en zien in hun stem voor de Brexit een kans om terug te slaan.

Door: Arie Elshout 25 juni 2016, 02:00

XX

Opeens vinden de Britten zichzelf terug op onbekend terrein

Brexit

artikelDe Britten hebben hun land terug. Maar het is niet meer hun oude land, stelt correspondent Patrick van IJendoorn. Hoe heeft dit kunnen gebeuren?

Door: Patrick Van IJendoorn 25 juni 2016, 02:00

In Sunderland hebben kiezers voor het eerst sinds de jaren tachtig de weg naar het stembureau gevonden, sinds de dagen dat Margaret Thatcher de scheepswerven sloot. Opeens zagen ze hun kans schoon wraak te nemen op de elite, op de bankiers, op de politici, op de Brusselse 'bemoeials', op de salonsocialisten. Ja, ook op progressieve acteurs als Walliams.

Op de plekken waar de Industriële Revolutie had plaatsgevonden, vond nu een verdraagde Socialistische Revolutie tegen het establishment plaats. Niet bloedig, maar op z'n Engels: stilletjes, via het stemhokje. De leiders waren, heel Engels, particulier opgeleide politici als Farage en Johnson. De UKIP-leider was al populair in deze contreien vol weeskinderen van de Labour Partij, maar onlangs kwamen er berichten dat Old Etonian Johnson hier populairder is dan in Londen, waar hij acht jaar lang burgemeester was. Dit zijn gebieden waar immigratie minder voordelen heeft gebracht dan in de hoofdstad, maar bij Labour bleef het i-woord taboe. Sterker, Labour-leider Jeremy Corbyn is voor meer imm

De cultuuroorlogen

Niet alleen de rioleringen, gebouwen en spoorlijnen hangen houtje-touwtje aan elkaar, maar ook het koninkrijk zelf

Hiermee staan ze lijnrecht tegen over de jongeren die massaal voor het EU-lidmaatschap hebben gestemd. Net zoals er een kloof is blootgelegd tussen Londen en de rest van Engeland, Engeland en de rest van het Verenigd Koninkrijk, hoogopgeleiden en laagopgeleiden, de gegoede burgerij en de lagere klassen, ja, zelfs tussen mannen en vrouwen, in die zin dat de mannelijke helft van de bevolking iets meer voelde voor het ongewisse avontuur dan de vrouwen. Hiermee heeft het eiland kennis gemaakt met een Amerikaanse import: de cultuuroorlogen. Deze staan haaks op de Engelse traditie om te komen tot een 'settlement', iets waar de Anglicaanse staatskerk het beste voorbeeld van is: een verlicht katholieke kerk met een koningin aan het hoofd.

Deze eenheid van het land staat nu op het spel. De stemmen waren nog niet geteld, of de Schotse Eerste Minister kondigde aan een nieuw referendum te willen, terwijl in Noord-Ierland geluiden opgaan om een eigen volksraadpleging te houden over de Ierse hereniging. Niet alleen de rioleringen, gebouwen en spoorlijnen hangen houtje-touwtje aan elkaar, maar

ook het koninkrijk zelf. De Brexiteers zien Groot-Brittannië evenwel als een zeewaardige natie, die zich kan meten met andere grootmachten en koers kan zetten naar nieuwe groeimarkten, met name in het Engelssprekende deel van de wereld. Hoe precies, dat hebben ze er nooit bij verteld, vertrouwend op hun improvisatievermogen.

XX

‘Post-Koude-Oorlog is nu ten einde’

Ulrich Speck, Europa-specialist De vraag die voorligt, is of we een open of gesloten samenleving willen.

- Caroline de Gruyter

27 juni 2016

Europa-expert Ulrich Speck is nog geen week terug in Europa, en het continent trilt op zijn grondvesten door het Britse referendum. ‘Dit is het einde van het post-Koude-Oorlog-tijdperk.’ Speck was afgelopen jaar *senior fellow* bij denktank Transatlantic Academy in Washington. Hij skypeet van tussen de dozen in Berlijn: „Na de val van de Berlijnse Muur in 1989 hebben we in Europa gedacht dat we naar een mondiale cultuur toe werkten met samenwerking tussen landen, geen polarisatie. Een wereld vol tolerantie, open grenzen, uitwisseling. We gingen die cultuur verspreiden, zodat anderen er ook van zouden profiteren. Aan confrontaties met Rusland, Turkije en islamisten zagen we al dat dit weerstand oproept. Het Britse referendum toont dat het tij ook binnen Europa keert.”

Gaat dit over cultuur?

„Ja. Dit is een gevecht over cultuur. Er zijn steeds meer twee culturen. Enerzijds de jongeren en mensen in de steden, die profiteren van het kosmopolitisme van de globalisering. Ze zijn gewend aan burens of collega’s met andere huidskleuren, religies of seksuele geaardheid. Anderzijds heb je het platteland en ouderen, die daar steeds minder mee ophebben. **Deze tweedeling zie je bij alle verkiezingen in Europa pregnanter worden.**”

Gaat dit alleen over Europa?

„Nee, het is een groter fenomeen. Neem de VS: aan de kusten is een meerderheid vóór de *global culture*. In het binnenland en op het platteland groeit de weerzin. **Ook daar staan twee culturen tegenover elkaar.**

Buitenland- politiek

*De Duitse historicus Ulrich Speck deed lang onderzoek naar Europa's buitenlandpolitiek en Europa's rol in de wereld. Hij verwierf faam met een column in de kwaliteitskrant *Neue Zürcher Zeitung* en met Global Europe Brief, voor beleidsmakers over Europese buitenlandse politiek. Hij werkte daarna bij Carnegie Europe en zat net een jaar als *senior fellow* bij de Transatlantic Academy in Washington.*

„De oude tegenstelling links-rechts is verdampt. Het is nu: open versus gesloten maatschappij. Dit gaat over grenzen: in Europa staan interne én externe grenzen ter discussie.

„Toen Europa nog homogeen was, hebben we de interne grenzen deels afgebroken. Nu, door immigratie uit Oost-Europa, de Arabische wereld en Afrika, willen velen die weer optrekken. Ook de buitengrenzen, die we nooit goed hebben bewaakt, moeten ineens potdicht. Dit alles omdat wij graag in ons postmoderne paradijs willen blijven wonen.”

Wordt de hele globalisering bedreigd?

„Europa op zich wordt niet bedreigd, maar Europa als instrument van de globalisering wel. De EU is een vorm van globalisering. Het is iets voorbij de natiestaat. Natiestaten houden niet op met bestaan, maar in een wereld met problemen die te groot zijn om alleen tegen te vechten, hebben natiestaten zich verplicht samen te werken. Het is een uitruil: je hebt minder manoeuvreerruimte, maar je krijgt er van alles voor terug. Het rare is nu dat velen klagen over die manoeuvreerruimte, en dat maar weinigen benadrukken welke voordelen we eruit halen.”

U bedoelt: niemand verdedigt de globalisering?

„Weinigen leggen überhaupt uit dat het een uitruil is. Velen zwijgen, of zijn in de verdediging gedrongen. Waar is iedereen? Toen de Muur viel, dacht de elite, toen een stuk jonger, dat het westerse model gewonnen had: we waren op weg naar een vredige wereldgemeenschap van staten die geen oorlog voerden maar handel dreven. Daar hoorde een heel wereldbeeld bij.”

Het ‘einde van de geschiedenis’?

„Precies. In dat complete pakket zat alles wat ons vrede en welvaart had bezorgd: democratie, mild kapitalisme, mensenrechten. De VS en Europa gingen dat verspreiden. Dat werkt nu niet meer. Rusland accepteert onze missie niet en beschouwt die als een ‘offensief’. De Turken willen het evenmin. Jihadi's zijn een oorlog tegen dit wereldbeeld begonnen.

„En nu begint het ook vanbinnen af te brokkelen. We praten over identiteit. Over grenzen. Over buitenlanders of homo's die we niet willen. Dit is waar de Brexit-discussie over gaat, en waar het bij de Oostenrijkse presidentsverkiezingen over ging. Daarom willen politici als Le Pen en Wilders óók referenda.”

Zijn Europeanen naïef geweest?

„We hebben te lang geteerd op wat achter ons lag, op de Frans-Duitse verzoening na WO II. We dachten dat iedereen het wel zou blijven begrijpen. Nu zitten we met een hele generatie die nog nooit iemand een lans heeft horen breken voor de EU. De vraag is voor veel Europeanen dus: wat doen wij eigenlijk nog bij elkaar? We moeten die vraag beantwoorden, en een beetje vlug ook. We hebben te lang zitten slapen.”

Gaat dat lukken?

„Ik hoop het. Nationalisten, territorialisten, staan recht tegenover globalisten. Ze gebruiken een gevestigd jargon: ‘soevereiniteit’, ‘grens’, ‘natiestaat’. Zij zijn conservatief, willen behouden wat we hebben. De globalisten zijn in de verdediging gedrongen. Zij moeten uit de kast komen, anders verliezen we alles. Tot nu toe gebeurt dat nauwelijks. Hoe kan het, dat we vooral tegenstanders van vrijhandelsverdrag TTIP met de VS horen? Alle regeringen hebben er opdracht toe gegeven! Hoe kan het dat we het materieel nog nooit zo goed hebben gehad, en dat zo weinigen bereid zijn die verworvenheid te verdedigen? Het gaat dus niet om Europa, maar om iets groters: identiteit.”

Waar vestigt u uw hoop op?

„Op de intellectuelen, die helaas tot nu toe ook hun mond houden. Een ander tijdperk breekt aan. We hebben mensen nodig die goed nadenken, vooruitkijken. Die ons perspectief geven.

„We moeten onszelf weer doelen stellen. Nu is er een polarisatie: federalisten versus de eurosceptici. Ze beschimpen elkaar maar er is geen debat, geen *middle ground*. Het centrum houdt zich stil. Die zwijgende gematigden zouden eindelijk moeten opstaan, zodat er debat mogelijk wordt. Zodat we hoop krijgen dat we eruit komen. De toekomst van Europa hangt daarvan af.”

Commentaar: in bovenstaand artikel zie je de contouren terug komen van DK en sK echter op basis van begrippen passend in het denkraam van de betrokken specialist, in dit geval een Europa expert. Maar wat moeten we met een Europa expert, maar dit terzijde.

De zin: „De oude tegenstelling links-rechts is verdampt. Het is nu: open versus gesloten maatschappij.” is natuurlijk misschien als enige relevant voor de analyse van de MvdK. Want als die verdampt – zoals er ook over het midden in columns werd gesproken – wat komt daar voor in de plaats?

Open – gesloten sec zoals Speck vaststelt? Ik denk het niet. Het is geen afdoende antwoord. Het is één van de elementen van sK. De argumentatie is niet terug gebracht tot zijn kern. Want kijk eens naar de reacties binnen het kamp van de Brexitters. Er is grote schrik: heersende commentaren lijken te zijn: dit hebben we niet gewild!

Jongeren zeker niet. Schotland en Noord-Ierland zeker niet. Er is zo blijkt dus weer met de onderbuik gestemd omdat er iets in de basis speelt. Want daar zit die onderbuik. De invloed van de gevoelscultuur krijgt zichtbare vormen met grote gevolgen.

En waarom is die gevoelscultuur ontstaan. In mijn verhaal verwijs ik al naar de jaren 80 van de vorige eeuw. Laat ik dan een vooruitgeschoven

thermometer zijn geweest, maar deze blijkt in zijn vertraagde werking, wel goed gewerkt te hebben. Wat speelt er in de basis. Het is denk ik tijd om de kenmerken van de sK samenhangend op een rijtje te zetten en daar de dus de gemeenschappelijke factor in te zien.

Ik denk nu zelf: het gaat om rechtvaardigheid in alle opzichten. Dat de belofte van gelijkheid die in de democratische samenleving gepredikt worden ook daadwerkelijk een gezicht krijgt.

In mijn verhaal citeerde ik al Menno ter Braak:

” Het gaat om de rancune, als een van de meest essentiële verschijnselen van onze cultuur”. De theorie van onze opvoeding belooft dat iedereen recht heeft op alle cultuur; de praktijk van het dagelijks leven bewijst dat dit recht maar voor relatief weinigen valt te verwezenlijken. Dat maakt degene die zich tekort gedaan voelt hels. „Hij wrokt omdat hij in de wrok althans de lust van de permanente ontevredenheid beleeft

Het is dus vooral ook de oudere generatie die deze belofte mee gekregen heeft. Het is de oudere generatie die in Gr.B. de Brexit wil(de).

Want de groeiende kloof tussen arm en rijk is één van de uitingen van de groeiende kloof tussen DK en sK

En misschien dat open en gesloten daar ook een factor in speelt.

Kortom het begrip wederkerige Duurzaamheid zal ingevuld moeten worden!!!

Elites moeten kloof met lager opgeleiden dichten

Het Britse 'nee' tegen Europa symboliseert het einde van de culturele hegemonie van het neoliberalisme. De elites moeten een nieuw compromis zoeken met lager opgeleiden, betoogt Peter Giesen.

Door: Peter Giesen 2 juli 2016, 02:00 volkskrant

De Franse bankier Benoît d'Angelin arriveerde in de jaren tachtig in Londen. De City was Engels. Een suf zootje van old boys die 'al om 4 uur 's middags naar huis gingen', zoals d'Angelin misprijzend opmerkt. Tot Margaret Thatcher de beurshandel liberaliseerde. 'De Amerikanen kwamen om de boel op te schudden', zegt d'Angelin in Le Monde. De City groeide uit tot hét symbool van neoliberalisme in Europa: een kosmopolitisch circus van hebzucht, waar handelaren uit de hele wereld krankzinnige werkweken maken om nog krankzinniger bonussen te incasseren. De Brexit zal deze 'dynamiek' breken, vreest d'Angelin:

'Het is het einde van een cyclus van dertig jaar.'

De Brexit is veel meer dan een crisis in de Europese Unie. De Britse 'nee'-stem symboliseert het einde van de culturele hegemonie van het neoliberalisme. Niet alleen in Europa. In de Verenigde Staten scoort Donald Trump met dezelfde thema's. Boosheid over de toegenomen economische ongelijkheid en onzekerheid. Verzet tegen immigratie, verlangen naar eigen identiteit.

De Brexit splitste Groot-Brittannië in tweeën. Vorige maand eindigden de Oostenrijkse presidentsverkiezingen in een soortgelijk schisma tussen hoger en lager opgeleiden. De afgelopen week vlogen de bittere verwijten over en weer. Leave bestond uit domkoppen die het stemrecht eigenlijk niet waard waren. Remain uit arrogante snobs die volkomen terecht de rekening gepresenteerd kregen voor dertig jaar neerbuigendheid. Politiek is strijd en van hevige meningsverschillen hoeft je niet meteen te schrikken. Maar zo'n diepe kloof tussen hoog en laag stelt de sociale cohesie zwaar op de proef.

Dynamiek

Als iets bij veel verkiezingen in Europa heeft weerklonken, dan is het wel een roep om bescherming

Paul Scheffer in zijn essay De vrijheid van de grens

[Donald Tusk. © REUTERS](#)

'Er is een historisch compromis nodig tussen de elites en de volkeren om het Europees project weer op gang te brengen', aldus de voormalige Franse minister van Buitenlandse Zaken Hubert Védrine in Le Monde. Maar hoe zou zo'n compromis eruit kunnen zien? 'Een Europa dat beschermt', was het Franse antwoord op de Brexit. Een goede gedachte. 'Als iets bij veel verkiezingen in Europa heeft weerklonken, dan is het wel een roep om bescherming', schreef Paul Scheffer in zijn essay De vrijheid van de grens. 'Daarbij gaat het om sociaal protectionisme, om verzet tegen de inperking van de verzorgingsstaat door een 'neoliberale' politiek die ook nog eens werkloosheid met zich meebrengt en de middenklasse onder druk zet. En het gaat om cultureel protectionisme - het idee dat nationale identiteiten worden ondermijnd in een grenzenloze wereld.'

Het neoliberalisme was een antwoord op de stagnatie van de klassieke verzorgingsstaat in de jaren zeventig. Maar er werd een 'dynamiek' in gang gezet die niet erg vriendelijk is geweest voor de arbeiders uit Sunderland, Lotharingen of Almere, laat staan uit Andalusië of Thessaloniki. In 1980 verdiende de bovenste 10 procent van de inkomens in de ontwikkelde landen 7,1 keer zo veel als de laagste 10 procent. In 2015 was dat 9,6 keer zo veel. Dat komt niet alleen doordat de topinkomens - vooral de top 1-procent - stegen, maar ook doordat de inkomens van de onderste 40 procent daalden, aldus de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling. De OESO constateerde ook een toename van flexwerk (zzp, tijdelijke contracten, deeltijd, nulurencontracten), vooral ten nadele van lager opgeleiden.

Vernederende cultuur

De cijfers vertellen niet het hele verhaal. De afgelopen decennia is een cultuur ontstaan waarin het individu steeds meer persoonlijk verantwoordelijk werd gesteld voor zijn succes.

Rijkdom is eigen verdienste, armoede eigen schuld. Het is een cultuur die aan de onderkant van de samenleving als vernederend wordt ervaren.

Er zijn manieren om die toegenomen ongelijkheid terug te draaien, aldus de OESO. Herverdeling door hogere belastingen bijvoorbeeld, vooral voor rijke burgers en grote bedrijven. Maar door de globalisering is dat lastig geworden: een land dat zijn belastingen verhoogt, ziet burgers en bedrijven vluchten naar goedkopere landen.

Daar komt Europa weer in beeld. Europa als geheel is wél groot genoeg om een politiek tegenwicht voor de macht van het grote bedrijfsleven en de financiële wereld te vormen, zegt de Franse econoom Thomas Piketty. Het is een paradox: alleen door internationale samenwerking kan de natiestaat weer enige greep op de economie krijgen. Wie zich terugtrekt achter zijn eigen grenzen, is kansloos tegenover het financiële geweld van beurzen en grote bedrijven. Soeverein, maar machteloos.

'Veel mensen hebben het idee dat zij niet profiteren van de globalisering, dat slechts een kleine elite er baat bij heeft', zei Piketty [in de Volkskrant](#). 'Daardoor kun je een meerderheid krijgen die de globalisering terug wil draaien. Dat zou dom zijn. Ik geloof in vrijhandel en een vrije uitwisseling van kapitaal en arbeid. Daar wordt iedereen beter van. Alleen moeten we een manier vinden om de opbrengsten eerlijker te verdelen. Als we die niet vinden, zal de roep om nationalisme en protectionisme steeds sterker worden.'

Protectionisme

[Charles Michel](#). © BELGA

Europa moet een welwillende vorm van protectionisme bieden, om te voorkomen dat een schadelijke vorm de overhand krijgt, een vorm die zich verschanst achter nationale grenzen en een agressief beleden eigen identiteit. De noodzaak daartoe werd eens te meer aangetoond door een Brexit-campagne die in het teken van immigratie stond. Maar liefst 77 procent van de Britten vindt dat er te veel immigranten zijn, 52 procent denkt dat een Brexit tot minder immigratie zal leiden.

In Groot-Brittannië spitste de discussie zich vooral toe op immigranten uit Polen en andere Oost-Europese landen. Vooral lager opgeleiden ondervinden de concurrentie van werknemers uit goedkopere Europese landen, zeggen ook de vakbonden in Frankrijk en Nederland. 'Onder lager opgeleiden is een enorme aversie tegen immigratie ontstaan, omdat mensen zien dat in sommige bedrijven 60 procent van het werk door buitenlandse werknemers wordt gedaan', zegt Masja Zwart van de FNV. Volgens Zwart kan een Pool, een Roemeen of een Portugees

wel 50 tot 70 procent goedkoper zijn dan een Nederlandse werknemer, als een bedrijf handig gebruik maakt van de mazen in de wet en de gebrekkige controle.

Meer bouwvakkers

Het aantal werknemers dat onder de Nederlandse bouwcao valt, is teruggelopen van 163 duizend in 2009 tot 96 duizend in 2016. Nu heeft de bouw een aantal slechte jaren achter de rug, maar volgens Ellen Hoeijenbos van FNV Bouw komt de teruggang niet doordat het werk navenant is afgenomen. Wel omdat steeds meer bouwvakkers uit het buitenland komen of zzp'er zijn geworden.

Immigratie is lang niet altijd slecht. Aan sommige werknemers is een tekort. Bovendien kan arbeidsmigratie de economische groei bevorderen, stelt de London School of Economics in een studie naar de gevolgen van immigratie voor het Verenigd Koninkrijk. Het werk van een Pool kan niet door een Brit worden gedaan. De Pool creëert welvaart waardoor Britten elders werk vinden.

Niettemin heeft Europa een 'lose-lose model' gecreëerd, stellen de Europese vakbonden en werkgevers in de bouwsector. Bedrijven zien zich genoodzaakt goedkope krachten in te huren en werknemers verliezen hun rechten.

Het vrije verkeer van werknemers is een van de grote dogma's van de Europese Unie, maar van een 'Europa dat beschermt' is hier geen sprake. De nationale verzorgingsstaat, met veel strijd en moeite opgebouwd, wordt hier ondermijnd door 'een weeffout in het Europese systeem', zoals Zwart zegt.

Ook hier zeggen cijfers niet alles. De weerzin tegen immigratie kan niet louter worden verklaard door slechte persoonlijke ervaringen. Ik maakte ooit een reportage in het Zuid-Franse Fréjus, waar de helft van de kiezers op het Front National had gestemd. Toch is Fréjus een rustig stadje zonder grote sociale problemen. 'We leven hier goed, maar dat willen we vooral zo houden. Het mag hier geen Marseille worden', zeiden FN-kiezers.

Symbolen

[Matteo Renzi. © AFP/Getty Images](#)

De anti-Europeanen zijn niet alleen ergens tegen, maar ook ergens vóór, de geborgenheid van de natiestaat. De Europese crisis is 'antropologisch' van aard, schreef commentator Arnaud Leparmentier in Le Monde. De Union Jack en de Lederhose zijn symbolen van een behoefte om ergens bij te horen. 'De nationale staat is voor velen een laatste strohalm van identificatie,

een baken van vertrouwen in een wereld van flux', schreef Volkskrant-columnist René Cuperus in De wereldburger bestaat niet. Een Europa dat beschermt, zal daarom voorzichtig met die nationale identiteit moeten omspringen, juist om te voorkomen dat de deur naar Geert Wilders of Marine Le Pen nog verder wordt opengezet.

Voor een compromis zijn twee partijen nodig. De afgelopen week is 'het volk' met de grootst mogelijke eerbied beschreven, alsof het over een steen der wijzen beschikt die lange tijd over het hoofd is gezien. Maar ook van lager opgeleiden mag iets worden gevraagd.

Bescheidenheid, omdat het democratische argument ook kan worden omgedraaid. Met de Brexit wordt de wens van 48 procent van de Britten genegeerd, een beduidend hoger percentage dan 'het volk' dat doorgaans op Wilders of Le Pen stemt. Ook de pro-Europeanen zijn burgers naar wie 'geluisterd' moet worden. Ook zij hebben ideeën die zwaar moeten meewegen: idealen van internationale samenwerking en humanitaire behandeling van vluchtelingen. Een Europa dat beschermt, kan zich geen open grenzen permitteren, maar zal toch zo veel mogelijk de helpende hand moeten bieden aan oorlogsvluchtelingen. 'Je kunt niet iedereen redden, maar als je niet helpt, ben je een monster', zoals de Algerijnse schrijver Kamel Daoud in de Volkskrant zei.

En de aanhangers van de PVV, het FN of de UKIP zullen moeten accepteren dat de multi-etnische samenleving een feit is. Van de West-Europese deelnemers aan het EK Voetbal bestaat slechts het elftal van IJsland uit elf blanke mannen. Zelfs bij Duitsland, land zonder noemenswaardig koloniaal verleden, heeft Schweinsteiger gezelschap gekregen van Boateng, Khedira en Özil. Hoezeer sommige mensen ook naar een nationale identiteit mogen verlangen, het zoeken naar een vorm van vreedzaam samenleven is een verplichting geworden.

Utopisch

Maar voor een 'historisch compromis tussen elites en volkeren' zullen ook de elites 'bescheidenheid en realisme' moeten betrachten, zoals de Franse ex-minister Védérine stelde. De bovenlaag moet zich inhouden, zijn macht niet misbruiken, zich om de onderste regionen bekommeren. Dat mag utopisch lijken, maar de ouderen onder ons hebben zulke elites meegemaakt. Tijdens de Koude Oorlog leefden we ook onder het kapitalisme en streefden bedrijven naar winst. Toch speelden geld en status een veel minder belangrijke rol dan nu. Topmanagers verdienden twintig keer het salaris van hun laagst betaalde werknemer in plaats van tweehonderd keer. De elites matigden zich, omdat ze bang waren dat 'het volk' naar het communisme zou overlopen.

Natuurlijk bood de Koude Oorlog een unieke constellatie: de angst voor het communisme, de saamhorigheid door de gezamenlijke ervaring van crisis en oorlog, de hoge economische groei. Niettemin: net als in de Koude Oorlog leven we weer in een tijd vol bedreigingen, van terrorisme tot chronische instabiliteit aan de Europese buitengrenzen. Daardoor is sociale cohesie weer van levensbelang geworden.

[illegible]

Veenbrand van wantrouwen

Met de Brexit hebben ouders hun kinderen lachend naar de vorige eeuw teruggeschopt, constateert Geert Mak. „De hervorming van Byzantijns Brussel is een politieke monsterklus.”

2 juli 2016

Nee, onverwacht kwam het niet. Overal in Europa broeide het, de grote klap moest komen, alleen wist niemand waar en hoe. Het werd een Britse volksopstand.

En dan toch tegelijk die gevoelens van verslagenheid. De EU was immers het droomproject van de generaties die in 1945 uit de kampen, de frontlinies en de geblakerde steden waren gekropen en die van één ding overtuigd waren: dit nooit weer. En zo werd het ook het project van hun kinderen die, over heel Europa, vaak waren opgegroeid in beschadigde gezinnen waar diezelfde oorlog altijd aan tafel had gezeten. Dat bepaalt een mens, en het bepaalt ook een politicus.

De Unie was daarbij een 21ste eeuws laboratorium voor de rest van de wereld, een uniek experiment om naties samen te brengen onder een supranationaal gezag, onmisbaar voor de aanpak van de toekomstige mondiale problemen, het klimaat voorop.

Het was een historisch moment, vorige week. We zagen een oude wereldmacht wegzakken, bedwelmd door illusies en dromen van vergane glorie. En we zagen, tegelijk, een 20ste eeuwse wereldorde verbrokkelen – een orde die trouwens voor een groot deel van de wereldbevolking helemaal geen orde was, laat staan hún wereldorde.

Geert Mak is schrijver. In 2004 verscheen zijn boek ‘In Europa’.

Er was ook verbijstering. Veel Britse en Europese politici waren met stomheid geslagen, ze hadden deze revolutie, ondanks alle signalen, totaal niet zien aankomen – wat iets zegt over het gebrek aan contact met de vergeten bevolkingsgroepen. Ook de Unie zelf leidde de afgelopen tijd, keer op keer, tot schokkende taferelen. De machine werkte gewoon niet, was niet in staat om tijdens een crisis snel en flexibel te reageren. Oh ja, dat lag voor een groot deel aan de uitvoerende lidstaten, maar toch.

Die ene Griekse immigratie-ambtenaar, die op het Griekse Chios de aanvragen voor Europa van tweeduizend opeengepakte vluchtelingen moest verwerken, één, hooguit twee per dag;

het alom aanwezige Frontex dat zelfs in deze noodsituatie van de Brusselse bureaucraten geen vinger mocht uitsteken, het tafereel wil niet meer van mijn netvlies.

De EU zit klem tussen twee krachten. Aan de ene kant loopt de democratisering van de Unie ver achter bij de eenwording en de snel toenemende macht van Brussel. Aan de andere kant is en blijft deze halfbakken federatie – want wat is de EU anders? – een onmogelijke constructie, zeker in tijden van crisis. Die twee realiteiten botsten al eerder, maar bij de Brexit was de klap catastrofaal.

Natuurlijk speelden de Britse eigenzinnigheid en de jarenlange anti-EU propaganda in de media een rol, toch waren de taferelen in de Britse stemlokalen er niet minder surrealistisch om: kleine boeren die jubelend een flink deel van hun inkomen verspeelden, werkgevers die opgewekt een afzetmarkt van 450 miljoen consumenten afstootten, ouders en grootouders die lachend hun kroost terug schopten in een besloten Engelse dorpsidylle die in werkelijkheid nooit heeft bestaan. Vormden de ontredderde Britse jongeren die de volgende ochtend overal samenschoolden een elite? Welnee, het waren doodgewone kinderen van de 21ste eeuw die de slag hadden verloren van de 19e eeuw. Hun wanhoop was terecht.

De Brexit was – en is – een ernstig geval van volksmisleiding. De meeste verkiezingsbeloften bleken direct al onhaalbaar, de belangrijkste aanstichters verdwenen haastig van het toneel. Belletje trekken. Toch stemden miljoenen Britse kiezers vol vuur voor een Brexit en niet zonder reden. De Amerikaanse journalist Thomas Frank signaleerde al eerder exact hetzelfde fenomeen in zijn thuisstaat Kansas, waar de arbeiders massaal waren overgelopen naar Republikeinse kandidaten. Rationeel was dat moeilijk te verklaren, ze stemden vaak zelfs tegen hun eigen materiële belangen in, maar ze kozen zo wel voor kandidaten die hun conservatieve waarden deelden en bij wie ze zich geestelijk thuis voelden.

Hoe meer een samenleving in beroering is, hoe sterker die neiging wordt, zeker bij mensen met weinig opleiding en weinig kansen. Ze willen bovenal een veilige, voorspelbare en beschermende samenleving. Ze willen greep houden op hun omgeving en hun land – hoe illusoir dat gevoel vaak ook is. Aan projecten zonder grens en einde hebben ze geen behoefte.

Verbitterde kiezers zijn een gemakkelijk prooi voor kwakzalvers en rattenvangers

In die zin is de Brexit een onderdeel van de grote rebellie tegen de globalisering die al veel langer gaande is, dezelfde rebellie die in Amerika iemand als Donald Trump op het schild hief. Velen profiteerden van die nieuwe wereld, anderen betaalden een hoge prijs: ze raakten hun werk, hun gemeenschap en hun gevoel van eigenwaarde kwijt. Ze werden buitengesloten en de toenemende inkomensverschillen versterkten die gevoelens. Tegelijk werd de EU meer en meer een voertuig van de globale grootmachten, in plaats van een bescherming daartegen. Al die verbitterde kiezers werden, kortom, een gemakkelijk prooi voor kwakzalvers en rattenvangers. En al helemaal in Engeland, waar de klassenstrijd nog altijd niet is uitgewoed.

Het is een ‘conservatieve revolutie’, schrijven sommigen. Maar het is wel een revolutie zonder leiding en zonder plan. We hebben eerder te maken met een veenbrand van wantrouwen, onder het hele continent. Politici zijn daarvoor al te vaak blind, omdat ze in een andere microkosmos leven dan hun kiezers, met andere leefregels en andere prioriteiten, een systeem waar enkel polls en cijfers tellen. Een gezonde democratie betekent echter veel meer. Een permanent democratisch debat bevestigt een gezamenlijke lotsbestemming, het schept

een gevoel van eenheid, dwars door alle tegenstellingen heen. Het creëert vertrouwen en een thuis. En waar zo'n democratie ontbreekt, ontstaat het tegendeel: ontheemdheid, verdeeldheid.

Dat 'democratische deficit' is voor de EU een vraagstuk waarover boekenplanken zijn volgeschreven. Maar het is ook een groot probleem voor de politiek in zijn algemeenheid. De Europese peilingen van Eurostat, Pew en anderen zijn wat dat betreft onrustbarend. In de grafieken is een duidelijke daling zichtbaar van het vertrouwen in de EU, van 50 procent in 2004 tot 32 procent in 2015. Vrijwel parallel daaraan loopt de daling van het vertrouwen in de eigen politici. Alleen loopt die lijn in de grafiek niet boven die van de EU maar ver daarónder: van 35 procent in 2004 tot 27 procent in 2015. Het wantrouwen jegens de eigen overheid is, kortom, nog groter. De democratische crisis is alom en overal.

En dan Europa zelf. Gezien vanuit de rest van de wereld is het een uitermate verbrokken continent, een optelsom van meer dan dertig eigenwijze staten en staatjes. Los van elkaar stellen veel van die landen in mondiaal opzicht niet zoveel voor, gezamenlijk vormen ze een welvarende eenheid van meer dan een half miljard mensen die op de rest van de wereld een grote aantrekkingskracht uitoefent, ten goede en ten kwade.

De EU was en is daarom allesbehalve een 'illusie'. Het project is, in deze 21ste eeuw, een bittere noodzaak, een manhaftige poging om een antwoord te geven op een wereld waar binnen de onderlinge vervlechtingen snel sterker en omvangrijker worden. Daarin ligt de blindheid van de Europa-bashers en degenen die hen zwijgend hun gang laten gaan. Zoals de industrialisatie, de kranten en de spoorlijnen de 19e eeuwse burgers dwongen om buiten hun wereld van steden en provincies te treden, zo dwingen in de 21ste eeuw het internet, de financiële sector, het bedrijfsleven, de internationale chaos en het klimaatprobleem ons om het 19e eeuwse systeem van natiestaten te overstijgen. Niet meer uit idealisme, zoals bij onze ouders en grootouders, maar enkel en alleen om te overleven. Zonder een effectief functionerende eenheid zijn we, om met de Vlamingen te spreken, 'een vogel voor de kat'.

Ja, de EU is uitgegroeid tot een politiek project. Je kunt dat niet terugdraaien, zoals de Britten – en ook onze minister-president – willen. De Unie is, vaak tegen wil en dank, door haar omvang en haar economische dynamiek een van de machtigste spelers in de wereldpolitiek. Aan die eigen geopolitieke rol moeten veel deelnemende landen, na decennia Amerikaanse hegemonie, nog altijd wennen. Het is daarbij een illusie om te denken dat zelfs een 'technische' samenwerking in de vorm van een gemeenschappelijke markt zonder regels en scheidsrechters kan functioneren. Gezamenlijke projecten hebben nu eenmaal een politieke lading, vereisen een politieke discussie en een politieke verantwoording. Alleen moet die wel plaatsvinden. En als dat corrigerend vermogen niet, of niet voldoende, aanwezig is, wordt de noodrem van het referendum voor sommigen een verleidelijk alternatief. Al blijft het enkel een noodrem, bot en compromisloos, niets meer. De trein staat piepend stil. En dan?

Hoe nu verder? Overal verschuift de machtsbalans. De eurozone zal, zonder de sceptische Britten, binnen de EU belangrijker worden. De sociale dimensie van het Europese project kan wellicht, zonder de eeuwige Engelse sabotage, meer handen en voeten krijgen. Het ideale sociale model kan meer continentaal worden, meer Rijnlands, meer Scandinavisch, meer inclusief voor iedereen, ook voor de vergeten kiezers.

De EU groeit nu al in de richting van een project met meerdere snelheden: een kerngroep omringd door landen die soms wel meedoen – bijvoorbeeld Schengen – en soms ook weer niet. Daardoor ontstaat voor alle partijen grotere vrijheid en flexibiliteit. Die kerngroep zal,

onvermijdelijk, op bepaalde terreinen een sterker federaal karakter hebben. Dat schept echter ook helderheid: op de meeste andere terreinen blijft zo juist de soevereiniteit van de nationale staten gegarandeerd. En met zo'n constructie ontstaat eindelijk ook ruimte voor een duidelijke en volwassen democratische verantwoording op alle Europese niveaus. Zo zou het kunnen gaan.

De vraag is alleen: kan dat Byzantijnse Brussel nog tijdig worden hervormd? En zijn de Europese en nationale politici in staat om hun kiezers ditmaal wel in dat proces mee te nemen? Het zal een politieke monsterklus worden, zoveel is zeker, die zal moeten worden getrokken door een handvol briljante, moedige en charismatische mannen en vrouwen.

Op historische momenten zijn die vaak, goddank, aanwezig. Maar soms ook niet.

XX

We zijn volk noch elite

Colum René Cuperus

Het leuke en bijzondere aan Nederland is, dat het een middenklasse-samenleving is. Op het eerste gezicht kun je mensen niet indelen in rangen en standen, hoog of laag. Bijna iedereen zit er zo'n beetje tussenin. Of je nu in Amsterdam, Meppel, Goes of Geleen bent. Dat is een stil hoogtepunt van de beschaving. Vervelend nieuws is dan ook dat die unieke, naoorlogse middenklassematenleving onder druk staat.

Door: René Cuperus 11 juli 2016, 02:00

De geleerden zijn het er niet over eens wat daarvan precies de oorzaken zijn. Ligt het aan het neoliberale ongelijkheidsdenken in de afgelopen decennia? Aan de toegenomen ongelijkheid die gepaard gaat met de globalisering van economie en technologie? Aan de versobering van de verzorgingsstaat? Of zijn het de individualisering en de onbeperkte keuzevrijheid **die het midden uit elkaar hebben getrokken?** En welke rol speelt slecht begeleide immigratie, of het verdampen van het christelijk geloof?

Feit is dat in de meeste westerse landen nieuwe scheidslijnen ontstaan tussen hoog en laag, en dat het midden daarbij in het gedrang dreigt te komen. Een nieuwe, rijke bovenklasse **maakt zich steeds meer los** van het naoorlogse samenlevingsmodel, **tegelijkertijd dreigt er een nieuwe onderklasse te ontstaan** die honderd jaar sociale strijd van onze voorouders **teniet doet**. Maken we het begin van het einde mee van de christen-democratische en sociaal-democratische middenklasse-samenleving: 1945-2016?

Veel commentaren en analyses over de Brexit als anti-establishmentopstand hadden ongeveer deze teneur. In Vonk van vorige week stond een belangrijk stuk van Frankrijk-correspondent [Peter Giesen](#). Strekking: de Brexit is veel meer dan een crisis in de Europese Unie. De Britse nee-stem symboliseert het einde van het neoliberale tijdperk, van een steeds onrechtvaardiger marktsamenleving. Hoog en laag moeten elkaar weer vinden. Het is van levensbelang dat de

Ik ben het zeer met deze voorstelling van zaken van Peter Giesen eens, en niet alleen omdat ik in zijn stuk als bron werd opgevoerd. Toch heb ik er ook wel wat kritische kanttekeningen bij. Om een aantal redenen moeten we oppassen met dat simpele zwart/wit-schema van hoogopgeleiden tegenover laagopgeleiden. Ik ben misschien de laatste die dat mag zeggen, omdat ik me ook veel en vaak aan dat schema bezondigd heb - vooral in termen van hooggeschoolde 'globaliseringswinnaars' tegenover laagopgeleide 'globaliseringsverliezers' -, maar ik zou nu, wijzer geworden, willen waarschuwen voor deze standaard-analyse. Ze miskent het vertrekpunt, namelijk dat we in een middenklasse-samenleving leven. Als alles hoog of laag is, waar zit dan het midden? Pas op dat dit hoog/laag-denken geen self fulfilling prophecy wordt, omdat het midden steeds wordt weggedefinieerd.

Iets soortgelijks geldt voor de simplistische, populistische tegenstelling tussen 'volk' en 'elite'. Ook die is, als je er op inzoomt, nogal potsierlijk. Hoezo volk, hoezo elite? Wie zijn dat precies en waar leggen we de grens?

Ook het idee dat hogeropgeleiden per definitie de elite zouden vormen, en nog wel een kosmopolitische elite, kan proefondervindelijk worden ontkracht. Veel academici veinzen om identiteitspolitieke redenen kosmopoliet te zijn, dat wil zeggen, geen 'eigen-volk-eerst-nationalist', maar zaag de gemiddelde hoogopgeleide niet door over internationale politiek of Europese cultuur, dan verdwijnt zijn schijn-kosmopolitisme als sneeuw voor de zon.

Er kleven dus nogal wat bezwaren aan het al te laconiek hanteren van het schema hoog tegen laag, volk versus elite, vooral omdat die tegenstelling zelf allesbehalve neutraal is. Hoog zou de wijsheid in pacht hebben, zou zich prima thuis voelen in de globaliserende wereld in wording. Laag zou zich daar met angst, boosheid en onderbuik tegen verzetten. Ratio tegenover gevoel. Feit tegenover drogreden. **Wat een fact free, leugenachtige voorstelling van zaken.**

[illegible]

De westerse democratie verkeert in een diepe crisis

Wat is nu een democratie in de 21ste eeuw?

Wakker worden is geen pretje tegenwoordig. Meermalen bleek de afgelopen weken dat zich schokkende dingen hadden afgespeeld gedurende de nacht. De poging tot staatsgreep in Turkije. Het bloedbad op de boulevard van Nice. De Britten uit de Europese Unie. Op adem komen is er niet bij. Wie weet staan we straks op met de verkiezing van de Amerikaanse realityshowvariant van de sterke man. De keten van zorgwekkend nieuws houdt aan. Het belast het gemoed in de westerse democratieën. Wat is hier aan de hand?

Door: Arie Elshout 22 juli 2016, 19:30

Alleen een citaat uit dit artikel:

Het politieke midden staat onder spanning of is aan het verdampen. Er is een beweging naar de flanken, waar men zich verschanst in het harnas van het eigen gelijk. Referenda rukken op. Met hun absolute keuzes. Ja of nee. Voor of tegen. Het draagt allemaal bij aan de extremisering van de democratische politiek.

XX

Als globalisering de burger voorbij holt, gaat het wringen

Economie Het axioma dat vrijhandel goed is voor iedereen, is aan het wankelen.

- Maarten Schinkel

3 augustus 2016 om 15:01

„De inwoner van Londen kon, terwijl hij 's ochtends zijn thee dronk in bed, per telefoon allerlei producten van over de hele wereld bestellen in hoeveelheden naar keuze, en verwachten dat zij vroegtijdig bij zijn deur werden afgeleverd.”

Dit is geen scene uit 2016, maar 1914, het laatste jubeljaar van de vorige globaliseringsgolf, tot twee wereldoorlogen en een groeiend nationalisme er een eind aan maakten. De econoom John Maynard Keynes beschrijft het in [The Economic Consequences of Peace](#) (1919).

Pas in de jaren 90 van de 20ste eeuw was de wereldeconomie weer zo vrijgemaakt als vlak voor de ‘kanonnen van augustus’ losbarstten. En daarna, tijdens de overwinning van het kapitalisme na de ineenstorting van de Sovjet-Unie, ging het extra hard. Deregulering, privatisering en liberalisering zetten de toon. En globalisering greep om zich heen. Productieketens werden transnationaler, waardoor de hele wereld een geïntegreerde fabriek leek. China voegde in een schok 1,4 miljard consumenten én werknemers toe aan de wereldeconomie; twintig jaar geleden was de Chinese economie nauwelijks twee keer de Nederlandse. Nu steekt China de Verenigde Staten naar de kroon.

Weer het einde van een cyclus?

Zijn we nu weer aan het einde van een globaliseringscyclus? De oprukkende internationale vrije markt stuit op groeiende nationale tegenstand, en de wijsheid van de handelstheorie wordt in twijfel getrokken. En naarmate de gelijkheid tussen landen toeneemt, loopt zij binnen landen op. Mensen storen zich aan de stijgende topsalarissen en bonussen van de ‘1 procent’ en signaleren een afnemende sociale mobiliteit. Zij zagen dat de financiële sector, na een bacchanaal van speculatie, na de crisis van 2008 gered moest worden op kosten van de samenleving. Diezelfde sector had mogelijk gemaakt dat de middenklasse met stijgende kredieten nog een tijd kon doen alsof haar welvaart steeg, terwijl de grond al onder haar voeten wegzakte.

Lees ook: [Is dit het einde van de globalisering?](#)

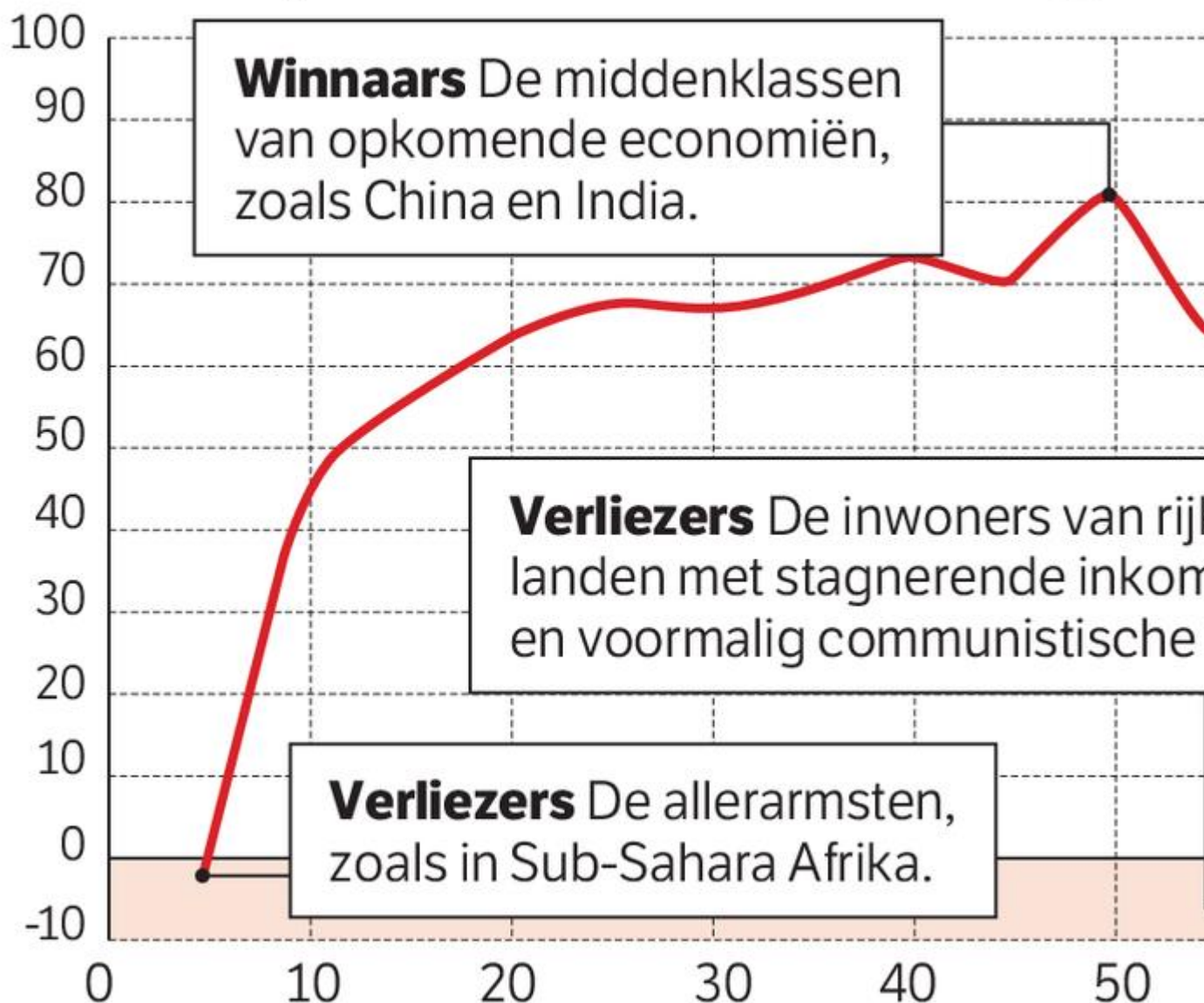
Vrijhandel veroorzaakt altijd winnaars en verliezers. De verliezers zijn zichtbaar: sluitende fabrieken en rijen werklozen. De winnaars zijn de nieuwe ondernemingen die stilaan bloeien en de werknemers die zij in dienst nemen – meer dan er verloren gingen. Daarom, was het axioma, heeft globalisering de schijn tegen, terwijl het in feite goed is voor iedereen.

Maar of dit nog zo is? Begin dit jaar kwam de Amerikaanse economendenktank National Bureau of Economic Research met de conclusie dat met name de opkomst van China zich zo snel heeft voltrokken dat de Amerikaanse werknemers de tijd en kans niet kregen om zich aan te passen. Vrijhandel werkte per saldo negatief uit – een standpunt dat ‘populisten’ al langer hadden, maar dat nooit serieus genomen was.

Middeninkomens in opstand

[Branko Milanovic](#), een Servisch-Amerikaanse econoom, heeft dit samengevat in een grafiek die inmiddels al zo beroemd is dat hij ‘de Olifant’ als bijnaam heeft [zie onder]. Die laat zien dat met name de middeninkomens in het Westen de verliezers zijn van de globalisering. Geen wonder dat zij in opstand komen.

Verandering in reëel inkomen 1988-2008, gecor

Dat hun verzet eerder maatschappelijk getint is dan economisch, wordt onderstreept door een theorie die ook al even meegaat, maar nu snel en vogue raakt. De Turks-Amerikaanse Harvard-hoogleraar politieke economie [Dani Rodrik](#) zette al in 2007 uiteen dat de moderne internationale economie landen dwingt tot een keuze: er is deelname aan de globalisering, er is nationale soevereiniteit en er is democratie. Van deze drie kan een land er twee tegelijk hebben. Bij een blijvende deelname aan een steeds diepere economische integratie moeten tussen natiestaten steeds vergaander gemeenschappelijke regels en standaarden worden afgesproken op regeringsniveau, waarin de eigen bevolking zich niet gekend voelt. Óf de nationale soevereiniteit gaat er aan als de democratische zeggenschap er wél blijft, maar naar een hoger niveau wordt getild in een supranationale federatie.

Ziehier het EU-dilemma van veel landen en dat van vergaande handelsverdragen als TTIP. Wie zowel zijn nationale soevereiniteit als nationale democratie wil behouden, zal zich uit de economische integratie moeten terugtrekken. Brexit is de consequentie van dit dilemma.

Er zijn genoeg kanttekeningen bij Rodriks 'Globaliseringstrilemma', maar het weerhoudt hem er niet van nu zijn gelijk te claimen. De Amerikaanse econoom Larry Summers stelde vorige maand een '[verantwoord nationalisme](#)' voor, als een soort adempauze, omdat de globalisering de burger voorbij is gehold. De vraag wordt nu of dit verantwoorde nationalisme een contradictio in terminis blijkt, of niet.

XX

'Het westerse kapitalisme is een ziekte'

Door: Marnix Verplancke – 07/08/16, 20:23

© Patrick Post. Bernard Stiegler / trouw

Interview We veranderen het klimaat, tasten de biodiversiteit aan, vervuilen de oceanen. Natuurlijk hebben we windmolens en zonnepanelen nodig en dienen we onze ecologische voetafdruk te verkleinen, maar met minder dan 'een totale omwenteling van ons denken' kunnen we niet het hoofd bieden aan de problemen van het 'Antropoceen', het tijdperk waarin de mens de bepalende factor is op aarde, meent Bernard Stiegler.

De Franse techniekfilosoof debatteerde onlangs op de Nijmeegse Radbouduniversiteit met de Duitse filosoof Peter Sloterdijk over de verantwoordelijkheid van de mens voor het behoud van de planeet aarde.

Niet alleen onze planeet is ziek, haar bewoners zijn dat evenzeer, beweert Stiegler. We zijn vervreemd van onszelf, van ons werk, van onze maatschappij en van onze kinderen, die eerder gestuurd worden door games en reclameboodschappen dan door onze opvoedende hand.

Waar is het fout gegaan?

"De oorzaak van onze ziekte en die van onze planeet is onze economie, die is gebaseerd op ongeremde consumptie. Dat leidt tot een verspillingseconomie, en tot wat Karl Marx de proletarisering van de mens noemde.

De eerste die daar ooit over schreef was trouwens niet Marx, zoals je zou denken, maar Adam Smith, de vader van het liberalisme. Hij toonde aan dat de arbeidsdeling, die begon met de industriële revolutie, de mens reduceerde tot dienaar van de machine. Zo verloor de mens de kennis om een schoen te maken, en werd hij nog louter verondersteld met een naaimachine twee lappen leer aan elkaar te naaien, waarna iemand anders er een zool onder lijmden."

•

Smartphones en de talloze apps zijn handig en helpen ons vooruit, maar ze verstoren ook onze relaties.

Waarom dit leidt, illustreert Stiegler met een voorbeeld uit de New Yorkse wijk Harlem. In 1990 toonde een studie aan dat een man in die zwarte, door werkloosheid, alcoholisme en geweld geplaagde wijk minder kans had om 65 jaar te worden dan een inwoner van Bangladesh.

Stiegler: "Dat was natuurlijk volstrekt paradoxaal. Bangladesh was een van de armste landen ter wereld, zonder stromend water, voldoende voedsel, geneesmiddelen en scholen, terwijl Harlem in het rijkste land van de wereld lag."

De Indiase filosoof en econoom Amartya Sen vergeleek Harlem en Bangladesh ook; hem vielen nog wat andere zaken op, zegt Stiegler. "In Bangladesh waren de mensen veel gelukkiger dan in Harlem en ze hadden er hun capabilities veiliggesteld, hun kennis dus. Volgens Sen waren de inwoners van Harlem extreem geproletariseerd. Niet enkel als handarbeiders, maar **ook als ongeremde consumenten**.

"En dat zijn we vandaag allemaal, wij voegen ons naar de wetten van de marketing. Eigenlijk willen we niet onophoudelijk nieuwe gadgets. **Waar wij echt naar verlangen is het behoud van de sociale structuur waarin we zijn opgegroeid; Zekerheid. Veiligheid. Maar die worden ons door het hedendaagse kapitalisme ontzegd.**

"Natuurlijk zijn smartphones en de talloze apps handig en helpen ze ons vooruit, **maar ze verstoren ook onze relaties. Techniek is nooit zomaar goed of slecht, ze is als een medicijn: ze werkt goed tenzij je er een overdosis van neemt, dan kun je er ziek van worden. Dat is wat vandaag gebeurt.** Ga naar een restaurant en kijk hoeveel mensen hun mobiel op de hoek van de tafel hebben liggen. Dat zegt genoeg."

Onze sociale kring is toch alleen maar groter geworden op die manier?

"En oppervlakkiger. In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw, met neoliberale politici als Ronald Reagan en Margaret Thatcher en na de ineenstorting van het Oost-Europese communisme, hebben we onze ziel verkocht aan het kapitalisme. De overheid was opeens een probleem geworden dat uit de weg geruimd moest worden en het maatschappelijke veld diende in handen van de economie te komen.

Voeg daar nog de globalisering bij en je krijgt een wereldwijd systeem dat niet langer via politieke weg het beste uit de mens wilde halen, maar zoveel mogelijk aan hem wilde verkopen.

Van een investeringseconomie stapten we over op een speculatie-economie. Waar je voorheen aandelen in een bedrijf kocht in de hoop dat dit bedrijf zou floreren, werd de waarde van die aandelen het nieuwe doel. Wat er met dat bedrijf zelf gebeurde, vond men niet langer belangrijk. Vandaag bereiken we de grenzen van dit systeem."

Veel mensen zullen politiek en religieus fundamentalisme nu een groter probleem vinden.

"Maar dat is gewoon de keerzijde van de medaille. Veertig procent van de Franse fundamentalisten was aanvankelijk geen moslim. Ze zijn het pas nadien geworden. Wat de opkomst van het fundamentalisme vooral aantoonde, is dat de jeugd niet zonder idealen kan. IS heeft goed begrepen dat in de Europese voorsteden honderdduizenden jongeren in wanhopige

omstandigheden zitten te wachten op iemand die hun een ideaal geeft, hoe moorddadig dit ook moge zijn."

•

De terreur van IS wordt gepleegd in de naam van Allah, maar is onze eigen schuld.

U meent dus dat het Westen de islamistische terreur, die in naam van Allah gepleegd wordt, aan zichzelf te wijten heeft?

"Voor mij is het fundamentalisme een symptoom van onze kapitalistische ziekte. IS is de oorzaak niet. Wij met zijn allen zijn de oorzaak, en onze onmogelijkheid om jongeren nog een toekomstperspectief te bieden."

Het baart Stiegler grote zorgen dat door automatisering en robotisering de werkloosheid, speciaal onder jongeren, volgens sommige voorspellingen schrikbarend zal toenemen. Dat zou de sociale spanningen verder aanjagen, meent hij.

"De jeugdwerkloosheid ligt in Frankrijk rond 25 procent. In veel voorsteden is dat 50 procent en er zijn prognoses dat het over tien jaar is opgelopen tot 80 procent. Om daar iets aan te doen is herverdeling van de rijkdom nodig. En dan heb ik het niet over het basisloon waar de laatste tijd zoveel over te doen is, want dat is niet meer dan een overheidsaalmoes.

De oplossing is te vinden bij Amartya Sen en diens capabilities. De kennis die verloren is gegaan door de arbeidsdeling moeten we terugwinnen.

In het Frans is kennis savoir, van het Latijnse woord sapere. Leven met 'sapere' betekent dat je een fijnzinnige smaak ontwikkelt, een savoir vivre, levenskunst dus. Die kennis kan allerhande vormen aannemen: van je kinderen opvoeden tot je tuin onderhouden of schaken. Essentieel is dat dergelijke kennis je verbindt met je omgeving en de mensen om je heen, en dat ze je gelukkig maakt en zin geeft aan het leven."

Moeten we dan allemaal weer schoenen gaan maken?

"Natuurlijk niet. Wat me voor ogen staat, is ten eerste dat van de gratis en gedeelde software op het internet. De ontwikkelaars van deze software vergroten de individuele en collectieve kennis, en met succes. Vandaag levert ze veel betere resultaten op dan de traditionele, gesloten software. Kijk maar naar Mozilla, Google Chrome, en natuurlijk Android, waarop wereldwijd driekwart van alle mobieltjes draait."

Dat model mag lijken op de deeleconomie, maar tegen Uber of Airbnb heeft Stiegler toch een bezwaar: van die bedrijven worden vooral de bedenkers rijk, in plaats van degenen die hun auto of huis via dat platform verhuren.

"Het tweede model dat ik gebruik is dat van het Franse kunstenaarsstatuut, dat al bijna tachtig jaar bestaat. Wie werkt in de kunstwereld - van kunstenaar tot decorbouwer en technicus - krijgt daarin de status van werknemer, ook al werkt hij of zij niet fulltime. Zo is een filmsetbouwer daar niet dag in dag uit mee bezig. In Frankrijk hoeft deze bouwer niet meteen zelfstandige te worden, waardoor hij tijdens de stille momenten geen inkomen zou hebben, maar hij krijgt voor de niet-gewerkte tijd een WW-uitkering."

Deze regeling, waar nu 250.000 Fransen gebruik van maken, zou voor iedereen toegankelijk

moeten zijn, vindt Stiegler, ter bevordering van het herverdelen van arbeid. Deze wijze van delen, samenwerken en je capaciteiten ontwikkelen vormen voor hem de basis van de 'contributieve economie'. Stiegler wil ermee gaan experimenteren in negen gemeenschappen rond Parijs, de voorsteden die nu nog geteisterd worden door spanningen en geweld.

-

Ik pleit voor globalisering: gemeenschappen die hun troeven uitspelen op internationaal vlak.

"In Seine-Saint-Denis gaan zo'n twintig academici samen met de lokale bevolking in een soort levend interdisciplinair laboratorium nieuwe internetplatforms en start-ups ontwikkelen. De opbrengst verdelen we onder de deelnemers.

Dit gaat dus niet over aardappelteelt of wiet roken, zoals mijn critici me verwijten, maar over nieuwe, in gemeenschap opgebouwde toepassingen van onze technologie, net als in Silicon Valley gebeurt, in de Verenigde Staten.

Op langere termijn willen we ons project van Parijs uitbreiden naar België, Groot-Brittannië, Latijns-Amerika en zelfs China. Er zijn contacten gelegd; daar wachten ze de Franse resultaten af. Uiteindelijk willen we over de hele wereld een keten van gemeenschappen vormen. Ik pleit niet voor globalisering, maar voor globalisering: gemeenschappen die hun troeven uitspelen op internationaal vlak."

En draagt dit bij aan de toekomst van Europa?

"Ondanks alles is Europa nog steeds de rijkste regio ter wereld. We hebben geld en mensen, maar we hebben geen project. Laat Europa terugkeren naar waar het goed in was: ideeën creëren en uitvoeren. Ons hoogtepunt was de Verlichting. Vandaag leven we natuurlijk niet meer in de achttiende eeuw, maar we moeten weer wetenschappers, kunstenaars, wetgevers en ondernemers **voortbrengen met een visie**.

En met meer kennis in plaats van informatie. Informatie kun je berekenen en analyseren met computeralgoritmes. Kennis valt niet te becijferen. Zij is open voor interpretatie. Kennis is daardoor in hoge mate particulier, maar tegelijkertijd laat ze ook plaats voor de diversiteit van de wereld."

Bernard Stiegler

Opgeleid als regisseur en computer- programmeur werd Stiegler (1952) lid van de Franse Communistische Partij. Hij pleegde een reeks bankovervallen, waar- voor hij vijf jaar dwangarbeid verrichtte, van 1978 tot 1983. In de gevangenis ging hij filosofie studeren.

Eenmaal vrij werd hij programmadirecteur in het door Jacques Derrida en Jean- François Lyotard net opgerichte Collège international de philosophie.

In 1994 verscheen Stieglers eerste deel van zijn magnum opus, 'La Technique et le Temps'. Deel vier moet binnenkort verschijnen; er zijn ook nog een vijfde en zesde deel gepland. Hij schreef daarnaast talloze boeken en artikelen over het samengaan van techniek en politiek.

Sinds 2006 is hij verbonden aan het Centre Pompidou, waar hij directeur is van het door hem opgerichte Institut de recherche et d'innovation.

XX

Het woord elitair is synoniem geworden voor 'verwerpelijk'

Voetnoot Arnon Grunberg

columnIs het politiek incorrect om hoger opgeleid te zijn? Josephine Bersee, sociaal geograaf, stelt [deze vraag](#) donderdag in de Volkskrant. Ze neemt een tendens waar tot nivellering naar beneden.

Door: Arnon Grunberg 13 augustus 2016, 02:00

Bersee heeft gelijk als ze zegt dat het emancipatorisch streven in Nederland niet alleen tot stilstand is gekomen - het opleidingsniveau van ouders voorspelt dikwijls het opleidingsniveau van kinderen - maar ook verdacht is gemaakt.

Zij die meer weten, meer kunnen, meer ambitie hebben zijn elitair, een woord dat synoniem is geworden voor 'verwerpelijk', wat veel zegt over de klassenstrijd in Nederland.

Tegenover deze tendens stelt Bersee Azië, waar verheffing wel zou worden gestimuleerd. Of het Aziatische model ideaal is, daarover is discussie mogelijk.

Feit is dat het Nederlandse lompenproletariaat middenklasse is geworden, een sociaaldemocratisch ideaal. Als dank daarvoor hebben grote delen van die middenklasse nog maar twee afgoden: **rancune en de eigen portemonnee**.

Dat is het ware echec van de sociaaldemocratie.

XX

Een nieuwe ineenstorting van de wereldeconomie? Signalen genoeg

Helaas winnen politici stemmen met een antiglobalistisch geluid, betreurt Martin Wolf. Dat is niet zonder gevaar. „We moeten rekening houden met een nieuwe ineenstorting van de wereldeconomie.”

14 september 2016

©

Groei. Sinds de Industriële Revolutie is dat heilig voor economen. Hoe meer productie, hoe meer handel, hoe beter. En dat heeft lang niet altijd met hebzucht te maken. Loopt de groei terug, dan moeten we ons pas echt zorgen maken. Dan staat het welzijn van miljoenen op het spel. Een alarm dat afgaat in een recente analyse van het Peterson Institute for International Economics. ‘Stagnatie’ is daarin het codewoord. Stagnatie sinds 2008, toen de crisis uitbrak. Een periode van acht jaar en daarmee de langste stagnatie sinds de Tweede Wereldoorlog.

Concreter: in 2007 piekte het grensoverschrijdende kapitaalverkeer nog met 57 procent van de wereldproductie, in 2015 daalde dat tot 36 procent. De impuls tot verdere economische integratie verdwijnt langzaam, en daardoor ook de drijvende kracht achter onze welvaart.

Martin Wolf is economisch commentator bij de *Financial Times*. Dit is een ingekorte en bewerkte versie van zijn opiniestuk.

Het is niet voor het eerst dat de globalisering in het slop raakt. De Eerste Wereldoorlog, gevolgd door de crisis in de jaren dertig, stopte de globalisering van de geïndustrialiseerde wereldrijken. Herstel van de wereldeconomie werd vervolgens het hoofddoel van de Amerikaanse politiek, gebaseerd op samenwerking tussen soevereine staten onder leiding van internationale instellingen.

Maar kijk eens naar het Amerika van nu! Donald Trump is verreweg de meest protectionistische presidentskandidaat sinds de jaren dertig. Hij geeft geregeld af op mondiale instituten. Wat als hij daadwerkelijk zijn intrek neemt in het Witte Huis? Dan nemen de Verenigde Staten afstand van een van de hoekstenen van het naoorlogse Amerikaanse beleid. Trump zal de liberalisering van de handel kwaad doen. Hij staat hierin niet alleen, hij volgt een politieke trend. Het aantal protectionistische maatregelen nam immers al fors toe sinds het uitbreken van de crisis. Zo ook het aantal landen dat beheerst wordt door xenofobe sentimenten. Dit alles brengt de internationale handel in zwaar weer.

Zijn globalisten veilig bij Hillary Clinton? Dat is zeer de vraag. Ooit was zij voorstander van het Trans-Pacific Partnership (TPP, tussen onder meer de VS, Australië, Singapore, Maleisië), nu keert ze zich tegen dat vrijhandelsverdrag. Ook de trans-Atlantische variant, TTIP, stuit wereldwijd op weerzin. De Doha-ronde, een multilateraal overleg van de Wereldhandelsorganisatie, is inmiddels ten dode opgeschreven. Het Westen is dus niet meer onverdeeld positief over internationale handel.

We moeten serieus rekening houden met een nieuwe ineenstorting van de wereldeconomie. Signalen genoeg. De landen met de hoogste inkomens presteren slecht, de ongelijkheid neemt toe en het mondiale machtsevenwicht verschuift. Wat als territoriale aanspraken op de Zuid-Chinese Zee escaleren in een conflict waar de VS bij betrokken raken? Niet alleen militair, ook economisch een ramp, gezien de Amerikaanse afhankelijkheid van China.

Is het echt zo erg als de globalisering wat terugloopt? Ja, want die bracht de afgelopen decennia de mondiale ongelijkheid van gezinsinkomens fors terug. En tussen 1980 en 2015 is het gemiddelde mondiale reële inkomen

met 120 procent gestegen. Globalisering is zo bezien van levensbelang. Als we elkaar afsluiten, storten we elkaar in armoede.

Sommige kritiek op globalisering is terecht als je kijkt naar het gedrag van multinationals en mogendheden. De vruchten hadden eerlijker verdeeld kunnen worden. **Ook is verzuimd de gevolgen te verzachten van hen die nadelen ondervinden van de economische dynamiek. De toekomst van globalisering ligt daarom in beter, rechtvaardiger bestuur.** Zal dat er komen? Ik ben daar niet optimistisch over.

XX

Kiezers zeggen 'nee' tegen beleid van Rutte II

Analyse: Het kabinet-Rutte II gewogen

ANALYSE Het kabinet Rutte II regeert tegen de trend in. Een meerderheid van de Nederlanders wil af van de marktwerking in zorg en onderwijs en de AOW-leeftijd terug naar 65 jaar. Dit blijkt uit opinieonderzoek van I&O Research.

Door: Robert Giebels Raoul du Pré 17 september 2016, 02:00

Na zes jaar in het Torentje regeert minister-president Rutte in toenemende mate tegen de maatschappelijke trend in. Voor een aantal speerpunten van zijn eerste twee kabinetten brokkelt de steun van de kiezers af. De verhoging van de AOW-leeftijd, de marktwerking in de zorg en het onderwijs en de terugtrekkende overheid: draai het maar weer terug, zegt een ruime meerderheid van de Nederlanders.

Dat geldt ook voor bezuinigingen op de gezondheidszorg, ontwikkelingssamenwerking en kunst en cultuur. Dit blijkt uit opinieonderzoek van I&O Research. Het onderzoeksbureau heeft aan de vooravond van de laatste Prinsjesdag van Ruttés tweede kabinet de stemming in het land tussen 2010 en 2016 vergeleken.

Het hele rapport

Lees het hele rapport [op de site van I&O Research](#).

In het najaar van 2010 vormde Rutte met het CDA zijn eerste kabinet, met gedoogsteun van de PVV. In 2012 ruilde Rutte CDA en PVV in voor de PvdA onder leiding van Diederik Samsom. Dinsdag presenteert Rutte II zijn laatste begroting.

Pikant resultaat: voor een aantal speerpunten van de beide kabinetten-Rutte is intussen veel

minder steun dan in 2010. In 2010 wilde 37 procent van de Nederlanders de AOW-leeftijd op 65 houden. Nu die leeftijd is verhoogd tot 67, wil 60 procent van de kiezers terug naar 65. Ook de marktwerking in publieke sectoren als de zorg - een VVD-paradepaard bij uitstek - stuit op groeiende weerstand. Fors minder kiezers dan in 2010 willen eigen risico's in de zorg of concurrentie tussen ziekenhuizen en onderwijsinstellingen.

Kiezers zijn linkser

Kiezers lijken zes jaar later sociaal-economisch nog iets linkser en iets minder conservatief

I&O-onderzoeker Peter Kanne zag in 2010 en nu een overwegend links electoraat. Althans als het gaat om alles wat met geld te maken heeft. Sociaal-cultureel ontwaart Kanne vooral conservatisme. 'Kiezers lijken zes jaar later sociaal-economisch nog iets linkser en iets minder conservatief.'

Alles bijeen genomen is het kiezersoordeel over de laatste zes jaar negatief. Daar openbaart zich een kloof tussen de bestuurlijke overtuiging die het Binnenhof domineert en de stemming in het land. Den Haag ziet de verhoging van de AOW-leeftijd als onontbeerlijk om de door de crisis gehavende overheidsfinanciën erbovenop te krijgen, maar de kiezer heeft steeds minder boodschap aan kille economische rekensommen.

Wat de kiezer wil, past in het SP-straatje: bezuinigingen in thuis-, ouderen- en jeugdzorg terugdraaien

Kanne wijst op de hervormingen die Rutte II doorvoerde in de gezondheidszorg. 'Zorg is voor Nederlanders het belangrijkste onderwerp als ze in het stembokje staan.' De SP lijkt hier een sterke troef in handen te hebben. Hun zorgstandpunt is de belangrijkste reden waarom mensen op de SP stemmen. En wat de kiezer wil, past in het SP-straatje: bezuinigingen in thuis-, ouderen- en jeugdzorg terugdraaien, het eigen risico in de zorg afschaffen, minder concurrentie tussen ziekenhuizen en de ziektekostenpremie inkomensafhankelijk maken.

Het zijn allemaal voorstellen die haaks staan op het beleid van premier Rutte en op de standpunten van 'zijn' VVD.

Ook over andere onderwerpen loopt de mening van de kiezer en die van de VVD uiteen. De Nederlandse kiezer wil de belasting flink verhogen voor inkomens vanaf 150 duizend euro - een gruwel in liberale kring.

Tekst loopt door onder graphic.

[© de Volkskrant](#)

Net als rekeningrijden, wat meer dan de helft van de kiezers prefereert. Nog maar een kwart van de kiezers wil het VVD-recept om de files op te lossen: meer asfalt. Er is tegelijk opmerkelijk veel steun (60 procent) voor het PvdA-GroenLinks-initiatief om in 2050 volledig op hernieuwbare energiebronnen als zon en wind te zijn overgeschakeld.

De kiezer wijst niet al het beleid van Rutte I en II categorisch af, stelt I&O Research vast. De bezuinigingen op ontwikkelingssamenwerking en cultuur bijvoorbeeld vond een overgrote

meerderheid in 2010 nog prima. Nu daarop is gekort, willen in 2016 veel minder mensen die bezuinigingen doorzetten.

Milder

Het lijkt erop dat Nederlanders in zes jaar Rutte wat milder zijn geworden. In 2010 wilden vier van de vijf Nederlanders hogere gevangenisstraffen, nu nog drie van de vijf. Minder mensen willen laaggeschoolde migranten nog weigeren. De steun voor deelname aan militaire vredesmissies is de afgelopen zes jaar flink toegenomen.

En in 2010 was 61 procent het met de stelling eens dat ouderen die vinden dat hun leven voltooid is, met professionele hulp een eind aan hun leven mogen maken. Nu is dat 70 procent.

Rutte krijg het cijfer 5,8 van de kiezers

Iets minder mensen zijn voor een verbod op het dragen van hoofddoekjes door overheidsdienaren. Het sluiten van moskeeën - waarmee de PVV campagne voert - kan nauwelijks op instemming rekenen. Driekwart vindt dan weer wel dat moslims en andere etnische minderheden zich 'volledig moeten aanpassen aan de Nederlandse manier van leven'.

[© de Volkskrant](#)

Premier Rutte laat nimmer na te pleiten voor een kleinere overheid die zich niet met van alles moet bemoeien. Daar denkt de kiezer iets anders over. Tweederde wil dat de overheid ervoor zorgt dat burgers met respect en fatsoen met elkaar omgaan. Een even grote groep wil dat die overheid ook de verhogingen van de huren vaststelt.

En Rutte zelf? Die krijgt met een 5,8 een voor politici niet eens heel slecht cijfer van de kiezers. Hij moet op het Binnenhof wel partijgenote Edith Schippers (5,9), Gert-Jan Segers (CU, 6,0), Lodewijk Asscher (PvdA, 6,0) en Jesse Klaver (GroenLinks, 6,0) in waardering voor laten gaan. Geert Wilders krijgt van alle kiezers een 3,7, hij is daarmee de impopulairste fractieleider. Zijn achterban ziet hem echter wel zitten en geeft hem een 8,3.

PvdA-burgemeester van Rotterdam, Ahmed Aboutaleb, laat qua waardering alle landelijke kopstukken ver achter zich. Hij scoort een 7,1. PvdA-leider Diederik Samsom krijgt een 4,9. Hij is met een 7,1 bovendien de slechtst scorende politicus onder de eigen achterban.

[© de Volkskrant](#)

Waarom stemt iemand op een partij?

Oppositiepartijen SP en CDA zijn prima voorgesorteerd voor de komende verkiezingen in maart 2017. De redenen waarom Nederlanders op die partijen stemmen, zijn meteen ook de belangrijkste onderwerpen voor alle kiezers. Dat blijkt uit kiezersonderzoek van I&O Research.

Gezondheidszorg is het onderwerp waarvoor bijna de helft van de kiezers naar het stembokje gaat. Gevolgd door het wat ongrijpbare 'normen en waarden' - het thema voor CDA-stemmers. Onderwijs is het onderwerp waarmee D66 meer kiezers aan zich weet te binden

dan andere partijen. Bij de PvdA zijn dat 'sociale voorzieningen', bij de VVD economie, bij de PVV immigratie en asielproblematiek en bij GroenLinks duurzaamheid en milieu.

Bij het minst belangrijke onderwerp om op een partij te stemmen, zijn ook duidelijke verschillen. 'Religieuze zaken' vinden CDA'ers en PVV'ers belangrijk, PvdA, D66 en GroenLinks totaal niet. Dat trio is dan weer geporteerd van 'kunst/cultuur', wat VVD, PVV en SP dan weer niet kan boeien. Natuur motiveert de GroenLinks-stemmer zeer, maar de PVV-kiezer totaal niet.

Commentaar:

samengevat dit onderzoek: de wens voor meerr statische Kwaliteit heeft een basis gekregen in de Nederlandse samenleving.

XX

Waarom blijft de stemming zo somber?

Het nationaal humeur

artikelDe oude wijsheid luidt: het nationaal humeur van een land verbetert als de economie aantrekt. Maar hoe opgewekt het kabinet tijdens Prinsjesdag ook deed, het onbehagen bij burgers is onverminderd groot. Wat gaat er mis?

Door: Sander van Walsum 24 september 2016, 02:00

Een paar jaar geleden, in het holst van de economische crisis, zouden we heel blij zijn geweest met het goede nieuws en de positieve verwachtingen die het kabinet deze dagen over ons heeft uitgestort. Nu oogst het kabinet er geen waardering mee. Nu het economisch beter gaat, gaat het ineens niet meer om de economie maar om andere dingen. Dingen die, in de gangbare perceptie, minder goed gaan.

Zoals de zorg en de manier waarop we in Nederland met elkaar omgaan. En als Nederlanders zich in enquêtes al positief zouden uitspreken over individuele politici, strekt die waardering zich niet uit tot hun partij. Dat is de tragedie voor met name de PvdA, zegt socioloog Paul Schnabel, lid van de Eerste Kamer (voor D66) en oud-directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). 'Er is ontzettend veel om opgewekt over te zijn, maar het lijkt wel of het niet goed mág gaan.'

Het lijkt een trendbreuk. Ooit stond vast dat een bloeiende economie gunstig was voor de regeringspartijen. 'It's the economy stupid' en 'Eerst het zuur, dan het zoet' waren spreuken die het electoraal belang van voorspoed tot uitdrukking brachten. Nu lijken ze niet meer op te gaan. Is koopkrachtherstel als politieke toverstaf uitgewerkt?

Er is ontzettend veel om opgewekt over te zijn, maar het lijkt wel of het niet goed mág gaan

Socioloog Paul Schnabel

Menselijk trekje

Wat gaat er mis?

De economie zit in de lift, maar het onbehagen is gebleven. Wat gaat er mis? Zes Nederlanders over het nationale humeur. [Lees hier het artikel.](#)

Het is een menselijke trek om het positieve enigszins te wantrouwen, meent SCP-onderzoeker Paul Dekker. 'Defensive pessimism, heet dat in de psychologie. Een manier om je tegen teleurstelling en frustratie te wapenen. Evolutionair zijn we meer ingesteld op negatieve dan op positieve signalen. Negatieve signalen vereisen actie. Met positieve signalen kunnen we eigenlijk niet zoveel.'

En als we ons, zoals aan de vooravond van de Olympische Spelen, eens overgeven aan 'branieachtige verwachtingen', komen we van de koude kermis thuis. 'De teleurstelling is ingebouwd in hooggespannen verwachtingen', aldus Dekker.

In dat opzicht waren de Belgen beter af, zegt Schnabel. 'Objectief gezien, deden zij het vele malen slechter in Rio de Janeiro, maar daar hebben ze bij mijn weten niet erg onder geleden.'

'Met mij gaat het goed, met ons gaat het slecht': die paradox is in ongeveer elk SCP-rapport gesignaleerd sinds de jaren van Pim Fortuyn

Socioloog Paul Schnabel

En dan is er nog iets dat verklaart waarom het kabinet geen waardering oogst: de neiging om positiever te zijn over het persoonlijk leven dan over de buitenwereld. 'Met mij gaat het goed, met ons gaat het slecht': die paradox is in ongeveer elk SCP-rapport gesignaleerd sinds de jaren van Pim Fortuyn, die de bloeiende landschappen van de jaren negentig reduceerde tot 'de puinhopen van Paars'.

Deze waarneming gaat gepaard met de zekerheid dat vroeger alles beter was. Wat dat laatste betreft, vormen in Nederland de jaren vijftig het toonbeeld van gelukzaligheid. 'Dan gaat het stevast om de keukendeur die je onbekommerd kon laten openstaan', zegt Schnabel. 'Men vergeet dan daarbij te vertellen dat de deur kon blijven openstaan omdat moeder bijna de hele dag aan het aanrecht stond en omdat er in huis niets te halen was.'

In vergelijking daarmee is de huidige toestand, zeker in materieel opzicht, bijna paradijselijk. 'Je hoeft maar naar oude filmopnamen van Amsterdam in de jaren zestig te kijken om te beseffen hoe fantastisch het land er momenteel bijstaat. En dan heb ik het nog niet eens over het bruto binnenlands product van 700 miljard euro, over de dalende werkloosheid en de stijgende export. Het lijkt wel of dat allemaal niet gehoord of gezegd mag worden. Nu is dat overigens een algemeen Europees, en tegenwoordig zelfs een Amerikaans trekje. Ooit was het vooruitgangsgeloof de religie van de Verenigde Staten. Nu werft Donald Trump aanhangers met een enorm somber verhaal over de stand van het land.'

Geen onderdeel van de collectiviteit

De perceptie draagt meer bij aan de stemming in het land dan de feiten. 'In de tijd van de verzuiling waren er gezaghebbende figuren die perceptie en feiten van elkaar scheidden. Nu worden feiten vaak door meningen verdrongen. Je zag dat deze week bij De Wereld Draait Door, waar Jan Mulder, nauwelijks weersproken door drie goed geïnformeerde economen, de ene onzinnigheid na de andere debiteerde. Over pensioenen en de eigen bijdrage. Het leek wel of het gezond verstand door dit geklets werd geïntimideerd.'

Als je burgers wier mening we hebben gepeild bij elkaar zet in een focusgroep, blijken ze vaak veel genuanceerder en tevredener

Volgens SCP-onderzoeker Dekker kan het geklets gedijen omdat politici niet de neiging hebben het te weerspreken - bang als ze zijn om ervan te worden beticht de stem van het volk te negeren. Het volk is volgens hem veel minder boos dan het doet voorkomen.

Aan politici de taak om slecht geïnformeerde burgers gedecideerd te weerspreken. En aan de media de taak om negatieve sentimenten niet uit te vergroten. De kloof tussen de opgewektheid van de Troonrede en de stemming in het land is echt minder breed dan de kranten deze week deden voorkomen, denkt Dekker.

'Daarna nam de tevredenheid af, om weer toe te nemen toen het economisch beter ging. Inmiddels zijn de mensen er zo aan gewend dat het beter gaat, dat de economie en het nationaal humeur niet parallel lopen. Maar dat wil natuurlijk helemaal niet zeggen dat ze buitengewoon ontevreden zijn.'

[illegible]

Waarom toch dat onbehagen?

Door: Marco Visser – 27/09/16, 21:57

© Johan Kleinjan. Illustratie

Onvrede Wat heerlijk dat het economisch weer beter gaat, dat de werkloosheid daalt en de koopkracht stijgt. Maar het lijkt alsof de gunstige economische cijfers alleen maar over anderen gaan. Ouderen, veertigplussers, jongeren; ze klagen dat het almaar minder wordt. Waarom?

•

Ondanks het feit dat grote groepen het best goed hebben, zit er weinig vooruitgang in hun financiële situatie. Zij wachten op meer

De huidige economie heeft iets gemeen met de criminaliteit. Bij beide lopen feiten en perceptie niet synchroon. Vraag een willekeurige voorbijganger maar eens of de criminaliteit in Nederland stijgt of daalt. De kans is groot dat het antwoord 'stijgt' is terwijl de criminaliteitscijfers juist dalen. In de economie lijkt het net zo te gaan. Het nationaal inkomen groeit, de werkloosheid daalt en de koopkracht stijgt. Om met koning Willem-Alexander te spreken: "Nederland heeft de laatste jaren weer vaste grond onder de voeten gekregen." Dat mag zo zijn, maar dan wel onder een sluier van onbehagen.

We wachten op meer

Hans Stegeman, de hoofdeconoom bij de Rabobank, heeft wel een idee waar dat onrustige gevoel vandaag komt. "Dat ligt aan het ontbreken van economisch perspectief", zegt hij. "Ondanks het feit dat grote groepen het best goed hebben, zit er weinig vooruitgang in hun financiële situatie. Zij wachten op meer. En dan niet op enkele tienden procenten aan koopkrachtstijging. Nee, ze willen echt materieel ervaren dat het beter gaat. Dat is de afgelopen vijftien jaar nauwelijks gebeurd. Voor die tijd waren we gewend aan een hogere economische groei en lonen die stegen met een paar procent. Dat is voorbij."

De trage inkomensgroei treft volgens Stegeman vooral werknemers en zelfstandigen met een inkomen tussen de 30.000 en 40.000 euro per jaar. Dat is meer dan de helft van de Nederlandse beroepsbevolking.

Daar komt nog eens bij dat de inflatie laag is, wat ook het humeur kan temperen. "Lage inflatie geeft mensen het idee dat alles stilstaat", zegt Stegeman. "De prijzen stagneren, wat niet verkeerd hoeft te zijn want je koopkracht blijft op peil, maar het doet iets met het gevoel van mensen."

•

Het kleinste zuchtje tegenwind wordt meteen neergezet als het begin van de volgende crisis

Jeroen Dijsselbloem

Onzekerheid

Directeur bij economisch onderzoeksbureau SEO Bas ter Weel beaamt dat. "Als alles duurder wordt, stijgen de lonen mee. Dan krijg je het idee dat je meer hebt. Nu dat achterwege blijft, groeit de onzekerheid en daarmee het onbehagen."

Dat ligt volgens Ter Weel ook aan verwachtingen. "De financiële crisis heeft een hap uit het inkomen genomen. Mensen hadden verwacht dat we de schade later wel in zouden halen, maar daar is geen sprake van."

"Na een periode van kwakkelen gaat het normaal gesproken aanmerkelijk beter", zegt Stegeman. "En dat is nu niet zo. Je ziet het ook terug in het nieuws. Het gaat beter, maar... Er is altijd wel iets."

Dat 'maar' kan gaan over de Brexit die ondanks goede voornemens kan ontaarden in een vechtscheiding, of over de Italiaanse banken die op omvallen staan. En de Grieken, hoe gaat het daar eigenlijk mee?

•

Werk, loon, carrière en pensioen, niets lijkt meer zeker. 'Dat doet iets met ons welzijn.'

Het crisistrauma is niet verwerkt

Economische onzekerheden zijn niet iets van de laatste jaren. Maar sinds de crisis reageren mensen wel anders. Minister van financiën Jeroen Dijsselbloem ziet het terug in de hele Europese Unie. Hij spreekt van een trauma. "Het kleinste zuchtje tegenwind wordt meteen neergezet als het begin van de volgende crisis", zei hij eerder dit jaar.

Dat maakt mensen onzeker, waarmee direct de kern is genoemd van het onbehagen. Werk, loon, carrière en pensioen, niets lijkt meer zeker. "Dat doet iets met ons welzijn", zegt Stegeman. "We willen zekerheid en dat ontlenen we deels aan de vastheid van ons inkomen. Het onbehagen zegt dus niets over de hoogte van het inkomen, maar over de toegenomen onzekerheid over dat inkomen."

Bij geen enkele groep is die onzekerheid zo groot als onder jongeren. Zij krijgen maar geen houvast omdat bedrijven nauwelijks mensen in vaste dienst nemen. Een gevolg van de 'doorgeschoten flexibilisering', zeggen vakbonden, economen en minister Lodewijk Asscher van sociale zaken.

Het politiek neutrale Centraal Planbureau (CPB) nam de term 'doorgeschoten' niet in de mond, maar was vorige week in de Macro Economische Verkenning (Mev) toch vrij duidelijk in zijn oordeel. Op zich is er niets mis met flexibilisering, stelde het CPB, mits werkgever en werknemer dat allebei willen. Dat is niet het geval. Van de werknemers met een tijdelijk contract, uitzendbaan of payrollcontract 'vindt 80 à 90 procent een vast contract belangrijk of heel belangrijk', zo is te lezen in de Mev.

•

Vooral de jongeren die van het ene flexibele contract naar het andere gaan, kunnen dus terecht boos zijn op politici

Hans Stegeman, hoofdeconoom bij Rabobank

Verlies van vertrouwen

Flexibilisering is ook te rechtvaardigen als de orderportefeuille van bedrijven sterk wisselt. Maar dat is geen uniek Nederlands verschijnsel. Bedrijven in het buitenland hebben daar net zo goed mee te maken, en zij nemen nog wel personeel in vaste dienst aan.

Een derde reden om vooral te werken met tijdelijke krachten is de economische crisis. Maar zelfs nu deze voorbij is, neemt het aantal tijdelijke krachten nog altijd toe. Dit alles is niet het gevolg van een onzichtbare hand die iedereen de flex in duwt. Het zijn beleidskeuzes waardoor dit gebeurt, zo stelt het CPB vast.

Een belangrijke constatering, want "dit soort ontwikkelingen zorgt ervoor dat mensen vertrouwen verliezen in de politiek", zegt Stegeman. "Vooral de jongeren die van het ene flexibele contract naar het andere gaan, kunnen dus terecht boos zijn op politici."

Daar komt nog eens bij dat werkgevers minder investeren in tijdelijk personeel, zegt Ter Weel. "Ook dat leidt tot ontevredenheid bij jongeren."

Een flexbaan was altijd een opstap naar een vast contract. Wat je nu ziet is dat werknemers in tijdelijke contracten blijven hangen

Een tijdelijke baan is voor altijd

Nu kwamen jongeren vroeger evenmin terecht in een gespreid bedje. De starters die in de jaren tachtig op zoek gingen naar hun eerste baantje kregen te horen dat ze tot de 'verloren generatie' hoorden. Niet alleen was de werkloosheid in die tijd hoog, ook was het lastig om ergens een voet tussen de deur te krijgen. Uitzendbaantjes boden de makkelijkste toegang tot de arbeidsmarkt, maar zo alom aanwezig als nu waren de uitzendbureaus 35 jaar geleden niet. Zo bezien boffen de jongeren van nu maar met al die mogelijkheden om flexibel de arbeidsmarkt te betreden.

Dat zou kloppen als de vooruitzichten van flexwerkers niet waren veranderd, zegt Bas ter Weel. "Een flexbaan was altijd een opstap naar een vast contract. Wat je nu ziet is dat werknemers in tijdelijke contracten blijven hangen."

Dat gevaar dreigt ook voor de grote middengroep, zeg maar de werknemers vanaf 35 tot en met 55 jaar. Zij zien dat robots en geavanceerde software het werk veel sneller doen dan zichzelf. De baas ziet dat ook, weten tienduizenden administratief medewerkers. Deze beroepsgroep van middelbaar en hoger opgeleiden verdwijnt en ziet geen kans meer nog iets met hun vaardigheden te doen. Dat geldt ook voor veel werknemers in de financiële sector en de industrie. Zelfs als zij hun baan nog hebben, is het maar de vraag of zij ook hun pensioen halen.

"Een deel van de huidige banen verdwijnt", zegt Ter Weel die als oud-directeur van het CPB veel onderzoek heeft gedaan naar automatisering. "Maar er komt ook nieuw werk voor terug. We zitten middenin een transitie, wat de onzekerheid over behoud van werk vergroot. Mensen die door automatisering overbodig worden, moeten op zoek naar ander soort werk. Dat is

lastig voor een 45-plusser. Net als de jongeren zal ook hij of zij vaak terechtkomen in flexbanen."

•

Wat opvalt is dat de zekerheid vooral sinds 2007 een duikvlucht neemt

De inkomenszekerheid daalt

Het gevoel zegt dat de onzekerheid over werk en inkomen toeneemt. Anders dan bij de koopkracht loopt het gevoel ditmaal wel synchroon met de cijfers. Eerder dit jaar hield Cok Vrooman van de Universiteit Utrecht een oratie bij zijn aanvaarding van het bijzonder hoogleraarschap sociale zekerheid en participatie. Hij sprak over het 'lange afscheid van Drees', de oud-premier die wordt gezien als de grondlegger van de verzorgingsstaat. Vrooman toonde zijn publiek grafieken die duidelijk maken dat de inkomenszekerheid sinds 1980 met maar liefst 34 procent is afgenomen. De daling begint rond 1990 toen de kabinetten Lubbers en Kok allerlei regelingen voor vervroegde uittrekders, werklozen en arbeidsongeschikten afschaften of versoberden.

Versobering van uitkeringen is niet erg, zolang daar werkzekerheid tegenover staat, zo verkondigen politici geregeld. Maar ook de werkzekerheid daalt: sinds 1980 met 23 procent. Dan heeft Vrooman het alleen over werknemers in loondienst. Telt hij de zzp'ers mee, dan daalt de werkzekerheid met 27 procent. Wat opvalt is dat de zekerheid vooral sinds 2007 een duikvlucht neemt.

Onbegrip

Nu is er een groep die tegen de trend in wel meer inkomenszekerheid heeft gekregen. De ouderen. Voor 65-plussers is er dus alle reden om met een goed humeur van het pensioen te genieten.

Dat pakt toch iets anders uit. Juist de ouderen etaleren hun onbehagen. Dat leidt nogal eens tot onbegrip. Waarom klagen juist de ouderen terwijl nergens de armoede zo gering is en de vermogens zo hoog.

"Het is de generatie die het meest heeft geprofiteerd van de huizenprijzenstijging", zegt Stegeman. "Maar in de pensioendiscussie draait het deels om perceptie. De generatie die nu met pensioen gaat, dacht dat ze meer zou krijgen dan ze nu ontvangt, terwijl ze het toch al beter hebben dan een generatie daarvoor."

•

Zekerheid over koopkracht is belangrijker dan de koopkracht zelf

Geen zekerheid

Dat ouderen er inderdaad op achteruitgaan, is terug te zien in de grafieken van Vrooman. De stijgende lijn van inkomenszekerheid vertoont in 2015 een klein knikje naar beneden. Ook de koopkrachtcijfers van het CPB laten zien dat over de afgelopen vijftien jaar alleen de ouderen met een aanvullend pensioen van 10.000 euro of meer aan koopkracht hebben ingeleverd.

"Wat ook speelt", zegt Stegeman, "is dat de generatie die nu rond de 65 is niets anders kent dan progressie. Het ging almaar beter. Ze rekenen erop dat het met hun pensioen ook zo zal

zijn. Het is niet zo dat ze het slecht hebben, maar ja, als dat aanvullend pensioen wordt gekort, komt dat hard aan."

Ter Weel begrijpt best dat ouderen ontevreden zijn. "Als je naar absolute getallen kijkt, hebben ze over inkomen en vermogen niks te klagen. Maar als wordt ingegrepen in hun pensioenen, kunnen ze daar niets tegen doen. Ze hebben geen manieren om hun inkomen aan te vullen. Dat leidt tot onzekerheid. En zekerheid over koopkracht is belangrijker dan de koopkracht zelf."

Hoe groot is de onvrede?

Een grootschalig onderzoek naar het economisch onbehagen in Nederland is er niet. Wel zijn er kleinere onderzoeken, zoals dat van Ipsos. Vorige week maakte het onderzoeksbureau bekend dat zes van de tien Nederlanders nog niets merken van enige economische voorspoed. Sterker: het aantal mensen dat goed kan rondkomen, is dit jaar zelfs lager dan vorig jaar.

Ook ING heeft recentelijk nog onderzoek laten uitvoeren waarbij ontevredenheid over de economische situatie een onderdeel was. Daarin komt naar voren dat een op de drie Nederlanders met een laag of middeninkomen het gevoel heeft dat zij de afgelopen vijf jaar hebben ingeleverd.

In 2014 verscheen een rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) over maatschappelijk ongenoegen. Dat leeft volgens het SCP onder een op de vijf volwassenen. Nu is maatschappelijk ongenoegen breder dan economie alleen, maar het heeft wel degelijk te maken met werk en inkomen. De meeste wrevel zit namelijk bij Nederlanders die zien dat hun sociale bescherming afneemt. Dat gebeurt vooral bij uitkeringsgerechtigden, werknemers in laagbetaalde (flex)banen en de werkende middengroep.

Ook de 'comfortabel gepensioneerden', zoals het SCP de AOW'ers met een goed aanvullend pensioen noemt, zijn vaker dan gemiddeld ontevreden. Dat hoeft niet alleen te maken te hebben met pensioenkortingen. Het SCP keek ook naar andere oorzaken, zoals de Europese integratie en verschillen in normen en waarden.

XX

29 september 2016, 16:55

Dankwoord Michel Houellebecq

Maandag ontving Michel Houellebecq de Frank Schirrmacherprijs in Berlijn. [De Neue Zürcher Zeitung publiceerde zijn dankwoord onder de kop 'Europa staat op het punt van zelfmoord'](#). Waarom? Omdat Europa is gestopt met kinderen krijgen. Volgens Houellebecq is de schamele Europese demografie in het voordeel van de salafistische islam, die hij een grote toekomst voorspelt. En dat, terwijl het jihadisme van IS zal eindigen: 'Gewoon omdat de mensen de slachtingen moe zijn geworden'.

Houellebecq ziet geen enkel belang in de debatten van Franse intellectuelen over de scheiding van kerk en staat, de islam et cetera van elk belang ontbloot: 'Ze hebben het namelijk niet over de enige relevante factor: het echtpaar, het gezin.' Niet de beroepsintellectuelen hebben

iets te melden, maar mensen die zich interesseren voor het echte leven, dat wil zeggen schrijvers.

De twee schrijvers die Houellebecq uitvoerig eert, zijn Philippe Muray en Maurice Dantec. Muray en Dantec waren vrije mannen, volgens Houellebecq, die zich bescheiden naast hen schaart. 'Zij schreven zonder aan fatsoensregels of consequenties te denken en accepteerden het volkomen alleen te staan. Dankzij hen zijn de Franse intellectuelen nu vrij.' Ze zijn vrij, omdat ze zich bevrijd hebben van de dwangbuis van links.

Houellebecq spoort de door schrijvers bevrijde intellectuelen aan een nieuw denken voort te brengen.

XX

Arrogant links snapt kiezer niet'

Opinie Arbeiders heten nu laagopgeleiden, onze democratie werd opgeschaald tot Europese proporties en basisvoorzieningen als zorg en onderwijs zijn opgeslokt door molochs, schrijft kandidaat-lijsttrekker voor de PvdA Jacques Monasch. „Links heeft haar morele grenzen niet bewaakt.”

14 oktober 2016 om 17:16

Jacques Monasch is sinds 2010 Tweede Kamerlid voor de PvdA en woordvoerder Economische Zaken, Havens, Luchtvaart en Cultuur van de fractie.

Niet eerder stond links er in Nederland zo slecht voor. Waar zijn al die PvdA-kiezers gebleven? Waarom komt GroenLinks niet uit boven het niveau van eerdere leiders als Halsema of Rosenmöller? Waarom straalt de populaire gedachte van het Nationale Zorgfonds niet af op de SP? Gedrieën hebben ze een schamele veertig zetels in de peilingen. Met D66 erbij iets meer dan vijftig.

De reden voor de electorale neergang: dit links snapt het niet. Haar handelingen leiden tot het tegenovergestelde van wat ze voorstaat. In ruil voor de wil om te verbinden, ondermijnt ze de eigen normen en waarden op het gebied van solidariteit, de menselijke maat, vrijheid en gelijkheid voor man en vrouw. In plaats van kiezers te binden, vervreemdt ze zich van de traditionele achterban. Links heeft haar morele grenzen niet bewaakt en wordt nu met de

gevolgen geconfronteerd: afbrokkelende vrijheid, gebrek aan solidariteit, verlies aan zeggenschap. Dit links is een electorale prooi geworden.

Even terug in de tijd, naar de reden waarom progressief-links ooit brede groepen kiezers aantrok. De beweging stond voor een brede welvaartsstaat, met hoogwaardige publieke voorzieningen. De beste garantie voor een beter leven, vonden ook de linkse kiezers. Fatsoenlijke arbeidsverhoudingen, goed onderwijs, uitstekende zorg, een veilige straat. En een school, ziekenhuis en politiebureau in de buurt. Je krijgt het in je eentje niet georganiseerd. Een stem op links was dus een logische keuze.

De huidige focus bij links ligt nu bij strafbaarstelling van illegaliteit, de Europese Unie, de multiculturele samenleving en windmolens. Daar loopt het electoraat niet warm voor. Het onbegrip hierover bij linkse politici is zo groot dat grote groepen kiezers worden afgedankt. De natuurlijke achterban snapt het niet. Arbeiders heten nu laagopgeleiden. De karakterschets die Hillary Clinton gaf van Trumps electoraat, klinkt ook hier bij progressief-links. In plaats van het ongenoegen serieus te nemen, zijn velen op links, politici, professoren en columnisten voorop, stuitend arrogant geworden. Het kan anders.

De organisatie van de welvaartsstaat vraagt om scherpe grenzen. Om het niveau van de kwetsbare collectieve voorzieningen te handhaven, moeten we optreden tegen belastingontwijking van multinationals en beter nadenken voor we groepen immigranten toelaten. Leg de economische migratie aan banden. Waar de leiders van de SP, GroenLinks en de PvdA het 'Wir schaffen das' van Merkel moesten corrigeren, gingen ze mee in haar hallucinerende *Willkommenskultur*. Dat deed de samenleving sociaal, economisch en democratisch wankelen. De kater wordt duur betaald. We kunnen beter minder asielzoekers goed opvangen dan te veel kansloos aan hun lot overlaten.

Lees ook: [De strijd in de PvdA kan onbeschaafd worden](#)

GroenLinks, D66 en de PvdA leven in de waan dat we de democratische organisatie van onze nationale samenleving almaar verder moeten opschalen in Europese verbanden. Of de burger zich daar thuis bij voelt, deert ze niet. Via de EU hebben we nu een mededingingswet, een aanbestedingswet en Europese richtlijnen. In plaats van de menselijke maat van het midden- en kleinbedrijf, concentreert de EU de macht bij grote bedrijven. De beschaafde Nederlandse arbeidsmarkt is door de EU verziekt. Links, inclusief vakbeweging, stond erbij en applaudisseerde. De economische ordening van de Europese Unie was in de woorden van Harvardfilosoof Michael Sandel belangrijker dan „de normen en waarden die een democratie stimuleren of uithollen”. Het einde is nog niet in zicht. Links pleit voor het kwijtschelden van Griekse schulden en het overnemen van begrotingstekorten in zuidelijke EU-landen. Dat heeft niets met solidariteit te maken, tenzij solidariteit gelijkstaat aan het belonen van wanprestaties van derden.

Wie heeft het nog voor het zeggen in het publieke domein? Linkse partijen hebben samen met CDA en VVD de zeggenschap over onderwijs, politie en zorg al jaren geleden weggeven. Waarom moest het mbo zo uitdijen ten koste van de student? Waarom is de nationale politie niet in staat op tijd lokaal uit te rukken? Waarom is publieke zeggenschap het voorrecht geworden van grootverdienende directeur-bestuurders zonder dat zij aan democratische controle onderworpen zijn? Nogmaals Sandel: „We worden geconfronteerd met een wereld die geregeerd wordt door onpersoonlijke machtsverhoudingen die buiten ons begrip en onze controle liggen.” Hoogste tijd dat we de zeggenschap weer opeisen over zaken waar de burger

belasting voor betaalt. Afbreken die molochs. Stel docenten, ouders, agenten, verpleegkundigen en hun patiënten weer centraal.

Zelfs op het gebied van persoonlijke vrijheden, laat links het afweten. Hoofddoek en boerkini zijn een vorm van vrouwenonderdrukking, opgelegd door mannen en hun geloof. Kom op links, zeg dat gewoon, steun de emancipatie van de vrouw, ook nu! ‘Een lange arm’ uit het buitenland is ongewenst, staatsgevaarlijke individuen moeten weg.

Ook op het gebied van Justitie en Defensie liet links het afweten. Terwijl de VVD wegens wanbeleid verbannen zou moeten worden van die ministeries, laat links het na die domeinen over te nemen.

Juist een open samenleving moet grenzen stellen en handhaven, betoogt Paul Scheffer in *De vrijheid van de grens*. Het verwaarlozen ervan leidde tot uitholling van gezag en gedachtegoed bij linkse partijen. Je kunt niet verbinden zonder grenzen te stellen. Solidariteit met iedereen is uiteindelijk solidariteit met niemand. Het zou spijtig zijn als links er straks alleen nog is voor hoogopgeleide bestuurders, eurogelovigen en staatssocialisten. Helaas vormen zij het partijkader van links. Verandering van binnenuit kan daarom nog lang op zich laten wachten.

Dit is een voorpublicatie van *De vijandige overname van de samenleving*, een manifest dat Jacques Monasch in november publiceert. Hij meldde zich donderdag als kandidaat-lijsttrekker voor de PvdA. De parlementsverkiezingen zijn in maart 2017.

XX

Van country tot honkbal, in Amerika is alles gepolariseerd

Verenigde Staten

De scheiding tussen ‘gewone mensen’ en intellectuelen is in de VS bijna absoluut, net als die tussen Democraten en Republikeinen. Ieder leeft in een eigen wereldje. „Ik ben een

patriot. Ik wil mijn vrije tijd doorbrengen met andere patriotten.”

- Guus Valk

21 oktober 2016

Foto istock, bewerking NRC
Washington

Hij is 79, maar als Charlie Daniels zijn viool bespeelt, betovert hij de arena. Heupwiegend staat hij op het podium, met zijn karakteristieke cowboyhoed en geruite houthakkersblouse, terwijl de muziek steeds sneller en hoger gaat. De tienduizend bezoekers van de EagleBank Arena in het stadje Fairfax, in de staat Virginia, zijn allemaal gaan staan voor de countrylegende uit de zuidelijke staat North Carolina. Ze stampen mee met zijn opzweepende ritme.

„Weten jullie wat dit land wel wat meer kan gebruiken?” bast Daniels in de microfoon. „Rednecks!” roept de zaal. Hierop zet Daniels, een gedrongen man met grote, witte baard, zijn grote hit in: ‘A few more Rednecks’. Het is een aanstekelijk lied, dat zijn fans vrolijk meezingen. **Maar in de tekst klinkt verbitterde woede door. Het gaat over het verdwenen respect voor de arbeiders, en de arrogantie van progressieve hoogopgeleiden.**

What most people call a Redneck

Ain't nothin' but a workin' man

And he makes his livin'

By the sweat of his brow

And the calluses on his hands

Dan komt de climax, die Daniels bijna de zaal in schreeuwt:

Now you intellectuals may not like it

But there ain't nothin' that you can do

Cause there's a whole lot more of us common-folks

Then there ever will be of you!

(het artikel is langer. Het gaat mij hier om de essentie)

XX

Martin Sommer: Het midden is weg en in dat gat is de waarheid gevallen

Vrij zicht

artikel Niet de politiek is veranderd, maar het wantrouwen tegen experts is gegroeid.

Door: Martin Sommer 22 oktober 2016, 12:01

'De kunst van de leugen', stond op het omslag van The Economist. Donald Trump liegt zo veel en zo hard dat de factcheckers hem niet kunnen bijhouden. En vergeet de Brexiteers niet, die miljarden ponden extra beloofden voor het zorgstelsel als de Britten nee zouden zeggen tegen de EU. Een leugen. Kees Kraaijeveld schreef een groot stuk over de waarheid in deze krant. Volgens hem hebben 'we' de waarheid 'weggepoetst'. De waarheid is uit en de leugen regeert.

Heerlijk onderwerp. Jammer dat Kees er zo'n rommeltje van maakt. Hij gooit alles op een hoop, kwakzalvers, politieke correcta's, holocaustontkenners. Deze kwestie gaat niet over een postmoderne waarheid die iedereen zelf mag kneden. Ook de harde waarheid van de bèta-wetenschap is niet in het geding. Zelfs Donald Trump gooit liever benzine in zijn tank dan Coca-Cola. Dit debat gaat over waarheid in de politiek. Politiek moet op feiten zijn gebaseerd, luidt het hedendaagse standpunt. En beter nog, op wetenschappelijke expertise.

Dat al dat gelieg een nieuw fenomeen zou zijn, is een even boeiende als hachelijke stelling. Was de politiek vroeger beter, eerlijker? Niet lang geleden hadden we het over politieke acties. Daar kon premier Piet de Jong nog net mee weggelopen. Nu heet het een koloniale oorlog. Wat toen waar was, werd een leugen. Tony Blair had zijn massavernietigingswapens; Ronald Reagan zijn 'plausibele ontkennbaarheid'. Feiten zijn rechts, zei Jan Pronk, toen er kritiek kwam op zijn ontwikkelingshulp. Niet zo zeuren als het doel in orde is, bedoelde hij.

[Jan Pronk vond feiten rechts... © ANP](#)

Ook de ombudsvrouw is voor de waarheid en pleit voor harde, verifieerbare feiten. Haar eigen stuk laat zien dat harde feiten al snel tamelijk onbenullig zijn. Wel of niet een nier gedoneerd, wel of niet in de promotiecommissie. Heus belangrijk, maar de kern raakt het niet. Dichter in de buurt kwam filosoof Jan Bransen die in de woensdagkrant wees op het boekje *On Bullshit* van Harry Frankfurt. Dat behandelt de kunst van het bullshitten, politiek kletsmajoren. Dat doen alle politici. Niet keihard liegen, maar eromheen leuteren. De golven gaan nu inderdaad hoger. Trump is een outsider die de kunst van het kletsmajoren niet beheerst.

Het debat is zo oud als er politiek bestaat. Politiek gaat niet over waarheid, maar wil overtuigen. Daarom haatte Plato politiek. Hij vond de sofisten leugenaars. Toen al. Wat ik in een kleine tien jaar op het Binnenhof heb geleerd, is: de waarheid heet daar meerderheid. Gepraat over feitenvrije politiek is in de mode. Maar elke politicus die zijn collega feitenvrije politiek aanwrijft, voelt zijn eigen neus groeien. Ook hij wil geen waarheid spreken, hij wil winnen.

Dat is niet cynisch. Politici hebben een ander ambacht dan filosofen. Is er dan niets veranderd? Jazeker wel. **De groeiende behoefte aan waarheid ging gelijk op met het wantrouwen.** Sarkozy zei ooit dat hij altijd de waarheid zou spreken. Een leugen natuurlijk. De vraag is waar de behoefte aan waarheid begon. Namens de leugens zozeer toe dat er factcheckers opstonden om ze op de staart te trappen? Of was het andersom en werd als uitvloeisel van het wantrouwen het fenomeen factchecking uitgevonden, en inderdaad, het bleek in de politiek te barsten van de leugens. Dat laatste is mijn idee.

Waarheid is in de politiek en omstreken waar we het grosso modo over eens zijn

Juist in Nederland bevindt zich rondom de politiek een gordel van deskundigen die ons vertellen hoe het waarlijk moet. Dat is de aap die ook uit Kees Kraaijeveld zijn mouw komt. Experts worden niet meer geloofd en die moeten we wel geloven. Kees is een nazaat van Plato. Hij is de enige niet die bepleit dat we het aan de kenners moeten overlaten. De politiek is niet veranderd; het wantrouwen tegen deskundigen is gegroeid.

Kees Kraaijeveld citeert Bertrand Russell. Dat is een autoriteit én een autoriteitsargument. Zijn de experts het onderling niet eens, zei Russell, dan moet de leek zijn mond houden. En als ze het wel eens zijn, moet de leek ook zijn mond houden. Ja, meneer de filosoof. Om welke expertise het hier gaat, wordt niet gespecificeerd. Voor mijn garagehouder buig ik graag, voor mijn huisarts ook. Wat als de deskundigen het roerend eens zijn, maar er blijkt niks van te kloppen? Ooit draaide de zon om de aarde. Vonden de experts. Sinds de eurocrisis verbaas ik me dat economen zich niet laten omscholen. En voor de expertise in de sociale psychologie geef ik al helemaal geen kwartje.

[Piet de Jong bleek te liegen... © Martijn Beekman](#)

Terug naar de waarheid. Die ligt vaak in het midden, zoals we weten. Waarheid is in de politiek en omstreken waar we het grosso modo over eens zijn. Vooral in Nederland met zijn consensuscultuur. Dat is dan ook het probleem. We zijn het niet langer eens. Het midden is weg en in dat gat is de waarheid gevallen. De schreeuw om experts te geloven, is een wanhopige schreeuw om

eensgezindheid. En in elk geval aan mij niet besteed. Mijn journalistieke business heet argwaan. Je moet niet zomaar geloven, en zeker experts niet. Expertise is immers macht. Noem het mijn populistische trekje. Als ik de collega's in de journalistiek iets verwijt, is dat ze te snel in katzwijn vallen voor een toga.

De waarheid in pacht hebben, bestaat niet meer. De mensen hebben genoeg van experts, zei de Britse Brexiteer Michael Gove. Er werd schande van gesproken. De experts zeggen dat de Brexit grote schade zal doen. Om deze profetie zichzelf te laten vervullen, doen in elk geval de experts in Brussel hun stinkende best. Maar het ging de Brexitkiezers niet om de economie. Zij wilden hun lot in eigen hand nemen. Dat was geen wetenschappelijk, maar een uitgesproken politiek doel. En daarover is het oordeel van een expert en dat van een leek precies evenveel waard.

XX

Erken de pijn van de witte onderklasse

Column Harriet Duurvoort

columnDe ironische gedachte bekreep me dat ik, in deze tijd waarin privilege en racisme zo bediscussieerd worden, mij als hoogopgeleide (door mijn opleiding bevoorrechte), gekleurde vrouw nog altijd het meest het racisme vrees van de witten die met hun privilege hun maag niet kunnen vullen. Want dat is niet meer 'subtiel'.

Door: Harriët Duurvoort 24 oktober 2016, 02:00 - volkskrant

XX

Populisme wordt slecht begrepen en slecht bestreden

Column René Cuperus

columnAf en toe zou ik willen dat ik nog genoeg haar had om een jonge hipster te kunnen zijn. Eentje met een knotje die zich alleen maar opwindt over het klimaatprobleem, de opwarming van de aarde.

Door: René Cuperus 31 oktober 2016, 02:00

Helaas zijn mijn haargrens en antenne anders afgesteld. Meer dan over het meteorologisch klimaat, maak ik me druk over het maatschappelijk klimaat. Sociologie boven klimatologie.

Dat komt door een simpele stelregel die ik hanteer, en die heeft te maken met de geschiedenisles van Europa. Ik ben optimistisch als de maatschappelijke ontwikkelingen zich van de gruwelen van de 20ste eeuw af bewegen, maar pessimistisch als onze wereld zich weer naar de gruwelen van de 20ste eeuw toe beweegt. Denk bij gruwelen aan: wereldoorlogen, Goelag en Holocaust, racisme/antisemitisme, grote sociale ongelijkheid.

Decennia lang had zich een naoorlogse Nie Wieder-consensus gevormd rondom liberale rechtsstaat

Lange tijd was er alle reden heel optimistisch te zijn. Decennia lang had zich, tenminste in West-Europa, een naoorlogse Nie Wieder-consensus gevormd rondom liberale rechtsstaat, sociale markteconomie en verzorgingsstaat. Maar ergens in de laatste decennia is daar wat scheef gelopen. Sleutelbegrippen: globalisering, neoliberalisme, rechtspopulisme, verzaking door het politieke midden.

Het is als bij een waterscheiding in de geografie, de grenslijn tussen twee stroomgebieden, waarbij alle rivieren aan de ene kant van de demarcatie naar een bepaalde zee of oceaan lopen, en aan de andere kant naar een andere zee of oceaan. In de afgelopen jaren zijn we aan de verkeerde kant van de historische waterscheiding terecht gekomen. De opdracht is de wereld weer naar de andere kant te duwen.

Dat dat hard nodig is, maakte een boekhandel in Berlijn mij duidelijk. Ik liep daar vorige week toevallig langs. Een boekhandel nota bene op tien meter afstand van het Willy Brandt Haus, het hoofdkwartier van de Duitse SPD, waarvan de naamgever, oud-bondskanselier Willy Brandt, met zijn knieval in het getto van Warschau en zijn Ostpolitik, juist een van de dragers van het naoorlogse optimisme was.

Mijn mond viel open toen ik de uitgestalde boeken in de etalage zag. Ik heb er foto's van genomen met mijn mobiele telefoon. Voor de leesbaarheid geef ik de titels van de boeken even in het Nederlands weer.

Uit de etalage van die Berlijnse kwaliteitsboekhandel rijst een zwartgeblakerd beeld op

Welke boektitels trof ik daar aan? Hou u vast: 'Gevaarlijke Burgers. Nieuw-Rechts grijpt naar het midden'; 'Het losgeslagen Midden. Autoritaire en rechts-extreme opvattingen in Duitsland'; 'Rechtsextremisme van het midden: een sociaal-psychologische diagnose van de huidige tijd'; 'Brandgevaarlijk. Hoe het Zwijgen van het Midden de Rechtsen sterk maakt. Ervaringen van een teruggetreden dorpsburgemeester'; 'De geradicaliseerde samenleving. Over de logica van het fanatisme'; 'Einde van de democratie'; 'Sociale Kilde. Terugkeer naar de wolfsroedel?' En zo gaat het maar door.

Uit de etalage van die Berlijnse kwaliteitsboekhandel rijst een zwartgeblakerd beeld op. Als je op die boeken moet afgaan, dan is het politieke en maatschappelijke midden van Duitsland (opnieuw) bezig ten prooi te vallen aan rechts-extremisme. Mind you. Dan hebben we het over Duitsland, waar de schuldbeladenheid van dit thema een factor 100 groter is dan in de Europese buurlanden.

Een land bovendien waar de dijkdoorbraak van het rechtspopulisme via Pegida en AfD nog maar net begonnen is, vergeleken met landen als Oostenrijk of Frankrijk.

Er zit in onze hedendaagse samenleving een uiterst riskante onderstroom, die tot diep in het midden doordringt

De diagnose die die etalage oproept, lijkt me een paar tikkeltjes te zwartgallig, alsof Weimar Republiek 2.0 om de hoek zou staan. Maar goed, laten we de zwart/wit-media-uitvergroting en de commerciële uitgevershysterie van titels en achterflappen er vanaf trekken, dan nog blijft er een alarmerend beeld over. Er zit in onze hedendaagse samenleving een uiterst riskante onderstroom, die tot diep in het midden doordringt.

De kernvraag is: hoe wijs wordt er politiek bedreven in dit brandgevaarlijke maatschappelijk klimaat? Ik vrees niet zo wijs. **Nog altijd wordt het populisme slecht begrepen en slecht bestreden. Er wordt door de gevestigden veel lippendienst aan het populisme bewezen, maar ik zie weinig leiderschap noch intelligente aanpassing.**

Neem het doorduwen van het CETA-handelsakkoord. Dat is de totaal verkeerd gerichte actie. Door-globaliseren voor multinationals, daar waar juist vertrouwensherstel binnen nationale democratieën geboden is.

Wie andere boektitels in die etalage van de Berlijnse boekwinkel wil hebben, zal uit andere vaatjes moeten tappen.

XX

Trumps winst is een revanche op de moderne tijd

Analyse Het liberaal democratische systeem kraakt in zijn voegen. Niet alleen in de Verenigde Staten, maar ook in Europa. Dit kan een opsteker zijn voor Wilders en Le Pen.

- Hubert Smeets

9 november 2016 om 10:13

[De westerse naoorlogse elite is knock-out.](#)

De westerse naoorlogse elite is knock-out. Het establishment, dat de democratische wereld sinds de Tweede Wereldoorlog domineerde, hangt in de touwen. Het liberaal democratische systeem kraakt in zijn voegen. Niet alleen in de Verenigde Staten, maar ook in Europa dat zich opmaakt voor een belangrijk verkiezingsjaar in 2017.

Het is nieuws, maar geen donderslag bij heldere hemel. De Amerikaanse journalist George Packer heeft in 2013 in [De ontluistering van Amerika](#) **reeds voorspeld dat de elite de controle over de kiezers zou kwijtraken**. In dit boek verhaalt Packer over de lotgevallen van de werkende klasse sinds Ronald Reagan (1980-1988). Zijn presidentschap markeert achteraf niet de verbinding, maar veeleer de verdeeldheid van de VS. De winnaars van diens Washington-consensus over ‘liberaliseren, dereguleren en privatiseren’ hebben eigenlijk alleen een verhaal voor zichzelf, niet voor de rest.

De verliezers daarentegen willen juist verhaal halen. Ze hunkeren naar revanche op de moderne tijd, die hen als marginaal ‘precariaat’ of archaïsche klasse heeft afgeschreven. Omdat deze verliezers te oud of te verdeeld zijn voor een klassiek gevecht op straat en de werkvloer, kunnen ze zich alleen uiten via de stembus.

Dat is nu gebeurd. Donald Trump heeft zijn claim waargemaakt dat hij het ‘bloed, zweet en tranen’ van de oude industriesamenleving beter aanvoelt dan die ‘cappuccino drinkende, witte wijn nippende’ mooie mensen die de toekomst in glaspaleizen vormgeven.

Dat is met recht een historisch moment.

Klassenstrijd

[Met Trump is de klassenstrijd terug van weggeweest.](#)

Met Trump is de klassenstrijd terug van weggeweest. Dat moet Bruce Springsteen, zanger van de hoogovensong Youngstown, net zozeer te denken geven als Hillary Clinton. Toen haar man Bill in 1998 halverwege zijn tweede ambtstermijn was, schreef filosoof Richard Rorty in *Achieving Our Country* namelijk al **dat politici die de lonen van de arbeidersklasse ondergeschikt maken aan progressieve cultuurpolitiek uiteindelijk door de toorn van de werkenden zullen worden getroffen**.

Met Trump is de heerschappij van de financiële markten omgekeerd juist voorbij. Wall Street zette afgelopen week zijn geld op Clinton. Nu trekken dezelfde financiële markten hun geld terug. Het post-Koude-Oorlogstijdperk wordt een kwart eeuw na de val van de Berlijnse Muur zo afgesloten.

Lees ook de reportage vanuit het Trump-kamp: [‘Meer nationalisme, dat is wat mensen willen’](#)

Boud gesteld loopt zelfs de hele naoorlogse periode voor het Westen op zijn eind. Het burgerlijke systeem, dat er sinds de Tweede Wereldoorlog op was gericht **om het**

onvermijdelijke gewone volk te verzoenen met de in elke samenleving even onvermijdelijke elite, is door Trump gekraakt. Het ‘vredesdividend’ van vrijhandel en liberale democratie van na 1989 kan plaatsmaken voor protectie en mogelijk voor een zogeheten ‘illiberale democratie’ à la Hongarije.

Tot nu toe zetten de Verenigde Staten immers de toon voor de rest van de westerse wereld. Na John F. Kennedy (1960-1964) kwam Hans van Mierlo. Ronald Reagan (1980) en Margaret Thatcher (1979) marcheerden anderhalf decennium later bijna gelijktijdig naar de macht. Bill Clinton (1992-2000) inspireerde Tony Blair (1997) en Gerhard Schröder (1998).

Europa

Als de Amerikaanse politieke cultuur nog steeds een voorafspiegeling is, dan is de overwinning van Trump een opsteker voor **de anti-establishmentbewegingen in Europa, die toch al aan de winnende hand zijn.** De Brexit in Engeland kan een nieuwe betekenis krijgen. De ruimte om te spelen met de uitkomst van het referendum is voor premier Theresa May op slag een stuk kleiner geworden. In de VS regeert immers een president die ook niets moet hebben van ongebreidelde vrijheid voor handel en arbeid.

Geert Wilders – en in zijn voetspoor Thierry Baudet en andere anti-EU’ers – kunnen de zege als een opkontje ervaren. Wilders en Baudet waren tenslotte de enige Nederlandse politici die Trump hebben gesteund, ongeacht diens opvattingen over vrouwen. In Parijs kan Marine Le Pen de troefkaart neerleggen dat een ‘historische zege’ van Trump ook in Frankrijk denkbaar is. En in Duitsland tenslotte kan het toch al wankel systeem met twee volkspartijen verder vermolmen door de entree van een zesde partij in de Bondsdag.

Er is een ‘nieuwe wereldorde’, zei een commentator vanochtend op een Amerikaanse televisiezender. Als Europa komend jaar Amerika volgt, krijgt ze gelijk.

XX

e Le Pen en Vladimir Poetin in de Union Jack-pub in Moskou, waar dinsdagnacht de Amerikaanse verkiezingen live konden worden gevolgd. © AP

Waarom het populisme zegeviert in het Westen

De comeback van het populisme

artikelDe Brexit en de verkiezing van Trump zijn opstekers voor de Europese populistten. Le Pen in het Elysée? Waarom niet? Boze burgers in Cornwall, de Provence en Mecklenburg-Vorpommeren hebben een stem gekregen.

Door: Peter Giesen 10 november 2016, 02:00

De Franse ambassadeur in Washington verkeerde gisterochtend in staat van grote ontredde. 'Na de Brexit en deze verkiezing is alles mogelijk. Een wereld stort in voor onze ogen. Een duizeling', twitterde Gérard Araud. En hij voegde toe: **'Dit is het einde van een tijdperk, dat van het neoliberalisme. Blijft te bezien wat zal volgen.'**

Dit is het einde van een tijdperk, dat van het neoliberalisme. Blijft te bezien wat zal volgen

Gérard Araud, Franse ambassadeur in Washington, op Twitter

De ambassadeur schrok zo van zijn vrijmoedige tweets dat hij ze even later weer wiste. Maar zijn woorden illustreren de enorme bezorgdheid die de verkiezing van Trump in Europa heeft veroorzaakt. 'De gebeurtenissen van de laatste maanden en dagen moeten worden behandeld als een waarschuwingsteken voor iedereen die gelooft in de liberale democratie', zei Donald Tusk, president van de Europese Unie.

Niet alleen diplomaten, politici, captains of industry en media maken zich zorgen. Ook een groot deel van de burgers ziet het populisme als een demagogische stroming waar niets goeds van te verwachten valt.

Na de Brexit is de verkiezing van Donald Trump een enorme opsteker voor de Europese populist. Het onmogelijke is mogelijk geworden, het ondenkbare denkbaar. Marine Le Pen in het Elysée? Pourquoi pas. Grenzen dicht, terug naar het economisch protectionisme, discriminatie van minderheden, het einde van de euro of zelfs van de Europese Unie? We zullen zien wat de komende jaren gaan brengen.

Door de verkiezing van een geestverwant als leider van de belangrijkste democratie ter wereld hebben de Europese populist enorm aan geloofwaardigheid gewonnen. Ze kunnen niet meer worden afgedaan als protesterende schreeuwers, ze vormen een serieus alternatief voor de gevestigde macht. De zege van Trump heeft ze nieuwe brandstof gegeven. 'Wat een geweldig nieuws, de democratie leeft nog altijd', twitterde de Hongaarse premier Viktor Orban.

Het komende jaar staat er veel op het spel. In Italië vecht premier Renzi voor zijn politieke leven, aangevallen door de Vijf Sterren-beweging, als de Italianen zich op 4 december per referendum uitspreken over een Grondwetswijziging. Op diezelfde dag kiezen de Oostenrijkers opnieuw een president, waarbij de populist Hofer een goede kans maakt. In 2017 worden verkiezingen gehouden in Nederland (maart), Frankrijk (april-mei) en Duitsland (september). En dat alles tegen een achtergrond van onderhandelingen over de Brexit, een aanhoudende migratiecrisis en voortdurende problemen binnen de Europese Unie.

Europese populist vormen een serieus alternatief voor de gevestigde macht

De verkiezing van Donald Trump is even historisch als die van Ronald Reagan in 1980. Destijds maakte Reagan een einde aan de culturele hegemonie van naoorlogs links. **Hij legde de grondslagen voor een nieuw tijdperk van vrijhandel en globalisering. De winst van Trump maakt op haar beurt aan een einde aan de culturele hegemonie van de globalisering.**

'Hoeveel globalisering kan een mens verdragen?', schreef de Duitse essayist Rüdiger Safranski al in 2004. Niet zo heel veel, luidt het antwoord van veel

[illegible]

Politiek VS en Nederland pleegt contractbreuk met de kiezer

Het spel en de knikkers

De deal tussen de Chinese staat en de bevolking, is de gangbare hypothese, is als volgt: weinig vrijheden en rechten en weinig invloed, in ruil voor materiële vooruitgang. Zolang de Chinese economie maar groeit met een procent of 10 per jaar, en de Chinese bevolking maar meedeelt in deze inkomensgroei, is met de autocratische manier van besturen en het gebrek aan grondrechten en democratie wel te leven. Maar wees de Chinese leiders die verzuimen de materiële vooruitgang ook echt voor elkaar te boksen. Wie niet levert, pleegt contractbreuk. Met alle gevolgen van dien.

Door: Frank Kalshoven 12 november 2016, 02:00

•

Volg de Volkskrant

Speelt zo'n mechanisme misschien ook in de Verenigde Staten? En in Nederland? Hoe ziet dat er dan uit?

De Amerikaanse economie groeit, grosso modo, net wat harder dan die in Nederland. Die groei is weliswaar veel lager dan de groei in China, maar daar staat tegenover dat het gemiddelde welvaartsniveau in de Verenigde Staten (en in Nederland) al aanmerkelijk hoger ligt dan daar. Materiële welvaart lijkt op het eerste gezicht niet het probleem.

De toenemende welvaart wordt in de VS zeer scheef verdeeld

Maar de toenemende welvaart wordt in de Verenigde Staten zeer scheef verdeeld. Mensen met hoge inkomens zien hun welvaart de afgelopen decennia stijgen; mensen met lage inkomens dalen. Belangrijker nog, voor Amerikanen in elk geval, is dat op veel plekken de kansen op economisch succes steeds kleiner worden. De gekozen president Trump won de verkiezingen in de gewezen werkplaatsen van de VS, in de 'Rust Belt', waar staal werd gesmolten, kolen werden gedolven, auto's werden gefabriceerd en machines werden gemaakt. En waar de ooit trotse en goedbetaalde blauwhemden de afgelopen decennia hun werk, inkomen en toekomst verloren.

De gevestigde orde in Washington, van beide partijen, heeft contractbreuk gepleegd met deze groep kiezers. Wel belasting heffen, oorlog voeren in verre buitenland, internationale handelsverdragen sluiten en verkeren met Hollywoodsterren - maar kansen bieden op vooruitgang in Detroit, Columbus en Pittsburgh, ho maar. Laat staan op het Amerikaanse platteland. Deze groep wil zijn Amerikaanse Droom terug, en stemde op de man die beloofde dat te regelen. Dat het, inhoudelijk gezien, volstrekt onduidelijk is hoe hij dat wil doen, doet er minder toe. De lui die contractbreuk pleegden zijn in elk geval weg.

Heeft de gevestigde orde in Nederland - laten we die definiëren als de partijen in het midden van het politieke spectrum, de coalitiepartijen van de afgelopen pakweg twintig jaar - ook contractbreuk gepleegd met de kiezer?

De inkomensverdeling is hier, anders dan in de VS, nagenoeg stabiel

De economische groei is hier lager dan in de VS. Maar de inkomensverdeling is, anders dan in de VS, nagenoeg stabiel. De herverdelingsmachine draait in Nederland op volle toeren, net als de omvangrijke (semi)publieke dienstverlening -- ongeacht de samenstelling van Nederlandse kabinetten. De Nederlandse contractbreuk is dan ook subtieler: als gevolg van de combinatie van lage groei, substantiële herverdeling en een grote (semi)publieke sector is de persoonlijke materiële vooruitgang - per persoon en per huishouden - al pakweg anderhalf decennium pover. Tienden van procenten. Als er wat te verdelen is, gaat dat naar het collectief. De publieke dienstverlening wordt intussen wel duurder maar voor de burger niet merkbaar beter.

Leuk hoor: banken redden bij een financiële crisis, geld geven aan Grieken-in-nood, vluchtelingen opvangen bij ons in het dorp op onze kosten. Ook best fijn dat de overheidsfinanciën weer op orde zijn. Maar als wij burgers intussen ook stilstaan en alleen maar meer te verstouwen krijgen - meer risico's bij het pensioeninkomen, langer doorwerken, steeds meer flexcontracten op de arbeidsmarkt, een steeds hoger eigen risico in de zorg, hogere huren en extreme prijschommelingen van koophuizen - wat kopen we dan voor dat bestuur door de gevestigde orde? Laat een ander het maar eens proberen. Iemand die overduidelijk anders is.

De gedachtengang is op z'n minst invoelbaar. In China. In de VS. En in Nederland.

XX

Martin Sommer: Juist in Nederland had Trump geen verrassing moeten zijn

Column Martin Sommer

opinieAls er één land is waar het succes van Trump geen verrassing had moeten zijn, dan Nederland. Wij waren gidsland immers. Eerst Fortuyn, toen Wilders, plus twee referenda met een luidruchtig nee. Wilders lijkt sprekend op Trump. Hoe vaak is hij niet afgeschreven omdat hij te ver was gegaan? Het kan de kiezers niet bommen. Zij hanteren de stelregel: niet goedschiks, dan maar kwaadschiks.

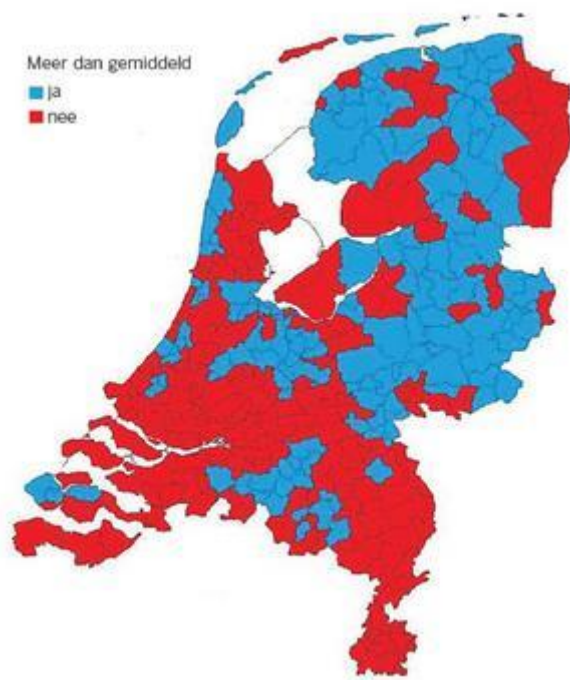
Door: Martin Sommer 12 november 2016, 10:00

Volg de Volkskrant

Elke avond om 20.30 het laatste nieuws en alvast zes artikelen uit de krant van morgen in uw mailbox? Schrijf u in voor onze gratis nieuwsbrief.

Hieronder ziet u de Trumpkaart van Nederland. Het is de uitslag van het Oekraïnereferendum, met de 'nee-gemeenten' à la Trump in het rood en de 'ja- gemeenten' à la Hillary in het blauw. Electoraal geograaf Josse de Voogd maakte de kaart, met uitleg. 'Oude industriegebieden, krimpregio's, distributiecentra, streng orthodox-protestantse dorpen, dat is de ruggegraat van het nee', schreef hij erbij. Plus een heleboel ongedefinieerd ongenoegen, waardoor het nee uiteindelijk 61 procent kreeg.

Lijkt het op Amerika? Columnist David Brooks sprak van een legitieme sociale revolutie met een destructief doel. Hij noemde de politicoloog Charles Murray die *Coming Apart* (2012) schreef, over het uiteenrafelende sociale weefsel van de VS. Daarover verscheen intussen een flinke stapel boeken. Met als refrein de instorting van de blanke middenklasse.

['Oude industriegebieden, krimpregio's, distributiecentra, streng orthodox-protestantse dorpen, dat is de ruggegraat van het nee.'](#) ©

Maar hoe het met het ongenoegen in Nederland zit, weten we nauwelijks. Met de inkomensongelijkheid is niet zoveel mis hier. Over Wilders is flink geschreven, vooral over de vraag of hij een fascist is. Er is aandacht voor de kloof tussen hoger en lager opgeleiden. Maar wie die laatsten precies zijn, blijft in het vage. Ik kan me eigenlijk alleen het boek *Ons soort mensen* herinneren van de VN-journalisten Gerard van Westerloo en Elma Verheij. Uit 1980! De auteurs moesten zich verantwoorden voor journalistenvakbond NVJ, omdat ze met hun boek 'racistische taal' verspreidden.

Een paar jaar geleden hebben een paar collega's en ik getracht het onderzoek van Charles Murray te herhalen voor Nederland. Murray beschreef hoe de VS uiteenvielen. Voorheen bestond blank Amerika uit een onafzienbaar grote middenklasse. Met niet al te grote inkomensverschillen en dezelfde levensstijl. Nu is de lagere middenklasse afgezaakt. Hun banen zijn slechter betaald, hun huwelijken mislukt, hun sociale omgeving verdwenen. Ze voelen zich ook fysiek in de steek gelaten door hun geslaagde landgenoten die het land nog wel besturen maar de mensen over wie het gaat niet meer zien. Murray rekent dat vooral

progressief Amerika aan, dat zich voorheen het lot van de onderklasse aantrok. Dat laatste heette verheffing en is nu weg - zie Hillary en haar deplorables.

Voorheen trok progressief Amerika het lot van de onderklasse aan, dat is nu weg - zie Hillary en haar deplorables

Wij vonden uit dat de situatie in Nederland niet zoveel verschilt. Ook hier is veel aandacht voor de verhouding tussen allochtonen en autochtonen. Het lijkt alsof het met de segregatie wel meevalt, omdat in de steden hoger opgeleide autochtonen dicht bij allochtonen wonen. Maar kijk je alleen naar autochtonen, dan blijkt de fysieke scheiding tussen blanke hoger en lager opgeleiden scherp. Ga eens op bezoek in Almere Haven, Limburg, West-Brabant of Purmerend. Onlangs vroeg hoogleraar gender en etniciteit Gloria Wekker haar Volkskrant-interviewers of zij wel iemand 'van kleur' kenden; welnu, statistisch is de kans daarop veel groter dan dat ze bevriend zijn met een PVV-kiezer. Deze krant publiceert wekelijks een interview met iemand 'van kleur'; wordt het geen tijd dit af te wisselen met iemand van 'ons soort mensen'?

Ook zij voelen zich genegeerd, gepiepeld, achtergesteld. Je hoeft het daarmee niet eens te zijn, maar het ontbreekt aan inlevingsvermogen. Daarvan getuigt de progressieve verbijstering over deze verkiezingsuitslag, zowel in de VS als hier. Men kan zich domweg niet voorstellen dat je op Trump of Wilders stemt, aangezien Obama en Hillary het gelijk van de geschiedenis hebben. Nu Trump heeft gewonnen, komt het erop neer dat dit eigenlijk een onjuiste uitslag is. Die hovaardij ontgaat de Trumpaanhang natuurlijk niet.

Wekelijks staat in deze krant een interview met iemand 'van kleur'; misschien is het ook eens tijd voor 'ons soort mensen'?

Onder Hillary was 'change' meer van hetzelfde. De beurzen waren bang voor Trump en niet voor haar. Alles moest anders, maar toch eigenlijk liever niet. Herkenbaar, ook in Nederland. Bestuurlijk Nederland houdt momenteel wekelijks conferenties over 'meer democratie' voor de burgers. Alles mag, zolang ze maar geen referendum willen waar echt aan heilige huisjes wordt geraakt. Intussen draait de politiek zich in bochten om van het nee bij het Oekraïne-referendum alsnog een ja te maken.

Mijn geliefde PvdA gaat hierbij voorop. Van oudsher was ze trots op haar verbindende functie tussen hoger en lager opgeleiden. Niet meer. Onlangs liet de partij weten dat ze liefst zou meedrijven op het succes van de keurige bakfietsjongens en -meisjes van GroenLinks. Meer immigratie en meer globalisering, dat is de richting van de geschiedenis. Wie er anders over denkt, heeft de boot gemist. Ook al wint hij de verkiezingen.

XX

Progressieve partijen op links, verenigt u!

Ariejan Korteweg in Amsterdam

Hoe Trump progressief Nederland op ideeën kan brengen

Zie rode tekst!!

Door: Ariejan Korteweg 10 november 2016, 02:00

Een van de vele lessen die te trekken is uit de overwinning van Donald Trump, is dat partijen hun beste tijd hebben gehad als bemiddelaar tussen kiezer en landsbestuur. De Republikeinse partij was voor Trump eerder een blok aan het been dan een campagne- en selectiemachine. Dat zowat het voltallige partijkader zich van hem afkeerde, bleek hem niet te deren. Iets dergelijks gold voor Jeremy Corbyn toen hij leider van Labour in Engeland werd. Bernie Sanders kwam zonder steun van een partij ver als kandidaat in de VS. In zijn overwinningstoespraak sprak Trump ook nadrukkelijk van een movement en niet van een partij. Zoals in Nederland Denk zichzelf een beweging noemt. En zoals Geert Wilders elke partijvorming binnen de PVV de kop indrukt.

Partijen worden een blok aan het been van politici

Partijen worden een blok aan het been. Kadaverdiscipline past niet meer bij deze tijd. Langzaam dringt dat inzicht door tot het Binnenhof. De SP brak met de traditie door een voorzittersverkiezing toe te staan. Het CDA had z'n CDA1000. Bij de PvdA wordt geïmproviseerd met flitsleden. De operette rond Jacques Monasch, die vindt dat een lijsttrekker het verkiezingsprogramma naar zijn hand moet kunnen zetten, laat zien dat ook daar de 'beweging' in opmars is.

In de week waarin Jesse Klaver en Diederik Samsom een onhandig dansje rond de linkse samenwerking opvoerden, gebeurde er ook iets heel anders. Een beweging van onderop werd zichtbaar, die ook op linkse herbronning aanstuurt. Omdat de grote veranderingen van buitenaf en onderop plegen te komen, kan het geen kwaad zoiets serieus te nemen.

[Progressieve ideeën in overvloed. ©](#)

Crowdsourcing, pitching, hyper-interactiviteit en innovatieve tools

Over de naam - Positief Links - moet misschien nog even nagedacht; nu impliceert het dat links doorgaans juist niet positief is. Het initiatief komt van een clubje politiek angehauchten van allerlei gezindten - ambtenaren, beleidsmedewerkers en aanverwanten. Ze noemen zichzelf een politieke start-up. Vrijdag hielden ze een Ideeënfabriek, de vijfde alweer, in pakhuis de Zwijger in Amsterdam.

Crowdsourcing, pitching, hyper-interactiviteit en innovatieve tools. Dat is de terminologie waarvan Positief Links zich bedient. Positieflinkse ideeën worden via internet (argu.co/positieflinks) aan de man gebracht. Daar kun je stemmen en argumenten aandragen. Sommige ideeën worden in de Ideeënfabriek op de proef gesteld.

Het zaaltje van De Zwijger zit vol met vooral jonge mensen die verbazend goed uit hun woorden komen. Een verplichte sociale dienstplicht, een minister van toekomst - het wordt met verve verdedigd en aangevallen. Het beste idee is het opheffen van btw op reparaties - in Zweden schijnen ze dat te gaan doen. Fijne impuls voor hergebruik en duurzaamheid. Enig nadeel: alle Belgen komen hierheen om hun schoenen te laten verzolen.

Dat niet alles even vers, origineel of uitvoerbaar is, is van later zorg

Een afkoelperiode voor afzwaaiende politici, het afschaffen van alle roltrappen, nationale burendag, witte-fietsenplan, afschaffing van de hypotheekrente, gratis openbaar vervoer, minimumloon tien procent omhoog - Positief Links heeft de zakken vol plannen. Dat niet alles even vers, origineel of uitvoerbaar is, is van later zorg.

Huis-dj's Fleaux en Lhout doen hun ding, huisband Vleppyyie Auwurs maakt er een liedje van - we hebben het goed als progressieve mensen onder elkaar. Dan zitten daar ineens Mei Li Vos (PvdA), Vera Bergkamp (D66), Zeeger Ernsting (GroenLinks), Matthijs Pontier (Piratenpartij) en Mahir Alkaya (SP) op de krukken, vertegenwoordigers van de echte politiek.

(losse uitvoeringsflodders. Een gemeenschappelijke onorthodoxe bindende visie die voorbij gaat aan links en rechts ontbreekt volledig!!! – zie de zin hieronder: eensgezindheid is een ander verhaal!! Allemaal fragmentarisering in de stijl van de individualisering. Ik en mijn idee eerst. Zonder een ander begrippenkader waarop iedereen kan terugvallen zonder zich gepasseerd te voelen, kan er niet samengewerkt worden!! Zo is mijn visie. Dat heeft het verleden wel bewezen! - hj)

Progressief vinden ze zichzelf allemaal, eensgezindheid is een ander verhaal. 'Wij hebben bij D66 niet veel met links en rechts', waarschuwt Bergkamp. 'Samenwerken hangt erg af van mensen.'

Een pact van progressieve partijen schept duidelijkheid voor de kiezer

Vos vindt zichzelf juist weer anarchistisch. Wel roept ze op tot een stembusakkoord voor links. 'Ik word er schijtziek van dat wij er niet in slagen samen te werken en rechtse partijen wel - die zijn gewoon minder principieel.' Alkaya houdt namens de SP een akkoord voorzichtig af.

Werk aan de winkel dus voor Positief Links, dat als eerste idee op de site presenteert: 'Een pact van progressieve partijen schept duidelijkheid voor de kiezer.'

Bewegingen komen de laatste jaren vooral van rechts. Een progressieve beweging zou geen kwaad kunnen. Maar de start-uppers blijken nogal van de lange adem. Eerst maar eens Ideeënfabrieken in Nijmegen, Maastricht of Zwolle houden. En dan hopen dat de jonge mensen in de zaaltjes over twintig jaar, als ze eenmaal carrière hebben gemaakt, elkaar weer ontmoeten en zeggen: hé, laten we dat idee van Positief Links eens gaan doen.

Een generatie wachten totdat links positief wordt: zo trekt een beweging een wel heel zware wissel op het geduld.

[illegible]

Mea culpa, dat wij dit drama niet hebben voorzien

Column Aleid Truijens

Hoe gaat 8-11-2016 de geschiedenisboekjes in? Zullen kinderen leren dat dit de dag was waarop alles in de wereld veranderde, omdat ineens een populist de machtigste man op aarde werd? De dag waarop alle verklaringen over stemgedrag bij het vuil konden?

Door: Aleid Truijens 12 november 2016, 02:00

Het 'mea culpa' klonk deemoedig deze week, uit vele monden. Waarom hebben wij 'het' niet zien aankomen? Wij, journalisten, commentatoren, politiek analisten, talkshow-presentatoren, politici, opiniepeilers, Amerika-kenners. Wij, hoogopgeleide, welingelichte, welbespraakte, politiek correcte (maar zich niet zo noemende), in eigen ogen vrijzinnige mensen. Wij dus. Waarom hebben we dit drama niet voorzien? Stomkoppen dat we zijn!

Een enkeling pocht dat hij het altijd al heeft gezegd

Natuurlijk, een enkeling pocht dat hij het altijd al heeft gezegd. Maar over het algemeen is dit het verhaal, het 'narratief' heet dat tegenwoordig, dat in de dagen na Trumps overwinning werd gesmeed: de boze, witte, mannelijke onderklasse nam wraak. Een groep die zich niet gehoord voelt, niet door de politiek, niet door de intellectuelen: de laagopgeleide, witte 'gewone man' die door de globalisering zijn baan is kwijtgeraakt, meerdere rotbaantjes heeft om de hypotheek te betalen en wordt uitgekotst om zijn traditionele opvattingen.

Amerikanen die, zeggen we nu vriendelijk, terugverlangen naar het Amerika van de jaren vijftig. In de woorden van Hillary Clinton: the basket of deplorables. Deze kansarmen, weet ze, zijn racistisch, seksistisch, homofoob, xenofob en islamofob.

Het was een domme zet om de helft van de bevolking zo weg te zetten en ze is er flink voor gestraft, maar het blijft het heersende narratief. Vanochtend kreeg ik - 'Beste Aleid' - een gezellig mailtje van SP-leider Emile Roemer, die ik niet persoonlijk ken. Hij verzekert mij dat 'een flinke schop' is uitgedeeld aan 'de elite die zich heeft afgekeerd van gewone mensen'. Hij voegt eraan toe: 'Die laat je niet over aan de radicalen op rechts' en daarin heeft hij gelijk. Maar klopt dit schop-tegen-de-elite-verhaal? Het spreekt tot de verbeelding, maar is het waar?

Vrouwen hebben zeker niet massaal op Clinton gestemd

Op pewresearch.org vind je een schat aan cijfers over de presidentsverkiezing. Zeker, de witte Amerikanen stemden in meerderheid, 58 procent, voor Trump. De opkomst van zwarte en latino-kiezers was laag. Maar Trump deed het onder zwarte en latino-stemmers, ondanks de muur die hij zou bouwen, zelfs ietsje beter dan Mitt Romney, de vorige Republikeinse presidentskandidaat. Clinton trok 88 procent van de zwarte stemmen, een hoog percentage - maar in 2012 wist Obama 93 procent te trekken. Clinton won 65 procent van de latino-stemmen; Obama scoorde bij hen in 2012 71 procent.

En de vrouwen? Die hebben toch zeker massaal gestemd op de kandidaat die de eerste

vrouwelijke Amerikaanse president had kunnen worden? Mwah. Zij trok 54 procent van de vrouwelijke stemmen; Trump 42 procent. Maar: vrouwen stemmen in de VS traditioneel vaker op democraten. Obama scoorde in 2012 bij 55 procent en in 2008 bij 56 procent van de vrouwen. Van de mannelijke kiezers stemde 53 procent op Trump, even veel als op George Bush in 2004 en 2000. Geen wereldschokkende wijziging.

Bij het opleidingsniveau lijkt wel iets aan de hand. Mensen die aan een college hebben gestudeerd, stemden vaker op Clinton dan op Trump, 52 tegen 43 procent. In 2012 stemde nog 48 procent van de hoogopgeleide kiezers op Romney. Een verschil van 5 procent. Dat, gevoegd bij de minieme verschuivingen in de categorieën man/vrouw en wit/zwart, lijkt mij te weinig om de bewering te rechtvaardigen dat 'laagopgeleide, witte mannen' massaal terugslaan.

Waarom stemden nog zo veel latino's op een man die hen vernederde?

Er zijn interessantere vragen. Waar zitten de boze mensen, van alle geslachten, kleuren en opleidingsniveaus? Waarom zijn ze zo boos? Waarom stemden nog zo veel latino's op een man die hen vernederde? Waarom denken veel arbeiders dat deze man, die de belastingen wil verlagen, hun leven beter maakt? Waarom ontlokte Clinton geen massale juichkreten aan de vrouwelijke bevolking? Wie zouden op Bernie Sanders hebben gestemd?

Journalisten gaan op zoek naar de waarheid, maar ze houden van een goed verhaal. Net als leraren. We houden graag de aandacht vast. Voorlopig is dit interessant en leerzaam materiaal voor scholieren, maar ook voor psychologen, politicologen en sociologen: de discrepantie tussen het lekker klinkende narratief en de feiten. In een tijd waarin verhalen, mythen en meningen de werkelijkheid overspoelen, mogen 'wij' wel wat meer oog hebben voor kille cijfers en saaie feiten.

Aleid Truijens is schrijfster, literatuurrecensente en biografe. Reageren? opinie@volkskrant.nl

XX

Commentaar: Wie de populistten afschrijft, kan de boemerang terug verwachten

Commentaar

commentaarPolitici moeten hun eigen antwoord op moderne uitdagingen met meer passie en overtuiging verdedigen.

Door: Arnout Brouwers 12 november 2016, 08:00

De overwinning van Donald Trump is door politici als Le Pen en Wilders en door partijen als Alternative für Deutschland toegejuicht als startschot voor een electorale revolutie op het Europese vasteland.

De middenpartijen nemen de populistische agenda over

Politieke partijen en burgers die zich niet tot 'de populisten' rekenen, vragen zich nu af wat te doen. Er zijn grofweg twee kampen. Het ene neemt deels de agenda van de populisten over maar blijft publiekelijk vrome taal slaken. Het andere kamp hoopt de populisten te isoleren door ze te demoniseren - en hun kiezers te kleineren.

Beide strategieën laten een nare nasmaak na: een dialoog tussen doven, waarbij het risico is dat middenpartijen ondertussen - gedreven door angst of lijfsbehoud - de populistische agenda overnemen. Dat kan beter - en moet beter, voordat blijvende schade wordt aangericht aan bijvoorbeeld de Europese Unie of het respect voor minderheden. Maar de vooringenomenheid moet het raam uit.

Democratieën worden van alle kanten op de proef gesteld

Concreet: gebruik het woord 'populisme' minder als containerbegrip voor alles en iedereen waar je het niet mee eens bent; neem andersdenkenden serieus en noem ze niet 'dom' of 'on geïnformeerd' omdat ze een andere mening hebben. En erken dat de 'populistische opstand' een beoogde stembusrevolte is: de poging van burgers om te kiezen voor een andere koers en andere leiders. We noemen dat ook wel democratie. Of die revolte lukt, hangt ook af van de overtuigingskracht van regerende politici.

Europa lijdt aan politieke fragmentatie en sommige democratieën worden op de proef gesteld door economische crisis (Griekenland), leiders die vrijheden inperken (Hongarije) en culturele spanningen en terrorisme (Frankrijk). Maar ze wankelen niet; het is 2016, geen 1931.

Wie de 'populisten' en hun kiezers als monsters afschrijft, kan de boemerang terugverwachten. Even fataal is echter de angst die veel politici drijft. In plaats van kniebuigingen te maken voor populistische 'oplossingen', moeten politici hun eigen antwoord op moderne uitdagingen met meer passie en overtuiging verdedigen. Met minachting maken de politici van de gevestigde orde hun tegenstanders alleen maar groter. Misschien dat het betere idee kiezers wel kan overtuigen.

XX

Stop met vernedering: kiezer ervaart onrecht

Ook hier ervaren kiezers economische onrechtvaardigheid, schrijft Lodewijk Asscher, kandidaat-lijsttrekker van de PvdA. Doe dat niet af als een 'gevoel'.

13 november 2016 om 19:32

ANP/Bart Maat

Er zal nog veel geanalyseerd worden over de Amerikaanse verkiezingen maar één les staat vast. Progressieven mogen *nóóit* meer kiezers vernederen of wegzetten. Clintons *basket of deplorables* was meer dan een *slip of the tongue*. Het verried onwil om te begrijpen waarom mensen boos of angstig zijn.

Het is een misvatting alleen te spreken over een gevoel van onvrede. Veeleer is het daadwerkelijk ervaren onrecht: arbeidsmigratie leidt tot lagere lonen. Oneerlijke competitie leidt tot onzekere contracten. Globalisering leidt tot verdwijnen van hele beroepen. Er is zelfverrijking aan de top en middengroepen blijven achter.

Als je dat onrecht dagelijks ervaart en geen geloofwaardige mogelijkheid hebt om voor verandering te stemmen, zit je in het nauw. Wanneer progressieve partijen zich dan beperken tot het verklaren van de status quo zijn ze onderdeel van het probleem geworden in plaats van de oplossing. Dan resteert de noodrem. Een Brexit. Een muur. Een stem voor Trump.

Bij rechtse populistten krijg je daar gratis een hoop rancune bij. Zondebokpolitiek maakt onverdraagzaamheid salonfähig. Openlijk enthousiasme van de Ku Klux Klan voor Trump zonder dat dat radicaal wordt afgewezen. Consequente stereotypering van minderheden. Het verlaagt de drempel voor mensen om elkaar op ras of geloof te beoordelen in plaats van als individu.

Deze zwarte kant van de Trump-campagne heeft een deel van de Obama-kiezers niet weerhouden nu op Trump te stemmen. Voor hen telt het economisch onrecht blijkbaar zwaarder. En het verlangen om de trots op de eigen gemeenschap weer te voelen.

Afschuwelijk gevolg is dat voor het eerst in jaren minderheden in de VS echt bang zijn.

Onze conclusie moet zijn dat naast economische rechtvaardigheid trots en identiteit een wezenlijk onderdeel vormen van je thuis voelen in een gemeenschap. Dat verwaarlozen lijkt misschien postmodernistisch progressief, maar is vooral het miskennen van de basale menselijke behoefte ergens thuis te zijn en je gehoord te voelen. Nieuwe trots is nodig en mogelijk.

Nederland verschilt van de VS door een veel beter sociaal vangnet en veel kleinere inkomensverschillen. Maar kansenongelijkheid en onzekerheid over de toekomst nemen ook hier toe. Bovendien is saamhorigheid in een veranderend land steeds minder vanzelfsprekend. VVD en PVV spelen daar vilein op in en het linkse antwoord overtuigt nog onvoldoende.

Lees ook: [Welke lijsttrekker steunen prominente PvdA'ers>?](#)

Daarom is er verandering nodig en daarom wil ik lijsttrekker van de Partij van de Arbeid worden.

Maar kan de PvdA überhaupt voor verandering staan na 4 jaar regeren met de VVD? Natuurlijk kan dat! Ik heb in mijn portefeuille de bakens ideologisch verzet: stoppen met het idealiseren van flexwerk, een harde aanpak van schijnconstructies en oneerlijke concurrentie

door verkeerde Europese regels, hogere minimumjeugdlonen, schoonmakers weer in vaste dienst nemen. Ik ben ook trots dat ik – samen met de vakbeweging – de botte WW-verkortings- en onverstandige versoepeling van het ontslagrecht uit het Regeerakkoord heb kunnen terugdraaien via het Sociaal Akkoord.

Telkens opnieuw dat Regeerakkoord blijven uitleggen, werkt niet. Ja, we mogen trots zijn op de stabiliteit die we brachten. Maar geloofwaardige verandering kan alleen door te erkennen dat sommige compromissen misschien noodzakelijk waren maar geen PvdA-beleid. Door te erkennen dat de versnelling van de hogere pensioenleeftijd niet onze ideale keuze was. En de snelle bezuiniging op de thuiszorg evenmin.

De VVD neemt nu als een haas afstand van het kabinet. Het VVD-programma verdedigt de gevestigde belangen van grote bedrijven. Voor werknemers heeft de VVD onzekerheid in petto, voortaan sta je er alleen voor tegenover de werkgever en ontslagrecht moet worden versoepeld. Een cynisch verraad van de middengroepen.

Ik kies voor een andere koers. Optimisme voor iedereen vergt kansen voor iedereen. Eerlijker spelregels zijn daarvoor de basis.

Dat betekent helemaal stoppen met arbeidsmigratie die in feite loonconcurrentie is. In de Brexit-onderhandelingen moet Nederland zorgen voor meer autonomie over arbeidsmigratie. Het betekent stoppen met handelsverdragen zoals TTIP zolang de menselijke maat en de positie van werknemers daarin niet voorop staan. Eerlijke belastingheffing zodat niet langer kleine bedrijven en gezinnen het volle pond betalen terwijl multinationals belastingen kunnen ontsnappen.

Nodig is meer zekerheid voor werknemers. Topbeloningen moeten verder aan banden en medewerkers moeten meer zeggenschap in ondernemingen krijgen. Een einde aan nulurencontracten, *payroll* gelijktrekken met gewoon arbeidsrecht en kleine werkgevers ontzien bij loondoorbetaling bij ziekte.

Daarnaast moeten we werken aan nieuwe banen. Daar zijn volop kansen voor. Door binnen vier jaar alle corporatiewoningen energieneutraal te maken en daar voldoende geld voor uit te trekken ontstaan duizenden banen. Door te investeren in conciërges en assistenten op scholen, toezicht in bus en tram en helpende handen bij verenigingen.

De Partij van de Arbeid moet ook de partij van de aandacht worden: ziekmakende werkstress aanpakken, meer ouderschaps- en zorgverlof, vaste gezichten en aandacht voor mensen in verpleeghuizen.

[Progressief patriottisme noem ik dat: Trots op Nederland en principieel tegen racisme en uitsluiting.](#)

[tweet](#)

Progressief patriottisme noem ik dat: Trots op Nederland en principieel tegen racisme en uitsluiting.

Tenslotte dit. Waar Wilders nu roept ‘*let’s make the Netherlands great again*’ en waar de VVD zegt ‘laat Nederland Nederland blijven’, moet links zich niet laten wegduwen. Nederland moet juist Nederland worden. Een land waar iedereen trots op kan zijn. Waar iedereen een kans heeft om vooruit te komen. Een land dat hetzelfde blijft door met de tijd mee te gaan. Progressief patriottisme noem ik dat: Trots op Nederland en principieel tegen racisme en uitsluiting.

Vicepremier **Lodewijk Asscher** is kandidaat-lijsttrekker van de PvdA.

XX

- [Aanmelden](#)
- [Trouw exclusief](#)

zoek op Tr

De Nederlandse elite, wie horen daar dan bij?

Door: Monic Slingerland – 13/11/16, 19:12

© afp.

Dankzij de overwinning van Trump lijkt Amerika in een dag tijd wel twee keer zoveel inwoners gekregen te hebben.

- Stuur uw reactie van circa 150 woorden uiterlijk dinsdag 12 uur naar lezers@trouw.nl, voorzien van naam en adres. Een keuze uit de antwoorden verschijnt woensdag.
-

© Maartje Geels.

De 'vergeten mannen en vrouwen' stonden plots in de spotlights, alsof ze opnieuw ontdekt waren. In de overwinningstoespraak van Trump werden ze zichtbaar. "De vergeten mannen en vrouwen van ons land zullen niet langer vergeten worden", zei hij.

De kaart die de winst per staat laat zien toont precies waar deze grote groep woont: in het hart van de Verenigde Staten. Eigenlijk in heel de Verenigde Staten, op de oost- en de westkust na.

Een van hen, Josh Anderson, een 26-jarige manager van een wapenwinkel in Miami, zegt tegen Trouw-correspondent Jan-Albert Hootsen kort en bondig wat de overwinning van

Trump voor hem betekent: "Met Trump hebben gewone mensen gewonnen van het grote geld dat Clinton vertegenwoordigde." Let op de verleden tijd. Daar klinkt grote opluchting in door.

Zelfingenomenheid en minachting

De kritische lezer denkt dan vast meteen aan de miljarden waar Trump over kan beschikken. De aankomende president die de gewone man van de geldgraaiende elite bevrijd zou hebben is net zo goed 'van het grote geld'. Maar zo werkt het niet. Als het zo simpel was had Trump nooit gewonnen.

Trump is wel rijk, maar hij hoort in de ogen van de meeste Amerikanen niet bij de elite. Het is niet rijkdom maar vooral zelfingenomenheid en minachting voor ieder die niet tot de groep uitverkorenen behoort, die voor het etiket 'elite' zorgt. Elite tegenover de grote groep bezorgde burgers, het is een tweedeling die in Amerika duidelijk werd, die er ook in Europa is. Van Brexit tot Oekraïne-referendum, vluchtelingenstroom, en Zwarte Piet-discussie, bij al die grote en kleinere onderwerpen blijkt hoe sterk die tweedeling is. Steeds weer klinkt dezelfde klacht over het gevoel niet serieus genomen te worden, betutteld, voorgeschreven te krijgen hoe Zwarte Piet eruit moet zien, opgedrongen te krijgen dat er een asielzoekerscentrum in het dorp moet komen, een vrijhandelsverdrag te moeten slikken waardoor werk en bestaanszekerheid worden bedreigd, en nog zo meer.

Verschillen minder groot

Trump geeft een enorme groep Amerikanen het gevoel dat hij ze wel serieus neemt en dat hij hen niet afdoet als een groep domme, boze burgers die niet snappen hoe het eigenlijk hoort. Het maakt niets uit dat hij dingen belooft die niet reëel klinken, zoals bijvoorbeeld de economie flink te laten groeien en tegelijk vrijhandel tegen te gaan. Het wantrouwen tegen de elite laat zich niet wegedeneren met logische argumenten.

Nederland is Amerika niet. Wij hebben geen Rocky Mountains, geen uitgestrekte velden, in ons platte land zijn ook de verschillen minder groot dan in de VS en lopen de geschillen wat minder hoog op. Maar ook Nederland heeft een elite en ook in Nederland voelen groepen burgers zich niet serieus genomen en betutteld.

Als ik u vraag wie in uw ogen in Nederland tot de elite behoren, aan wie denkt u dan?

XX

Technocratie en populisme bedreigen democratie

Column René Cuperus

columnTrump komt me zo langzamerhand de neus uit. Ik kan voorlopig geen stuk over die man meer zien. Wat een orgie aan beschouwingen en analyses is de afgelopen week over ons

heen gestort. Die enorme aandacht leek een schuld te moeten inlossen. Men had Donald Trump onderschat. Niet serieus genomen. Als patjepeeër uit een andere wereld afgeserveerd. Die fatale omissie moest worden gecompenseerd. Overgecompenseerd.

Door: René Cuperus 14 november 2016, 02:00 vlkskrant

En daar waar er eerst onderschatting van Trump was, dreigde nu overschatting. Grote woorden en schelle waarschuwingen knalden voorbij. Het einde van de liberale wereldorde. Het einde van de globalisering. Het einde van het naoorlogs tijdperk. De terugkeer van het fascisme.

In Nederland leek er zelfs sprake van een tweede Fortuyn-moment. Een totaal déjà vu. Men had zich opnieuw laten overrompelen door de 'Opstand der Burgers'. Zelf schrok ik dan weer van dat schokeffect. Alsof we al niet sinds het jaar 2000 bezig zijn met de onstuitbare opmars van het populisme? Blijkbaar dacht men, diep in zijn hart, dat het allemaal toch wel los zou lopen. Wilders de grootste in de peilingen? Ach. De PvdA al jaren flatlined op existentieel lage niveaus? Ach. Een doorbraak van rechtspopulisten, zelfs in naoorlogs Duitsland? Ach. Marine Le Pen op ramkoers voor het Franse presidentschap? Ach, het zal allemaal zo'n vaart niet lopen.

De spankracht en nieuwe scheidslijnen in de samenleving zijn maximaal onder druk gezet

Dat men zo ongeveer gedacht moet hebben, verklaart in elk geval wel waarom 'de politiek verantwoordelijken' meestal gewoon maar met alles doordenderden. Met globalisering, migratie, verzorgingsstaat-afbraak, Europese centralisatie of hyperflexibilisering. Men bewees veel lippendienst aan de populistische dreiging, maar stelde er geen stevig leiderschap tegenover, noch kwam men tot intelligente aanpassing, zoals ik vorige keer al in mijn pre-Trump-column schreef. De spankracht en nieuwe scheidslijnen in de samenleving zijn maximaal onder druk gezet, zoals ook het Zwarte Piet-debat en de slordige omgang met het Oekraïne-referendum brandstichters van Hollands Trumpisme kunnen zijn.

Dat een autoritair nationaal-populist nu de machtigste man op aarde is geworden, is inderdaad wel een schokeffect waard. Opeens is niets meer ondenkbaar. Het is nu niet meer onvoorstelbaar dat Marine Le Pen de volgende president van Frankrijk wordt. Dat de Italiaanse premier Renzi zijn anti-establishment referendum verliest en zo de eurozone weer in crisis stort. Dat in Oostenrijk de Anschluss met Trump tot stand komt via een rechts-populistische president, of dat de PVV van Wilders de grootste partij van Nederland wordt. Als zo'n man als Trump in een westerse democratie de verkiezingen kan winnen, dan is alles mogelijk geworden.

Je maatschappelijke positie bepaalt volledig hoe je denkt

We leven in een grillige en riskante overgangstijd. Er is een treffend citaat van de Italiaanse marxist Antonio Gramsci over zo'n tijd: 'De politieke crisis zit hem in het feit dat het oude afsterft en het nieuwe nog niet geboren kan worden. In deze tussenperiode verschijnt een grote variëteit aan morbide symptomen'.

We zien een afsterven van de oude partijsystemen. We zien, eerst buiten de westerse democratieën, maar nu ook daarbinnen, een opmars van autoritaire leiders. We zien een totale erosie van politieke ideologieën, ideeën en idealen. Politiek is platte sociologie geworden,

[illegible]

‘Journalisten, ga de wereld in’

Ted Conover De pers moet veel meer op zoek naar andere meningen, zegt schrijver en journalist Ted Conover deze dinsdag in een lezing en in een nieuw boek. „Journalisten moeten leren luisteren.”

- Femke Awater

21 november 2016 om 22:13

‘Ga praten met mensen van wie je hebt gehoord dat ze anders zijn dan jij. Laat het nieuwe geluid in de straten het geduldige geluid zijn van jouw discours.’

De woorden waarmee de Amerikaanse journalist en schrijver Ted Conover zijn nieuwe boek, *Immersion. A Writer's Guide to Going Deep*, begint, hebben na de presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten een nieuwe lading gekregen.

Journalistiek Van Westerloolezing

De Amerikaanse journalist en schrijver Ted Conover houdt deze dinsdagavond de Gerard van Westerloolezing, vanaf 20.00 uur in Pakhuis De Zwijger in Amsterdam.

De lezing, een initiatief van de Stichting Verhalende journalistiek, is vernoemd naar de Nederlandse journalist Gerard van Westerloo (1943- 2012). Voor *Vrij Nederland* schreef hij grote, literaire reportages.

Meer informatie: www.verhalendejournalistiek.nl.

„De media hebben gefaald om te luisteren naar de Amerikanen die Trump wel als president willen”, zegt Conover via Skype vanuit de VS. De Amerikaan geeft deze dinsdagavond in Amsterdam de Gerard van Westerloolezing, een initiatief van de Stichting Verhalende Journalistiek.

Verhalend en participierend is het journalistieke oeuvre van Conover. Op 22-jarige leeftijd begon hij met het onderzoek voor zijn eerste boek dat een cultklassieker werd. *Rolling Nowhere* (1984) begon als afstudeerproject voor zijn studie antropologie. Klaar met de elitaire wereld waarin hij leefde, besloot Conover een aantal maanden te reizen met zwervers die op en rondom de treinen van Amerika leven. ‘*Hopping trains*’ gebeurde veel in de jaren tachtig, maar het was ook illegaal. Hij moest zich van zijn begeleiders op de universiteit tijdelijk uitschrijven. Zonder verdere begeleiding sprong hij op een trein en een aantal dagen later reisde hij mee met de eerste zwerver die hij ontmoette.

Vleesfabriek

In een carrière van dertig jaar heeft Ted Conover ondertussen veel identiteiten aangenomen. Naast zwerver, was hij ook taxichauffeur en inspecteur in een vleesfabriek. Voor het boek *Coyotes* trok hij ruim een jaar op met illegale Mexicaanse migranten. Een van zijn bekendste boeken, *Newjack: Guarding Sing Sing* (2000) won de National Book Critics Award. Conover werd ervoor genomineerd voor de Pulitzer Prize, de belangrijkste journalistieke vakprijs in de VS. Voor dit boek werkte hij een jaar undercover als bewaker in een gevangenis.

Nu heeft Conover het boek gemaakt dat hij eigenlijk bij zijn allereerste project zelf had willen hebben. Hierin legt hij uit wat de kracht is van zijn werk en de dilemma's van journalistiek waarin je je volledig onderdompelt in een thema. Hoe diep kun je gaan zonder jezelf te verliezen?

Met zijn nieuwe boek, zegt Conover, hoopt hij schrijvers praktischer handvatten te geven om participerende projecten te ondernemen. „Het moet journalisten aanmoedigen om uit hun eigen comfortzone te stappen, ga de wereld in.”

Journalisten moeten niet alleen verslag doen van de demonstraties waar alle extremen te zien zijn.

Hoe?

„Op veel verschillende manieren. Je kunt naar een ander land gaan om over een conflict te schrijven. Je kunt in je eigen land blijven en in een onderwerp duiken wat nu niet genoeg aandacht krijgt. Je kunt je aansluiten bij de aanhangers van Donald Trump en proberen om Amerika zijn gezonde verstand weer terug te geven.”

Door Trump te begrijpen?

Lachend: „Dat is onmogelijk!” Serieuzer: „Nee, alles is mogelijk. Dat is net als zeggen dat je geen woorden hebt om iets te beschrijven. Dat is nou precies wat journalisten moeten doen, ze moeten die woorden zoeken.”

En dat hebben ze de afgelopen tijd niet genoeg gedaan?

„Nee, journalisten waren niet waar de Trump-volgers waren. *The New York Times* noemde alle Trump-aanhangers laagopgeleid. Ze moeten nu toegeven dat het plaatje ingewikkelder en genuanceerder is. Een paar familieleden van mij hebben op Trump hebben gestemd en dat zijn geen slechte mensen.

„Ik las ergens de quote: Trump-aanhangers namen hem serieus maar niet letterlijk. Zij lijken niet allemaal te geloven dat Trump moslims het land uit gaat zetten. Mensen die tégen Trump waren namen daarentegen alles wat hij zei letterlijk maar namen hem niet serieus. Daar zit een kern van waarheid in. We moeten nog maar zien wat Trump voor elkaar krijgt. Alle presidentskandidaten ‘*promise the world*’, beloven gouden bergen. Maar de wereld laat zich niet zo gemakkelijk geven.”

Is ‘immersive journalism’, meeslepende journalistiek, zoals u het noemt, de oplossing voor falende media?

„Dat zou het kunnen zijn. Het hele idee van mijn manier van werken is dat je langere tijd met mensen optrekt. Journalisten moeten niet alleen verslag doen van de demonstraties waar alle extremen te zien zijn. Laat journalisten daarna maar met de mensen die protesteerden mee naar huis gaan, zodat we weten wie ze zijn en waar ze vandaan komen.”

Dat is iets waar journalisten beter in moeten worden: luisteren, ook als we een andere mening hebben.

Is het niet belangrijk om je te kunnen inleven in je onderzoeksgroep?

„Ja. Maar het leidt niet per se tot de beste journalistiek. *Coyotes*, mijn boek over de Mexicaanse migranten, was mijn fijnste onderzoekservaring, omdat ik me echt verbonden voelde met de mannen met wie ik optrok. Ze hadden gezinnen, ze gaven me een plek om te slapen en het allerbelangrijkste, ik kon ze vertrouwen. Bij de gevangenisbewakers was het veel ingewikkelder maar dat maakte het ook belangrijk en interessant.”

Kunt u zich inleven in uw familieleden die op Trump hebben gestemd?

„Een beetje. Hen vergeven is moeilijker, maar daar werk ik aan. Naar iemand luisteren en het met iemand eens zijn is niet hetzelfde. Dat is iets waar journalisten beter in moeten worden: luisteren, ook als we een andere mening hebben.”

In interviews zegt u dat u dit werk doet om mensen een stem te geven.

„Soms. Mijn probleem met die uitdrukking ‘een stem geven’ is dat het suggereert dat mensen zichzelf helemaal niet kunnen laten horen. Dat is niet altijd waar. Zo zijn gevangenisbewakers zowel onderdrukkers als onderdrukten. Ze hebben verschillende manieren om hun stem te laten gelden. Ik kom als participerend journalist misschien wel heel dichtbij, maar ik word nooit helemaal een van hen. Zelfs na een hele lange tijd kan ik niet voor anderen praten.”

[Mail de redactie](#)

XX

'D66 heeft zelf het touwtje uit de brievenbus gehaald'

Door: Jean-Jacques Suurmond – 05/12/16, 12:14

© anp. Jan Terlouw tijdens het congres van D66 afgelopen oktober.

column Ik ga het eens proberen, dat met dat touwtje en de brievenbus. Oud-politicus van D66 Jan Terlouw raakte mensen met [zijn pleidooi op tv](#) voor meer vertrouwen in de samenleving,

zoals vroeger toen je het touwtje nog uit de brievenbus kon laten hangen. Maar hij huilt krokodillentranen.

-

Fanatiek schrobt de D66 met chloor de laatste restjes christelijke invloed in de maatschappij weg

Fanatiek schrobt zijn partij met chloor de laatste restjes christelijke invloed in de maatschappij weg. Terwijl juist religie, volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (Bevolkingstrends 2014), een schat aan 'sociaal kapitaal' vertegenwoordigt. Zo scoort de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) hoog op participatie en, u leest het goed, vertrouwen.

De kerk is geen studenten kroeg waar je elkaar lallend op de schouders slaat. Ik heb er, soms met veel inspanning, leren omgaan met mensen die heel anders zijn dan ik - anders van afkomst, opleiding en politieke voorkeur. De kerk is een werkplaats van verbondenheid en vertrouwen, een woord dat de Bijbel vertaalt met 'geloof'.

Maar al sinds haar stichter Hans van Mierlo zet D66 zich tegen de kerk af. Die mag bijvoorbeeld geen toegang meer hebben tot de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) om verhuizingen van gemeenteleden bij te houden. Waarom is dat belangrijk? Om te voorkomen dat iemand die naar een andere plaats verkast onvrijwillig uit het zicht raakt, dus om de vertrouwensband te bewaren. Opmerkelijk is dat commerciële ondernemers van D66 wel vrolijk in de GBA mogen blijven neuzen.

De Zondagswet

-

Zeven dagen van de week zitten de omwonenden in de herrie, zodat ze soms aan hun nagels in de gordijnen hangen. Hoezo, 'Shoppen is ook zondagsrust'?

-

© anp.

Jan Terlouw

In het belang van die commercie is D66 ook voor het opheffen van de Zondagswet. De partij demonstreerde samen met Groen Links in de Tweede Kamer met borden waarop stond: 'Shoppen is ook zondagsrust'. In mijn dorp mag de kerk op zondag geen klokken luiden maar is wel de middenstand open. Het resultaat is dat er elke dag winkelkarretjes ratelen en auto's ronken. Zeven dagen van de week zitten de omwonenden in de herrie, zodat ze soms aan hun nagels in de gordijnen hangen. Hoezo, 'Shoppen is ook zondagsrust'?

Sophie in 't Veld, lid van het Europese Parlement, schreef voor het wetenschappelijk bureau van D66 een stuk getiteld 'Europe doesn't do God' (Europa doet niet aan God). Ze zegt dat ze blij is dat we bevrijd zijn van 'de verstikkende bemoeizucht van de kerk', maar vergeet dat je toen nog rustig het touwtje uit de brievenbus kon laten hangen.

Vandaag leven we in een andere tijd. We lijden onder een verstikkende secularisatie die momenten van stilte en rust uit de maatschappij heeft verjaagd, bepaalde morele opvattingen door je strot duwt, religieuze rituelen weert, trambestuurders verbiedt een kruisje op hun jas te spelden en moslima's dwingt om bepaalde kleding te dragen.

Stresskippen

•

D66 heeft zelf het touwtje uit de brievenbus gehaald en om de nek van onze samenleving getrokken, die nu naar adem happend uiteenvalt

Mede dankzij D66 voert de commercie de boventoon, wat ons van medemensen tot concurrenten maakt en stresskippen kweekt. Is het dan gek, beste Jan Terlouw, dat het vertrouwen is gekelderd? D66 heeft zelf het touwtje uit de brievenbus gehaald en om de nek van onze samenleving getrokken, die nu naar adem happend uiteenvalt.

'No man is an island'. Hopelijk toont de hartenkreet van Terlouw aan dat D66 als seculiere partij voor individualisten aan de drempel staat van een nieuwe fase. Een soort tweede ontgroening voor deze van oorsprong jolige club van rechtenstudenten. Met kastijdende colleges over vertrouwen, gemeenschapszin en, voor gevorderden, religie en naastenliefde. Ik hoor de brievenbus, iemand trekt aan het touwtje maar de deur blijft dicht. Ik had het niet vastgemaakt. Vertrouwen doe ik wel in de kerk.

Commentaar:

Ook hier weer de schuld geven aan. Zinloos

XX

'Als ik burgemeester van Emmen kan worden, dan doe ik het ook echt'

Voor mij: zie tekst die rood is gemaakt.

Interview columnist en geboren Emmenaar Peter Middendorp

Columnist Peter Middendorp stelde zich zaterdag in de Volkskrant [kandidaat voor het burgemeesterschap van Emmen](#), zijn geboortestad waar hij een boek over schreef en ['alles het](#)

[moest ongelden](#)'. De noordelijke media hing dit weekend aan de lijn om Middendorp zijn ['serieuze grap'](#) te laten toelichten. Ook de Volkskrant belde even met de eigen columnist.

Door: Pieter Hotse Smit 5 december 2016, 13:50

-
-
-
-
-

<http://s.vk.nl>

Wat doe je nu Peter, ga je ons verlaten?

'Daar zeg je wat. Dat valt natuurlijk helemaal niet te combineren, het columnistenschap met het burgemeesterschap. Het mag denk ik ook niet. Maar ja, als ik burgemeester kan worden, dan doe ik het ook echt.'

In Emmen hebben ze toch een gruwelijke hekel aan je sinds het uitkomen van je boek Vertrouwd Voordelig?

'Er moet nog wel een sympathieslagje gemaakt worden, ja. Maar dat was fictie, hè. Weet je dat ik van tevoren niet had verwacht dat mensen boos zouden worden? Ik dacht: die vinden het leuk, een boek waar Emmen en Emmenaren in voorkomen. Normaal speelt literatuur zich altijd af aan de Amsterdamse grachten, met filosofen enzo. Ik had waardering verwacht voor het feit dat ik de literatuur naar Emmen breng.'

Het werden bedreigingen en beveiliging.

'Ja, dat was nogal wat voor iemand die iedere zin 25 keer heeft omgegooid. Er zat nogal wat liefdewerk in ook. Ik werd gek van de bedreigingen.'

Je stelt voor die mensen nu op basis van loting actief mee te laten denken over de koers van de stad.

'Ja, ik geloof in dat systeem. Ik was aanvankelijk sceptisch toen ik het boek Tegen Verkiezingen van David Van Reybrouck erover las, maar ik raakte gaandeweg overtuigd en ben er nu te enthousiast over om het niet te proberen.'

Middendorp wil uit een grote groep vrijwilligers een aantal mensen loten, die worden vrijgesteld en beloond om plannen te vervolmaken. 'Zij krijgen tijd. Alle informatie', schrijft Middendorp. 'Ze kunnen met iedereen spreken, alle experts. Als het plan af is, gaan zij weer naar huis.'

Om een goede representatie te garanderen, zodat iedereen meedoet - Middendorp wil alle burgers van alle soorten en maten - is het vervolgens gedaan met de vrijwilligheid. 'We loten nu een nieuwe groep uit alle Emmenaren, die zich voor kortere tijd over de plannen buigt om ze vervolgens af- of goed te keuren.' Via loting komt er uiteindelijk een bestuur van burgers, wil Middendorp.

Middendorp wil klein beginnen, met een stuk of drie projecten waarover de gelukkigen mogen

meebeslissen. 'Het roer gaat niet radicaal om.' De gemeenteraadsverkiezingen in 2018 gaan met Middendorp aan het roer gewoon door in Emmen.

XX

‘Als je krantenlezers vertelt dat het misgaat met de aarde, haken ze af’

Interview Alan Rusbridger

The Guardian kwam in actie tegen klimaatverandering. Is dit constructieve journalistiek of campagne voeren?

- Ykje Vriesinga

4 december 2016

Alan Rusbridger zat met een glas wijn bij een knapperend haardvuur, ergens op een avond in 2014. Het was een schaars moment van reflectie voor de altijd drukke hoofdredacteur van *The Guardian*, de Britse krant die onder zijn leiderschap grote onthulling bracht als WikiLeaks.

Welk onderwerp wilde Rusbridger absoluut nog aanpakken voordat hij na twintig jaar zijn functie zou neerleggen? Hij veerde op. Klimaatverandering!

„De opwarming van de aarde is zo belangrijk en veelomvattend. Het zou iedere dag op de voorpagina moeten staan. Toch gebeurt dat zelden”, zegt Rusbridger. „Ik dacht: wat kunnen we doen om onze lezers wakker te schudden?”

Wat volgde was een maandenlange multimediacampagne waarmee *The Guardian* de grenzen van de journalistieke objectiviteit en onafhankelijkheid ruimschoots overschreed – iets wat hij zelf meteen toegeeft. Maar het doel heiligde de middelen, vond de hoofdredacteur.

Rusbridger, tegenwoordig verbonden aan Oxford, vertelt er over tijdens de eerste conferentie ter wereld over constructieve journalistiek, afgelopen vrijdag in Zwolle. Zijn klimaatcampagne bij *The Guardian* geeft ruime aanleiding voor een levendige discussie over deze nieuwe journalistieke werkvorm, die naast het signaleren van een probleem veel aandacht geeft aan mogelijke oplossingen.

Eerst een semantische kwestie. Spreekt u van constructieve journalistiek, oplossingsgerichte journalistiek of positieve journalistiek?

„Ik ben zelf nog mijn weg aan het vinden met deze nieuwe termen. De klimaatcampagne was ons eigen bedenksel bij The Guardian, pas later ontdekte ik dat we iets deden wat een naam had. Onze focus op oplossingen was een logisch gevolg van het feit dat onze oude aanpak – beschrijven van het probleem – niet werkte.”

Wat ging er mis in jullie klimaatberichtgeving?

„The Guardian nam het onderwerp heel serieus, daar lag het niet aan. Vijf redacteuren deden fulltime verslag van klimaat en milieu. Maar hun stukken werden slecht gelezen, bleek uit de clicks. De reflex kan dan zijn om minder aandacht aan het onderwerp te besteden. Maar dat wilde ik absoluut niet.”

Over een andere boeg dus?

„Ja. In die tijd ontmoette ik Bill McKibben, de Amerikaanse milieuactivist. Hij zei: jullie pakken het helemaal verkeerd aan. **Als je lezers vertelt dat het vierkant mis gaat met de aarde, raken ze in paniek en haken ze af. Dat is onderzocht door psychologen. Als je daarentegen oplossingen belicht, blijven mensen betrokken en komen ze eerder in actie.**”

The Guardian ging veel verder dan reportages maken over eilanden die volledig op zonne-energie draaien, een voorbeeld van constructieve journalistiek. Jullie gingen ook echt campagnevoeren tegen de olie-industrie.

„Ja. Ik had me altijd verre gehouden van activisme. Maar ik vind klimaatverandering een uitzondering. Er is weinig twijfel over de feiten: negen van de tien wetenschappers zeggen dat de aarde opwarmt door menselijke activiteit. En dat de gevolgen ernstig zijn als we niet ingrijpen.”

En zo kon het dat bezoekers van de website van The Guardian (een van de meest gelezen nieuwssites ter wereld, met meer dan 100 miljoen unieke bezoekers per maand) in maart vorig jaar hun beeldschermen zagen vollopen met een grote olievlek, ter lancering van de campagne ‘Keep it in the Ground’.

Het eerste doel was om alle ingewikkelde nuances van de klimaatwetenschap te reduceren tot een eenvoudige boodschap: het overgrote deel van de bewezen oliereserves moet onder de grond blijven. Want als het zou worden gebruikt stijgt de temperatuur veel sterker dan de 2 graden Celsius die volgens wetenschappers nog net houdbaar is.

The Guardian koos ook een duidelijk doelwit – een truc die ze leerden van ervaren campagnevoerders. Ze richtten hun pijlen op Bill Gates en zijn vrouw Melinda, die hun miljardenvermogen inzetten voor goede doelen. The Guardian zette hen onder druk om hun investeringen uit oliebedrijven te trekken. „Zij willen goed doen in de wereld en erkennen klimaatverandering. Juist daarom waren ze tot ander gedrag te bewegen. Al kan ik niet bewijzen dat onze campagne de doorslag heeft gegeven.”

Meer dan 200.000 mensen ondertekenden jullie petitie en gaven hun mailadres aan The Guardian. Hebben jullie hun benaderd voor een abonnement?

„Nee, dat vind ik onethisch. Maar ik denk dat ons project hun wel liet zien dat The Guardian onderdeel is van de samenleving. Mijn opvolger als hoofdredacteur, Katharine Viner, werkt nu aan de volgende stap, investeringen laten stromen naar duurzame energie.”

XX

Meningen zijn een verdienmodel geworden

Tv-recensie Frank Heinen

Ik ben ooit aan een onverantwoorde hoeveelheid meningen blootgesteld dankzij Sjors Fröhlich en zijn Stand.nl, het radioprogramma waarop mijn moeder nogal verzot was. Daar belde Jan en alleman in om z'n mening te lozen. Twitter bestond nog niet, de begrippen fact-free en post-truth evenmin. Maar dat willekeurige meningen een gouden toekomst hadden, was me toen al duidelijk.

Door: Frank Heinen 6 december 2016, 22:17

-
-
-
- <http://s.vk.r>
-

Volg de Volkskrant

Elke avond om 20.30 het laatste nieuws en alvast zes artikelen uit de krant van morgen in uw mailbox? Schrijf u in voor onze gratis nieuwsbrief.

Vrijdagavond sprak cabaretier [Dolf Jansen bij Pauw](#) over de strijd tussen feit en mening. De mening lijkt aan de winnende hand. Jansen toonde een filmpje waarin Newt Gingrich, de Republikeinse dweil, tijdens de presidentscampagne sprak over het gevoel van onveiligheid van de gemiddelde Amerikaan.

Interviewer: 'Maar we zijn veiliger. Er is minder misdaad.' Gingrich: 'Dat is uw mening.'
Interviewer: 'Nee, dat is een feit.' Gingrich: 'Wat ik zei, is ook een feit.'

Het als feit vermommen van een gevoel moet toch wel het tegenovergestelde zijn van het waarlijk serieus nemen van dat gevoel. Maar probeer dat 50+-topman Henk Krol maar aan zijn verstand te peuteren. Diens nu al klassieke RTLZ-interview met Frederieke Hegger kwam vrijdag ook nog even voorbij.

'Ik merk dat u graag in boeken en in rapporten leest. Blijf dat doen en de kijkers thuis zullen niets van uw redenering snappen.'

Tekst gaat verder onder de video.

Dit weekend voegde beoogd vicepresident Mike Pence er bij ABC News nog eentje aan toe. Over Trumps uit de lucht gegrepen suggesties over verkiezingsfraude zei Pence: 'Het is zijn recht om zijn mening te uiten.'

Te laat voor Jansens bloemlezing was ook Jan Dijkgraaf, meningenventer die sinds maandag in meningen van anderen doet. Zijn blanco GeenPeilprogramma wordt geheel opgetrokken uit de mening van het volk. Bij Humberto Tan kondigde de lijsttrekker weliswaar aan 'lekker zijn mening te blijven geven', maar ook dat hij zal gaan stemmen wat de GeenPeilers hem opdragen. Tafelgenoot Remko Veldhuis leunde iets voorover en zei, op de toon van iemand die zojuist heeft gehoord dat zijn broer met z'n moeder gaat trouwen omdat er sprake is van wederzijdse genegenheid: 'Je meent het echt, hè.'

Feiten zijn dat ene goeie product in de discountwinkel dat je nauwelijks kunt terugvinden tussen alle goedkope shit

Dat was maandag. De dag waarop ze bij Voetbal Inside het publiek altijd laten bepalen wie de Speler van het Weekend is geworden. Feyenoord-spits Jørgensen won en Johan Derksen, die Ayoub van Utrecht had voorgedragen, klaagde dat het toch altijd een Feyenoorder werd, omdat Feyenoordfans nu eenmaal het fanatiekst stemmen. Het programmaonderdeel wordt gesponsord door Gillette. Hoe meer mensen stemmen, hoe meer scheermesjes er aan de man gebracht worden. Op zich onschuldig, maar dat is wat er met de mening is gebeurd. Hij is handelswaar geworden, een verdienmodel. In de krant, in de politiek en misschien nog wel het meest op tv. Meninge, overal.

Feiten zijn dat ene goeie product in de discountwinkel dat je nauwelijks kunt terugvinden tussen alle goedkope shit. Hoogste tijd om ze prominent in de etlage te zetten, voor we ze niet meer als feiten herkennen.

Da's dan mijn mening.

XX

Nepnieuws en onze superieure cultuur

Tom-Jan Meeus

- Tom-Jan Meeus

7 december 2016 om 22:43

Driekwart van de Amerikanen gelooft de berichten met nepnieuws, meldde *Buzzfeed* woensdag. Ik kreeg er een zonnig gevoel bij: kun je nagaan, dacht ik, hoe hoog de betrouwbaarheid van het gewone nieuws nog is. Maar het gewone nieuws maakt zijn eigen neergang door. Je hebt steeds meer populistten die erin slagen de inhoud van gewoon nieuws

te betwisten. Donald Trump zei een jaar geleden over journalisten in *Time*: „Geloof ze niet. Het zijn bloedzuigers.” *Time* koos Donald Trump woensdag tot *Person of the year*.

Het probleem is, denk ik, dat de feiten een ondergeschikt onderdeel van ons leven geworden zijn.

Onlogisch is dit niet. Dankzij het wereldwijde web kan iedereen eigendom van de feiten claimen, om ze zelf te interpreteren: spindoctor zijn we nu allemaal. Er komt behoefte aan méér vrije meningsuiting bij, zodat de feiten ondergeschikt worden aan onze opinies: je kneedt de feiten net zolang tot ze je van pas komen. En je hebt de groeiende polarisatie, in de politiek en daarbuiten, die verdere verbuiging van de feiten stimuleert.

Zo bezwijkt het belang van de feiten onder ons verlangen naar strijd en politisering: het nepnieuws als laatste stadium van een langer lopend verval.

Het echt interessante is alleen dat dit verval nooit in de context van onze bedreigde cultuur wordt geplaatst, waarop wij allen trots horen te zijn. Mensen klagen wel over de feitenvrijheid van andersdenkenden, maar dat is zelden een klacht over de feiten en bijna altijd een klacht over de andersdenkenden: hun kritiek onderstreept slechts hun afnemende achting voor de feiten.

Intussen horen wij al decennia dezelfde zorgen. De immigratie bedreigt onze cultuur. De islam bedreigt onze cultuur. Het multiculturalisme bedreigt onze cultuur. De Europese samenwerking bedreigt onze cultuur.

Wat we hiervan indirect leren, is dat het krimpende belang van de feiten blijkbaar geen bedreiging van onze cultuur vormt. Maar ik zou denken dat een cultuur zonder gezamenlijke feiten, en met alleen strijd en politisering, nogal in de problemen verkeert.

Dus mensen kunnen proberen de democratie te redden, de islam te bestrijden, of de meningsuiting te verruimen. Maar het zou niet gek zijn wanneer ze zich bedenken dat een cultuur, hoe superieur ook, altijd verloren gaat als ze geen gezamenlijke feiten meer kent.

Zonder bestrijding van nepnieuws, en zonder collectieve opwaardering van de feiten, zal onze superieure cultuur, en onze democratie, uiteindelijk evengoed bezwijken.

Tom-Jan Meeus (t.meeus@nrc.nl; @tomjanmeeus) schrijft op deze plek een wisselcolumn met Jutta Chorus.

XX

Rutger Bregman: "Het komt niet vanzelf goed"

Door: Caroline Buijs – 11/12/16, 17:07

© Merlijn Doornik.

Levenslessen Historicus en journalist Rutger Bregman (28) houdt ervan ingewikkelde kwesties simpel te maken. Van hem geen analyses meer met honderd voetnoten. Na de overwinning van Trump waarschuwde hij in een pamflet: '2016 is het 1933 van mijn generatie.'

Les 1: Honger naar kennis kan ook later ontstaan

- **Levenslessen**

In de wekelijkse rubriek 'Levenslessen' vertellen bekende en minder bekende Nederlanders over de dingen die zij in het leven geleerd hebben

"Op de middelbare school was ik een zeer gelukkige jongen, maar wel een tikje ongemotiveerd en ongeïnteresseerd. Ik spijbelde geregeld en niemand had het door, tot er een nieuwe conrector kwam die zei: Als je nu niet ophoudt, stuur ik de leerplichtambtenaar op je af. Alleen voor geschiedenis haalde ik hoge cijfers: dat vond ik echt een leuk vak. Ik ging geschiedenis studeren in Leiden, maar veranderde pas van houding toen een goede vriend me een keer meenam naar een avond van de kleine christelijke studentenvereniging S.S.R.-N.U. in Utrecht. Daarna stapte ik over van de Universiteit van Leiden naar die van Utrecht.

Ik werd daar lid van een klein dispuut van zes jongens, met 'verwondering' als centraal thema. We bezochten lezingen, ouwehoerden over van alles en nog wat en deden alsof we alles afwisten van de filosoof Ludwig Wittgenstein. Vond ik het op de middelbare school nog vooral belangrijk om zoveel mogelijk Fifa te spelen, nu vond ik het ineens cool om van heel veel dingen zoveel mogelijk te weten.

Vanaf het tweede jaar volgde ik het dubbele aantal vakken en als ik naar het toilet ging, luisterde ik naar hoorcolleges op mijn iPod. We hadden een kabel van mijn kamer naar de douche gelegd, zodat je ook daar naar muziek kon luisteren. Werden mijn huisgenoten helemaal gek als ik hoorcolleges van Maarten van Rossem of Herman Philipse opzette."

Les 2: Versimpel dingen

"In mijn derde studiejaar schreef ik een ellenlang paper, met minstens honderd voetnoten - dat vond ik toen erg belangrijk. Ik kreeg er een negen voor. Na twee weken las ik het nog eens

door en realiseerde ik me dat ik geen flauw benul had van wat ik nou had geschreven. Dat moment heb ik altijd onthouden en nu is mijn missie: maak dingen eenvoudiger. Het is veel gemakkelijker om dingen moeilijk te maken, maar heel moeilijk om dingen makkelijk te maken.

Dat zie je in de wereld van het management, de universiteit en ook in de politiek. In zekere zin worden mensen daarvoor opgeleid: maak dingen zo moeilijk mogelijk zodat je kunt verhullen dat je geen idee hebt waar je het over hebt. Maar heel vaak zijn dingen niet ingewikkeld. Zoals het bestrijden van armoede: hoe pak je dat het beste aan? Armoede is geldgebrek, dus de oplossing is: geef geld. Heel veel studies laten zien dat dat werkt. Maar dan zeggen we: Kan het echt zo simpel zijn? Dat is wel heel plat, hè?

Soms is iets niet heel ingewikkeld, maar hebben mensen er belang bij het ingewikkeld te houden omdat ze daar status aan ontleen of veel geld mee verdienen. Een van de standaardregels die ik heb ontdekt omdat ik regelmatig lezingen geef, is: hoe beter ik betaald krijg, hoe minder ontwikkeld en geïnteresseerd mijn publiek. Studenten zijn nog heel gretig. En bij een lezing in een bejaardentehuis bleek iedereen mijn boek 'Gratis geld voor iedereen' gelezen te hebben. Spreek je voor een zaal met tweehonderd consultants, dan moet je meestal bij het begin beginnen."

Les 3: Het komt niet zonder meer goed

"Mijn ouders zijn allebei gelovig, ik ben dat niet. Al vraag ik me af of het verschil nou zo heel groot is - vaak heb ik het idee dat we andere woorden gebruiken om hetzelfde te zeggen. Wat ik van huis uit heb meegekregen, is het belang van een groter verhaal: een mens heeft niet genoeg aan een beetje piekeren over zijn koopkracht en zijn relatie. Maar ik ben er niet van overtuigd dat er een kosmisch principe is dat ervoor zorgt dat het goed komt.

De centrale les bij veel religies is dat er nog een moment van rechtvaardigheid komt. Dat denk ik niet: sommige mensen hebben gewoon pech. Stel dat je in Syrië wordt geboren, je land ontvlucht en die enorme reis naar Europa maakt, waar ze je terugsturen naar Syrië en daar sterf je vervolgens: dat komt dus nooit meer goed. Als we willen dat het wél goed komt, moeten we het nu zelf doen.

In mijn studententijd zette ik me af tegen het geloof, later besepte ik dat het niet zozeer tegen het geloof van mijn ouders was, maar vooral tegen het geloof van de strengere kerk. Of tegen het meer dogmatische geloof van sommige verenigingsgenoten, en tegen de suggestie dat het moedig zou zijn om je twijfel weg te drukken en je over te geven. Dan dacht ik altijd: hoezo is dat moedig? Weet je wat moedig is? Niet geloven. Want daar krijg je helemaal niks voor terug. Dan is er geen leven na de dood en krijg je geen zalvende woorden over dat het allemaal wel goed komt."

Les 4: Engagement is meer dan een bericht op Facebook liken

•

"Toen Donald Trump de verkiezingen had gewonnen, ergerde ik me in de dagen daarna heel erg aan de analyses die als strekking hadden: het valt wel mee. Ik dacht: misschien gaat het niet meevallen. Misschien is dit echt een gigantische ramp voor het klimaat, de financiële sector, de miljoenen mensen die hun gezondheidszorg verliezen, voor de ongelijkheid die

verder groeit: misschien is dit wel het begin van iets wat nog veel naarder is.

Een aantal dagen later schreef ik een artikel voor De Correspondent waarin ik heel duidelijk het gevoel wilde uitspreken: mensen, word wakker! Het is niet meer genoeg om aan de zijlijn te blijven staan en te zeggen: 'Hoe verklaren we dat een kwart of misschien wel een derde van de kiezers PVV wil stemmen? Ach, dat zullen wel domme mensen zijn' - en dan hebben we dat ook weer verklaard. Die houding is niet genoeg, net zoals alleen af toe Unicef liken op Facebook niet genoeg is.

Het was een oproep aan vooral mijn generatiegenoten om nu op te staan, omdat ik echt denk dat alles erop wijst dat 2016 een historisch jaar wordt met de Brexit en Trump. Heel vaak vragen mensen mij: Wat moet ik doen? En eigenlijk is die vraag al verkeerd. Want ja, wat moet ik doen? Het gaat erom wat wij moeten doen. Als dat de eerste vraag is, zie je al hoe ver het individualisme is doorgeschoten.

Maar het tweede antwoord is best simpel. Hoe zien sociale bewegingen in de afgelopen paar eeuwen eruit? Altijd hetzelfde: mensen die bij elkaar komen - niet alleen online, maar vooral ook echt - en die clubjes beginnen, die gaan demonstreren, die zich laten horen en op allerlei manieren de idealen in hun leven laten weerklinken."

Les 5: Zelfspot is een verademing

"Veel mensen denken bij een studentenvereniging aan jongetjes in jasje-dasje en comazuipen, maar een goede studentenvereniging kan je veel leren. Om het leven niet altijd zo serieus te nemen bijvoorbeeld, en om dingen met een knipoog te doen. Naarmate mensen ouderejaars werden bij ons, waren ze beter in staat tot zelfspot. En dat kan zo'n verademing zijn - had Donald Trump maar wat meer zelfspot! Wat ik ook mooi vond, is dat binnen onze vereniging het principe van de 'amicitia' centraal stond. Alle mores - vaak vertaald als regels, maar het zijn meer zeden - moesten daaraan bijdragen: alles was erop ingericht om iedereen in zo'n kleine gemeenschap, die groter is dan een normale vriendschap, erbij te betrekken. Dus: je jas aanhouden in de sociëteit? Dat deed je niet, dat is niet gezellig. Op je telefoon zitten? Ook niet gezellig.

Alle overtredingen werden bestraft met rondjes geven. Maar het was heel duidelijk wat ons doel was: mensen bij elkaar krijgen. In het normale sociale leven spreek je bijvoorbeeld met mensen af om samen naar een festival of kroeg te gaan. Nu ging ik naar de sociëteit en zag ik wel wie er was. Kende ik mensen wat minder goed, dan paste je het 'open-de-kring'-mos toe (mos is het enkelvoud van mores, CB): je ging er gewoon bij staan en dan ging de kring altijd open - mits je je natuurlijk met een liquide geste inkocht. Je kocht sowieso nooit één biertje, maar altijd minstens twee. Dit soort plekken hebben we nauwelijks meer in onze samenleving en dat vind ik jammer."

Les 6: Inspiratie bestaat niet

"Over mensen die schrijven bestaat het clichébeeld dat ze klaar zitten met een cappuccino en hun laptop, en dan gaan zitten wachten tot de inspiratie tot hen komt. Maar zo werkt het volgens mij totaal niet. Ik heb meestal een idee en in mijn hoofd is dat dan een prachtig idee, maar als ik het ga opschrijven blijkt het echt bagger te zijn: de ene zin die ik eruit pers blijkt nog lelijker dan de andere. De hele tijd lukt het net niet, maar elke keer mislukt het ietsje minder en zo kom je steeds dichterbij wat je zou willen, al haal je nooit de honderd procent -

hoogstens zestig of zeventig.

Mijn eerste boekje 'Hoe haal ik mijn tentamen?' is er gekomen doordat ik massaal uitgeverijen ben gaan spammen totdat de dertiende zei: Leuk, doen we. Als je iets graag wilt, ga dan niet wachten totdat de maagden uit de hemel komen vallen."

Les 7: Een titel maakt je niet tot iemand die het beter weet

"Vroeger was ik gevoelig voor titels. Ik was zo'n student die mijn professoren ook echt 'professor' noemde - dat vond ik mooi, want dat wilde ik zelf misschien ook nog eens worden. Dus vond ik het belangrijk om daar een cultus omheen te creëren. Dat ben ik helemaal kwijt. Je hebt heel intelligente professoren, maar lees eerst maar eens wat ze hebben geschreven. Bepaal niet al van tevoren dat ze briljant zijn. Het wil nog wel-eens tegenvallen."

Les 8: Liefde is: niet moe worden van een ander

•

De beste definitie van liefde gaf m'n moeder laatst: Ik word eigenlijk van iedereen moe, behalve van je vader

"Afgelopen zomer ben ik getrouwd - het was een prachtige dag - en een paar maanden eerder kwamen mijn ouders bij ons eten en kletsten we een beetje over het huwelijk en wat dat betekent en zo. Mijn moeder zei op een gegeven moment: 'Rutger, weet je wat het is, ik word eigenlijk van iedereen moe behalve van je vader.' De beste definitie van liefde die ik ooit heb gehoord. De meeste liefdesliedjes gaan over hoge pieken en heftige emoties, maar het geniale aan deze definitie is dat ze negatief is geformuleerd. Het gaat om de afwezigheid van iets.

En het klopt: ik word van iedereen moe, op den duur zelfs van mijn beste vrienden, maar van mijn vrouw nooit. Daar draait het om. Ik denk dat het soms fout gaat omdat mensen in hun relatie almaar op zoek gaan naar de hoge bergen. Ik zeg niet dat die hoge bergen er niet moeten zijn, maar die kun je niet altijd en overal hebben. Het grootste deel van het leven bestaat niet uit epische momenten. Het leven is vooral erg kneuterig, en dat is prima zo."

Rutger Bregman

Rutger Bregman (1988) studeerde geschiedenis aan de universiteit van Utrecht en in Los Angeles. Hij schrijft voor het online journalistenplatform De Correspondent en publiceerde vier boeken: 'Met de kennis van toen' (2012), 'De geschiedenis van de vooruitgang' (2013) (beide bij de Bezige Bij), 'Gratis geld voor iedereen' (2014) en 'Waarom vuilnismannen meer verdienen dan bankiers' (met Jesse Frederik, 2015) (beide bij De Correspondent).

'Gratis geld voor iedereen', over het basisinkomen, is onlangs aan vijftien landen verkocht, waaronder de VS, Japan, Engeland, Duitsland en Turkije. Samen met Jesse Frederik heeft hij een veelbeluisterde podcast: de Rudi & Freddie Show.

Bregmans artikel '2016 is het 1933 van mijn generatie' is te vinden op decorrespondent.nl

XX

[© ANP](#)

Hoe het midden moet reageren op het populisme

René Cuperus oppert drie mogelijkheden om populisme te hinderen

columnMet de veroordeling van Geert Wilders, en zijn reactie daarop met een frontale aanval op de 'wereldvreemde elite van politici, rechters en journalisten die ons land al zolang schaden', is het spel op de wagen.

Door: René Cuperus 12 december 2016, 02:00

Het Nederlands rechts-populisme ligt op ramkoers met de gevestigde orde. Het doet dat ook nog eens vanuit een leidende positie in de peilingen. Wilders zegt de nieuwe premier te willen worden en 'Nederland weer terug te willen geven aan de Nederlanders'.

Twee dingen zijn op voorhand duidelijk. Deze aanval op 'het establishment' zal zich niet beperken tot een enkele verkiezingscampagne, maar is een fenomeen van lange adem. Na de verkiezingen van 15 maart is het niet voorbij. Deze anti-establishmentrevolte wordt veroorzaakt door dieper liggende scheidslijnen in onze samenleving. Dat maakt zich blindstaren op Nederland of de persoon van Wilders ook weinig zinvol. We hebben hier te maken met een Europees, zo niet mondiaal, fenomeen.

De 'niet-populisten', de gevestigde partijen, de mensen die met name in de grotere steden wonen (meer dan de helft van de bevolking) en zichzelf opeens tot het establishment gerekend zien: hoe moeten zij omgaan met de populistische tsunami?

Meer dan helft van de bevolking ziet zichzelf opeens tot het establishment gerekend

Er zijn, grofweg, drie manieren om op de populistische uitdaging te reageren. De eerste, en meest voorkomende, is de reactie van probleemontkenning en demonisering van populisme. Dit zijn mensen die kritiekloos de neoliberale en multiculturele status quo verdedigen. Zij zien in het populisme louter een gevaarlijke ondermijning van de gevestigde orde. Een opstand van de onderbuik, van feitenvrije domheid, ja van het pseudo-fascisme.

Ik kom tegenwoordig geregeld in gezelschappen waar zo'n weerzin tegen het populisme bestaat, dat men het algemeen kiesrecht ter discussie stelt (vaak via de band van het referendum), en flirt met het idee van examenkiesrecht. De volksmassa zou te feitenvrij en ongeïnformeerd zijn om zomaar te mogen stemmen in onze 'diplomademocratie'. Grondtoon: populisme is de opstand van de deplorables en beter opgeleide mensen zijn ook moreel betere mensen.

De tweede reactie is een vergaande aanpassing aan het wereldbeeld en de demagogie van het

rechts-populisme. Men neemt het zwartwit-beeld over van elite versus volk, omhelst een eigen-volk-eerst-nationalisme, demoniseert de Europese Unie en schuift mee op een essentialistische anti-islam retoriek.

De volksmassa zou te feitenvrij en ongeïnformeerd zijn om zomaar te mogen stemmen

Men is verder onkritisch over autoritaire en anti-rechtstatelijke tendensen in het rechts-populisme, en lapt de bestuurlijke onrealiseerbaarheid van het populistisch anti-programma aan zijn laars. In Oostenrijk werd dit wel aangeduid met Verhaiderung: zich vergaand aanpassen aan het programma en de stijl van Jörg Haider, de eens succesvolle populistische leider.

Een derde reactie zou mijn voorkeur hebben: duidelijke grenzen stellen, gecombineerd met zelfkritiek. Daar waar het populisme over de schreef gaat dit hard bestrijden en veroordelen, maar tegelijk de diepere oorzaken van het populisme zeer serieus nemen. Populisme kan men uiteindelijk het beste overbodig maken, door iets te doen aan de achtergronden.

De gevestigde politiek zal zich nog gevoeliger moeten tonen voor de pijnpunten waarop het rechts-populisme teert en floreert - eliteproject Europa, integratieproblemen en de radicale islam. Maar evenzeer voor de economische onzekerheden die onze globaliserende wereld blijkt op te roepen bij grote groepen burgers. Tot op zekere hoogte zijn de EU en de migratiekwestie een projectiescherm van die diepere zorgen. En veel van die zorgen zijn reëel.

Populisme is het beste overbodig maken, door iets te doen aan de achtergronden

De gevestigde partijen zullen zelfkritisch moeten omgaan met de ongelijkheden en onzekerheden die de samenleving de afgelopen decennia uit elkaar hebben gedreven. Rechts zal het bedrijfsleven onder druk moeten zetten om economische zekerheid te herstellen ten koste van hyperflexibilisering.

Links zal de sociale zekerheid van de verzorgingsstaat moeten herstellen. Opnieuw vangnet, geen martelwerktuig. Samen zullen ze culturele onzekerheid en globaliseringsangst moeten dempen.

De Nederlandse consensusdemocratie, die rare polderende overlegsamenleving, is het enig mogelijke antwoord op de splijtende krachten van het Wilders-populisme. Liefst en bij voorkeur met integratie op termijn van de PVV (en Denk) in die consensusdemocratie.

XX

‘Twijfelen aan integriteit intellectuelen is probleem ’

Prins Constantijn bezorgd Namens het Prins Claus Fonds komt prins Constantijn op voor intellectuelen. Ook hier.

13 december 2016 NRC

Citaat uit het interview:

Maakt u zich zorgen om een anti-elitaire beweging tegen de kunsten?

„Veel erger vind ik het anti-intellectuele sentiment. Journalisten, kunstenaars, wetenschappers, van wie het werk en de integriteit bijna per definitie in twijfel wordt getrokken. Ook feiten lijken er steeds minder toe te doen. Dat vind ik echt problematisch.

Feiten lijken er steeds minder toe te doen. Dat vind ik echt problematisch.

XX

Wie Wilders wil bestrijden, zal zijn succes moeten begrijpen

Vrij zicht

Voor het eerst merk ik iets van paniek in Den Haag: Wilders kan echt de grootste worden. Ook bij de VVD realiseren ze zich dat het geen gespreid bedje wordt voor Rutte. Andere partijen stijgen nauwelijks in de peilingen. Niets lijkt te helpen in de strijd tegen Wilders. De meeste partijleiders nemen hun toevlucht tot tactiekjes: stem niet op Rutte want dan krijg je Wilders erbij. Verder is er het gebruikelijke verwijt van haatzaaien en racisme, aangemoedigd door de rechtzaak. Het draagt allemaal niet bij aan het begrip. We kunnen allemaal reuze tegen Wilders zijn, maar hem bestrijden zal toch moeten beginnen met zijn succes doorgronden.

Door: Martin Sommer 24 december 2016, 02:00

Vorige week stond de benarde elite in de krant. Men vindt zichzelf rationeel, maar er wordt niet meer geluisterd. Onderduiken tot betere tijden, is het devies. Dat is wel bang maar niet bescheiden. Bij de elite hebben ze de vooruitgang en de richting van de geschiedenis in pacht. Daar kan de goegemeente wel tegen zijn, maar die is dom. Als bewijs komen de lijstjes langs. Nederland is het land van het beste onderwijs, de beste zorg en de beste pensioenen. Het boze volk is dus verwend en heeft last van ressentiment. Zo wordt Wilders de man van het prefascisme zoals Ter Braak het ooit verwoordde: brullen en in auto's rijden. Maar voor het begrip is dit alles weinig dienstig.

[Buma: Vaderlandsliefde.. © ANP](#)

Links maakt ervan dat de onderklasse Wilders stemt, omdat het zelf te weinig zijn best heeft gedaan. Het heeft zich laten meeslepen door het neoliberalisme. Of had nooit met de VVD moeten regeren. Dus nu wil links het eigen risico afschaffen of komt er een bankierstaks. Ook hier ontbreekt het idee dat Trump of Wilders zélf iets te bieden zou kunnen hebben. Niet Trump heeft gewonnen, maar Hillary heeft verloren. Die blik kennen we van de PvdA. We hebben wel gelijk, maar we hadden weer eens ruzie of de uitleg deugde niet. In werkelijkheid is de Wildersstem allang niet meer alleen afkomstig uit een vergeten onderklasse. Sinds men zich er niet meer voor schaamt, weten we dat van laag tot hoog PVV kiest.

Voor wie luistert, is de populistische boodschap eenvoudig hoorbaar. Wilders heeft het over

'ons Nederland'. Trump zei 'America first'. Britse kiezers wilden 'take back control'. Wij denken dat het leven om koopkrachtplaatjes draait, maar dat is niet zo. De Britten waren ruimschoots gewaarschuwd voor de economische gevolgen van de Brexit. Het draaipunt was de bekendmaking van de dramatische kwartaalcijfers van de immigratie. De Britten wilden hun land terug.

Het idee ontbreekt dat Trump of Wilders zélf iets te bieden heeft

Populisten hebben geen oplossingen, wordt altijd gezegd. Dat is onzin. Trump wil een muur. Wilders wil grenzen sluiten en minder Marokkanen. Het zijn niet úw oplossingen. Dat is de sleutel: ze vallen buiten het voorstellingsvermogen. In Europa is de gebruikelijke reactie bij tegenvallers om er met verdubbelde energie tegenaan te gaan. Hoe meer burgers zich uitspreken tegen de euro, hoe luider de roep dat we nu moeten doorpakken. Men is blij dat afspraken vastliggen in internationale verdragen, zodat de politiek ervan af moet blijven. Klimaatafspraken, vluchtelingenprotocollen, EU-verdragen - veranderen mag niet. Men ziet niet dat dat juist een aansporing is voor de Trump- of Wilderskiezers. Populisten belichamen nu de maakbare samenleving. Trump wil Amerika groot maken. Zij komen niet met bedrukte gezichten op televisie vertellen dat we helaas met aanslagen moeten leven. Zij zeggen: we gaan er wat aan doen!

Al dertig jaar keren middenpartijen zich tegen het populisme. Tevergeefs. Nu is het zover dat politici met een kosmopolitische droom in de marge zijn geraakt. Dat zei de Britse politicoloog Matthew Goodwin vorige week in de NRC. Hij noemde Hollande en Corbyn als voorbeeld. In Denemarken doet een linkse regeringspartij het dankzij een strak immigratieprogramma nog goed. Goodwin vindt vrij verkeer geen goede basis voor een liberaal en eerlijk Europa. 'De EU moet veiligheid en houvast bieden, in plaats van grenzeloze vrijheid.' Hij wil een eind maken aan het verdrag van Schengen - als dat geen radicale breuk is.

[Asscher: Patriottisme.. © ANP](#)

Het populisme heeft zeker naargeestige uitwassen. Wilders' tweet over Merkel met bloed aan haar handen was weerzinwekkend. Ik kan tegen de middenpartijen alleen maar zeggen: doe het beter. De vraag is welke politici de handschoen durven opnemen. Ik hoop Buma van het CDA. Hij schreef van het voorjaar een artikel over 'gezonde vaderlandsliefde'. Het kwam hem meteen op een uitbrander van Trouw te staan. Dan de Partij van de Arbeid. Daar is de kakelverse partijleider Asscher op het toneel verschenen met een brief over 'progressief patriottisme'. Wat zou het betekenen? Hogere belastingen voor liefdevolle zorg. Dat is de progressieve afdeling waarvan niemand opkijkt. En het patriottisme?

Asscher heeft zich stevig uitgelaten over radicale moskeeën, over het Turkse religieministerie Diyanet, over zijn voormalige partijgenoten van Denk. Hij wil aanhaken bij de Britse onlustgevoelens die hebben geleid tot de Brexit, heeft zich zelfs in de ministerraad uitgesproken voor een mini-Schengen. Asscher weet wat er op het spel staat. Maar zijn PvdA is vooralsnog de partij van bed-bad-brood en de uitbreiding van het asielrecht voor kinderen. En politiek heeft Asscher er tot dusver niet van gemaakt. Wat mij betreft is er voor hem maar één kans: die is niet progressief maar patriottisch.

Dit is een artikel van Volkskrant Plus. Volkskrant Plus artikelen zijn exclusief voor abonnees.

XX

Gastcolumn: Er zijn geen hoopgevende verhalen, alleen idiote complottheorieën

GastcolumnTegenwoordig worden verhalen opgetuigd om zaken die prima te verklaren zijn juist weer in twijfel te trekken, schrijft gastcolumnist Aafke Romeijn.

Aafke Romeijn is muzikant en schrijver. 25 december 2016, 07:00

Commentaar: er zijn wel hoopgevende verhalen....

XX

Koning Alexander waarschuwt in kersttoespraak 2016 voor de gevoelscultuur. Hij noemt het anders: "In werkelijkheid is het leven nu 'op veel vlakken echt beter dan toen', stelde hij. 'Heel veel gaat gelukkig ook goed. Veel zaken waarover we ons nu zorgen maken, zijn bij nadere beschouwing minder ernstig dan we soms denken.' **Hij riep op tot een realistischer kijk op de wereld, weg van de 'beleving' die het zicht op de werkelijkheid verdringt.** (Volkskrant online 25/12)

XX

Kosmopolisme is het provincialisme van de verwenden - Peter Sloterdijk

Waar ik dit heb gelezen weet ik niet meer.

XX

Gezocht: Een Verhaal over Vooruitgang om in te geloven

Beste lezer,

Van Brexit tot Donald Trump: de vraag wat er aan de hand is in de wereld, ligt op ieders lippen.

Wie uitzoomt, ziet een verrassend antwoord: **we geloven niet langer in vooruitgang** en staan daardoor oog in oog met onze eigen sterfelijkheid , schrijft Rob Wijnberg.

Correspondent 26/12/1`6

XX

Citaat uit een artikel in de Volkskrant om het Schoorsle natuurgebied op te schonen / veranderen 27/12/16

“Dat besef zou kunnen leiden tot enige terughoudendheid, of schroom. Maar dan moet dat besef er wel zijn. **'Iedereen is tegen, behalve intellectuelen', zeggen de actievoerders nu, het is hun belangrijkste argument.** Ik verwacht dat Staatsbosbeheer overstag gaat. Want tegen de boze burger is geen kruid gewassen. Zelfs geen parnassia.

XX

Commentaar: Het einde van het partijenmonopolie

commentaarTussen populistten op de flanken en partijen in het midden tekent zich een nieuwe arbeidsdeling af.

Door: Hans Wansink 31 december 2016, 02:00

-
-
-
-
-

<http://s.vk.nl/s>

Blijf op de hoogte

Iedere dag rond lunchtijd het belangrijkste nieuws van de ochtend, de mooiste fotografie en het gesprek van de dag? Schrijf u in voor onze gratis nieuwsbrief.

Wantrouwen tegen de politiek, de elite en de instituties, verlies aan zeggenschap en controle, bedreiging van de bestaanszekerheid, gebrek aan toekomstperspectief - het zijn vooral negatieve gevoelens waarop populistten met succes inspelen.

Hun bewering luidt steevast: alleen wij vertegenwoordigen het echte volk

Populisten zijn niet alleen anti-elitair, maar ook antipluralistisch. Hun bewering luidt steevast: alleen wij vertegenwoordigen het echte volk. Dit levert een emotioneel geladen, polariserende houding op, die mensen mobiliseert tegen de gevestigde orde. Die orde wordt al gauw verengd tot een moreel verwerpelijke, corrupte elite die complotteert tegen het volk - en dus uitgeschakeld moet worden.

[illegible]

Geen democratie zal het wantrouwen tegen instituties overleven

Francis Fukuyama over de feitenvrije wereld

artikelHet wantrouwen tegen instituties die geacht worden betrouwbare informatie te leveren, grijpt om zich heen.

Door: Francis Fukuyama 31 december 2016, 02:00

-
-
-
-
-

<http://s.vk.r>

Blijf op de hoogte

Iedere dag rond lunchtijd het belangrijkste nieuws van de ochtend, de mooiste fotografie en het gesprek van de dag? Schrijf u in voor onze gratis nieuwsbrief.

Een van de opvallendste ontwikkelingen van 2016 was de verschijning van een 'post-fact world', een wereld 'voorbij de feiten', waarin bijna alle gezaghebbende bronnen van informatie werden uitgedaagd door tegenovergestelde feiten van dubieuze kwaliteit of herkomst.

De opkomst van internet in de jaren negentig werd verwelkomd als een bevrijding en een opsteker voor democratieën in de hele wereld. Informatie is een vorm van macht - en in de zin dat informatie goedkoper en toegankelijker werd, kon het publiek in democratieën meedoen aan debatten waarvan het voorheen was buitengesloten.

De opkomst van sociale media in de nieuwe eeuw leek deze trend te versnellen en was de brandstof voor de massamobilisatie die verschillende 'kleurenrevoluties' in de wereld van brandstof voorzag - van Oekraïne tot Myanmar tot Egypte. De oude poortwachters van informatie, die vooral gezien werden als onderdrukkende autoritaire staten, konden nu worden omzeild.

[Francis Fukuyama is senior fellow aan het Stanford University's Center on Democracy, Development and the Rule of Law. © EPA](#)

Hoewel er een kern van waarheid zat in dit verhaal, ontwikkelde zich tegelijkertijd een donkerder verhaal. Die oude, autoritaire krachten antwoordden op een dialectische manier en leerden internet te controleren, zoals China met zijn tienduizenden censors, of door de rekrutering van legioenen 'trollen' en het verspreiden van 'bots' die internet konden overspoelen met slechte informatie, zoals in het geval van Rusland. Deze ontwikkelingen kwamen allemaal samen in 2016.

De grootste manipulator van sociale media bleek Rusland te zijn. De Russische regering heeft aperte onjuistheden naar buiten gebracht, zoals de kruisiging van kleine kinderen door Oekraïense nationalistische groepen of dat het Oekraïense leger MH17 neerschoot. Dezelfde bronnen lieten ook van zich horen in de debatten over de Schotse onafhankelijkheid, Brexit, en het Nederlandse referendum over Oekraïne - ten gunste van elk dubieus feit dat de pro-EU-krachten kon ondermijnen.

Het gebruik van slechte informatie als wapen door autoritaire landen zou al erg genoeg zijn, maar dit gebruik nestelde zich diep tijdens de Amerikaanse verkiezingsstrijd. Alle politici liegen, of gaven de waarheid een slinger ten gunste van henzelf. Maar Donald Trump heeft deze praktijk naar nieuwe, nooit vertoonde hoogten gevoerd. Dit begon enkele jaren geleden met zijn promotie van 'birtherism', de beschuldiging dat president Obama niet in de VS was geboren. Trump bleef het propageren, zelfs nadat Obama een geboorteakte had getoond die deze leugen logenstrafte.

Er is geen reden te geloven dat de goede informatie het zal winnen van de slechte

In de recente presidentiële debatten tamboereerde Trump erop dat hij nooit voor de Irak-oorlog geweest was en dat hij klimaatverandering nooit een schijnvertoning had genoemd. Na de verkiezingen beweerde Trump dat hij zelfs de populaire vote had gewonnen, hoewel hij die verloor met meer dan twee miljoen stemmen. Dat was geen kleur op de feiten aanbrengen,

maar openlijk en aantoonbaar liegen. Dat hij dit deed, was al erg genoeg. Erger was dat hij er geen prijs voor hoefde te betalen van de Republikeinse kiezers.

De traditionele remedie tegen slechte informatie heet goede informatie te zijn. Die moet in de marktplaats van ideeën vanzelf komen bovendrijven. Maar deze oplossing werkt helaas minder goed in sociale media met hun trollen en 'bots'. Er zijn schattingen dat eenderde tot een kwart van Twitter-gebruikers in deze categorie valt. Internet moest ons van poortwachters bevrijden; en inderdaad komt informatie nu van alle kanten op ons af, allemaal met dezelfde geloofwaardigheid. Er is geen reden te geloven dat de goede informatie het zal winnen van de slechte.

Er is een nog groter probleem. Waarom geloven we in het gezag van om het even welk feit. aangezien weinigen van ons in staat zijn de meeste feiten te verifiëren? De reden is dat er onafhankelijke instellingen bestaan die de opdracht hebben feiten te produceren die we vertrouwen. Amerikaanse misdaadcijfers komen van het ministerie van Justitie, werkloosheidscijfers van het ministerie van Arbeid.

In Trumps wereld is alles gepolitiseerd

Traditionele media als The New York Times waren inderdaad partijdig tegen Trump, maar ze beschikken over systemen die voorkomen dat grote feitelijke fouten in hun kopij komen. Ik vraag me af of Matt Drudge of Breitbart News legioenen feitencheckers in dienst hebben die de accurateheid controleren van het materieel dat op hun website wordt geplaatst.

In Trumps wereld is alles gepolitiseerd. Tijdens de campagne suggereerde hij dat Janet Yellens centrale bank werkte voor Hillary Clintons campagne, dat de verkiezingen vervalst werden, dat officiële bronnen expres lage misdaadcijfers naar buiten brachten en dat de weigering van de FBI om Clinton in staat van beschuldiging te stellen bewees dat Clinton de FBI-directeur James Comey had gecorrumpeerd.

Trump weigerde ook de autoriteit van de inlichtingendiensten te accepteren, die Rusland de schuld gaven van het hacken van het Democratische National Committee.

Het geloof dat alle instituties open staan voor corruptie leidt tot algeheel wantrouwen

De verkiezingscampagne heeft de grond verder doen verschuiven naar een algeheel geloof dat alles gecorrumpeerd of gepolitiseerd is en dat omkoping wijdverbreid is. Als de verkiezingsautoriteiten zeggen dat jouw kandidaat niet heeft gewonnen, moet er wel een samenzwering bestaan om de uitslag te corrumperen.

Het geloof dat alle instituties open staan voor corruptie leidt tot een doodlopende weg van algeheel wantrouwen. Noch de Amerikaanse democratie, noch enige andere democratie, zal het gebrek aan geloof in de mogelijkheid van neutrale instituties overleven; in plaats daarvan zal partijdige, politieke strijd alle aspecten van het leven gaan doordringen.

Francis Fukuyama is senior fellow aan het Stanford University's Center on Democracy, Development and the Rule of Law.

[illegible]

Commentaar: vruchten van globalisering moeten beter worden verdeeld

Commentaar

commentaarHet ruime monetaire beleid en de globalisering zorgen voor groei, maar ook voor grotere ongelijkheid.

Door: Pieter Klok 2 januari 2017, 09:45

-
-
-
-
-

<http://s.vk.nl/s>

Blijf op de hoogte

Iedere dag rond lunchtijd het belangrijkste nieuws van de ochtend, de mooiste fotografie en het gesprek van de dag? Schrijf u in voor onze gratis nieuwsbrief.

Voor de Nederlandse economie was 2016 een topjaar. De groei komt uit op 2,4 procent, de hoogste groei sinds 2008, de werkloosheid blijft maar dalen, de koopkracht stijgt en het begrotingstekort verdwijnt als sneeuw voor de zon.

Onheilpredikers kregen in 2016 vooral ongelijk

De groei wordt grotendeels gedreven door de opleving van de huizenmarkt. De huizenprijzen stijgen vooral door de lage rente. En dat is weer vooral te danken aan Mario Draghi, president van de Europese Centrale Bank, die miljarden in de economie pompt.

Onheilspredikers kregen in 2016 vooral ongelijk. De Brexit leidt vooralsnog niet tot een ineenstorting van de Britse economie, waarvoor alom werd gewaarschuwd. Het 'nee' bij het Italiaans referendum leidde niet tot een nieuwe eurocrisis waarvoor werd gevreesd. En de verkiezing van Trump, waarnaar met angst en beven werd uitgekeken vanwege zijn protectionistische neigingen, leidde op de beurzen tot een hosannastemming.

Het ruimhartige beleid van de centrale banken smoort elke financiële crisis in de kiem. Klaas Knot, president van De Nederlandsche Bank, waarschuwt al jaren voor de gevaren. Het is zeker voor een calvinist moeilijk te geloven dat een economie straffeloos geld kan bijdrukken, maar voorlopig krijgt hij ongelijk. Het voordeel van een grote munt als de euro, is dat hij robuust is.

Niettemin draagt het ruimhartige monetaire beleid risico's in zich. Door de lage rente is iedereen op zoek naar rendabele investeringen. Hierdoor dreigen zeepbellen te ontstaan, die op enig moment kunnen klappen.

Zorgelijker nog is dat de vruchten van het monetaire beleid niet gelijkmatig over de bevolking worden verdeeld. Het zijn vooral de huizen- en aandelenbezitters die profiteren. Veel anderen profiteren niet mee. Zij krijgen vooral te horen dat ze flexibel moeten werken, dat ze later met pensioen moeten en dat de zorg op termijn onbetaalbaar wordt. De trend die werd geschetst door Piketty (de vermogenden worden steeds vermogender ten koste van de werkenden) wordt door het monetaire beleid versterkt.

De ongelijkheid groeit verder doordat niet iedereen in dezelfde mate van de globalisering profiteert. Aan de onderkant van de arbeidsmarkt, waar men met Oost-Europa en China moet concurreren, worden de arbeidsvoorwaarden uitgehold, aan de bovenkant van de arbeidsmarkt waar men met Londen en New York concurreert, nemen de verdiensten juist toe. Hoger opgeleiden lijken gemakkelijker te kunnen omgaan met de onzekerheid die gepaard gaat met globalisering.

De vraag moet niet zijn of de globalisering moet doorzetten, maar wel hoe en vooral ook hoe snel

De stelling dat globalisering uiteindelijk goed is voor iedereen, is te gemakkelijk. Ja, het bruto nationaal product stijgt. Maar als dat gepaard gaat met toenemende onzekerheid zal dat lang niet door iedereen als vooruitgang worden ervaren. De vraag moet niet zijn of de globalisering moet doorzetten, maar wel hoe en vooral ook hoe snel.

Het is aan de politiek om ervoor te zorgen dat iedereen in gelijke mate profiteert van de aantrekkende economie. De vruchten van de globalisering moeten via belastingen worden herverdeeld. Als dat niet lukt, zullen partijen die voor protectionisme pleiten, aan het langste eind trekken. De geschiedenis leert dat dat niet alleen slecht is voor de economie, maar ook voor de onderlinge verhoudingen in de wereld.

Commentaar: goeie analyse

XX

De doodlopende weg van het 'compromisme'

Wat hebben al die compromissen opgeleverd?

artikelWie compromissen sluit oogst stevast lof, maar wat hebben al die akkoorden opgeleverd?

Ewald Engelen is hoogleraar economische geografie UvA. Marianne Thieme leidt de Partij voor de Dieren. 4 januari 2017, 02:00

-
-

-
-
-

<http://s.vk.r>

Blijf op de hoogte

Iedere dag rond lunchtijd het belangrijkste nieuws van de ochtend, de mooiste fotografie en het gesprek van de dag? Schrijf u in voor onze gratis nieuwsbrief.

Op de valreep van 2016 riep een aantal leden van PvdA, D66 en CDA de 'fatsoenlijke' middenpartijen op om 'het landsbelang' tot een '[verbindend ideaal te verheffen](#)'. Verzoening en samenwerking: als de tekenen niet bedriegen zijn dat de thema's waarmee de middenpartijen zich de uitdagers van het lijf willen houden.

Zie [Samsoms afscheidsbrief](#) die de lof zingt op 'de kracht van het compromis'. En die in een adem het lenteakkoord van 2012 als schoolvoorbeeld ervan noemt. Zie Pechtold die dat [in Buitenhof](#) dunnetjes over deed. Of neem Mariëtte Hamer die de vitaliteit van de polder afmeet aan het feit dat het Energieakkoord door 47 partijen is ondertekend.

Wat ooit middel was om politieke doelen te realiseren, is doel op zichzelf geworden

Wat ons betreft is dit een vorm van politiek die het zicht op doel en middel volledig is kwijtgeraakt. Gespeend van idealen - op meer vrijhandel, meer Brussel, meer bezuinigingen, meer onderwijs en meer topsectoren na - is elkaar bij de hand nemen en dus in het zadel houden het voornaamste doel geworden. Wat ooit middel was - compromissen sluiten, coalities smeden - om politieke doelen te realiseren, is doel op zichzelf geworden. Het doet er niet toe waar we heen gaan, zolang we het maar samen doen en we het kunnen verkopen als 'landsbelang'.

De socioloog Colin Crouch heeft het over 'post-democratie'. Terwijl de filosofe Chantal Mouffe van 'post-politiek' spreekt. Wij hebben het liever over 'compromisme': politiek als eredienst aan het proces zonder aandacht voor mens, dier en milieu.

Neem het lenteakkoord. Toen het tot stand kwam, putte het voltallige journaal zich uit om de moed te bezingen van GroenLinks, D66 en de ChristenUnie die hadden gebroken met de afbraakpolitiek van Wilders en in het uur van nood Rutte I aan een parlementaire meerderheid hadden geholpen door hun handtekening te zetten onder een bezuinigingspakket van 12 miljard euro om een Brusselse uitbrander te voorkomen. 'Over de eigen schaduw heen springen', heette het bewonderend.

Dat het lenteakkoord de Nederlandse economie in een recessie stortte waar zij eind 2015 pas weer uitkwam; dat 355 duizend mensen er nodeloos hun baan door zijn kwijtgeraakt; dat er tienduizenden bedrijven door op de fles zijn gegaan; dat de kosten voor levensonderhoud er voor steeds meer Nederlanders onbetaalbaar door zijn geworden, is door de betrokkenen allang weer vergeten.

Het enige wat telt, is de beslissing: meedoen, koste wat het kost. In de woorden van Samsom: 'De schoonheid van naar elkaar luisteren in plaats van tegen elkaar schreeuwen.' Uiteraard zien miljoenen Nederlanders dat anders.

Het enige wat telt, is de beslissing: meedoen, koste wat het kost

Of neem het Energieakkoord. Op haar website houdt de SER met groene metertjes bij hoeveel afspraken zijn gerealiseerd. Als je de metertjes ziet, zou je haast gaan denken dat het ecologisch uitstekend gaat met Nederland. Overal staan de metertjes namelijk vorstelijk in het groen.

Het is je reinste demagogie. Op alle duurzaamheidstabellen staat Nederland stijf onderaan. En het Energieakkoord verandert daar niets aan. Datzelfde geldt voor de ecologische voetafdruk van Nederland, die mede door zijn industriële vlees- en voedselindustrie drie keer het oppervlak bedraagt. Zoals Esther Ouwehand over het Energieakkoord opmerkte: 'Polderen is gebrek aan politiek leiderschap.' En biedt fossiele bedrijven te veel mogelijkheden om de noodzakelijke verschuiving van belasting op arbeid naar belasting op grondstoffen te blokkeren.

Op dit moment maken alle partijen zich op voor de verkiezingen. Wat het Oekraïne-referendum, Brexit, Trump en het Italiaanse referendum hebben geleerd, is dat steeds meer burgers zijn uitgekeken op het compromisme. De lichtzinnigheid waarmee de middenpartijen hun idealen hebben opgeofferd, heeft het vertrouwen van burgers in politiek en democratie ernstig beschadigd. Met de coalitie van VVD en PvdA in oktober 2012 als voorlopig dieptepunt.

Steeds vaker bereiken ons berichten dat men het cynisme van de politieke leiders spuugzat is en dat men liever de stem geeft aan authentieke, idealistische politici die radicale systeemverandering tot inzet van hun politieke ambitie hebben gemaakt.

Daarom werpen wij het pleidooi tot verzoening en samenwerking van de middenpartijen verre van ons. Wat is er in hemelsnaam 'fatsoenlijk' aan begrotingsbeleid dat de korte termijn belangen van de staat zwaarder laat wegen dan de duurzame sociaal-economische kansen van toekomstige generaties?

Steeds vaker bereiken ons berichten dat men het cynisme van de politieke leiders spuugzat is

Wat is er 'fatsoenlijk' aan een akkoord dat fossiele bedrijven in staat stelt de rekening door te schuiven naar toekomstige generaties? Wat is in vredesnaam dat 'landsbelang' dat met dit soort kortzichtige compromissen gediend zou zijn?

Juist omdat het anders moet, breekt de Partij voor de Dieren met het vanzelfsprekende compromisme dat de Nederlandse politiek tot een gezelschapspel voor bonentellers en technocraten maakt. En pleiten wij hartstochtelijk voor politieke idealen die zo zwaarwegend zijn dat ze niet ingeruild kunnen worden voor een plek aan de knoppen.

Die 'kracht van het compromis' waar Samsom het over had, zien wij, net als veel kiezers, niet zo. En dus houden wij vast aan onze idealen. Al was het maar om burgers te tonen dat er 15 maart iets te kiezen valt. Met een beetje geluk doen veel teleurgestelde kiezers dat ook: vasthouden aan hun idealen in plaats van strategisch stemmen.

Ewald Engelen is hoogleraar economische geografie UvA.

Marianne Thieme leidt de Partij voor de Dieren.

commentaar: nog nadenken hoe deze opinie zich verhoudt tot mijn duurzame midden opinie! Het duurzame midden is niet een compromis!! Het is radicaal, in de wortel.

XX

‘Wij economen waren veel te positief over globalisering’

Dani Rodrik

Economen zijn in het openbaar altijd enthousiast over internationale handel. Ten onrechte, vindt Harvard-econoom Dani Rodrik. „Wij waren te vriendelijk tegen de macht.”

- Marike Stellinga

6 januari 2017

Als er nooit meer een handelsverdrag wordt gesloten, zal je Dani Rodrik niet horen klagen. „We hoeven niet te betreuren dat de handelsverdragen dood zijn. We verspillen veel politiek kapitaal aan zeer weinig economische winst.”

CV Dani Rodrik, econoom

Dani Rodrik (1957) werd geboren in Istanbul, waar hij ook opgroeide. Hij studeerde in de VS aan Harvard en promoveerde aan Princeton. Hij is hoogleraar internationale politieke economie aan Harvard. Hij schreef diverse boeken, waaronder *The Globalization Paradox*. Zijn meest recente boek (2015) gaat over de economische wetenschap: *Economics Rules: The Rights and Wrongs of the Dismal Science*. Hij staat in Turkije bekend als anti-Gülenist.

Dani Rodrik roept het al jaren. Maar hij krijgt ineens overal aandacht nu aanstaand president Trump dreigt met protectionisme, handelsverdragen onder vuur liggen en een deel van de burgers, zoals recentelijk de Britten, zich keert tegen de globalisering.

Rodrik is analyticus van globalisering en internationale handel. Zijn boek *The Globalization Paradox* uit 2011 werd in twaalf talen vertaald. Maar de hoogleraar internationale politieke economie aan Harvard is al jaren een buitenbeentje. Rodrik plaatst publiekelijk kanttekeningen bij internationale handel en globalisering. Veel andere economen deden dat alleen in de beslotenheid van de universiteit, zegt hij.

Onder economen geldt een ongeschreven regel: in het openbaar ben je positief over internationale handel en spreek je niet over de kleine lettertjes. „Er is een duidelijk verschil tussen waarover we onder elkaar in seminars mogen spreken, en wat we tegen journalisten en het publiek zeggen. Dan is handel goed. Maar economen kennen de negatieve kant van internationale handel al heel lang. Economisch onderzoek genoeg”, zegt hij aan de telefoon.

„Internationale handel zorgt voor een scherpe herschikking van de economie, met hoge kosten voor mensen die hun baan erdoor verliezen of hun inkomen zien dalen.” Het handelsverdrag Nafta tussen de VS, Canada en Mexico, en China's toetreding tot de Wereldhandelsorganisatie WTO hebben bepaalde gemeenschappen in de VS hard geraakt.

Zelfzuchtige agenda

Economen wilden dat niet hardop zeggen, bagatelliseerden die herverdeling, bang dat ze populist in de kaart spelen, aldus Rodrik. Daar begrijpt hij niks van. Want de groep die belang heeft bij meer internationale handel heeft ook een eigen, zelfzuchtige agenda. Farmaceuten die strengere patentregels willen, banken die ongestoorde toegang tot buitenlandse markten willen, hebben ook weinig oog voor het publieke belang, schrijft Rodrik in een van zijn vele stukken op opiniewebsite Project Syndicate. Multinationals die speciale arbitragetribunalen willen voor buitenlandse investeerders (ISDS en ICS) evenmin. Dus met hun pro-handelsverhaal verkiezen economen één groep „barbaren” boven de andere.

Rodrik vroeg ooit een prominente econoom voor een positieve quote achterop zijn boek *Has Globalization gone too far?* De econoom bedankte: het boek zou de barbaren munitie geven. Ook al was hij het niet oneens met Rodriks analyse.

„Economen weten dat de voordelen van handelsverdragen al sinds de jaren negentig relatief klein zijn.”

Lobby van bedrijven

De economische groei die de verdragen opleveren is klein, afgezet tegen de nadelen, aldus Rodrik. „Als we eerder open waren geweest, hadden we nu meer geloofwaardigheid bij het publiek gehad.”

Handelsverdragen zijn steeds meer het resultaat van de lobby van bedrijven, schrijft Rodrik op Project Syndicate. Nieuwe handelsverdragen bevatten regels over intellectueel eigendom, kapitaalstromen en investeringsbescherming die vooral ontworpen zijn om winst te genereren

voor financiële instellingen en multinationals. Ze bieden buitenlandse investeerders bescherming die vaak botst met volksgezondheid en klimaatregels.

Rodrik ziet geen rechtvaardiging voor een speciaal tribunaal of rechtbank waar buitenlandse investeerders kunnen klagen over overheidsbeleid, zoals bij het TTIP-verdrag. Waarom regelen verdragen wel rechten voor investeerders en niet voor vakbonden en milieugroepen? Simpel, zegt hij: „Investeerders pushen handelsverdragen, vakbonden en milieugroepen niet.”

Een lezing van Rodrik voor de London School of Economics:

Regeringen promoten een versie van globalisering die gunstig is voor investeerders, vindt Rodrik. Dat is niet altijd zo geweest.

„In de jaren tachtig hebben politici het idee losgelaten dat globalisering een middel moet zijn voor nationale welvaart en sociale cohesie. Globalisering werd een doel op zich. De VS en Europa promoten sindsdien een model van globalisering dat ik hyperglobalisering noem. Dat begon bij de oprichting van de wereldhandelsorganisatie WTO en bij het opzetten van een vooral economische Europese Unie. Daarom maken regeringen in handelsverdragen geen afspraken over belastingontwijking door bedrijven. Die verdragen hebben een heel andere agenda. Daarom is er nu verzet. Economen hebben bijgedragen aan het intellectuele klimaat dat leidde tot de Brexit en tot de verkiezing van Donald Trump. We maken het de populistten makkelijk.”

Elitair en technocratisch

De blik die economen publiekelijk uitdroegen was elitair en technocratisch, vindt Rodrik. Dat leidde tot een Britse minister die tijdens de campagne voor het Britse Brexit-referendum zei dat mensen hun buik vol hebben van experts. „Het is de taak van academici om de macht de waarheid te vertellen. Maar wij waren te vriendelijk tegen de macht. En zo hebben we het vertrouwen van het publiek verloren.”

Er is nu veel kritiek op economie als wetenschap; die zou leunen op overmatig marktdenken. Dat is volgens Rodrik onterecht. „Het probleem is niet de economische wetenschap, het probleem zijn economen. We zijn geen goede ambassadeurs geweest van onze discipline omdat we, als het om internationale handel en globalisering gaat, maar een kant van de zaak hebben gepresenteerd. De gunstige.”

Maar begrijp hem niet verkeerd: het terugdraaien van de globalisering is dom. „Trumps ideeën, zoals een muur tegen Mexicanen en tarieven van 30 procent op Chinese import, zijn gestoord. We hebben niks te winnen bij handelsbarrières. Dat brengt de banen niet terug. Verlies van banen is allang aan de gang in de VS en komt niet alleen door globalisering.”

Rodrik is bang voor de schade die Trump de Amerikaanse democratie en de Amerikaanse waarden kan toebrengen. Voor Trumps economische beleid is hij minder bang. „Ik denk dat president Trump veel terughoudender zal zijn in zijn beleid dan zijn retoriek. Trump gaat de importtarieven niet verhogen want hij is een zakenman. Zijn economische adviseurs weten hoe de economie werkt. Hij zal inzien dat dan de kosten stijgen in de mondiale productieketens waarvan Amerikaanse bedrijven onderdeel zijn. Dat zou Amerikaanse bedrijven schaden en dan zou hij zich dus in de eigen voet schieten. Zijn economisch beleid

zal niet de grote ramp zijn die mensen vrezen. Veel gevaarlijker is wat hij zal aanrichten in onze democratie en onze normen.”

Rodriks advies aan economen: spreek je uit, ook je twijfels, zeg het als je iets niet weet. Wees bescheidener. „Want als onze visie ‘ook maar een mening’ wordt, dan openen we de sluizen om de normen van onze democratie te ondermijnen.”

Winnaars zijn hoogopgeleiden

Overheden moeten bovendien een veel grotere rol claimen in de economie, zegt Rodrik. Die verandert door automatisering nu sterk. Vele banen zullen verdwijnen. Winnaars zijn hoogopgeleiden en de eigenaren van machines.

„De overheid moet een durfinvesteerder en aandeelhouder worden in technologie-intensieve sectoren. Alleen zo kunnen we de winsten van het kapitalisme weer socialiseren, verdelen onder een grote groep. Hoogopgeleiden kunnen naar universiteiten die gefinancierd worden door het grote publiek. Dan moet het grote publiek ook delen in de vruchten van innovatie. Het kapitalisme kan zich heel goed aanpassen als de ongelijkheid uit de klauwen loopt. Dat is eerder gebeurd in de late negentiende en begin twintigste eeuw. Toen kregen werknemers meer rechten en bescherming. Nu moeten we het kapitalisme weer van zichzelf redden.”

XX

Criticus van de moderniteit spoorde aan tot moreel handelen

Postuum Zygmunt Bauman (1925-2017)

artikelHij was zo iemand die de twintigste eeuw bijna personifieerde, zowel in zijn leven als in zijn meer dan zeventig boeken. Zygmunt Bauman, vermaard Poolse socioloog en schrijver, ontvluchtte met zijn familie het nazisme, vocht in de Tweede Wereldoorlog tegen de Duitsers en werd als Jood slachtoffer van de zuiveringen aan de Poolse universiteiten.

Door: Jenne Jan Holtland 9 januari 2017, 21:12

Bauman werd in 1925 geboren in de Poolse stad Poznan, en was als socioloog een laatbloeiër. Hij brak door met *De moderne tijd en de Holocaust* (1989), waarin hij de Holocaust interpreteerde als een product van de moderniteit, een these die ook verdedigd werd door Duitse filosofen van de Frankfurter Schule. Volgens Bauman werd de moderne mens sinds de Verlichting gekenmerkt door zijn drang naar maakbaarheid. De Holocaust beschouwde hij als een uiting van die controledrift, waarbij de complexiteit en bureaucratie het wonnen van de eigen verantwoordelijkheid.

Elke plant die zichzelf voortplant zonder dat jij dat wilt, noem je onkruid en ruk je uit

Zygmunt Bauman

Daarmee was het boek analyse en waarschuwing ineen: het kon opnieuw gebeuren. 'Ik gebruik altijd de metafoor van de tuinman', [zei hij in 2012 tegen de Volkskrant](#). 'Je hebt een prachtig harmonieus ontwerp voor je tuin in gedachten. Elke plant die zichzelf voortplant zonder dat jij dat wilt, noem je onkruid en ruk je uit. In een samenleving wordt dat onkruid gemaakt door mensen.'

Liquid Modernity

Bij onzekerheid word je je bewust van je eigen verantwoordelijkheid

Zygmunt Bauman

De grootste bekendheid verwierf Bauman met een reeks boeken over de postmoderne conditie, die hij 'vloeibaar' noemde. Met Liquid Modernity, verschenen in 2000, voorzag hij de wereldwijd gevoelde onzekerheid van een vocabulaire. Alle zekerheden waar de twintigste eeuw op gebouwd was, waren geërodeerd: de kerk, het huwelijk, vakbonden, de natiestaat.

Hij schreef: 'In een vloeibaar modern leven zijn er geen permanente bindingen meer, en als we ze al tijdelijk aangaan, moeten ze losjes geknoopt worden, zodat ze ook weer losgemaakt kunnen worden.' In plaats van verbonden burger was de mens ongebonden consument geworden.

Ook al was zijn analyse pessimistisch, Bauman - bij vlaggen meer moraalfilosoof dan socioloog - geloofde dat de mens nog altijd zichzelf kon redden door zelf verantwoordelijkheid te nemen. 'Onzekerheid is de ecotoop waar moreel gedrag groeit. Bij onzekerheid word je je bewust van je eigen verantwoordelijkheid.'

Tot op hoge leeftijd bleef Zygmunt Bauman bijzonder productief. Ieder jaar publiceerde hij een of meerdere boeken, ook al was hij al geruime tijd met emeritaat. Zolang zijn gezondheid het toestond gaf hij over de hele wereld lezingen. 'Ik ben nog altijd hoopvol dat de wereld bij zinnen zal komen', [zei hij in genoemd interview uit 2012](#). 'Alleen zal ik dan zelf dood zijn.'

XX

Geschikt voor het leven of niet, is dat de keuze?

Caesar Bast – 22/01/17, 16:04

Geschikt voor het leven of niet, is dat de keuze?

Caesar Bast – 22/01/17, 16:04

© ANP. Politici (hier CDA-leider Sybrand Buma) zeggen nu dat ze alle begrip hebben voor de boze burgers en hun zorgen.

opinie Een samenleving met een grote groep échte verliezers lijkt onze toekomst. Dat moeten we zien te voorkomen, zegt Caesar Bast, voorzitter van de Nationale Jeugdraad (NJR).

Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) presenteerde onlangs het rapport 'De toekomst tegemoet'. In deze toekomstverkenning schetst het SCP een beeld van de Nederlandse samenleving in 2050. Dat beeld is opwindend en beangstigend tegelijk. In de maalstroom van verandering zou onze samenleving zomaar een strijdperk kunnen worden met échte winnaars en vooral ook échte verliezers, een grote groep achterblijvers. Die ontwikkeling tekent zich nu al af.

Decennialang is Nederland pragmatisch en toekomstgericht bestuurd. Economisch voordeel op macroniveau was belangrijker dan de kleinere groepen mensen die de prijs voor verandering betaalden, bijvoorbeeld met het verlies van hun baan. Het vangnet van sociale zekerheid werd versoberd om het economisch houdbaar te maken. Elke stap is perfect te verdedigen. Het heeft echter een ontvlambare cocktail van onzekerheden opgeleverd en het vertrouwen in de technocratische politiek is omgeslagen in weerzin.

De nieuwe 'volkspolitiek'

•

Begin deze eeuw kon 45 procent van de jongeren zelf zijn broek ophouden, nu nog maar een kwart.

Die weerzin wordt vertolkt door de nieuwe 'volkspolitiek'. Gevoed door 'de stem van het volk' grijpt die terug op het verleden van de meer overzichtelijke en veilige wereld en verzet zich tegen 'de elite' die dat allemaal kapot maakt. De reactie van gevestigde partijen is ongemakkelijk. Ook zij voelen steeds vaker de noodzaak om kritisch te zijn over 'het falen van de politieke elite', dus hun eigen prestaties van de afgelopen tijd. Politici zeggen nu dat ze alle begrip hebben voor de boze burgers en hun zorgen. Dat wordt geïllustreerd met 'ik sprak onlangs de gewone man op straat'-verhalen. Maar echt nieuwe toekomstvisies geven ze niet.

Afgaande op het SCP-rapport, is toekomstvisie wel wat we nodig hebben. De

sociaaleconomische ongelijkheid blijft groeien. Jongeren van mijn generatie kijken aan tegen economische achterstand en grote onzekerheid. Aan het begin van deze eeuw kon 45 procent van de jongeren zelf zijn broek ophouden, nu is dat nog maar een kwart. Maar geld is niet alles, buiten de samenleving komen te staan is veel erger. Ouderen van nu hebben het in dat opzicht zwaarder: zij haken steeds meer af bij de snelle, grote en ongrijpbare maatschappelijke ontwikkelingen. Zo worden ze geïsoleerde achterblijvers in onze samenleving

Teruggaan naar het verleden is geen oplossing. Ons land afsluiten voor het veranderen van de wereld is namelijk onmogelijk. Het gaat dus niet om de keuze voor of tegen verandering. Het enige wat we in de hand hebben, is hoe we ermee omgaan en hoe we het maatschappelijk draaglijk maken. Daar moeten we snel mee beginnen, want de volgende groep achterblijvers staat al klaar.

De onderbuik

-

De kloof tussen mensen kan daarmee voor het eerst onoverbrugbaar worden.

Volgens het SCP is in 2050 zelfredzaamheid een absolute voorwaarde om te overleven. Je lot zal bijna geheel afhangen van je talenten en vaardigheden. De huidige hoofdscheidslijn tussen haves en havenots zal veranderen in een scheidslijn tussen cans en cannots. Meegaan in veranderingen is een vonnis: je bent geschikt of ongeschikt voor de maatschappij, voor het leven.

De kloof tussen mensen kan daarmee voor het eerst onoverbrugbaar worden.

Waar havenots nog kunnen worden gezien als slachtoffers van oplosbare onrechtvaardige kansengelijkheid, is voor cannots straks maar één oordeel mogelijk: je bent gewoon minder. Het is dan ook geen gekke gedachte dat de huidige mondiale volksrevolte voortkomt uit de 'onderbuik', namelijk de intuïtie waarmee mensen voorvoelen dat ze worden afgedankt.

Extremen

-

Na decennia van extreem vooruitgangdenken, kiezen we nu voor radicaal populisme.

Als samenleving hebben we de neiging om als een jojo uitersten te eisen van onze politici. Na decennia van extreem vooruitgangdenken, kiezen we nu voor radicaal populisme. Daarna zullen we waarschijnlijk terugkaatsen naar extreem vooruitgangdenken.

Maar waarom steeds weer dit soort kuddegedrag? "Wie met de tijdgeest trouwt, zal snel een weduwnaar zijn", schreef de filosoof Kierkegaard. De vraag is of we steeds weer weduwnaar willen worden of die tijdgeest eens durven los te laten. Er is namelijk een stabiele liefde waarvoor we kunnen kiezen, met drie belangrijke eigenschappen: trouw aan onze basiswaarden, geïnspireerd door ons verleden en nieuwsgierig naar onze toekomst. Alleen

daarmee kunnen we ons lot in eigen hand nemen en zorgen dat er straks geen achterblijvers zijn.

© ANP. Politici (hier CDA-leider Sybrand Buma) zeggen nu dat ze alle begrip hebben voor de boze burgers en hun zorgen.

opinie Een samenleving met een grote groep échte verliezers lijkt onze toekomst. Dat moeten we zien te voorkomen, zegt Caesar Bast, voorzitter van de Nationale Jeugdraad (NJR).

Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) presenteerde onlangs het rapport 'De toekomst tegemoet'. In deze toekomstverkenning schetst het SCP een beeld van de Nederlandse samenleving in 2050. Dat beeld is opwindend en beangstigend tegelijk. In de maalstroom van verandering zou onze samenleving zomaar een strijdperk kunnen worden met échte winnaars en vooral ook échte verliezers, een grote groep achterblijvers. Die ontwikkeling tekent zich nu al af.

Decennialang is Nederland pragmatisch en toekomstgericht bestuurd. Economisch voordeel op macroniveau was belangrijker dan de kleinere groepen mensen die de prijs voor verandering betaalden, bijvoorbeeld met het verlies van hun baan. Het vangnet van sociale zekerheid werd versoerd om het economisch houdbaar te maken. Elke stap is perfect te verdedigen. Het heeft echter een ontvlambare cocktail van onzekerheden opgeleverd en het vertrouwen in de technocratische politiek is omgeslagen in weerzin.

De nieuwe 'volkspolitiek'

•

Begin deze eeuw kon 45 procent van de jongeren zelf zijn broek ophouden, nu nog maar een kwart.

Die weerzin wordt vertolkt door de nieuwe 'volkspolitiek'. Gevoed door 'de stem van het volk' grijpt die terug op het verleden van de meer overzichtelijke en veilige wereld en verzet zich tegen 'de elite' die dat allemaal kapot maakt. De reactie van gevestigde partijen is ongemakkelijk. Ook zij voelen steeds vaker de noodzaak om kritisch te zijn over 'het falen van de politieke elite', dus hun eigen prestaties van de afgelopen tijd. Politici zeggen nu dat ze alle begrip hebben voor de boze burgers en hun zorgen. Dat wordt geïllustreerd met 'ik sprak onlangs de gewone man op straat'-verhalen. Maar echt nieuwe toekomstvisies geven ze niet.

Afgaande op het SCP-rapport, is toekomstvisie wel wat we nodig hebben. De sociaaleconomische ongelijkheid blijft groeien. Jongeren van mijn generatie kijken aan tegen economische achterstand en grote onzekerheid. Aan het begin van deze eeuw kon 45 procent van de jongeren zelf zijn broek ophouden, nu is dat nog maar een kwart. Maar geld is niet alles, buiten de samenleving komen te staan is veel erger. Ouderen van nu hebben het in dat opzicht zwaarder: zij haken steeds meer af bij de snelle, grote en ongrijpbare maatschappelijke ontwikkelingen. Zo worden ze geïsoleerde achterblijvers in onze samenleving

Teruggaan naar het verleden is geen oplossing. Ons land afsluiten voor het veranderen van de wereld is namelijk onmogelijk. Het gaat dus niet om de keuze voor of tegen verandering. Het

enige wat we in de hand hebben, is hoe we ermee omgaan en hoe we het maatschappelijk draaglijk maken. Daar moeten we snel mee beginnen, want de volgende groep achterblijvers staat al klaar.

De onderbuik

•

De kloof tussen mensen kan daarmee voor het eerst onoverbrugbaar worden.

Volgens het SCP is in 2050 zelfredzaamheid een absolute voorwaarde om te overleven. Je lot zal bijna geheel afhangen van je talenten en vaardigheden. De huidige hoofdscheidslijn tussen haves en havenots zal veranderen in een scheidslijn tussen cans en cannots. Meegaan in veranderingen is een vonnis: je bent geschikt of ongeschikt voor de maatschappij, voor het leven.

De kloof tussen mensen kan daarmee voor het eerst onoverbrugbaar worden.

Waar havenots nog kunnen worden gezien als slachtoffers van oplosbare onrechtvaardige kansengelijkheid, is voor cannots straks maar één oordeel mogelijk: je bent gewoon minder. Het is dan ook geen gekke gedachte dat de huidige mondiale volksrevolte voortkomt uit de 'onderbuik', namelijk de intuïtie waarmee mensen voorvoelen dat ze worden afgedankt.

Extremen

•

Na decennia van extreem vooruitgangdenken, kiezen we nu voor radicaal populisme.

Als samenleving hebben we de neiging om als een jojo uitersten te eisen van onze politici. Na decennia van extreem vooruitgangdenken, kiezen we nu voor radicaal populisme. Daarna zullen we waarschijnlijk terugkaatsen naar extreem vooruitgangdenken.

Maar waarom steeds weer dit soort kuddegedrag? "Wie met de tijdgeest trouwt, zal snel een weduwnaar zijn", schreef de filosoof Kierkegaard. De vraag is of we steeds weer weduwnaar willen worden of die tijdgeest eens durven los te laten. Er is namelijk een stabiele liefde waarvoor we kunnen kiezen, met drie belangrijke eigenschappen: trouw aan onze basiswaarden, geïnspireerd door ons verleden en nieuwsgierig naar onze toekomst. Alleen daarmee kunnen we ons lot in eigen hand nemen en zorgen dat er straks geen achterblijvers zijn.

XX

Martin Sommer: niet links tegen rechts, maar populistten tegen experts

Een koekje van eigen populistisch deeg

artikelIk was tot voor kort niet zo onder de indruk van waarschuwingen voor de Brexit. Op termijn 5 procent minder bbp voor de Britten, hoorde ik vorige week op een seminar. Zo'n percentage is weinig tastbaar en wat betekent dat voor ons? In elk geval neemt het aantal seminars over de Brexit alleen maar toe. Tot ik het praatje hoorde van de baas van Vis-Ned, de koepel van visserijbelangen; hij heet Pim Visser. Hij praat zich in Den Haag of Brussel de blaren op de tong om zijn vissers te beschermen.

Door: Martin Sommer 11 februari 2017, 08:00

Ineens was duidelijk hoe verfijnd het Europese raderwerk is, en hoe groot de bedreiging van de Brexit ook voor Nederland. Er bestaat een ingenieus stelsel van quota, verdragen en uitruilen tussen de Noordzeelanden. Om maar wat te noemen, Nederlandse vissers hebben fabrieken op het Duitse eiland Rügen, bemannen Deense schepen, vissen in Britse wateren en verkopen hun vis vooral in Spanje en Italië. Dat hele EU-bouwwerk dreigt het te begeven. Visser liet kaarten zien van de 200 mijlszone die de Britten straks voor zichzelf willen houden. 'Dan blijft er voor ons een postzegel op de Noordzee over.'

[Boris Johnson met een rauwe zalm. © AP](#)

De Nederlandse visserij is geen grote sector. Er gaat 2 miljard in om. Er is wel veel symboliek en geschiedenis. Goedereede, Katwijk, Arnemuiden, Urk natuurlijk. Oude namen, kleine dorpen, godvrezend volk, havens vol masten en kotters. Dat spreekt aan. Ook in de Britse acties voor de Brexit speelde de visserij een symbolische hoofdrol. Fishing for leave, heette de campagne. Boris Johnson ging op de foto terwijl hij zijn tanden in een rauwe zalm (sic!) zette. Het verhaal wil dat premier Edward Heath indertijd de visserijbelangen had verkwanseld, om bij wat toen nog de EEG heette te komen.

Nu horen de Britten sinds jaar en dag bij het quota-regime. Ze doen dat onhandiger dan de dekselse Hollanders, die hun quotum al polderend zo verdelen dat ze zichtbaar voor de Britse kust vissen terwijl de Britten zelf aan de wal moeten blijven. Dat zet kwaad bloed. De nieuwe minister van Visserij belooft na de Brexit 'honderdduizenden tonnen' extra vangst. Volgens Pim Visser heeft het een hoog tabloid-gehalte. Veel sentiment, weinig waarheid, en ook een naargeestig nationalisme dat de kop opsteekt.

Oude namen, kleine dorpen, godvrezend volk, havens vol masten en kotters

De vissers hangen voor hun heil en zegen compleet af van de EU, maar in Urk stemde 98,5 procent bij het Oekraïne-referendum tegen

Nu komt het opmerkelijke. In Nederland zijn de gevoelens beslist niet anders. De vissers hangen voor hun heil en zegen compleet af van de Europese Unie. Maar in Urk stemde 98,5 procent bij het Oekraïne-referendum tegen. Pim Visser weet nog niet of Geert binnenkort in Urk langs zal komen. Vier jaar geleden zag ik Geert tijdens de verkiezingscampagne in Urk. Hij kreeg er op de visafslag een ovatie. Ze stemmen er SGP en ze denken PVV. Met als strijdkreet 'hun Brussel, ons Nederland'. Onze vissers zijn uit hetzelfde hout gesneden als de Britten aan de overkant. Vissen is levensnoodzaak en passie tegelijk. 'Ik doe al jaren niets anders dan over me laten lopen', zei een Britse visser in de krant over de Brusselse regels. Die

zin kun je zo in Urk optekenen.

Een briefschrijver had het ooit over de 'toegesprokenen'. Zij moeten van alles van de boven hen gestelden. Zo wordt het door de vissers hevig beleefd. Ver weg zitten lui achter een bureau te bedisselen hoe het moet. Pim Visser loopt momenteel voor zijn mannen te hoop tegen de aanlandplicht. Ondermaatse vis of bijvangst mag niet langer overboord worden gezet. Alles moet naar de wal. Een gedoe dat tot stand kwam onder invloed van het Europarlement waar ze weinig van vis en veel van ecologisch actievoeren weten. Tegenwoordig heb je de zogeheten evervis, een nieuweling in de Noordzee, met veel stekels en dus niet te eten. In vrieshuizen in IJmuiden ligt 65 ton bevroren evervis te wachten op wie het hebben wil. En tegelijk is het zo dat er dankzij de quota en al die regels nog überhaupt haring in de Noordzee zwemt. Dat weten ze bij VisNed dondersgoed.

Brussel blijft ver weg en is er niet in geslaagd de harten te veroveren

Dit is dus de huidige tegenstelling. Niet links tegen rechts, maar populisten tegen experts. Er wordt gegniffeld dat de vissers met de Brexit een koekje van eigen populistisch deeg krijgen. Er Is Geen Alternatief voor de EU. De rest bestaat uit alternatieve feiten. Donderdag werd er in de Kamer over 'de Staat van de Unie' gedebatteerd. Voor de PVV sprak Harm Beertema. Hij kreeg de vraag wat er met de 90 duizend Rotterdamse banen zal gebeuren als Nederland naar PVV-recept uit de EU zal zijn getreden. 'Een beetje vertrouwen', zei Beertema. 'Daar komen we heus wel bovenop.' Het leek me bepaald lichtzinnig. Pim Visser vindt dat zijn mensen zelf moeten weten wat ze gaan stemmen. Maar een Nexit: beter van niet.

In onze progressieve kring bespeur ik de gedachte dat het zo'n vaart niet zal lopen, straks bij de verkiezingen. Uiteindelijk komt de portemonnee toch eerst. De mensen zouden zo zijn geschrokken van Trump en de Brexit, dat Wilders heus niet de grootste wordt. En Schulz gaat toch goed in Duitsland, net als whizkid Macron in Frankrijk? Ik zou er geen fles op zetten. Politiek bestaat niet alleen uit beleid en belang. Brussel blijft ver weg en is er niet in geslaagd de harten te veroveren. In tegendeel, de expertocratie heeft de afgelopen jaren onder het aanroepen van de alternatiefloosheid bepaald niet overtuigd.

Als deze visserij-parabel één ding onderstreept, is het de uitspraak van de beroemde Franse aardrijkskundige André Siegfried: C'est dans les passions, que repose la clef des choses.

XX

'Juist groeiende gelijkheid zorgt voor wrok tegen de elite'

[samenleving](#)

Leonie Breebaart– 15:47, 12 maart 2017 TRouw

Loopt er een kloof door Nederland? Dat valt wel mee, denkt politiek filosoof Sjaak Koenis. Juist dat de kloof zo klein is, wekt wrok. En die wrok maken populistische partijen zichtbaar.

Sjaak Koenis (1955), hoofddocent politieke filosofie in Maastricht, is sinds de opkomst van Leefbaar Nederland, nu vijftien jaar geleden, al gefascineerd door het populisme. Waar komt toch die woede vandaan, die populistten weten aan te spreken?

En doet het er nog toe, of die gerechtvaardigd is? “Dan had Pim Fortuyn het over ‘de puinhopen van Paars’, waarmee hij het eerste Paarse kabinet bedoelde. De puinhopen van Paars? Ik herinner me dat ik dat een absurde bewering vond. Als we nou in een diepe crisis zaten, maar dat wás helemaal niet zo. Het ging juist heel goed met Nederland.”

Die paradox is Koenis blijven bezighouden; afgelopen jaar schreef hij er een boek over, ‘De januskop van de democratie’. Op zijn werkkamer, hartje Maastricht, geeft hij tekst en uitleg bij zijn verrassende theorie. Verrassend, want boze burgers wijzen volgens Koenis niet op het mislukken, maar juist op het welslagen van democratie. Populisme is niets om bang voor te zijn.

Waarom schrokken progressieve Nederlanders destijds zo van Pim Fortuyn, denkt u?

“Voor mijn generatie was het bevreemdend. We hadden net een grote democratiseringsgolf achter de rug. Door die linkse revolutie hadden veel mensen, waaronder ikzelf, kansen gekregen. Mijn vader was landarbeider, maar ik kon in de jaren zeventig studeren. Ik heb op allerlei manieren geprofiteerd van die democratisering. En net toen het opschoot met de emancipatie van arbeiders en vrouwen, diende Pim Fortuyn zich aan om te beweren dat ‘de elite’ niets begreep van ‘het volk’. Opeens kwam die impuls tot democratisering van rechts. Dat was iets nieuws. Die mensen wilden er kennelijk ook bij horen.”

Dat gevoel is niet verdwenen. De PVV-kiezer voelt zich niet gezien. En tegelijk blijkt uit onderzoek telkens weer dat Nederlanders best tevreden zijn met hun leven. Hoe zit dat nou?

“Die paradox kom je steeds opnieuw tegen. Op dit moment zoekt bijna iedereen een verklaring in ‘de kloof’. De kloof tussen hoog- en laagopgeleiden, de kloof tussen volk en elite, tussen autochtonen en nieuwkomers en ga zo maar door. Je ziet het terug in een boek als ‘De diplomademocratie’ van Mark Bovens. Die schrijft dat je als laagopgeleide Nederlander amper naar boven komt.”

Klopt dat niet dan? Is er geen kloof?

“Er is wel een kloof, maar die was er vroeger ook, dus dat verklaart niet de opkomst van het populisme, noch dat van Pim Fortuyn, noch dat van Geert Wilders. Ik ontken niet dat er nog altijd ongelijkheid bestaat, maar die is zeker niet groter geworden. In de tijd van de verzuiling, midden vorige eeuw, was de kloof veel groter. De leiders van zo’n zuil, socialisten, katholieken, gereformeerden, stonden mijlenver boven de gewone man of vrouw.”

Koenis: Als je het gevoel hebt dat hardwerkende Polen of slimme vrouwen jouw kansen op de arbeidsmarkt verkleinen, dan word je boos. Dat zijn reële ervaringen © Jean-Pierre Jans

U schrijft dat de huidige wrok tegen ‘de elite’ niet voortkomt uit groeiende ongelijkheid, maar juist uit groeiende gelijkheid. Maar hoe kan méér gelijkheid leiden tot rancune?

“Doordat emancipatie nieuwe problemen oproept. Kijk, alle emancipatiebewegingen hebben enthousiast toegewerkt naar een maatschappij waar je wordt beloond naar je prestaties, niet naar je afkomst of je kleur of je sekse. Als je slim bent en hard werkt, dan kom je er wel. Maar daar begint de wrok, de rancune. Want er blijven altijd mensen die niet profiteren; mensen die minder talent hebben, die zich ongelukkig voelen in een wereld die gericht is op prestatie en concurrentie. Daar zit een harde kern van boosheid. Als je het gevoel hebt dat hardwerkende Polen of slimme vrouwen jouw kansen op de arbeidsmarkt verkleinen, dan word je boos. Dat zijn reële ervaringen.”

Dat probleem, schrijft u, werd al opgemerkt door Alexis de Tocqueville (1805-1859), de Franse aristocraat die een beroemd boek schreef over de jonge democratie in Amerika.

“Tocqueville vergelijkt de situatie in Amerika met die in Frankrijk, waar ze net een revolutie achter de rug hadden. Frankrijk kende een aristocratie, terwijl gelijkheid in Amerika al gewoner was. Als reiziger in die nieuwe democratie valt Tocqueville op, dat de onvermijdelijke verschillen tussen mensen pas pijnlijk worden als ze elkaar als gelijken zien. Dan valt pas op dat de één meer talent heeft dan de ander - of meer geluk. Mijn vader had daar nog geen last van. Als landarbeider vergeleek hij zichzelf niet met de ‘hoge omes’. Daarom was hij niet afgunstig. Het verschil gaat pas storen als je denkt dat je erbij moet horen. Het begin van dat ideaal onderkende Tocqueville trouwens al in het christendom, want voor God zijn we allemaal gelijk. Alleen duurde het lang totdat het algemeen geaccepteerd was.”

Terug naar het populisme van vandaag. Donald Trump en Geert Wilders lijken gedreven te worden door wrok in plaats van idealen. Toch ziet u weinig verschil met de linkse emancipatiebewegingen.

“Zo wordt het populisme nu benoemd, als rancune of wrok - en daarmee zeg je al meteen: dat is niet goed. Niemand wil afgunstig zijn of rancuneus. Maar als onderzoeker moet je verschillende vormen van boosheid niet meteen indelen in hokjes als ‘goed’ of ‘fout. Daar hebben we een handje van.

“Feministische strijd komt toch ook voort uit boosheid? Socialistische strijd ook, en de strijd van de katholieken niet minder. Alleen vinden we dát achteraf mooie gevechten, we hebben daar een goed gevoel over. Een gevoel dat we liever associëren met rebellie dan met woede. Rebellie is iets moois: iedereen wil een rebel zijn. Maar wat de één rebels noemt, noemt de ander rancuneus.”

Feministen of socialisten willen gewoon gelijke kansen voor iedereen. Wat is daar rancuneus aan?

“Aan emancipatiestreven zit een rebelse kant, maar ook een boze. Vandaar dat ik spreek over de januskop van de democratie. Die twee kanten zitten volgens mij ingebakken in de

democratie. Maar ik neem wel wat meer afstand van links. Want daar leeft het idee dat men weet wat gelijkheid en rechtvaardigheid zijn. Nou, dat is maar de vraag. Dat heb ik van de criticus-schrijver Menno Ter Braak (1902-1940) geleerd: achter idealen zitten ook weer belangen. En achter het ideaal van gelijkheid zitten machtsbelangen.

“Vrouwen willen meer macht, ze zijn jaloers op mannen - als onderzoeker moet je de afstand hebben om dat in te zien. Dan kan ik als burger wel zeggen, deze strijd daar ben ik voor, maar als onderzoeker wil ik daar niet bij voorbaat over beslissen. Daar interesseert mij vooral hoe die boosheid werkt.”

Maar het maakt toch uit waar je de wrok op richt? De populist legt de schuld bij groepen die toch al onderaan de ladder staan: Polen, Mexicanen, Joden, vluchtelingen.

“Dat is inderdaad een lastige. De groep die echt reden heeft zich zorgen te maken is kleiner dan de groep die op die gasten van de PVV stemt. Maar als je vijftien jaar te horen krijgt dat de elite wegstijgt, dan ga je dat natuurlijk ook geloven. Dat blijkt ook steeds uit onderzoek van het CBS: als het gaat om de publieke zaak, zijn mensen heel somber. Maar dat wordt ze ook aangepraat door mensen als Paul Scheffer en door al die artikelen over de kloof tussen het volk en de elite.”

Het volk krijgt een probleem aangepraat. Is dat dan niet gevaarlijk?

“Dat hoeft niet zo te zijn. Sinds de opkomst van Fortuyn voelen mensen zich juist vaker betrokken bij de democratie. Hun boosheid wordt zichtbaar. En dat is waardevol, want dat gebeurde tijdens Paars kennelijk onvoldoende. Mensen willen zich herkend voelen, dat is ook een taak van de politiek en dat is soms belangrijker dan de inhoud.

“Vertel de gemiddelde PVV-stemmer maar eens dat Wilders geen oplossingen heeft. Weet je wat die zegt? ‘Dat interesseert me helemaal niet’. Zo werkte het toch ook voor vrouwen, of voor katholieken? Dat ze dachten: hier wordt iets gezegd dat ik herken. Politiek is allereerst signaleren - en dan pas doen. Dat vergaten we in de jaren negentig.

“Politici wilden beoordeeld worden op hun beleid, ze vergaten die expressieve kant. Daarom maak ik me geen zorgen over het populisme van nu. Geert Wilders drukt iets uit, hij wil provoceren, hij gaat tot het randje. Maar als hij echt moskeeën zou sluiten zou hij denk ik veel steun verliezen.”

Wat moeten de niet-populistische partijen volgens u doen? Moeten ze zeggen: Sorry, u bent gewoon te dom. Of: jammer, u hebt gewoon pech?

“Dat lijkt me niet verstandig. Maar zie tenminste het probleem onder ogen. En wek niet voortdurend de indruk dat je het door meer gelijkheid gaat oplossen.

“Als je dat doet, dan ligt de ellende juist - hoe moet je dat zeggen - in al zijn naaktheid op tafel. Zie onder ogen dat een grote groep mensen gerustgesteld moet worden: je hoort erbij, ook al heb je minder talent. Het opheffen van sociaal-economische achterstanden is het hele antwoord niet.”

In welke richting moeten we het antwoord volgens u zoeken?

“De politiek moet meer nadenken over statusverschillen. Mensen vergelijken zichzelf voortdurend met anderen. Die spanning is almaar groter geworden: je moet jezelf voortdurend gunstig presenteren. Dat heeft effect op mensen.

“Kijk naar het feminisme. Dat sommige vrouwen bewust kiezen om thuis te blijven is feministen als Heleen Mees of Elma Drayer een doorn in het oog. Het idee was tenslotte dat vrouwen allemaal hun recht zouden opeisen. Maar moeten we dan allemaal hetzelfde worden? Misschien wil niet iedereen dat. Misschien zijn jouw verdiensten ook niet alleen terug te brengen tot je sociaal-economische positie - tot je maatschappelijke status.

“Maar dat vergeten we. We omarmen de nieuwe media, we bestrijden hiërarchie, we willen meedoen. Maar de achterkant van die prestatimaatschappij, daar denken we te weinig over na.”

Januskop

Sjaak Koenis, 'De januskop van de democratie. Over de bronnen van boosheid in de politiek', Van Gennep, Amsterdam, 197 blz. € 19,90

XX

Martin Sommer: Waarom het kiezersvolk de elite niet meer volgt

Linkse verstedelijkte toplaag boet aan populariteit in op behoudend platteland

artikelHet zijn verwarrende tijden, stelt Martin Sommer. Waar voorheen de maatschappelijke toplaag rechts en behoudend was, is die nu links en vooruitstrevend. Het verklaart mede waarom het grote kiezersvolk de elite niet meer volgt.

Door: Martin Sommer 13 maart 2017, 19:40

-
-
-
-
-

<http://s.vk.r>

[Martin Sommer, politiek commentator van de](#)

[Volkskrant](#) ©

Progressieven uit de grote stad kijken met grote ogen naar de kiezers van Wilders. Wat is er in die mensen gevaan? Zijn ze werkelijk achtergesteld? Hoeveel moslims wonen er eigenlijk in hun straat? Laten we het eens omdraaien en naar de progressieven in de grote stad kijken. Zegt het populisme ook iets over de zogeheten weldenkenden? Na de Amerikaanse verkiezingen bleek dat alle grote steden op Hillary Clinton hadden gestemd. Soms voor meer dan 90 procent, zoals in Washington en New York. Het illustreert een trend. Bijna alle metropolen in het Westen zijn de afgelopen decennia links geworden, als ze het niet al waren, terwijl de omgeving populistisch stemde.

Neem Parijs. Ik was daar tot 2002 correspondent. Voorheen was de stad altijd stevig gaullistisch, Jacques Chirac regeerde er twintig jaar met vaste hand. Maar begin deze eeuw ging Parijs over naar de socialisten. Nu is Anne Hidalgo burgemeester, nog altijd links. Als ik me niet vergis blijft dat zo, ook al haalt de Parti Socialiste zo direct bij de presidentsverkiezingen 4 procent. Madrid was rechts, nu links. Wenen, voorheen altijd gutbürgerlich, nu links. Dat geldt niet voor Amsterdam, zegt u meteen. Dat klopt. Maar de macht verschoof van PvdA-links naar D66- en GroenLinks-links. Een wezenlijk verschil.

De overwinning van Trump was de overwinning van het platteland en de suburbs

Hoe heeft Amerika in werkelijkheid gestemd?

Wie de wereld bekijkt zoals de Franse geograaf Jacques Lévy doet, ziet de clash. Het volk uit de grote stad: links, groen, kosmopolitisch. Versus de massa op het platteland: nationalistisch en conservatief. Wie zo kijkt, snapt dat Hillary Clinton de meeste stemmen kreeg. [Lees hier het interview met Jacques Lévy, hoogleraar geografie, over de uitslag van de Amerikaanse presidentsverkiezingen afgelopen november.](#)

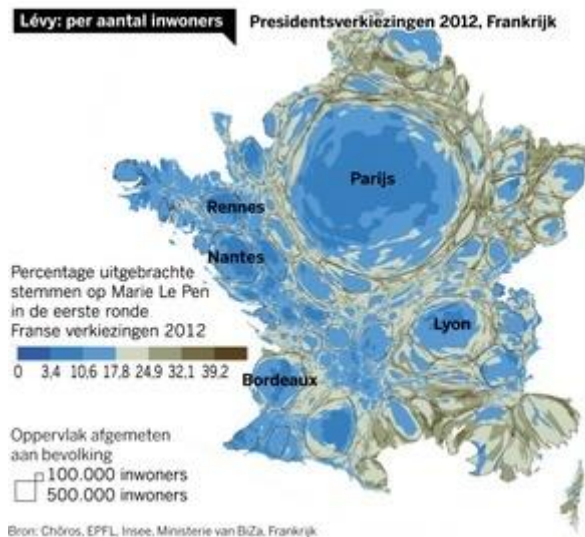
Electoraal geograaf Josse de Voogd beschreef in zijn boekje Bakfietsen en rolluiken (2011) hoe de noordvleugel van de Randstad progressiever werd, terwijl het ommeland rechtser ging stemmen (kaart). Illustratief is dat de republiek Amsterdam heeft bedreigd zich af te scheiden als de macht straks bij premier Wilders ligt.

Dit is een patroon. De overwinning van Trump was de overwinning van het platteland en de suburbs. Pim Fortuyn was een typische stedeling maar maakte furore in Elsevier, opinieblad van de provincie. Wilders is een man uit het diepe zuiden. In Nederland gaf de uitkomst van het Oekraïne-referendum hetzelfde beeld: grote welvarende steden vóór, periferie massaal tegen. Rechts en links hebben grofweg stuivertje gewisseld en dat is een van de meest verwarrende politieke fenomenen van deze tijd. Voorheen was de maatschappelijke toplaag

rijk, burgerlijk en behoudend. Tegenwoordig is de welvarende toplaag stedelijk en progressief, even afgezien van de bovenste 1 procent met echt heel veel geld. Die doet niet mee aan dit verhaal.

Wat is er de afgelopen decennia gebeurd?

De democratische stad

[Stemgedrag 2012, Frankrijk.](#) ©

Om dit te begrijpen is Benjamin Barber behulpzaam. Deze bekende Amerikaanse politicoloog is ook in ons land populair bij burgemeesters en overige bestuurders. Geen wonder, want zijn stelling is dat alles beter zou gaan als burgemeesters het voor het zeggen zouden hebben. Zij doen immers wat gewoon gedaan moet worden. Burgemeesters zorgen ervoor dat kinderen naar school kunnen, dat er bussen rijden, dat boeven worden gepakt en dat 100-jarigen een bloemetje krijgen. Zij repareren het riool - linkse of rechtse riolen bestaan niet, zou de befaamde burgemeester Teddy Kollek van Jeruzalem hebben gezegd.

Weg dus met het gehakketak van de nationale partijen. Eigenlijk wil Barber van de hele natie af. Die is ouderwets, aangezien de problemen zich tegenwoordig op een andere schaal aandienen. Bovendien is de natie egoïstisch en xenofob. Nee, dan de grote steden, die hebben een geschiedenis van protest, van de Bastille tot Tiananmen. Ze zijn open en democratisch en bekommeren zich om de echte vraagstukken. Bijvoorbeeld hoe wij multicultureel moeten samenleven en hoe we het klimaatprobleem oplossen. Gewoon als praktische kwesties. In de allerkortste samenvatting zegt Benjamin Barber eigenlijk: weg met de nationale politiek.

Politiek is verworden tot het oplossen van problemen van alledag. Ideologie zit daarbij maar in de weg

Dat kwam mooi uit want met de traditionele politieke partijen ging het toch al bergafwaarts. Pragmatische politiek kennen we natuurlijk al langer. D66 werd ervoor opgericht en wilde de sclerotische vastgelopen ideologische politiek laten ontploffen. Hoewel het van ontploffen niet kwam, veroverde D66 wel de dominantie in het denken. Wim Kok maakte een eind aan de rode veren, in Engeland zei Tony Blair dat hij eigenlijk een antipolitieke politicus was en niets wilde weten van dat ouderwetse links-rechts gedoe. Op de keper beschouwd is Mark

Rutte niet veel anders, met zijn grondige hekel aan visie. Politiek is geworden wat Benjamin Barber ervan zei: het oplossen van problemen van alledag. Ideologie zat daarbij alleen maar in de weg.

Die manier van denken schoot vooral wortel in de grote stad. D66 was de aankondiging van grote veranderingen in Amsterdam. De havens en de fabrieken verdwenen. De arbeiders gingen met pensioen, verhuisden naar Purmerend en Almere en gingen rechts stemmen. De havens werden intussen volgebouwd, hip en vooral duur. Maar ook behoudender steden als Den Haag veranderden. De ouderwetse administratie werd weggeautomatiseerd. Er kwam ander werk en kwamen nieuwe mensen. Ook Den Haag heeft tegenwoordig koffietenten voorzien van mannen met knotjes en duimringen.

Partijpolitieke versukkeling

Veelzeggend is dat het partijkantoor van de PvdA onlangs verhuisde van de Herengracht naar een treurige betonkolos bij Sloterdijk

Er kwamen vooral veel nieuwe instellingen, in Haagse kantoortorens of aan de Zuidring. Met als gemene deler dat zij zich bezighouden met het openbaar bestuur, maar anders dan de danig versleten politieke partijen. Die laatste zijn er uiteraard nog. Deze dagen kijken we half medelijdend naar de politici die op televisie door hun hoepeltje springen. Veelzeggend is dat het partijkantoor van de PvdA onlangs verhuisde van de Herengracht naar een treurige betonkolos bij Sloterdijk. Wel toegankelijk voor rolstoelers natuurlijk. De tijd van de massapartij is net zo voorbij als die van de Amsterdamsche Droogdok Maatschappij of de zondagse kerkgang.

Om te weten wat ervoor in de plaats kwam, pakken we de fiets voor een inspectie van de kantoren in Den Haag, Amsterdam of een andere hoofd- dan wel regeringsstad. U ziet uiteraard uitdijende ministeries, maar ook universiteiten, KPMG's, Berenschotten, Rekenkamers, Nationale Ombudsliden, PwC's, rechtbanken, ngo's als Amnesty, Vluchtelingenwerk of de Milieufederatie. En internationaal de OESO's, de IMF's of de Europese Commissie. Kranten- en omroepredacties niet te vergeten.

Het zijn allemaal instellingen die op de een of andere manier betrokken zijn bij het bewaken van het openbaar bestuur. Ze vragen verantwoording of rekenschap, ze dirigeren, controleren en inspecteren. Hun rol groeit al jaren - de toezichthouderij is als zelfrijzend bakmeel, sprak al begin deze eeuw een VVD-Kamerlid. Ook staatsrechtgeleerde J. Th. J. (Joop) van den Berg verbaasde zich daar onlangs over, in een advies dat hij schreef voor de staatscommissie die bezig is het democratisch bestel te onderzoeken. Zoveel onafhankelijke toezichthouders, zoveel onafhankelijke commissies en onafhankelijke beoordelaars, waar is eigenlijk het ouderwetse politieke oordeel gebleven?

Autoritaire tendensen

Na de Koude Oorlog liep de ideologie op z'n eind, het was de tijd van de paarse kabinetten

De verzwakking van de partijpolitiek gaat gelijk op met een geweldige proliferatie van andere vormen van verantwoording. De politicoloog Peter Mair wees daarop in zijn postuum uitgegeven *Ruling the Void - The Hollowing of Western Democracy* (2013). De liberale democratie bestaat uit twee onderdelen. Enerzijds de volksinvloed door middel van

verkiezingen en, als tegenhanger, wat meestal de rechtsstaat wordt genoemd.

In de jaren negentig voltrokken zich grote veranderingen. In West-Europa werden de politieke partijen in snel tempo zwakker, terwijl hun tegenhangers in het pas bevrijde Oost-Europa zich autoritair ontwikkelden. Na de Koude Oorlog liep de ideologie op z'n eind, het was de tijd van de paarse kabinetten, in Nederland maar ook in de landen om ons heen. Paars werd in onze kring gevierd, maar was tegelijkertijd een symptoom van partijpolitieke versukkeling. De Europese Unie maakte zo veel furore dat de toenmalige hoofdredacteur van de Volkskrant overwoog om de Haagse redactie min of meer op te doeken. Hij droomde van een nieuwe politieke redactie in Brussel, met hoog boven het De Brouckèreplein in neonletters de naam van de krant.

Die twee trends, verzwakking van de nationale politiek in het Westen en autoritaire neigingen in het Oosten, maakten dat de nadruk steeds minder kwam te liggen op de volksinvloed en steeds meer op de instellingen die de rechtsstaat bewaken. De invloedrijke politicoloog Fareed Zakaria schreef 'dat we vandaag in de politiek niet meer maar minder democratie moeten hebben'. Of in de radicale samenvatting: democratie is rechters plus ngo's.

Als besturen gewoon het beste doen is, dan kan dat het beste door experts gebeuren

Besturen werd steeds minder in de praktijk brengen wat de kiezers willen. Besturen is doen wat er domweg moet gebeuren, zei Benjamin Barber. Als besturen gewoon het beste doen is, dan kan dat het beste door experts gebeuren. Op de keper beschouwd heb je daar geen kiezers voor nodig. Ik zou de Nederlandse burgemeesters niet graag de kost geven die dit in hun hart ook vinden. Door de bank genomen zijn onze burgemeesters, anders dan driekwart van de bevolking, immers tevreden met het feit dat ze zelf niet gekozen zijn.

De verschoven arena

Belangrijke beslissingen volgen steeds meer uit internationale verdragen of rechterlijke uitspraken

En zo werden de grote kwesties steeds meer buiten de politieke arena beslist. Immigratie, opvang van vluchtelingen, aansporingen tot diversiteit, worden in de eerste plaats als rechtsstatelijke fenomenen beschouwd. In Artikel 1 van de Grondwet, voor de deur van de Tweede Kamer in marmer gehouwen, wordt het volk gemaand dat discriminatie niet mag. Het is ook een waarschuwing aan de politiek: afblijven, hier spreekt het recht.

Belangrijke beslissingen volgen steeds meer uit internationale verdragen of rechterlijke uitspraken. Klimaatmaatregelen werden door ngo's afgedwongen bij de rechter, open of gesloten grenzen, de toelating van asielzoekers en de toelatingsprocedures, het ligt allemaal vast en voor de dagelijkse politiek blijft weinig meer over dan de uitvoering. In deze campagne zien we waartoe dat leidt. De grote kiezersmassa keert zich schouderophalend van het toneel af. De beoordelaars, procesbewakers en de toezichhouders kijken misprijzend naar de lijsttrekkers, die zich immers alleen om de korte termijn en eigen politieke gewin bekreunen.

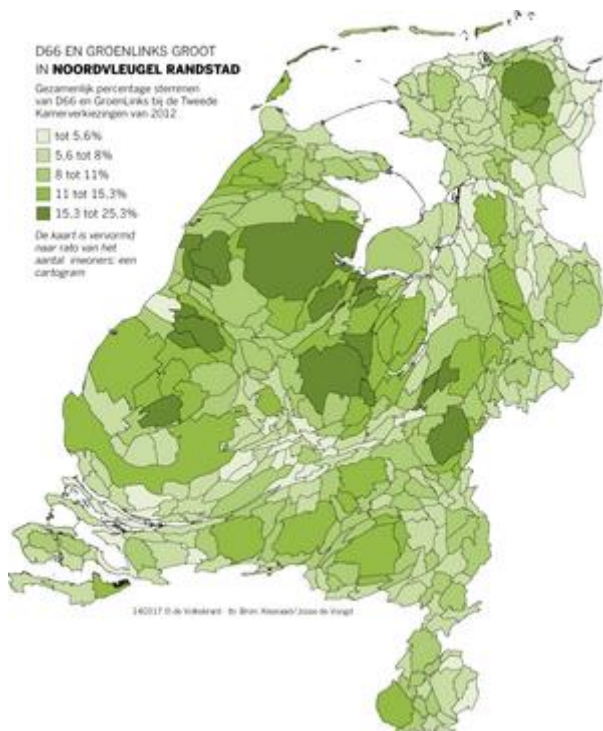
Het alternatief?

Ogenschijnlijk gaat het niet over ideologie maar over uitgangspunten die we delen, maar is dat ook zo?

Wat heeft dit allemaal met de grote stad te maken? Londen groeit en bloeit, Parijs ligt er, althans binnen de ring, schitterend bij. Amsterdam gaat een nieuwe gouden eeuw tegemoet, zoals burgemeester Van der Laan een paar jaar geleden zei. En geen twijfel, de grote stad is progressief. Niet alleen de instellingen, ook de bedrijven. PwC heeft een soort statuut waarin staat dat de werknemers zich inzetten voor diversiteit en klimaat.

ABN Amro maakte laatst reclame in deze krant. Niet met hun bancaire dienstverlening, maar met een vraag aan de klant. 'Komt u op voor de mensenrechten of vecht u voor het klimaat?' IKEA maakt folders met gelukkige gezinnen uit alle windstreken, van alle kleuren en genders die je kunt bedenken. Het is D66-progressief, of Benjamin Barber-progressief. Ogenschijnlijk gaat het niet over ideologie maar over uitgangspunten die we allemaal delen. Dingen die voor zich spreken en waar we het dus niet over hoeven hebben.

Maar is dat ook zo? Het verdwijnen van de ouderwetse ideologisch aangedreven partijpolitiek betekent dat er geen tegenspraak meer is. Dat kenden we van het neoliberalisme. Er Is Geen Alternatief, sprak Thatcher. Het kapitalisme was niet een manier maar dé manier om de economie te organiseren. De kritiek op het neoliberalisme luidde dat hier een ideologie zich vermomde als onvermijdelijk, neutraal en objectief. Intussen weten we beter en is over de objectiviteit van het bruto binnenlands product (bbp) of de onomstotelijke noodzaak van economische groei wel de nodige discussie ontstaan.

[Stemgedrag 2012, Nederland.](#) ©

Weinigen realiseren zich dat het ogenschijnlijk pragmatische bestuur en de principes van de grootstedelijke instellingen, de andere kant van diezelfde medaille zijn. Op universiteiten spreken ze Engels, aangezien dat nu eenmaal de toekomst is; grootschalige immigratie is onvermijdelijk; als je tegen Europa bent, gaat het licht uit. Er is geen ideologie, zegt Barber. En al die verantwoordingsinstanties zeggen het hem na. Er Is Geen Alternatief.

[illegible]

Met oud-PvdA-leider Ad Melkert naar de verkiezingsuitslagen kijken

Ad Melkert, oud-lijsttrekker PvdA

In 2002 verloor hij, na de moord op Pim Fortuyn, 22 van de 45 zetels. Woensdag zag Ad Melkert op tv hoe zich een ramp voltrok voor zijn partij. Hugo Logtenberg

16 maart 2017 om 19:50

Ad Melkert thuis op de verkiezingsavond: „Ik denk dat het heel goed is dat Lodewijk de kans krijgt deze ervaring te gebruiken om sterker terug te komen. Dat gun ik hem ook.” Foto David van Dam

Ad Melkert heeft een printje gemaakt. Daarop staan verticaal alle politieke partijen. Horizontaal zijn de behaalde zetelaantallen bij Tweede Kamerverkiezingen sinds 1986 genoteerd. Helemaal onderaan zijn Excel-sheet is in lichtblauw de omvang van ‘centrum-rechts’ (VVD, CDA, ChristenUnie en SGP) weergegeven in de loop der tijd. Centrum-links (PvdA, D66, GroenLinks en SP) heeft hij rood gekleurd. Daartussen in donkerblauw staat ‘E-rechts’ (PVV, LPF, Leefbaar Nederland en Centrum Democraten). Melkert ter verduidelijking: „‘E-rechts’ staat voor extreem-rechts”. Hij kijkt er vies bij.

Zijn PvdA staat dan al tijden op dik verlies in de opiniepeilingen. En als iemand weet hoe het is om dan de laatste campagnedagen door te komen, is het Ad Melkert (61). Onder zijn leiding verloren de sociaal-democraten in 2002, na de opkomst en de moord op Pim Fortuyn, 22 van de 45 zetels. De grootste nederlaag ooit in de geschiedenis van de PvdA. De beelden van een verslagen Melkert staan op menig netvlies gebrand. In de rij bij de stembus eerder op de dag werd hij nog herkend. Melkert: „Maar er is inmiddels ook een hele generatie die me niet meer kent, hoor.” Wat hij wil zeggen: mijn leven is niet opgehouden na 2002, al lijkt heel Nederland dat te denken. Dat beeld zal nog vaker ter sprake komen gedurende de avond.

Hij roemt de tactiek van Rutte om de Nederlandse verkiezingen ‘de kwartfinale’ van de strijd tegen het populisme te noemen. Met de aanstaande verkiezingen in Frankrijk (de halve finale) en Duitsland (de finale) op komst, moest Melkert zich afgelopen maanden voortdurend verdedigen tegenover zijn buitenlandse contacten die stelden dat Wilders op het punt stond

Nederland over te nemen. „Het geeft vooral aan hoe disproportioneel veel aandacht er weer voor hem en zijn thema was.”

De naam Wilders neemt hij de hele avond niet in de mond. De politieke en journalistieke fixatie op de PVV-leider stoort Ad Melkert zichtbaar. „Zelfs als hij nu 30 zetels had gehaald, waren er nog altijd 120 tégen hem. Toch?” Hij kijkt zijn bezoek indringend aan. „Er is in Nederland echt iets grondig mis met het begrip van feiten.”

(gevoelscultuur, ook bij de pers)

Neem de discussie over de integratie van migranten. Het overgrote deel doet het prima, zegt hij. Dus waarom die eindeloze nadruk leggen op de kleine minderheid? Melkert: „Het is noodzakelijk dat mensen willen praten over spanningen die er zijn. Maar die zitten aan twee kanten.” Dan met nadruk: „Dus het gaat om de intentie waarmee je discussieert: is dat om te verzoenen of om te polariseren?”

Ziet u in dat opzicht een verschil tussen Fortuyn in uw tijd en Wilders nu?

„Nee.”

De tegenwerping dat Fortuyn op zijn minst een mildere versie van Wilders was, wijst hij af. „Fortuyn wilde artikel 1 van de Grondwet afschaffen, die erin voorziet dat iedereen in gelijke gevallen gelijk wordt behandeld. Daarmee heeft hij de ruimte gecreëerd waarin zijn opvolger is geradicaliseerd.” Met alle gevolgen van dien, volgens Melkert. Hij noemt de diplomatieke rel met Turkije van afgelopen weekend als voorbeeld. „Ik vind het heel benauwend dat er politiek en in menig commentaar vooral escalerende geluiden waren te horen. Waar was de nuance? Dat is niet los te zien van de manier waarop partijen zich de afgelopen jaren hebben laten meevoeren. Onze collectieve normen zijn verschoven. Helaas.”

Hij loopt naar de keuken en komt terug met twee glazen rode wijn en een schaalje olijven. Heeft zijn PvdA zich voldoende verweerd tegen Wilders in de afgelopen jaren? Melkert trekt zijn rechterwenkbrauw op. Dat doet hij vaak als hij wil zeggen: „Wat denk je zelf?” Ad Melkert communiceert sowieso graag non-verbaal. Pas expliciet gevraagd naar zijn opvatting, deelt hij die. „Als u heel diep in mijn ziel zou kijken, ziet u dat ik vind dat Alexander Pechtold het heel goed heeft gedaan. Het is zuiver en oprecht zoals hij zich positioneert ten opzichte van eng rechts en hoe hij het belang van de Europese Unie benadrukt.”

Niet dat Melkert op D66 heeft gestemd of dat zelfs maar heeft overwogen. Nee, Lodewijk Asscher is zijn man. Al sinds het moment dat de PvdA-leden in december 2016 mochten kiezen tussen Diederik Samsom en Asscher. „Ik herken de inspiratiebronnen van Lodewijk. Een echte sociaal-democraat. Samsom was vooral een regelaar. Meer een extra minister van het kabinet dan een vertolker van het PvdA-geluid.”

Melkert stopt abrupt met praten als zijn partijgenoot en campagnestrateeg Hans Anker in beeld verschijnt. „Het grootste verlies voor de PvdA is opgebouwd in het eerste jaar van de coalitie met de VVD”, zegt Anker. Melkert knikt. „Dat ben ik helemaal met hem eens.” Door zo snel en alleen met de VVD te gaan regeren heeft de PvdA de achterban niet duidelijk gemaakt voor welke punten het echt heeft gestreden, zegt Melkert. Heel dom. „Strijd is het bestaansrecht van de sociaal-democratie.”

Het probleem is, zegt hij, dat het „macroverhaal” van dit kabinet, dat Nederland er als geheel nu beter voorstaat dan in 2012, klopt. Zeker nu de economie aantrekt en er zelfs een begrotingsoverschot is. „Daarmee is de VVD-kiezer tevreden. Maar de PvdA-kiezer merkt er op microniveau nog te weinig van. Want die is zijn vaste contract kwijt, ondervindt problemen in de thuiszorg of betaalt meer huur.”

Wat ook niet hielp is dat Asscher zich presenteerde als premierskandidaat, terwijl de peilingen daar geen moment aanleiding toe gaven.

„Dat scenario heeft inderdaad nooit in de lucht gehangen en dan is het heel moeilijk om nog te schakelen. Hij heeft zich uiteindelijk goed hersteld maar dat was te laat. Toen was Klaver er al met de buit vandoor.”

Melkert pakt ondertussen zijn tabel er nog eens bij en noteert een nieuwe tussenstand. „De SP nog steeds op -1. Dat is frappant.” Glimlachend: „Daar zal ook nog wel wat discussie gaan plaatsvinden.”

Het is Melkert ten voeten uit. De politiek zit onder zijn huid. Nog altijd. Nederland herinnert zich hem – ondanks alle (internationale) functies die hij na zijn vertrek van het Binnenhof nog vervulde – echter vooral als de PvdA-leider die de grootste nederlaag ooit incasseerde.

Afgemeten: „Die constatering klopt, denk ik.”

Alsof het zo afgesproken is, gaat het op tv over de afstraffing van de PvdA. Politiek commentator Dominique van der Heyde: „29 zetels verlies. Dat is nog meer dan in 2002 onder Ad Melkert.” Die trekt alleen zijn rechterwenkbrauw op. Ad rem: „Nog iets te drinken misschien?”

Critici zouden een punt hebben als de elite niet toegankelijk was voor mensen die als dubbeltje zijn geboren. Maar dat is echt onzin.

Bent u ergens ook opgelucht dat u niet langer de slechtste score ooit behaalde?

„Nee, dit is echt verschrikkelijk.” Hij is even stil. „Ik heb de druk van de slechtste score wel als een grote last ervaren maar heb het tegelijkertijd altijd gerelativeerd. De omstandigheden waren door de vreselijke moord op Fortuyn zó uitzonderlijk.”

Toch verliest de PvdA nu nóg meer zetels.

„Ja, dat is wel gek. Daar heb ik nog geen afdoende verklaring voor. Ik dacht dat 12 tot 15 zetels echt de ondergrens zou zijn.”

De NOS toont een tweet van de partij GeenPeil, de grootste verliezer van de verkiezingen: „Het einde van de PvdA. Dat pakken ze ons alvast niet meer af.”

Waarom wordt de PvdA door een deel van Nederland gehaat?

„Dat was in 2002 zeker zo. Of dat nu het motief was voor de klap, betwijfel ik.”

Het is kwart over tien. Lodewijk Asscher komt op en spreekt een zaal vol teleurgestelde PvdA'ers toe. Melkert luistert aandachtig. Asscher: „De sociaal-democratie zal terugkomen!” Melkert: „Dat zou mooi zijn.”

In tegenstelling tot Asscher nu kreeg u niet de kans zich te revancheren.

„Daar heb ik destijds zelf voor gekozen want dat leek me, op dat moment, de enige juiste keuze. Daar heb ik later nog vaak aan teruggedacht.” Hij balt zijn vuist. „Het idee van: ik had niet op moeten geven. Ik had moeten knokken, strijden. Het gevoel dat je veel meer te bieden hebt en dat wilt laten zien. Maar dat was pas veel later.” Hij nipt aan zijn wijn. „Ik denk dat het heel goed is dat Lodewijk de kans krijgt om deze ervaring te gebruiken om sterker terug te komen. Dat gun ik hem ook.”

Donderdag startte NRC een lezersonderzoek over de verkiezingsuitslag. [Bent u blij of juist bezorgd? Geef hier uw mening.](#) Het kost u ongeveer 5 minuten.

Uiterlijk onbewogen en zonder commentaar laat Melkert vervolgens de hossende zalen van de winnaars en de treurige blikken bij de verliezers aan zich voorbij gaan. Aandrang om er zelf tussen te staan bij de PvdA, had hij niet. Zoals hij ook niet de behoefte heeft om zijn voormalig collega's Paul Rosenmöller (GroenLinks) en Thom de Graaf (D66) een sms te sturen om ze te feliciteren met de winst van hun partijen. Melkert: „Neeuhh.” Nog één keer die avond toont hij zijn ergernis over de huidige politiek. Als Marianne Thieme van de Partij voor de Dieren fulmineert over „partijen die hun idealen loslaten” en zich verlagen tot „allerlei compromissen”. „Hè ja, stel je voor,” zegt Melkert spottend. „De kracht van Nederland om samen te werken, wordt gezien en gebracht als een zwakte. Dat is iets waar ik grote moeite mee heb.” Puur populisme, zegt hij. Net als het afgeven op „de elite”. Daar komt hij na middernacht op terug als hij zijn bezoek uitlaat. Op weg naar de deur lopen we langs een ingelijste zwart-witfoto met daarop drie generaties Melkert, gezeten in de gelijknamige kapsalon in Gouda. Melkert wijst naar de jongste man op de plaat: „Dat is mijn vader.”

Melkert vertelt hoe zijn vader hem en zijn drie jongere broers voorhield om te gaan studeren. Dat deden ze. Met succes. Zichtbaar trots: „Verheffing, in één generatie.” Hij moet er, zegt hij, vaak aan denken als het gaat over de verfoeide elite. „Al die critici zouden een punt hebben als de elite in Nederland ontoegankelijk zou zijn voor mensen die als een dubbeltje zijn geboren. Maar dat is echt onzin.” Op de drempel bedank ik hem voor de sportieve ontvangst, ondanks de aangekondigde nederlaag. Melkert onderkoeld: „Gelukkig wordt Feyenoord kampioen.”

XX

Zetelimplosie PvdA past binnen langjarige trend van machtsverlies

De neergang van de PvdA is al jaren gaande in gemeenten en provincies. De kweekvijver voor nieuw talent droogt op.

Door: Ariejan Korteweg 17 maart 2017, 22:38

-
-
-
-
-

<http://s.vk.nl/s>

Blijf op de hoogte

Iedere dag rond lunchtijd het belangrijkste nieuws van de ochtend, de mooiste fotografie en het gesprek van de dag? Schrijf u in voor onze gratis nieuwsbrief.

Het vertrek van Hans Spekman als partijvoorzitter is maar een heel kleine stap voor de PvdA op weg naar totale renovatie. Het echte onderwerp op de politieke ledenraad, vandaag in Utrecht, dat moet de onttakeling van de PvdA als bestuurderspartij zijn. In tien jaar raakte de partij het leeuwendeel van zijn politieke functies kwijt.

Het verlies van 29 van de 38 Kamerzetels is nooit eerder vertoond. Tegelijk is het de voortzetting van een langjarige trend. De PvdA verloor de laatste vier verkiezingen op rij. Het aantal wethouders liep tussen 2006 en 2014 terug van 425 naar 137 - bovendien staat de PvdA in drie van de vier grootste steden buitenspel.

Opdrogende kweekvijver

Als de partij minder raadsleden en bestuurders levert, zijn er straks minder kandidaten om uit te kiezen

Voor gedeputeerden van PvdA-huize geldt hetzelfde: twintig in 2007 tegen zes na de verkiezingen van 2015. In de Eerste Kamer slonk de PvdA-fractie van 19 leden in 2003 naar acht nu. In het Europees Parlement had de PvdA in 2004 zeven zetels, dat zijn er nu drie.

'Je ziet hoe de relevantie van de partij in het bestuur sterk afkalft', zegt Gerrit Voerman, directeur van het Documentatiecentrum Politieke Partijen in Groningen. 'Uiteindelijk staat daarmee het bestaansrecht van de PvdA als brede volkspartij op het spel.'

De gevolgen van die snelle krimp van het bestuurlijke kader zullen vele jaren voelbaar blijven. Het leertraject om de top van de partij te bereiken loopt doorgaans langs gemeentelijke of provinciale besturen. Veel leden van de vertrekkende fractie konden bogen op lokale ervaring. Lodewijk Asscher was wethouder in Amsterdam, Jeroen Dijsselbloem raadslid in Wageningen, Ahmed Marcouch stadsdeelvoorzitter, Henk Nijboer Statenlid in Groningen. Die kweekvijver droogt nu op: als de partij minder raadsleden en bestuurders levert, zijn er straks minder kandidaten om uit te kiezen.

Stokkende banenmachine

De animo van hoge ambtenaren om de PvdA als opstapje te gebruiken, zal door dit resultaat afnemen

Nico Baakman, politicoloog

Gevolg is ook dat de partij aan belang inboet als banenmachine. Politicoloog Nico Baakman van de universiteit van Maastricht doet langjarig onderzoek naar de verwevenheid van politiek en ambtenarij. Volgens hem is het overgrote deel van de topambtenaren partijlid. Dat traject van ambtenarij naar partijtop is de afgelopen jaren bewandeld door onder andere Martin van Rijn, Attje Kuiken, Michiel Servaes en Bert Koenders.

'De animo van hoge ambtenaren om de PvdA als opstapje te gebruiken, zal door dit resultaat

afnemen', zegt Baakman. 'Daarbij kan opportunisme een rol spelen.' Het reservoir aan bekwame, aanstormende ambtenaren waaruit de PvdA voor politieke functies kan putten zal volgens hem slinken.

PvdA'ers vergeleken na de verkiezingsuitslag het lot van hun partij met dat van andere partijen die hardhandig onderuit gingen. Kamerlid Henk Nijboer had het rijtje paraat: D66 haalde in 2006 drie zetels, GroenLinks kreeg vier zetels in 2012, het CDA kwam toen op dertien uit. Met name aan de wederopstanding van het CDA, ook brede volkspartij immers, willen PvdA'ers hoop ontleen.

Het grote verschil: het CDA wist in de jaren die op de nederlaag volgden zijn lokale en provinciale basis overeind te houden. Het aantal gedeputeerden daalde tussen 2007 en 2015 van 25 naar 15 - een veel kleinere terugloop dus. Het CDA heeft nog altijd 1.500 gemeenteraadsleden en honderden wethouders. Een aantal wethouders stroomt volgende week door naar de Tweede Kamer.

Neerwaartse spiraal

Het CDA gebruikte de vierenhalf jaar oppositie om terug te gaan naar de eigen fundamenteën en krabbelt nu weer op, zoals D66 en GroenLinks dat eerder deden. Dat is de herbronning waar ook de PvdA-leiding naar op zoek zal gaan.

Er zijn redenen om te vermoeden dat die zoektocht de PvdA zwaar zal vallen. Joop van den Berg, onderzoeker bij het Montesquieu Instituut, stelde al vast dat de slechte uitslag past in een langjarige trend. De 38 zetels die in 2012 door de furie van Samsom werden gehaald, waren eerder uitzondering, vermoedt hij. Kort daarvoor stond de partij op 12 zetels in de peilingen, naar dat niveau zakte de PvdA al snel na het begin van de regeerperiode terug.

'De klap van 15 maart is een uitgesteld drama', constateert ook Voerman. 'De PvdA is gebaseerd op de solidariteit van delen van de middenklasse met de arbeiders. De arbeidersklasse is gekrompen, en die solidariteit is al lang geen vanzelfsprekendheid meer. Grote groepen die PvdA stemden voelen zich nu elders beter vertegenwoordigd.'

Alleen via burgemeesters (104 van de 388 gemeenten) kan de PvdA nog een tijdje volop blijven besturen.

XX

Spagaat PvdA tussen oud-links en vooruitstrevend was haar kracht en bestaansrecht

Martin Sommer over het verlies van de PvdA en de nationale gemeenschapszin

column

Door: Martin Sommer 18 maart 2017, 02:00

-
-
-
-
-

<http://s.vk.t>

Blijf op de hoogte

Iedere dag rond lunchtijd het belangrijkste nieuws van de ochtend, de mooiste fotografie en het gesprek van de dag? Schrijf u in voor onze gratis nieuwsbrief.

Wij komen terug, zei Lodewijk Asscher woensdag met dichtgeschroefde keel. Behalve zijn partijgenoten had iedereen met hem te doen. Maar ja, niet op gestemd natuurlijk. Ik ook niet, moet ik bekennen. Er is geen enkele gemeente meer waar de PvdA de grootste is. Ongelooflijk en tragisch. De onderklasse was allang vertrokken, naar SP en PVV. De vrolijke middenklasse stemt GroenLinks of D66. De allochtonen hebben hun toevlucht gezocht bij Denk. Alleen de bezoldigden waren over en die zijn nu hun baan kwijt.

Ongelooflijk, ja. Maar ook de mokerslag die je wist dat zou komen. In 2010 schreef Femke Halsema een ingezonden stuk voor de Volkskrant: de PvdA moest kiezen wat ze wilde zijn. Oud-links met de SP of vooruitstrevend met GroenLinks. Dat dilemma heeft de partij nooit opgelost. Wouter Bos zei ooit dat PVV'ers 'onze mensen' zijn. Daarna kwam Job Cohen, die wel wat wilde met de SP, wat zijn einde inluidde. Diederik Samsom wilde liefst opgaan in GroenLinks met zijn klimaatwet, die opvolger Asscher weer nauwelijks interesseerde. Geen spagaat maar een hele balletschool vol spagaten, was de plastische karakterisering van partijdenker René Cuperus jaren geleden al bij Buitenhof.

Solidariteit met de 'kwetsbaren' betekende dat de PvdA te lang vasthield aan verworven rechten van de verzorgingsstaat

De tragiek is dat de spreidstand van de PvdA tegelijk haar kracht en bestaansrecht was. Na de SP-flirt van Cohen schreef toenmalig Kamerlid Frans Timmermans een brief aan de partijtop, waarin hij de essentie van de sociaaldemocratie glashelder uitlegde. Die is dat de mensen onderop de mogelijkheid van sociale stijging krijgen, in ruil voor het 'comfort' van een veilig bestaan voor de middengroepen. Die 'kameleontische kern' (J.A.A. van Doorn) had een ingebouwde instabiliteit.

In de praktijk betekende solidariteit met de 'kwetsbaren' dat de PvdA steeds te lang vasthield aan verworven rechten van de verzorgingsstaat. Waarna de partij het roer radicaal omgooide en enorme klappen kreeg. Dat overkwam Wim Kok bij de WAO-crisis in 1994, die hem vrijwel de kop kostte. Net zo ging het recentelijk bij de miljarden verslindende AWBZ, door de PvdA met hand en tand verdedigd. Vervolgens zette de partij er in samenspraak met de VVD zodanig het mes in, dat er uiteindelijk met Hugo Borst krokodillentranen moesten worden gehuild. Weinig geloofwaardig. Desondanks betekende de spreidstand óók dat de PvdA al die tijd de partij was van het algemeen belang, waarin hoog en laag, oud en jong, autochtoon en allochtoon bij elkaar bleven, de partij ook van het 'contract' tussen staat en samenleving.

Liberale weg

Dat is nu kapot. Inderdaad is het oneerlijk dat de VVD zoveel minder klappen kreeg. Niet verwonderlijk tegelijk. De liberalen willen vooral de staat op afstand houden. Daar heeft de sociaaldemocratie zich in de jaren negentig ook toe bekeerd, met de derde weg van Blair, Clinton en Kok. Het paste bij een tijdsgewricht waarin de geëmancipeerde burger zich niet langer door de staat liet koeioneren. Frits Bolkestein zei een paar jaar geleden dat heel Nederland een beetje VVD-blauw was geworden: niemand laat zich nog wat wijsmaken.

Dat de sociaaldemocratie de liberale weg koos, betekende dat er voor links weinig overbleef

Dat de sociaaldemocratie de liberale weg koos, betekende wel dat er voor links weinig overbleef. De ouderwetse tegenstelling op de economische as viel weg, waarvoor in de plaats de verticale identiteits-as kwam. Open grenzen, vluchtelingen en genders. Op dit thema roerden zich de getuigenispartijen, zeker in Nederland met zijn gereformeerde beginselvastheid. Ook de PvdA ging op zoek naar nieuwe kwetsbare groepen. En ook hier was de partij instabiel en veel te laks in het stellen van grenzen, net als bij de verzorgingsstaat. Echt een slechte zaak was dat de Erdoganvrienden van Denk aan de PvdA-borst zijn ontsproten. En als er dan werd gecorrigeerd, was het wild en ongecontroleerd - 'je moet Marokkanen vernederen'. Vervolgens kreeg de partij de goegemeente over zich heen.

Identiteitspolitiek

We hebben nu een generatie progressieven die is gefixeerd op identiteit en geen idee meer heeft van het algemeen belang

Mark Lilla, historicus

In Amerika zijn de Democraten het verlies van Hillary Clinton aan het verwerken. De partij had de oude machtsbasis verruild voor identiteitspolitiek. De progressieve historicus Mark Lilla schreef er onlangs een vernietigende kritiek op. **We hebben nu een generatie progressieven die is gefixeerd op identiteit en geen idee meer heeft van het algemeen belang, schreef hij. Identiteitspolitiek loopt altijd uit op concurrentie tussen echte en vermeende achtergestelde groepen, van rolstoelers tot lgbt'ers.**

[Diederik Samson, voormalig lid van de Tweede Kamer namens de PvdA © Martijn Beekman](#)

De discriminatie van de een wordt het misdrijf van de ander, meestal de imaginaire boze witte man. De identiteitskoorts leidt tot een breuk in het 'contract' met de middengroepen, zoals Timmermans het noemde in zijn brief. Want ook de PvdA raakte ermee besmet. Onze PvdA-minister van Onderwijs probeerde plechtig het eerste genderneutrale toilet aan de universiteit. Heel belangrijk, maar welk promillage van de bevolking is bij dit probleem betrokken? Nationale politiek gaat in normale tijden, aldus Mark Lilla, niet over 'verschil' maar over gemeenschappelijkheid.

Daarvoor stond in goede tijden de PvdA. Nu door iedereen onbemind, te links voor rechts en

te rechts voor links. Dat geldt voor zowel de economische als de culturele as. Partijen komen en gaan. Dit verlies is groter en wezenlijker. Zonder twijfel komt er weer een tijd van soul searching aan. Vandaag zullen bij de partijraad naar verwachting de eerste messen in ruggen worden geplant. Maar daarmee komt het algemeen belang niet terug.

ALGEMEEN BELANG VERSUS IDENTITEITSPOLITIEK

XX

PvdA: vermorzeld tussen populisme en kosmopolitisme

Partij van de Arbeid

De kiezers sterven uit, de migrantenachterban is verhuisd naar Denk en een volkspartij is de PvdA allang niet meer. De gelijkenis met V&D dringt zich op: ook een organisatie zonder duidelijk profiel, die iedereen wilde bedienen. En failliet ging.

- Thijs Niemantsverdriet

18 maart 2017 om 1:00

Haalt de PvdA 2025? Zo heette een boekje dat onlangs verscheen. In de PvdA-top haalden ze er hun schouders over op. Wéér zo'n verzameling sombermansverhalen vanaf de zijlijn. Zelfs de samensteller van het boekje, partijcoryfee Bram Peper, relativeerde de titel. Die was vooral bedoeld als „prikkelende stelling” om het debat te stimuleren.

Dat was vóór 15 maart. Sinds afgelopen woensdag is het een reële politieke vraag: is het einde van de sociaal-democratie in Nederland in zicht?

De PvdA heeft de moeder aller nederlagen geleden: van 38 naar 9 zetels. In één klap van tweede naar zevende partij van Nederland. Een hele generatie PvdA-politici werkloos. Minder stemmen in Rotterdam en Den Haag dan afsplitsing Denk. En dat nadat de partij de afgelopen jaren ook al lokaal, provinciaal en in Europa gemarginaliseerd werd.

Lees ook: [De PvdA is de voeling met de tijdgeest kwijt](#)

De PvdA, zou je kunnen zeggen, is verworden tot een soort Oostenrijk van de Tweede Kamer: een klein landje met een groots verleden – en heel veel voormalige prominenten die treuren over dat wat niet meer is.

Een trouwe kern van vergrijzende kiezers

Hoe heeft het kunnen gebeuren? Natuurlijk, er waren *events*. De zwalkende campagne van Lodewijk Asscher, die niet kon kiezen tussen straatvechten en bestuurlijke rust uitstralen. De ongelukkige lijsttrekkersverkiezing tussen Asscher en Diederik Samsom, door velen ervaren als broedermoord. De mannen van Denk die vertrokken, met medeneming van een groot deel van de migrantenachterban.

Ook zat het politieke en maatschappelijke tij tegen, met Trump, Brexit, IS en de vluchtelingencrisis. En de PvdA regeerde vierenhalf jaar lang met de rechtse VVD – een keuze die de kiezers vanaf het begin niet begrepen hebben.

Maar wie verder kijkt, ziet een veel structureler probleem: de PvdA-kiezer sterft uit. De mensen die op 15 maart nog op de partij stemden, vormen een trouwe kern van vergrijzde kiezers. Volgens een enquête van Ipsos was 44 procent van de PvdA-stemmers 65 jaar of ouder en slechts 13 procent onder de 35 jaar. Bij campagnebijeenkomsten zag je vooral senioren – het contrast met de *meetups* van GroenLinks-lijsttrekker Jesse Klaver was adembenemend.

Een andere conclusie moet zijn dat de PvdA geen brede volkspartij meer is. Het aloude streven om de hoogopgeleide elite en het gewone volk te verbinden, staat al een jaar of twintig onder druk – maar deze keer hadden de kiezers er definitief geen boodschap meer aan.

Oud-leider Wouter Bos heeft altijd gewaarschuwd: als de samenleving splijt, splijt de PvdA. En dat is precies wat er nu is gebeurd. De verschillende maatschappelijke groepen, die steeds minder met elkaar praten, hebben allemaal gekozen voor hun ‘eigen’ partij. De hogeropgeleide, stedelijke kiezers vertrokken naar D66 en GroenLinks, de lageropgeleiden in de regio gingen naar de SP en de PVV – of bleven thuis. Voor nóg specifiekere deelbelangen waren er Denk, 50Plus en de Partij voor de Dieren.

Lang heeft de PvdA deze trend nog weten tegen te houden, door capabel leiderschap en sterke campagnes. Maar deze keer hadden de kiezers definitief maling aan de partij die pretendeert er voor *iedereen* te zijn. **De PvdA is vermorzeld tussen het progressieve kosmopolitisme en het populisme van links én rechts.**

Kan de PvdA deze klap nog te boven komen? Tenzij er iets onverwachts gebeurt, kiest Asscher met zijn negen zetels voor een plek in de oppositie. Daar kan hij, net als Sybrand Buma (CDA) in de afgelopen vijf jaar, tot bezinning komen en een nieuwe koers uitzetten.

In die nieuwe koers, zeggen PvdA’ers en sympathisanten, moet de nadruk komen te liggen op sociaal-economische thema’s als werk en inkomensongelijkheid. „Door de samenwerking met de VVD is de klassieke links-rechts tegenstelling veronachtzaamd”, zegt europarlementariër

Paul Tang. „Als dat gebeurt, gaan mensen over culturele thema's praten: over boerka's in plaats van bonussen, over Zwarte Piet in plaats van zzp'ers. Zo'n strijd kan de PvdA nooit winnen.”

Politiek socioloog Merijn Oudenampsen sluit zich daarbij aan. Alleen op de sociaal-economische 'conflictas' valt er nog iets te halen voor de PvdA. „Kijk naar Bernie Sanders in Amerika. Die kon een deel van de conservatieve Trump-kiezers bedienen, ook al stond hij pal voor homo's en andere minderheden.”

In Duitsland lukt het Schulz wel

Tang wijst naar Duitsland als hoopvol voorbeeld. Daar is de nieuwe SPD-leider Martin Schulz met een duidelijke linkse lijn in korte tijd een serieuze uitdager geworden voor bondskanselier Merkel. Tang: „Daar dalen de populistten in de peilingen.”

Een andere optie: nu écht linkse samenwerking. Kunnen de fracties van PvdA en GroenLinks niet tijdelijk samengaan, vraagt een wanhopige PvdA'er zich af – onder leiding van Jesse Klaver? De vraag is of Klaver hier op zit te wachten: zijn ambitie is om GroenLinks uit te bouwen tot de belangrijkste partij op links.

Vast staat dat Lodewijk Asscher aan een lange, moeizame tocht door de woestijn gaat beginnen – en succes is niet gegarandeerd.

Twee jaar geleden vergeleek PvdA-ideoloog Arie van der Zwan zijn partij in deze krant met warenhuisketen V&D. Allebei *catch all*-organisaties zonder duidelijk profiel, die de hele samenleving willen bedienen. Voor zowel V&D als PvdA zag Van der Zwan „geen oplossing”. Wat V&D betreft heeft hij inmiddels gelijk gekregen: het warenhuis ging in 2015 op de fles.

Als Asscher geen nieuw levensdoel kan vinden voor de PvdA, zou het zomaar kunnen dat zijn partij eenzelfde lot te wachten staat.

XX

Opinie: PvdA heeft met kolencentrales last van kortetermijngeheugen

opinieSluiten van kolencentrales na het recent opstarten als gevolg van bewust kabinetsbeleid zet de Nederlandse overheid als onbetrouwbare partner neer, zeggen de Rotterdamse haveneconomen Bart Kuipers en Onno de Jong.

Bart Kuipers en Onno de Jong haveneconomen 18 maart 2017, 13:00 volkskrant

Ook het toenmalige milieuactivistische Kamerlid Diederik Samsom was voor de kolencentrales

Voormalige rokers zijn doorgaans het minst tolerant als het gaat om roken binnenskamers. Nadat zij decennialang op bezoek de ene sigaret na de andere opstaken in een omgeving van

niet-rokers en kleine kinderen en lacherig reageerden op tegenwerpingen, komt het besef vaak met de jaren. Inmiddels is het gelukkig zo ver dat het niet meer acceptabel is om binnenshuis te roken. Deze maatschappelijke ommezwaai is van verrassend recente datum.

De huidige reactie van de PvdA op kolencentrales doet ons denken aan deze ommezwaai in het maatschappelijk rookgedrag. Het is nog niet zo lang geleden dat de PvdA groot voorstander was van de bouw van kolencentrales, drammerig geen andere mening duldde en de ene na de andere centrale wilde openen.

In juli 2007 drukte PvdA-milieuminister Jacqueline Cramer de bouw van vier kolencentrales door in de Tweede Kamer. Haar argument was dat de overgang naar een duurzame economie niet mogelijk is zonder op korte termijn kolencentrales te bouwen. De bewindsvrouw verweet de Kamer een gebrek aan begrip: 'Voor elektriciteit hebben we kolen, gas of kernenergie nodig. Een alternatief is er niet.' (Trouw, 3 juli 2007). Ook het toenmalige milieuactivistische Kamerlid Diederik Samsom was voor de bouw indien de centrales gingen voldoen aan strenge voorwaarden zoals de opslag van CO₂ en de mogelijkheid om biomassa te stoken.

Vooraf de twee centrales op de Maasvlakte in de Rotterdamse haven zijn juweeltjes van industriële architectuur en worden door ons liefdevol aangeduid met 'Cramer 1' en 'Cramer 2'.

Dit milieuargument voor de bouw van kolencentrales is nooit serieus genomen. Dat extra capaciteit voor energieopwekking nodig was vanwege het risico op het dichtdraaien van de gaskraan door Rusland was duidelijk. Maar dat dit juist kolencentrales moesten zijn leek vooral bedoeld om het neoliberale beleid gerelateerd aan de privatisering van de energievoorziening veilig te stellen door energie uit goedkope kolen. Het kon niet zo zijn dat de consument bij de liberalisering van energiemarkten juist met hogere prijzen zou worden geconfronteerd. Ook in 2007 waren duurzame alternatieven voor kolencentrales als zon en wind genoegzaam bekend - ook bij de PvdA.

Inmiddels zijn de centrales in gebruik genomen. Vooraf de twee centrales op de Maasvlakte in de Rotterdamse haven zijn juweeltjes van industriële architectuur en worden door ons liefdevol aangeduid met 'Cramer 1' en 'Cramer 2'.

Er is nog altijd geen sprake van het afvangen en opslaan van CO₂ na een rampzalig verlopen voorgenomen testlocatie onder de grond bij Barendrecht. Bij de goedkeuring van de bouw van de kolencentrales was er een naïef vertrouwen in onbewezen technologie. De CO₂-uitstoot in de Rotterdamse haven groeide in 2014 en 2015 sterk, waarbij de uitstoot van de kolencentrales nog niet eens volledig meetelde, omdat de centrales pas volledig opstartten in 2016.

Schaliegas

Als je ExxonMobil en Shell aanklaagt, waarom dan niet ook de destijds verantwoordelijke minister?

Wat ons aan deze rol van de PvdA irriteert is het kortetermijngeheugen van de partij, het plotsklaps maken van totale ommezwaaien in beleidskeuzen zonder rekenschap af te leggen van de eigen rol hierin. Ter illustratie, in april 2013 was het Kamerlid Jan Vos nog vóór de winning van schaliegas in ons land terwijl ook daarvan de nadelen al genoegzaam bekend waren.

Wat ons ook irriteert is dat bedrijven als ExxonMobil en Shell voor de rechter worden gedaagd omdat ze al jaren kennis hadden van de gevolgen van CO2 op het klimaat en niets deden, vergelijkbaar met de producenten van sigaretten en de gezondheidseffecten van roken. Daarbij kan men dan ook de Nederlandse overheid voegen want ook in 2007 werd al gewezen op de klimaatgevolgen van kolencentrales. Dan wellicht de toenmalig verantwoordelijke minister ook aanklagen?

Tenslotte vinden wij het onbegrijpelijk met het bovenstaande in gedachten dat de PvdA in haar verkiezingsprogramma niet sterk inzet op de afvang en opslag van CO2, zoals D66, ChristenUnie en GroenLinks juist wel doen. Sluiten van kolencentrales na het recent opstarten als gevolg van bewust kabinetsbeleid zet de Nederlandse overheid als onbetrouwbare partner neer. Niet inzetten op de afvang en opslag van CO2 door de PvdA in haar verkiezingsprogramma is een gemiste kans, zeker vanuit historisch perspectief.

Bart Kuipers en O

XX

Plasterk: laat links gecombineerde fractie vormen met Klaver als voorman

Dit is het beste moment voor een samengang op links. Dan moet de PvdA een toontje lager zingen, schrijft Ronald Plasterk.

Door: Ronald Plasterk 19 maart 2017, 23:42 volkskrant

In de eerste reacties binnen de PvdA valt men begrijpelijk terug op first principles. Als je zo verloren hebt, moet je je beraden op waar het ooit allemaal om begonnen was. Waartoe zijn we op aarde? Het viel op dat bij de eerste speeches op de uitslagenavond de drie sprekers (Spekman, Dijsselbloem en Asscher) een abstractieniveau hoger gingen zitten dan de PvdA als partij, maar gedragen spraken over 'de sociaaldemocratie'. Die zou altijd weer herrijzen, die levert de idealen waar we het allemaal voor doen. Ik ben het daar zeer mee eens.

Het is alleen een te gemakkelijke duiding om te zeggen dat bij deze nederlaag van de PvdA de sociaaldemocratie heeft verloren. De betere (maar toegegeven meer pijnlijke) duiding is dat de PvdA de sociaaldemocraten niet aan zich heeft weten te binden. Mensen worden niet van de ene op de dag sociaaldemocraat, ze besluiten wel op verkiezingsdag of ze, met de opvattingen die ze hebben, zich herkennen in een partij.

We mogen PvdA en sociaaldemocratie niet een op een aan elkaar gelijk stellen. Je zou het gedachtengoed van de sociaaldemocratie in drie rijtjes kunnen opdelen. Ten eerste is er een mooie rij van doelen die zijn binnengehaald, die tegenwoordig over de hele breedte van de politiek gedeeld worden: algemeen kiesrecht, gratis funderend onderwijs, gelijke medische behandeling, gelijkheid voor de rechter, etc.

De gelijkstelling van de PvdA aan sociaaldemocratie is te eenvoudig

[Lijsttrekkers Emile Roemer \(SP\), Jesse Klaver \(GroenLinks\) en Lodewijk Asscher \(PvdA\) praten voorafgaand aan een debat over de toekomst van de zorg tijdens een manifestatie voor de oprichting van een Nationaal Zorg Fonds op het Malieveld. © ANP](#)

De tweede categorie zijn opvattingen die ook beslist bij de sociaaldemocratie horen: streven naar duurzaamheid en klimaatbeheersing, internationalisme inclusief ontwikkelingshulp en Europa, volksverheffing inclusief waar nodig cultuursubsidies, en (binnen de grenzen van de rechtstaat) respect voor culturele diversiteit.

Met dat rijtje is het probleem tweemaal: ten eerste is niet de hele traditionele achterban van de PvdA het persé met het hele rijtje eens, en belangrijker nog: dat rijtje is niet het unieke eigendom van de PvdA. Als je eerlijk bent hoort het evenzeer thuis bij GroenLinks, bij een goed deel van D66, CU, PvdD, en voor een deel (minus wellicht het internationalisme) bij de SP.

Je zou nog een derde rijtje opvattingen kunnen maken: recht op vast werk, verzekerde oude dag, goede thuiszorg, fatsoenlijke ontslagbescherming en recht op goede uitkeringen, betaalbare huurhuizen in alle buurten van de stad; deze thema's zijn traditioneel hoeksteen van de sociaaldemocratie, maar - mede gestuurd door CPB-denken - niet altijd voldoende door de PvdA ter hand genomen. Er zijn vast andere lijstjes te maken, maar het illustreert dat de gelijkstelling van de PvdA aan sociaaldemocratie te eenvoudig is.

Links als geheel is verdeeld, bestrijdt elkaar in plaats van rechts

Gecombineerde fractie zou geleid worden door Jesse Klaver

De belangrijkste conclusie van de verkiezingen is dat links als geheel enorm heeft verloren, twintig zetels, en dat links compleet verdeeld is. Iconisch is de taart waarmee de SP vierde dat ze een zetel verloren had, op een moment dat links meer verloren had dan ooit tevoren. De SP was de enige oppositiepartij die verloren had na vijf jaar Rutte II. De vreugde was omdat men groter werd dan GL en PvdA. Dat is wrang. Maar als we bij de PvdA eerlijk zijn: we feliciteren Jesse Klaver, maar je hoort toch ook knarsetanden, en stiekem hopen dat hij met het motorblok gaat regeren en daardoor terugvalt bij de volgende verkiezingen. Kortom: links als geheel is verdeeld, bestrijdt elkaar in plaats van rechts; geen fraaie aanblik en dan moet je niet verbaasd zijn dat de kiezers weglopen.

Drie alternatieven voor PvdA

Idealiter zou ook SP zich in het linkse blok begeven

Gegeven deze situatie, wat zou de PvdA moeten doen? Er zijn drie alternatieven. De eerste is de boel sluiten, en leden de suggestie doen lid van een andere partij te worden. De tweede is doormodderen, hopen de volgende keer 15 of 20 zetels te halen, en dat dan als winst zien. Die winst zal deels bij de rest van links weggehaald worden. De derde is ons serieus beraden op hergroepering op links.

De eerste twee zijn om diverse redenen niet aantrekkelijk, en zijn niet in het belang van het land. Resteert de derde: samengaan op links. Dat is wat links in Italië er bovenop heeft gebracht; na slechts een paar jaar is daar de samengang compleet. Als de PvdA daarvoor voelt zal men zich moeten realiseren dat we een toontje lager moeten zingen, dat GL nu groter is

dan de PvdA. De fractievoorzitter van een gecombineerde fractie in de Tweede Kamer zou dan Klaver zijn (dat is dan ineens de tweede partij van het land). Bij de formatie zouden de linkse partijen elkaar vast moeten houden; dat zou kunnen betekenen dat er een vrij minimale rechtse meerderheidsregering (of minderheidsregering) komt rond de rechtse motorblokpartijen VVD, CDA en D66. Het zou overigens ook uitzicht kunnen bieden op regeringsdeelname van links, waarbij de ene bloedgroep de vice-premier en de andere de fractievoorzitter levert.

Idealiter zou ook de SP zich in dat linkse blok begeven. Dan zou een brede linkse partij ontstaan die op bepaalde onderwerpen zichtbaar verschillende vleugels heeft (net als Labour of in de VS de Democraten).

Gemeenteraadsverkiezingen

Over een jaar zijn er gemeenteraadsverkiezingen. Idealiter zouden partijen daar met gecombineerde lijsten moeten komen. Het ligt per gemeente verschillend hoe lastig dat zal worden. In Amsterdam zijn de twee oppositiepartijen GL en PvdA gemakkelijk te combineren, collegepartij SP zou daar als ze wil zich bij kunnen aansluiten voor een volgende periode. In veel gemeenten zitten combinaties van de drie partijen al samen in college of oppositie, hier en daar zal over chagrijn heen gestapt moeten worden. Het is organisatorisch een grote klus, vraagt psychologisch het inleveren van oude vormen en gedachten, maar kan ook een enorme hoop positieve energie genereren.

Als er één moment is om dit proces in gang te zetten is het nu. In plaats van negatieve aandacht voor het verlies op links genereert het interesse, en respect, net op tijd voor de gemeenteraadsverkiezingen. Het moet, het kan, kom op voor het plan.

Ronald Plasterk is demissionair minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

XX

'Bijna 90 procent van de Nederlanders is gelukkig'

Gezondheid, relaties en werk bepalend voor geluksgevoel

Van de Nederlandse volwassenen zegt 88 procent gelukkig te zijn. Dat percentage is al stabiel sinds 2013, toen het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) 'geluksgevoel' jaarlijks begon te meten. Een kleine 3 procent van de Nederlandse volwassenen is 'zeer ongelukkig', de overige 9 procent voelt zich gelukkig noch ongelukkig.

Door: Wil Thijssen 20 maart 2017, 06:17 volkskrant

Dat concludeert het CBS op basis van een enquête onder 7.500 Nederlanders ouder dan 18 jaar, die is gehouden op verschillende momenten over heel 2016. In die enquête wordt de vraag gesteld om op een schaal van 1 (zeer ongelukkig) tot 10 (volledig gelukkig) aan te geven in welke mate de ondervraagde zich een gelukkig mens acht. De personen met een score van 7 tot en met 10 zijn volgens het CBS 'gelukkig', die met een score tot en met 4 zijn

ongelukkig. De groep ertussen is geen van beide.

Iemands gezondheid bepaalt sterk de mate van geluk. Van de ondervraagden met een slechte gezondheid noemt 58 procent zichzelf gelukkig, tegen 94 procent van de gezonde geïnterviewden. Ook een vaste relatie is bepalend voor de mate van geluk. Van de Nederlandse volwassenen met een partner voelt 92 procent zich gelukkig, van de singles is dat 79 procent. De singles scoren wel veel beter dan degenen die ontevreden zijn over hun relatie: omgerekend zijn 150 duizend Nederlanders ontevreden tot zeer ontevreden over hun relatie. Daarvan geeft slechts 65 procent aan toch gelukkig te zijn.

Onderverdeeld naar provincie zijn Friezen het gelukkigst, en Zuid-Hollanders het minst gelukkig

Van de ondervraagde weduwen en weduwnaars ervaart 75 procent een geluksgevoel. Dat is lager dan bij gescheiden mensen, van wie 82 procent gelukkig zegt te zijn. Gescheiden mensen die een nieuwe partner hebben gevonden zijn op hun buurt weer gelukkiger dan gescheiden alleenstaanden. Van degenen die een huishouden vormen met een partner, al dan niet met kinderen, noemt ruim negen van de tien ondervraagden zich gelukkig. Dat percentage is lager bij mensen die alleen wonen (79 procent) en alleenstaande ouders (77 procent).

Onderverdeeld naar provincie zijn Friezen het gelukkigst (90,9 van de volwassenen), en Zuid-Hollanders het minst gelukkig (84,6 procent). Gezondheid is de grootste verklaring voor dat verschil. Friezen zijn, met ruim 80 procent, de gezondste Nederlanders. In Zuid-Holland is dat aantal het laagst, met vooral in Den Haag een score van 72,5 procent.

Geluk moet een streven van de aangesloten naties zijn

Uit het CBS-onderzoek blijkt dat gezondheid, relaties en werk in grotere mate bepalend zijn voor een geluksgevoel dan geld en inkomen - ook mensen met een laag inkomen zijn vaak heel gelukkig als gezondheid en relatie goed zijn.

De geluksmeting van het CBS is een onderdeel van het onderzoek Sociale Samenhang en Welzijn 2016, dat naar verwachting dit voorjaar verschijnt. Daarin wordt een breder welzijn onder volwassen Nederlanders onderzocht, waarbij bijvoorbeeld ook vrijwilligerswerk aan de orde komt, hoe Nederlanders over elkaar denken en de angst voor terreur.

Het CBS presenteert de gelukscijfers vandaag, omdat het de Internationale Dag van het Geluk is, die jaarlijks wereldwijd op 20 maart wordt gevierd. Deze 'International Day of Happiness' is in 2012 ingesteld door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Doel is bevordering van het besef dat geluk een streven van de aangesloten naties moet zijn.

XX

Het werd vaker geopperd: er rust een vloek op de linkse samenwerking

Vijf voorbeelden van hoe het eerder misging

Nu zelfs demissionair PvdA-minister Plasterk pleit voor een [samengaan van zijn eigen partij met GroenLinks](#) - met het liefst ook nog met de SP - in één grote linkse beweging, is de knuppel opnieuw in het hoenderhok gegooid. De reacties zijn niet positief. Waarom ligt dit toch zo gevoelig? Vijf voorbeelden van hoe samenwerking op links eerder misging.

Door: Redactie 20 maart 2017, 14:00 volkskrant

Oktober 1995: Fusie van links valt vooral goed bij Bolkestein

[Frits Bolkestein](#) © ANP

Al in 1995 wordt gesproken over [een soort fusie van links](#). Drie PvdA-denkers pleiten dat jaar voor een zeer stevige samenwerking tussen de PvdA, D66 en GroenLinks. Het werd 'niet glorieus' ontvangen, zo valt in [dit verslag](#) terug te lezen.

'Intimiderend' vindt Paul Scheffer, een van de opstellers van het neergesabelde manifest. Welwillend reageert wel Marijke Vos, in 1995 Kamerlid van GroenLinks. Zij ziet veel in een debat over een 'herkenbare progressieve politiek', 'misschien niet zo verwonderlijk in een tijd dat GroenLinks niet echt meetelt en de PvdA vrolijk regeert met de VVD'. Om een dam tegen het dan onder Frits Bolkestein succesvolle VVD op te werpen, vragen de auteurs van het manifest om een onderzoek naar een progressieve 'doorbraak'. De programma's van PvdA, D66 en GroenLinks stemmen volgens hen deels overeen, deels vullen ze elkaar aan. Als uitgangspunten bij een gemeenschappelijk 'minimum-programma' voor de volgende verkiezingen kunnen dienen 'sociale rechtvaardigheid, culturele openheid en ecologische duurzaamheid'.

De meest enthousiaste uitspraak voor deze oude gedachte in een nieuwe jas kon vervolgens opgetekend worden uit de mond van de VVD-leider. Bolkestein: 'Een geweldig idee'. 'Zijn superlatief werd wellicht ingegeven door de veronderstelling dat een samensmelting van D66 en PvdA zijn partij vrij spel zal geven op de rechterflank van het politieke spectrum.'

Oktober 2002: 'Neem een voorbeeld aan het CDA'

In [dit commentaar](#) schreef de Volkskrant in het najaar van 2002 over waarom voormalige LPF-stemmers na de teloorgang van die partij niet terugkeren bij progressieve partijen. 'Als links nog iets wil redden van haar idealen - democratisering, bescherming van natuur en milieu, solidariteit - is gezamenlijk optrekken geboden', schreef de krant.

Maar bij de PvdA vond een dergelijke oproep toen al geen gehoor. 'In het verleden heeft de PvdA linkse samenwerking alleen bepleit als het met haar zelf slecht ging. Zodra de PvdA weer winst boekte, werden D66 en de PPR aan de kant gezet.' Het commentaar roemt de resultaten van de fusie die eerder leidde tot het CDA: 'Links kan daarvan leren dat een eventuele fusie meer dient te zijn dan een optelsom van de oude partijen. Het is [vooral de programmatische vernieuwing van de christen-democratie](#) geweest waarvan Jan Peter Balkenende nu de vruchten plukt.'

Januari 2005: de briefwisseling tussen Wouter (PvdA) en Femke (GroenLinks)

Voor die houding heeft mijn partij al eens eerder een hoge prijs betaald

'Beste Femke,

Gisteren vroeg je in de Volkskrant naar mijn mening over linkse samenwerking. Die mening geef ik graag. PvdA, SP en GroenLinks hebben op tal van punten verschillende standpunten, maar ik zie niet in waarom die verschillen bij voorbaat onoverbrugbaar zouden zijn. Linkse samenwerking is dus gewoon aan de orde van de dag. Het verheugt me ook zeer dat je, ondanks je kritiek op de PvdA, uitziet naar samenwerking met ons in een kabinet. Ondanks deze ongetwijfeld gemeende liefdesbetuiging vind ik het wel gevaarlijk ons nu te veel bezig te houden met wie er straks op het pluche gaat zitten. Voor die houding heeft mijn partij al eens eerder een hoge prijs betaald. Veel belangrijker is het ons te concentreren op verhalen en idealen waarmee we de hoofden en harten van progressieve kiezers kunnen winnen. Zodat dit kabinet naar huis wordt gestuurd en niet meer terugkomt.

Of dat lukt, zal moeten blijken bij volgende verkiezingen. Aan voorspellingen waag ik me niet maar de perspectieven zijn goed. PvdA, SP, GroenLinks en de ChristenUnie zijn vier verschillende partijen die verschillende accenten leggen maar in de oppositie tegen dit kabinet goed samenwerken. Zo goed zelfs dat al die vier partijen aan het groeien zijn en de kans dat dit kabinet na volgende verkiezingen terugkomt, alleen maar verder afneemt. Dat lijkt me een reden vooral zo door te gaan.

Het is dan wel belangrijk 'op links' de verleiding te weerstaan elkaar steeds de maat te nemen over wie de linksste of de progressiefste is. De kracht van progressief Nederland ligt immers in haar diversiteit. PvdA, SP en GroenLinks doen ieder op hun manier goed werk. Laten we elkaar dan ook daarvoor de ruimte geven. Dat lijkt me beter dan dat we in interviews en ingezonden artikelen vooral elkaar de maat nemen en bekritisieren. Laten we die energie voor onze oppositie tegen het kabinet bewaren. Doe je mee?

Wouter'

Januari 2011: PvdA'ers na Kunduz-akkoord: 'Samenwerking van links ligt heus niet in gruzelementen'

(Weer een voorbeeld van hoe linkse partijen elkaar in de weg zitten. De naschokken van een heftige Kamerweek over de politietrainingsmissie naar Kunduz zijn begin 2011 voelbaar in de wandelgangen van het PvdA-congres in Groningen. Tevreden is de PvdA over het tegenstemmen. Maar hoe keken de sociaal-democraten ertegenaan dat de progressieve bondgenoten GroenLinks en D66 het rechtse minderheidskabinet een overwinning bezorgden? [Lees daarover dit verslag terug](#). 'Als GroenLinks op zo'n belangrijk dossier voor zichzelf kiest, dan moeten wij onze eigen boodschap voorlopig maar weer centraal stellen,' aldus PvdA-Kamerlid Jacques Monasch. 'Linkse politici begrijpen de machtspolitiek niet', zegt PvdA-prominent Adri Duijvesteijn. Hij verwijst naar GroenLinks, dat alleen maar naar de Afghaanse zaak keek en niet naar het feit dat zij Rutte hielp. Volgens Duijvesteijn verkiest links 'te zwelgen in het eigen gelijk'.

Oktober 2016: Er rust een vloek op linkse samenwerking

En ook afgelopen najaar was het weer zover. [Links ruziet in de aanloop naar de verkiezingen van 2017 weer eens over linkse samenwerking](#). Lees daarover [dit stuk](#) van politiek redacteur Frank Hendrickx terug. SP-Kamerlid Ronald van Raak foetert hierin over 'babbellinks' dat 'politieke spelletjes' speelt - 'alleen maar om in de krant te komen'. In 2005 zat hij zelf nog in

een praatgroep om eindelijk weer dé linkse samenwerking tot stand te brengen, voor het eerst sinds Joop den Uyl in 1971 een schaduwkabinet vormde met D66 en PPR, een van de voorlopers van GroenLinks. 'Een Ander Nederland', waarbij behalve Van Raak ook andere coryfeeën van SP, PvdA en GroenLinks aanschoven, wilde dat kunststukje herhalen. Het liep op niets uit. Ook latere oprispingen mislukten. In 2011 stonden Emile Roemer, Jolande Sap en Job Cohen nog gezamenlijk op een podium voor een ander Nederland. Een laatste stuiptrekking. Ruim een jaar later formeerde Samsom een nieuw kabinet met de VVD.

Gaan SP, PvdA en GroenLinks elkaar ooit vinden? 'Hun links is niet mijn links.'

XX

Rob Oudkerk: 'Me kandideren als voorzitter PvdA? Niet eens heel raar idee'

Lees ook kritiek van Gertjan Haaijer: 'PvdA kan zonder Felix, Rob en Bram'

De sociaal-democratie is niet dood, schrijft PvdA-prominent Rob Oudkerk, maar de partij moet naar de feiten kijken.

Door: Rob Oudkerk 21 maart 2017, 02:00 volkskrant

'PvdA kan het af zonder Rob'

De PvdA kan het verder af zonder Felix, Rob en Bram, [schrijft historicus Gertjan Haaijer vandaag in een opiniestuk](#). Jullie tijd is geweest, de volgende generatie is aan de beurt.

Zaterdag bezocht ik de PvdA-ledenraad. 'Verrader' sisten sommige leden me toe, vast indachtig de kop in de Volkskrant van afgelopen vrijdag 'Een partij als de PvdA heeft niet eens vijanden nodig' ([Ten eerste, 17 maart](#)). Daarin werd onder meer bericht dat ik - niet voor de eerste keer - in het openbaar gesuggereerd had dat we ons als PvdA wellicht beter konden opheffen. Ik gebruikte weliswaar andere woorden, maar het 'ophefframe' was alweer in elkaar gezet voor ik ook maar iets had kunnen uitleggen over het waarom.

Het deed me denken aan hoe mijn uitspraak over raddraaiers in Amsterdam-West in 2002 - ik zei kutmarokkanen - geframed werd alsof ik daarmee een hele bevolkingsgroep bedoelde: dat heb ik nooit meer uit dat valse frame kunnen halen. Framing: ik gruw ervan in de politiek.

Ik wil dat de PvdA weer van de straat wordt, en de straat weer van de PvdA

(commentaar: Merkwaardige doelstelling als de inhoud ontbreekt)

Oké, ik gebruik soms botte woorden en vertoon af en toe wat onbehouwen alfa aapedrag. Populisme wordt mij verweten, alsof dat een ziekte is. Maar ik blijf als dokter uit ervaring weten: zachte heelmeesters maken heel gore stinkende wonden. **En dit is niet zomaar een**

wond: deze verkiezingsnederlaag is een structurele, al veel langer zwaaiende megabijl aan de wortels van een boom waar geen jonge takjes meer aan zitten. (klopt)

ADVERTISING

Verscheidene politici verweten mij dat ik met de suggestie de partij op te heffen de sociaal-democratie dood verklaarde. Die hebben er geen snars van gesnapt. Ik heb de sociaal-democratie in alle vezels van mijn lijf zitten en wil dat zij weer tot leven komt: wil dat de PvdA weer van de straat wordt, en de straat weer van de PvdA. Veel onderzoek wijst uit dat zo'n beetje de helft van de burgers van Nederland sociaal-democratische idealen nastreeft, normen en waarden hanteert die daaraan ontspruiten. De helft! Dat zouden in potentie 75 zetels kunnen zijn: en wij hebben er maar 9. Is het dan raar dat ik zeg dat wij naar onze raison d'être moeten kijken? Is het dan raar dat ik zeg dat de huidige PvdA niet meer het vehikel is dat de sociaal- democratie voortstuwt en optilt? Moet de boodschapper dood? Gaat dan de partij weer leven?

De mensen die over integratieproblemen klaagden namen we niet serieus, hebben we weggezet als nono's

Zullen we de feiten onder ogen zien? Vier verkiezingsnederlagen op rij. Van onze kiezers is 44 procent ouder dan 65. Ook 44 procent is hoog opgeleid: de lager opgeleiden stemmen steeds minder op ons. We verliezen het lokaal steeds harder: nog maar 8 procent stemde PvdA in Amsterdam, waar de stad ooit overal rood kleurde. Maar ook in het klein: op Urk stemden nog maar 19 (!) mensen op de PvdA. Het aantal wethouders in steden liep in 10 jaar terug van 425 naar 137: het aantal gedeputeerden van 20 naar 6, in 3 van de 4 grote steden staat de PvdA aan de zijlijn.

In mijn ogen is er een fundamentele reden waarom kiezers ons hebben verlaten: wij hebben jaren de integratieproblemen omzeild en ontkend, zeker. Maar wat veel en veel erger is: de mensen die daarover klaagden namen we niet serieus, hebben we weggezet als nono's. Cerebrale bestuurders versus emotionele burgers: dat kon niet goed gaan.

Zie wat in onze hoofdstad het gevolg is: de segregatie op scholen is een feit en in de stad ook

En zie wat in onze hoofdstad het gevolg is: de segregatie op scholen is een feit en in de stad ook. West voor DENK, Noord voor de PVV, Zuidoost voor Artikel 1 en Zuid voor de VVD, het centrum voor D66.

En last but not least: in Amsterdam stemde nog geen 1 procent (!) van de jongeren tussen 18 en 24 op ons: dat zegt oneindig veel meer dan welke botte boodschapper ook kan zeggen. Het zegt echt alles over een toekomst.

Me als voorzitter van de PvdA kandideren? Lijkt niet eens een heel raar idee

Als we hen niet binden is het over en uit.

Wat te doen? Aan de zijlijn blijven roepen als zo'n oude Muppet is armoedig. Me als

voorzitter van de PvdA kandideren, om met Lodewijk en anderen de partij radicaal te proberen te veranderen, onder de voorwaarde van werken op de achtergrond en juist jongeren een beweging laten neerzetten? Lijkt niet eens een heel raar idee. Maar is er wel ruimte om die oude boom heel erg te knotten? Het is hoe dan ook tijd voor actie. Een coalition of the willing zoeken is de eerste zet. De PvdA is voor mij niet meer dan een middel om sociaal-democratische idealen te verwezenlijken. Dat middel staat ter discussie. Het doel niet.

WELK DOEL DUS?

HERDEFINIËRING SOCIAAL DEMOCRATIE NODIG. Toekomst bestendig maken etc

XX

De PvdA wil pas fuseren als er niks meer te fuseren valt

Column Bert Wagendorp

column

Door: Bert Wagendorp 21 maart 2017, 02:00 volkskr

Ronald Plasterk, demissionair minister van Binnenlandse Zaken, stelde gisteren in een opiniestuk in deze krant een fusie voor tussen zijn partij, de PvdA, en GroenLinks. De SP mag er eventueel ook bij. Niet op enig moment in de toekomst, wanneer de PvdA enigszins is hersteld van de doodklap van de afgelopen verkiezingen, maar nu. 'Het moet, het kan, kom op voor het plan', schreef Plasterk. De inkt was nog niet droog, of Asscher had Het Plan al naar de prullenbak verwezen: 'Deze variant gaan we niet doen.'

Plasterk nam met het stuk alvast een voorschot op zijn terugkeer als opiniemaker. Volgens hem heeft de PvdA drie mogelijkheden: opheffen, doormodderen of een 'hergroepering' op links. Asscher ziet nog een mogelijkheid, namelijk 'het vertrouwen van de kiezer terugwinnen'. Doormodderen dus, op weg naar de opheffing.

Asscher ziet nog een mogelijkheid, namelijk het vertrouwen van de kiezer terugwinnen

In de strijd om het lijsttrekkerschap van de partij had Plasterk eind vorig jaar de zijde van Diederik Samsom gekozen. Die was ook voor een fusie met GroenLinks, al was het maar om de kans te vergroten zijn oude Greenpeace-idealén in praktijk te brengen. De klimaatwet van Samsom en Klaver was het voorspel.

Plasterks idee was niet nieuw, er zijn in het verleden meer pogingen gedaan om te komen tot hechtere samenwerking 'op links'. Een van de voorgangers van Jesse Klaver, Femke Halsema (oud-lid van de PvdA) zag bijvoorbeeld veel in een samengaan, maar stuitte op een nee van de sociaaldemocraten. De plannen liepen steevast spaak op de ideologische haarkloverij die linkse partijen nu eenmaal eigen is. Die hebben God afgezworen, maar steken intussen steile

calvinisten naar de kroon in de overtuiging van het eigen gelijk, de eigen rechtschapenheid en zuiverheid in de leer.

Misschien deugt de route van Asscher niet, of zijn er betere gidsen

Asscher zag zichzelf drie weken geleden in Trouw als een 'eigentijdse Mozes' die zijn volk door de woestijn naar het beloofde land moet voeren. Ik geloof in de oprechtheid van Asscher, maar het lijkt me niettemin een lastig zelfbeeld, dat een open blik in de weg staat: misschien deugt de route niet, of zijn er betere gidsen.

De hoogmoed van de PvdA is grenzeloos, zelfs met negen zetels. Regel 1: als de partij groot is acht ze samenwerking met andere linkse partijen onnodig en gaat ze liever in zee met VVD of CDA. Regel 2: is ze klein dan is een fusie ook onnodig, want het kan alleen maar een kwestie van tijd zijn voor de kiezers weer toestromen - waarna automatisch regel 1 weer in werking treedt. Het is precies die houding die de PvdA bij de linkse broeders op het Binnenhof tot een weinig geliefde partij maakt, voor hen staat de A net iets te vaak voor arrogantie.

Of Plasterk nou gelijk heeft of niet: het gaat domweg niet gebeuren

De onwil tot samenwerking is jammer voor de links-angehauchte kiezer, die door het principerijden van de leiders zijn stem meestal in de oppositie ziet belanden, of in een coalitie met de VVD. Maar de kiezer speelt in deze kwestie geen rol.

Het pleidooi van Plasterk was sterker geweest wanneer hij ermee was gekomen vóór de afstraffing, maar daarmee heeft hij nog geen ongelijk. Maar gelijk hebben telt in dezen niet: het gaat domweg niet gebeuren. Niet tussen GroenLinks en de PvdA, en al helemaal niet tussen SP en PvdA: voor de SP is een fusie zoets als de SGP die zich bekeert tot Rome. Klaver wil wel, maar er zal door de PvdA pas worden gefuseerd als er niks meer te fuseren valt. Plasterk is een roepende in de woestijn: de PvdA-karavaan doolt verder, nergens heen.

XX

De zware opgave voor de PvdA

[opinie](#)

Hoofredactie— 8:47, 18 maart 2017

De PvdA heeft een historische nederlaag geleden. © ANPCommentaar

Een ooit grote volkspartij, medeontwerper van onze welvaartsstaat, staat op wankelen. Negen zetels telt de kleinste fractie die de PvdA sinds de oprichting in februari 1946 kan afvaardigen naar de Tweede Kamer. Een ongehoord resultaat van een verkiezingscampagne, die vanaf het allereerste begin weinig goeds beloofde voor de sociaal-democraten.

Het uiteindelijke verkiezingsresultaat lijkt te mager om alleen de oorzaak te zien in de deelname en de steun aan het tweede kabinet-Rutte. Tot vlak voor de campagne van 2012

stond de partij immers ook op een bedenkelijk laag niveau in de peilingen en dat al sinds langere tijd.

Er is, kortom, veel meer aan de hand dan oppervlakkige verklaringen als te laat gestart met de campagne of de verkeerde lijsttrekker, suggereren. Pogingen om bijvoorbeeld partijvoorzitter Hans Spekman verantwoordelijk te maken en hem weg te sturen, zoals bijvoorbeeld de afdeling Enschede wilde proberen, slaan de plank dan ook volledig mis.

Spijtoptanten

De PvdA verloor bij de verkiezingen van woensdag aan DenK. Het is niet gek te veronderstellen dat die partij vrijwel uitsluitend afhankelijk is van spijtoptanten uit de PvdA. Daarmee liep een groot deel van de van oudsher PvdA stemmende nieuwe Nederlanders over. Een andere partij die fors profiteerde van de uittocht was GroenLinks.

Die twee ontwikkelingen geven aardig aan waar de schoen wringt bij de PvdA. Allochtonen vertrouwen er niet meer op dat de partij hen helpt om hun plek te vinden in een samenleving die zij soms als vijandig ervaren.

En de jonge middenklasse heeft geen behoefte aan de oude manier waarop de partij de idealen vormgeeft. Van hen moet het lichter, minder gericht op directe solidariteit met minder kansrijken en vooral met meer nadruk op milieu.

Het dilemma is, dat om dergelijke groepen weer aan zich te binden, de PvdA aloude sociaal-democratische idealen geweld aan moet doen.

De sociaal-democratische ideologie schreeuwt om een vertaling naar de samenleving van de 21ste eeuw. Ook al biedt zo'n project niet meteen directe garantie op nieuw succes bij de volgende verkiezingen.

Geen schuldigen aanwijzen, maar op zoek naar wat het moderne PvdA-antwoord moet zijn op nieuwe ontwikkelingen. En uitzoeken met welke maatschappelijke groepen coalities aangegaan dienen te worden. Het is een juist voor de PvdA uiterst moeilijke, maar noodzakelijke opgave.

De mening van de krant, verwoord door leden van de hoofdredactie en senior redacteurs.

XX

Nederland moet nieuwkomers ook kansen gaan bieden

Door: Heleen Mees 22 maart 2017, 02:00 volkskrant

•

In NRC Handelsblad vergeleek Thijs Niemantsverdriet het lot van de PvdA treffend met dat van het warenhuis V&D: twee organisaties zonder duidelijk profiel die iedereen wilden

bedienen. De PvdA werd vermorzeld tussen het populisme en kosmopolitisme. En net als de V&D-klant, sterft ook de PvdA-kiezer uit. Wie aangetrokken is tot een arbeideristisch geluid kiest voor de SP, wie helemaal wil breken met het neoliberalisme stemt op de Partij voor de Dieren, wie een progressief groen beleid wil stemt GroenLinks en wie identiteitspolitiek het belangrijkst vindt, kan terecht bij Artikel 1.

De politici op links denken dat ik niets kan, terwijl de politici op rechts willen dat ik wegga

Het politieke landschap op links is zo versplinterd dat het voor de PvdA vrijwel onmogelijk zal zijn haar bestaansrecht te bewijzen, tenzij ze bereid is radicale veranderingen door te voeren in haar partijprogramma. De PvdA zou dan moeten erkennen dat de verzorgingsstaat als een verstikkende deken is voor migranten die in Nederland een nieuw bestaan willen opbouwen. Dat is de belangrijkste reden waarom het met de integratie van nieuwkomers in Nederland, net als in de rest van Europa, maar niet wil lukken.

In een uitzending van Pauw & Jinek verwoordde een migrant die in Leidsche Rijn woont het treffend: 'De politici op links denken dat ik niets kan, terwijl de politici op rechts willen dat ik wegga.' In het programma Kwesties op Radio 1 vertelde een Syrische vluchteling, die wonderwel goed Nederlands spreekt, dat ze zo graag iets wil terugdoen voor alles wat Nederland haar gegeven heeft, maar daar de kans niet voor krijgt. Nederland biedt nieuwkomers alles, behalve kansen.

Als de essentie van de sociaaldemocratie is dat de mensen onderop de mogelijkheid van sociale stijging krijgen, dan heeft de PvdA jammerlijk gefaald. De verzorgingsstaat heeft juist tot een maatschappelijke tweedeling geleid waarbij migranten oververtegenwoordigd zijn in de bijstand en de misdaadstatistieken. Die situatie voedt het ressentiment aan beide kanten. Dat verklaart waarom politieke nieuwkomer Denk in de Rotterdamse wijk Feijenoord als grootste partij uit de bus is gekomen, op de voet gevolgd door de PVV.

Denk geeft haar achterban het gevoel van eigenwaarde dat die in Nederland moet ontberen. De Nederlandse overheid is zo druk om nieuwkomers van onderdak en eten te voorzien (de onderste trede van de behoeftepiramide van Maslow) dat nieuwkomers het zicht op **zelfontplooiing** (de hoogste trede van de behoeftepiramide van Maslow) wordt ontnomen. In New York is het precies omgekeerd. Migranten moeten het de eerste vijf jaar zonder hulp van de overheid zien te redden. Dat betekent dat ze zich wel moeten aanpassen aan de mores in het land van aankomst.

Ik vind het onbegrijpelijk dat geen enkele politieke partij **een kansenmaatschappij** à la New York voorstaat

Het New Yorkse model heeft ruimschoots bewezen dat het werkt. In New York zijn migranten juist minder vaak werkloos dan gewone Amerikanen. Migranten zijn er bovendien ondervertegenwoordigd in plaats van oververtegenwoordigd in de misdaadstatistieken. Ik vind het onbegrijpelijk dat geen van de grote politieke partijen in Nederland een kansenmaatschappij à la New York voorstaat. Maar dat biedt een uitgelezen mogelijkheid voor de PvdA. **Juist omdat de PvdA de partij is die de mensen onderop de kans wil**

bieden zich te verheffen.

Voorwaarde is wel dat er meer banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt bijkomen die niet vereisen dat je perfect Nederlands spreekt. Daartoe moeten de loonkosten drastisch omlaag. Dat kan door het belastingstelsel en de sociale zekerheid ingrijpend te herzien. Een minder ingrijpende manier om de loonkosten aan de onderkant te verlagen is door de Melkert-banen te herintroduceren. De reden om die af te schaffen was dat onvoldoende mensen doorstroonden naar een formele baan. Maar aan het werk in een Melkert-baan blijft beter dan geïsoleerd thuis zitten zonder.

De huidige migratiestromen worden vooral veroorzaakt door de opwarming van de aarde die mensen van huis en haard verdrijft

Het argument dat de VS een immigratieland zijn en de Europese landen niet, gaat niet langer op. Zoals Partij voor de Dieren-leider Marianne Thieme tijdens het Carrédebat terecht opmerkte, worden de huidige migratiestromen vooral veroorzaakt door de opwarming van de aarde die mensen van huis en haard verdrijft. Daar die opwarming alleen maar erger wordt (in februari was het in New York al 21 graden), zal het aantal conflicten en bijgevolg de toestroom van vluchtelingen alleen maar verder toenemen. Zo wordt Nederland vanzelf een immigratieland.

Een mooie bijkomstigheid van het New Yorkse model is dat het zowel populistisch als kosmopolitisch is.

xx

Max Pam: Lodewijk Asscher leidt zijn volk als Mozes door de woestijn

Mijn advies voor nu: haal rustig adem en reageer nergens op

Door: Max Pam 22 maart 2017, 13:55 volkskrant

De komende maanden zult u tot vervelens toe adviezen en aanbevelingen tegenkomen over hoe het nu verder moet met de Partij van de Arbeid. Goedbedoelde en slechtbedoelde raad zal over ons worden uitgestort. Gevoelens van medelijden en leedvermaak zullen elkaar afwisselen.

Dinosaurussen zullen uit hun graf opstaan, terwijl even verderop de jeugd zal worden verheerlijkt. Een weids panorama ontvouwt zich met aan de ene kant het weg-met-ons van Ronald Plasterk en met aan de andere kant het wij-zullen-doorgaan-tot-wij-erbij-neervallen van Hans Spekman.

Voor nu: nergens op reageren, afwachten en zien wat er komen gaat

Graag wil ik mijn advies alvast hier neerleggen, opdat ik u er de komende tijd niet meer mee hoeft lastig te vallen. Mijn advies is simpel en makkelijk te onthouden. Mijn advies luidt: helemaal niets doen. Althans voorlopig niet. Maar voor nu: nergens op reageren, afwachten en zien wat er komen gaat. En vooral geen overhaaste beslissingen en geen paniek!

De metaforen dringen zich op. Ziekte en dood, maar ook die van kapotte huwelijken en echtscheiding. Politiek is als het leven zelf. 'Geef mij een mes. Ik wil deze zwarte zieke plek uit mijn lichaam wegsnijden', schreef Marsman in zijn gedicht *Lex barbarorum* - de barbaarse wet. Wegsnijden?

Vooraf niet doen. Ga op je handen zitten, rustig ademend, luisterend naar de polsslag van de tijd. Wat doet een mens als hij wordt verlaten? Ik heb, gemeente, mannen en vrouwen gekend die meteen in een nieuw huwelijk sprongen. Nog geen dag konden zij alleen zijn. Bovendien meenden zij zo de middelvinger te kunnen trekken naar hun vorige partner. Niet doen. Wie getroffen wordt door een calamiteit kan het best rustig de tijd nemen om de nieuwe situatie te doorgronden. Opheffen, zoals Plasterk voorstelt, kan altijd nog.

Een politieke partij is als een familie. Die sterft van boven af en groeit van onderen weer aan. Sommige families sterven helemaal uit door impotentie van de stamhouders. Moet de PvdA zich ondergeschikt maken aan GroenLinks, zoals Plasterk voorstelt? Nog geen vijf jaar geleden was GroenLinks zelf bijna uitgestorven. Vier zeteltjes in de Tweede Kamer hadden ze. Zo bezien is een winst van tien zetels niet eens heel veel, zeker als je in ogenschouw neemt dat de lijsttrekker ons is gepresenteerd als een rockster, waarop wel vijfduizend mensen - op de foto's van het evenement zag ik vooral meisjes - zijn afgekomen.

GroenLinks heeft er dus 27 jaar over gedaan om 14 zetels bijeen te sprokkelen. Dat maakt op mij geen diepe indruk

In feite is GroenLinks nog altijd een kleine partij, nog niet één op de tien stemgerechtigde Nederlanders heeft op Jesse Klaver gestemd. Zijn aandoenlijke ambitie om de premier te willen worden, was voornamelijk naïef. GroenLinks is in 1990 opgericht. Die partij heeft er dus 27 jaar over gedaan om 14 zetels - 'het grootste aantal ooit' - bijeen te sprokkelen. Dat maakt op mij geen diepe indruk. Een formateur kan straks ook rekenen en ik ben benieuwd of Klaver zijn hand gaat overspelen. Zijn aanhangers roepen nu al op om vooral niet mee te doen aan een nieuw kabinet.

Partijen groeien en krimpen. Het CDA is ook al een keer bijna van de kaart geveegd. Het einde van het zuilenstelsel betekende het einde van de partijloyaliteit. Daarvan heeft de VVD, die niet stoelde op een specifieke zuil, geprofiteerd. Maar let op mijn woorden: de VVD komt ook een keer aan de beurt om harde klappen te krijgen. Dit keer is de omvang van de nederlaag nog gecamoufleerd dankzij de angst en woede van Erdogan die Rutte de premierbonus heeft opgeleverd, maar het zal een kwestie van ongelooflijk geluk zijn als zo'n deus ex machina een volgende keer weer optreedt. Bovendien lijkt het onwaarschijnlijk dat Rutte nog een vierde keer bereid zal zijn om 'de kar te trekken'.

Van oudsher is de PvdA de partij van de AOW en van de ouderen geweest. Jan Nagel heeft met de oprichting van 50Plus de PvdA in het hart geraakt en dat is natuurlijk ook steeds de bedoeling geweest. Met een achterban van ouderen is het tevens lastig vernieuwen; het is een van de vele spagaten waarin de sociaal-democraten zijn terechtgekomen.

De PvdA kan alleen overleven als de partij nog ergens een vertrouwenwekkende figuur weet te vinden. Dat Rob Oudkerk zich inmiddels heeft opgeworpen om samen met Asscher de partij te gaan redden, ervaar ik als een nachtmerrie. Gewoon huisarts te zijn, dat ging blijkbaar niet meer, maar wie wil er in godsnaam naar die man luisteren in zijn rol van dagvoorzitter, adviseur gemeenten en radiopresentator en wat niet al, waarbij je je kunt afvragen waarom dat programma van hem niet wordt gepresenteerd door een echte journalist.

Asscher gaat nu zijn volk als Mozes leiden door de woestijn. Daar deed Mozes, vanwege de zonden die zijn volk had begaan, veertig jaar over. Asscher zal het in vier jaar moeten doen.

XX

De kiezer, als kleuter behandeld door de PvdA, begrijpt het prima

[opinie](#)

Theo Moonen– 10:55, 24 maart 2017

Lodewijk Asscher tijdens de Politieke Ledenraad op 18 maart in Utrecht. © EPA

De desastreuze nederlaag van de PvdA bij de recente Tweede Kamerverkiezingen staat, als we veel PvdA-prominenten moeten geloven, in het teken van 'goed begrijpen'.

Nu raadde wijlen Joop den Uyl ons al aan 'twee dingen' goed te moeten begrijpen. Met zijn woorden werden we wijzer. Hij schilderde een perspectief en sprak ons in het hart aan. Begrijpen sprak vanzelf, hij ontstak het vuur.

Hoe anders gaat het nu. Dit weekend lieten Sharon Dijksma en zelfs Lodewijk Asscher weten dat de belangrijkste oorzaak van de nederlaag van de partij zou zijn: "Dat wij, de prominenten, het jullie, de kiezers, niet goed hebben kunnen uitleggen."

Geen woord over gemaakte fouten, te grote ego's en zo meer. Nee, wij hadden het niet begrepen. Ik dacht aan Louis van Gaals: "Zijn jullie nou zo dom of ben ik zo slim?" Ik denk geen van beide. Sommige dingen zijn nu eenmaal niet uit te leggen. Er valt helaas dus ook niets uit te leggen.

Dedain

De oproep van de PvdA-prominenten om het beter uit te leggen is in eerste instantie een onderschatting van de verstandelijke vermogens en het inzicht van de kiezer. Er spreekt bovendien een zeker dedain uit, alsof de kiezers niet zelfstandig kunnen denken en hun eigen conclusies kunnen trekken.

De werkelijkheid van 15 maart leerde iets anders. De kiezer heeft het wel degelijk uitstekend begrepen. En niet alleen begrepen maar vier jaar lang gevoeld en gezien wat er gebeurde. De kiezer is teleurgesteld en gedesillusioneerd afgehaakt.

Wat is er dan vanuit PvdA-perspectief zoal niet uit te leggen?

Bij voorbeeld:

- Het verhogen van sociale huren, het verminderen van het aantal sociale huurwoningen, afbouwen van huurtoeslag en als klap op de vuurpijl invoering van de verhuurdersheffing (Trouw, 21 maart).
- Het uitkleden van de zorg en het overhevelen van een groot deel van de zorg naar de gemeenten, wel met minder geld uiteraard want er moest bezuinigd worden.
- Flexibilisering van de arbeidsmarkt door toename van het aantal zzp'ers en het steeds kleinere aantal vaste contracten. Gevolgen: steeds meer jongeren worden speelbal van ouderwets kapitalisme, kunnen geen planning maken voor hun loopbaan en geen hypotheek krijgen.

Uitverkoop

Sommigen spreken van verraad van de socialistische idealen van de partij. Dat gaat, uitgaande van de integriteit van de PvdA-politici, misschien wat ver, maar de overhaaste uitverkoop van wat in tientallen jaren werd opgebouwd lijkt er wel op.

Waarom moest Diederik Samsom zo nodig en zo ontzettend overhaast op deze manier onder het juk van de VVD door? Ja, hij kreeg wat wisselgeld terug in de vorm van het Kinderpardon en een fractionele beperking van de hypotheekrenteaftrek.

Waarom niet vastgehouden aan de idealen en het sociale gezicht van de PvdA? De wereld, en zeker Nederland, zou niet zijn vergaan en het herstel zou misschien wat langer op zich hebben laten wachten, net zoals ons bedrijfsleven iets later torenhoge winsten had kunnen bijschrijven.

Kortom, neem ons serieus en ga ons niet als kleuters uitleggen wat we allang weten en op onze klompen hebben gevoeld.

Ik wil Asscher het voordeel van de twijfel geven. Hij hoeft het mij de komende jaren niet uit te leggen, zelfs in het donker herken ik een sociaal gezicht direct en wie weet zien we over vier (?) jaar een wederopstanding zoals we die nu bij het CDA zien.

XX

Rutte III steunt op hoogopgeleide kiezer, laagopgeleiden stemden oppositie

Formatie

artikelDe opleidingskloof in de samenleving resoneert op het Binnenhof, blijkt uit kiezersonderzoek van de Volkskrant. Hoogopgeleiden kozen waarschijnlijk voor de macht, laagopgeleiden voor de oppositie.

Door: Robert Giebels 25 maart 2017, 02:00 volkskrant

Het derde kabinet-Rutte zoals het nu in de maak is, steunt op hoogopgeleide kiezers. Voor kiezers met een lage opleiding rest vooralsnog de oppositie. De kloof die dwars door het electoraat loopt, blijft zo ook op het Binnenhof het verschil tussen de macht en de oppositie markeren.

De vier partijen die bij de verkiezingen van 15 maart het best scoorden onder hoogopgeleide (hbo, wo) kiezers, achtereenvolgens VVD, D66, GroenLinks en CDA gaan nu proberen een kabinet te vormen. Van alle hoogopgeleide kiezers heeft 62 procent op een van die vier partijen gestemd en slechts 28 procent van alle laagopgeleide kiezers (basisonderwijs, vmbo). Zij stemden massaal op partijen die in de oppositie dreigen te belanden: PVV, SP en 50Plus. Het CDA doet het overigens onder alle opleidingsniveaus ongeveer even goed.

Dat blijkt uit kiezersonderzoek van de Volkskrant en de Universiteit van Amsterdam, uitgevoerd door Kantar Public. Dit onderzoek begon in oktober vorig jaar. Direct na de verkiezingen zijn de respondenten voor de vierde keer ondervraagd.

Tekst gaat verder onder de grafiek

Laagopgeleiden hebben weinig belangstelling voor klimaatproblemen

Uit het onderzoek blijkt ook een flink verschil tussen laag- en hoogopgeleiden als het gaat om de onderwerpen die een rol speelden bij hun stemkeuze. Zo lieten mensen met een lage opleiding zich veel meer dan hoogopgeleiden leiden door de problemen rondom gezondheidszorg, ouderenzorg en immigratie, aldus onderzoeksleider en UvA-politicoloog Philip van Praag.

Andersom hebben laagopgeleiden weinig belangstelling voor klimaatproblemen, een onderwerp waar kiezers met een hoge opleiding zich veel meer door hebben laten leiden. Rondom dat thema zijn grote verschillen tussen de kiezers van de vier partijen waarmee de formatie nu begint. VVD- en CDA-kiezers hebben nauwelijks interesse in klimaatverandering, waar dit voor GroenLinks-kiezers doorslaggevend is. D66-kiezers zitten er precies tussenin.

Tekst gaat verder onder de grafiek

Oververtegenwoordigd

Oud-links is geleidelijk aan naar SP en PVV gegaan

Paul Dekker van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Hoogopgeleiden zijn zwaar oververtegenwoordigd onder politici. Onderzoeker Paul Dekker van het Sociaal en Cultureel Planbureau - niet betrokken bij het Volkskrant-onderzoek - vroeg kiezers een paar jaar geleden naar die 'diplomademocratie'. **Kiezers van VVD, GroenLinks en D66 hebben daar veel minder problemen mee dan die van PVV en SP. 'In de beleving en zorgen van burgers zien we enige bevestiging van ideeën over een dreigende tweedeling', stelt Dekker.**

Opleiding geldt volgens hem al bijna een halve eeuw als belangrijkste voorspellende variabele bij onderzoek naar politieke houdingen en gedragingen. Dat D66 en GroenLinks de hoogopgeleide kiezer aanspreken is bekend. 'Voor de VVD geldt dat nu wat minder dan vroeger', zegt Dekker. De PvdA heeft volgens hem altijd geprobeerd twee vleugels - oud links, laagopgeleid; nieuw-links hoogopgeleid - bij elkaar te houden. 'Maar oud-links is geleidelijk aan naar SP en PVV gegaan en nieuw-links naar GroenLinks en D66.'

Tekst gaat verder onder de grafiek

Opkomst

Met een opkomst op 15 maart van bijna 82 procent waren er in vergelijking met andere verkiezingen weinig thuisblijvers. Zij zijn in meerderheid laagopgeleid en dat is nadelig voor PVV, SP en 50Plus. De opkomst was veel hoger dan verwacht op grond van eerder onderzoek. 'Hoogstwaarschijnlijk komt dat door de opgelopen spanning met Turkije in het weekend voor de verkiezing op woensdag', zegt Van Praag.

Vooral VVD- en PVV-kiezers geven aan dat 'Turkije' voor hen belangrijk was. 'Eén op de tien stemmers besloot pas op de dag van de verkiezingen te komen. Opvallend veel PvdA-kiezers besloten overigens pas op die dag op die partij te stemmen.'

In de laatste dagen voor de verkiezingen is het vertrouwen in VVD-lijsttrekker Mark Rutte als minister-president omhoog geschoten, waar die van Wilders nog iets daalde. In januari had Rutte het voor een premier historisch lage vertrouwen van nog maar 33 procent van de kiezer, op verkiezingsdag was dat bijna 60 procent.

Ook bij het vertrouwen in lijsttrekkers constateert Van Praag grote verschillen tussen laag- en hoogopgeleiden. Hoogopgeleiden hebben een ongekend groot vertrouwen in Rutte en D66-leider Pechtold. Bijna driekwart van hen vertrouwt Rutte en bijna tweederde Pechtold. Van de hoogopgeleide kiezers vertrouwt 8 procent PVV-leider Wilders het Torentje toe.

Verantwoording

Dit onderzoek is in opdracht van de Volkskrant en de Universiteit van Amsterdam uitgevoerd door Kantar Public onder leiding van Philip van Praag van de afdeling politicologie. Tussen 17 en 20 maart werden vragen beantwoord door 1.351 kiezers die ook aan de drie eerdere rondes meededen. De grootte van deze groepen maakt de onderzoeksresultaten geschikt voor toekomstige wetenschappelijke publicaties. Het is een steekproef uit een database van 159 duizend respondenten. Voor Kantar Public werkten Tim de Beer en Koen de Groot mee aan dit vierde onderzoek.

[illegible]

Opinie op zondag - Thomas von der Dunk: 'Jesse, doe het niet!'

opiniePrikkelende opinie op een dag dat u er tijd voor heeft: de Volkskrant presenteert elke zondag twee bijdragen van een vaste club van acht auteurs. Later vanmiddag filosoof Sebastien Valkenberg, nu eerst cultuurhistoricus Thomas von der Dunk.

Thomas von der Dunk is cultuurhistoricus. 26 maart 2017, 10:00

-
-
-
-
-

<http://s.vk.nl>

De interne partijorganisatie interesseert kiezers zolang zij niet zelf politiek actief willen worden geen biet

Lodewijk Asscher verkondigde op de Ledenraad van de PvdA vorige week zaterdag dat de partij 'nu echt moest vernieuwen'. Zolang volstrekt onduidelijk blijft, wat dat zou inhouden, lijkt mij dat geen oplossing na de ongekende nederlaag die zij 15 maart leed. 'Vernieuwing' als toverwoord, als panacee voor elk probleem: ik geloof er niet zo in.

Sterker: de PvdA zou wel eens zo catastrofaal verloren kunnen hebben, doordat zij zich de afgelopen jaren juist teveel vernieuwd had, en daardoor de sociaal-democratische kluts kwijt is geraakt.

Waar de PvdA ook géén behoefte aan heeft, is aan weer een commissie om weer een rapport over de oorzaken van weer een nederlaag te schrijven. Zulke rapporten liggen er inmiddels al genoeg, en er staat in hoofdlijnen steeds hetzelfde in. Waar daarentegen daarom zeer dringend behoefte aan is, is aan een commissie, die uitzoekt hoe het komt dat de partijleiding in de Haagse praktijk met die rapporten niets heeft gedaan.

Want dat is de crux: de PvdA is niet weggevaagd, omdat zij zo ongezellig zou zijn of zo. De interne partijorganisatie interesseert kiezers zolang zij niet zelf politiek actief willen worden geen biet. Zij is vooral weggevaagd omdat er na 2012 een te grote kloof is ontstaan tussen wat de partij had gezegd te zullen doen, en wat zij daadwerkelijk deed - of tenminste: tussen wat zij heeft gedaan en de verwachtingen van het eigen electoraat daaromtrent (die laatste hoeven niet altijd te kloppen, want soms luisteren kiezers ook slecht naar politici, en projecteren zij zonder grond wel eens eigen verwachtingen op hen).

Fataal

De implosie van de PvdA behelst ook een waarschuwing voor GroenLinks, dat de peilingen toch weer niet helemaal waar kon maken

Kort en goed: verkiezingen winnen over links, door je tegen het rechtse rotbeleid van Rutte af te zetten, en dan over rechts met diezelfde Rutte gaan regeren - dat was fataal voor de eigen

geloofwaardigheid. En de vruchten van het onmiskenbare economisch herstel komen nog steeds veel te weinig bij de traditionele achterban terecht, die behalve door flexibilisering van werk en stijging van huren ook door afgedwongen zelfredzaamheid in de zorg wordt geplaagd.

Terecht heeft de Ledenraad met 82 procent van de stemmen - een cruciale uitspraak die merkwaardig genoeg in het Volkskrant-verslag ontbrak - hernieuwde samenwerking met de VVD in ruil voor anderhalf staatssecretariaat afgewezen. Dat moet de PvdA inderdaad onder geen enkel beding doen - niet als de formatie twee maanden duurt, niet na vier maanden, niet na twee jaar.

Nu al hebben haar aartsvijanden Hans Wiegel en Hans Hillen gesuggereerd dat de PvdA omwille van de stabiliteit maar bij het rechtse motorblok VVD-CDA-D66 moet aanschuiven, als het met GroenLinks of ChristenUnie niet lukt. Daar is nu door de leden een stokje gestoken. Desnoods komt er maar een minderheidskabinet.

De implosie van de PvdA behelst ook een waarschuwing voor GroenLinks, **dat de peilingen toch weer niet helemaal waar kon maken. Ondanks een voor háár ongekend goede uitslag is zij met nog geen tien procent van de stemmen zeker niet de 'leider op links' geworden waarop Jesse Klaver hoopte. Meeregeren betekent zoveel inleveren dat zijn kiezers straks even boos zullen weglopen als PvdA-kiezers nu. Wil hij ook de volgende verkiezingen nog winnen, of gaat hij omwille van een door rechts gedictieerd fictief 'landsbelang' op voor een grote nederlaag?**

Interview Grapperhaus: 'Onze samenleving raakt ontwricht'

Onze samenleving wordt steeds ongelijker, stelt Ferdinand Grapperhaus, hoogleraar arbeidsrecht in Maastricht, hoogste baas van advocatenkantoor Allen & Overy en columnist van Het Financieele Dagblad, in zijn nieuwe boek *Rafels aan de rechtsstaat*. Lees [hier](#) het interview.

In de praktijk blijken de 130km-fetisjisten in de Telegraaf-achterban altijd sterker. Dus, Jesse: niet doen

Klaver bepleit een sociaal-christelijke coalitie zonder VVD, en die zou inhoudelijk ook beter het probleem van de sociaal-economische ongelijkheid - een hoofdoorzaak van de maatschappelijke onvrede - te lijf kunnen. Dat is in feite ook de logische uitkomst van wat CDA-prominent [Ferdinand Grapperhaus in zijn boek *Rafels aan de rechtsstaat* betoogt](#): als gevolg van een egoïstische bovenklasse (die nog steeds de neoliberale lijn van de VVD bepaalt) scheurt de samenleving uiteen. Alleen heeft Grapperhaus' Wilhelmus-zingende partijgenoot Buma juist op een voor het CDA ongekend hard-rechtse koers ingezet.

Moet Klaver daarom toegeven? D66 wil GroenLinks er graag bij hebben, voor 'een progressief kabinet' - alleen die term al voor de door D66 beoogde combinatie met VVD en CDA beide geeft aan hoe nietszeggend dat begrip geworden is. Je kunt ook zeggen: GroenLinks moet erbij als schaamlap voor een evident rechts sociaal-economisch beleid - in dat opzicht is D66 even onverbeterlijk liberaal geworden als de VVD. Voor het alternatief van de CU voelt D66 weinig - omdat Segers niet wil meewerken aan het recht op door de staat gefaciliteerde zelfmoord - maar dat is dan Pechtolds probleem. Hij kan óók 'nee' zeggen tegen VVD en CDA.

VVD-veteraan Ed Nijpels wilde in Nieuwsuur dinsdag GroenLinks erbij omwille van een zo groen mogelijke coalitie. Als hij dat serieus meent, moet echter wel allereerst zijn eigen partij overboord, die zich slechts met lange tanden aan 'Parijs' wil houden, en vooral niet meer. Zeker: er bestaan best verlichte VVD-ondernemers die voor vergroening van de economie pleiten. Maar in de praktijk blijken de 130km-fetisjisten in de Telegraaf-achterban altijd sterker. Dus, Jesse: niet doen!

Thomas von der Dunk is cultuurhistoricus.

XX

Hoogleraar arbeidsrecht: 'Onze samenleving raakt ontwricht'

Interview met hoogleraar Ferdinand Grapperhaus

Onze samenleving wordt steeds ongelijker, stelt Ferdinand Grapperhaus, hoogleraar arbeidsrecht in Maastricht, hoogste baas van advocatenkantoor Allen & Overy en columnist van Het Financieele Dagblad, in zijn nieuwe boek Rafels aan de rechtsstaat.

Door: Laura de Jong 4 maart 2017, 02:00 Volksrant

Één passage eruit:

Ik constateer nu dat gelijkwaardigheid en toegang tot gelijke kansen niet meer vanzelfsprekend zijn. Er zijn in onze samenleving twee groepen die er de afgelopen tien jaar niet op vooruit zijn gegaan in inkomen, steeds meer in de hoek zitten waar de klappen vallen, en weinig kansen hebben.'

Over wie heeft u het?

'Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt in een rapport van twee jaar geleden dat Nederland een **'precariaat'** (een samentrekking van proletariaat en precair) van 15 procent van de bevolking heeft. Voor deze mensen is het leven in alle opzichten precair: op het gebied van wonen, werk, onderwijs. Net daarboven zit nog een groep van 'onzeker werkenden': mensen die nog wel een baantje hebben, maar slecht betaald, tijdelijk of via flexcontracten.'

XX

Als het zo doorgaat, mislukt de euro'

Clemens Fuest

Goede economische cijfers in de eurozone verhullen ernstige problemen, zegt de directeur van het gezaghebbende Ifo-instituut.

- Mark Beunderman nrc

29 maart 2017 om 21:26

Waar bent u het meest bezorgd over?

„Over Italië. Daar was Europa altijd heel populair, maar door de euro is dat veranderd. Nu zeggen de meeste mensen daar in peilingen de euro geen goede zaak meer te vinden. Als de populistische Vijfsterrenbeweging aan de macht komt, kan uittreding uit de euro op de agenda komen. Of de economische malaise echt door de euro komt, waag ik trouwens te betwijfelen. Die komt eerder door te hoge loonkosten, lage arbeidsproductiviteit, bureaucratie. De Italianen hervormen te weinig. Maar Europa is nu de zondebok.”

Wat gaat er mis in de eurozone?

De muntunie is nu gestoeld op beloftes. Beloftes die landen doen om zich te houden aan afspraken: we brengen tekorten naar beneden, we gaan hervormen. Maar niemand houdt zich aan zijn beloftes. Ook Duitsland niet. Het stabiliteitspact met de EU-begrotingsregels werd in zeventien jaar euro 168 keer geschonden.”

Ook hier weer de beloftes die niet nagekomen worden.

XX

Opinie

Net als ooit V&D dreigt ook de PvdA in alles tweede of derde keus te zijn, waarschuwt Frank van den Heuvel.

Het Canadese warenhuisconcern Hudson's Bay gaat oude V&D-panden en ook personeel van de failliete warenhuisketen overnemen. De geschiedenis van de V&D is bekend: te traag, te weinig vernieuwend en te weinig oog voor de omgeving waar allerlei andere, nieuwe retailers opgekomen zijn. Nu dreigt het ooit roemruchte 'politieke warenhuis' de PvdA om te vallen.

Opmerkelijke parallellen. Eerder gaf oud-V&D-topman Arie van der Zwan aan waar volgens hem het knelpunt zat bij de V&D-warenhuizen. Maar toen hij zijn reorganisatieplan gereed had, werd hij door grootaandeelhouder Anton Dreesmann ruw opzij gezet. Einde Van der Zwan en geen reorganisatie. Het kwakkelen zou vele jaren voortduren totdat eind 2015 het doek viel.

Van der Zwan is ook oud-PvdA-topman. En dan dient de vergelijking zich aan. Warenhuizen als V&D hebben het moeilijk. Alles is elders beter te krijgen. Op het gebied van kleding zijn in alle segmenten, van het allergeedkoopste tot top couture, goede alternatieven: van de

[illegible]

De aanhang van de onderhandelaars woont in de dure straten

Verkiezingen

De Stichting Politieke Academie verzamelde en bekeek de verkiezingsuitslagen van alle 9.357 stembureaus. Zo blijkt de aanhang van VVD, CDA en PVV vooral buiten de grote steden te zitten.

- Titia Ketelaar

8 april 2017 nrc

De verkiezingen zijn geweest, op naar de verkiezingen. Want over een kleine twaalf maanden is het weer raak, dan zijn er gemeenteraadsverkiezingen.

De aankondiging van de PVV dat zij wil meedoen in zestig gemeenten was deze week onmiddellijk nieuws. En voor het eerst wil ook 50Plus aan gemeenteraadsverkiezingen meedoen. Nieuwe partijen bereiden eveneens zich voor: Denk is bezig met een stedenanalyse, Forum voor Democratie zoekt naar de juiste gemeentes. Maar álle partijen zijn op lokaal niveau al bezig met het vaststellen van programma's, het verkiezen van lijsttrekkers, het vinden van kandidaten en het opzetten van campagnes.

Op welke deuren kunnen zij straks op 21 maart het beste kloppen? Zijn er lessen te trekken uit de uitslagen van vorige maand? Uit de harde data per stembureau in plaats van peilingen en steekproeven.

De Stichting Politieke Academie verzamelde en bekeek de uitslagen van alle 9.357 stembureaus, en zag in welke buurten er wat werd gestemd en vergeleek die uitslagen met die van 2012. Daaruit zijn een aantal conclusies te trekken over de politieke stand van Nederland:

De partijen die nu onderhandelen over een coalitie, hebben een aanhang die gelijkelijk over het land is verdeeld. Maar zijn ze ook gelijk over de bevolkingsgroepen verdeeld?

De aanhang van de onderhandelaars woont in dure straten. In de buurten waar de huizen gemiddeld meer dan 500.000 euro waard zijn, heeft 76 procent voor VVD, GroenLinks, D66 of CDA gekozen. Dat komt vooral door de VVD en D66. Zij hebben een vermogende aanhang.

De aanhang van Denk, SP, PvdA en PVV woont juist vaker in de armere buurten. Voor Denk geldt dat het allersterkst: in de buurten met een gemiddelde woz-waarde van minder dan een ton, heeft 6,6 procent op die partij gestemd – ruim drie keer zoveel als landelijk.

Ook de periode waarin een buurt is gebouwd, zegt veel over de politieke voorkeuren van de bewoners. Opmerkelijk is de aanhang van de VVD. Of panden nu van voor 1900 zijn, of van ruim na de oorlog, bijna overal scoort de VVD ongeveer 20 procent. Maar niet in de allernieuwste wijken. Daar is hun aanhang een kwart. Dat hangt samen met de huizenprijzen. Juist de laatste jaren zijn veel dure woningen gebouwd. PVV'ers en SP'ers wonen vaker in iets oudere wijken.

VVD'ers en CDA'ers wonen vaker in wijken met veel eengezinswoningen. Dat heeft met geld te maken (VVD) of met ruimte: CDA'ers wonen landelijk, waar grotere huizen niet zo duur zijn. De aanhang van GroenLinks en D66 zit in vooroorlogse buurten. In wijken met veel gestapelde bouw woont de aanhang van Denk, D66 en GroenLinks.

Arlen Poort

1 De PvdA heeft snel elf boodschappen nodig – of één totaal nieuwe

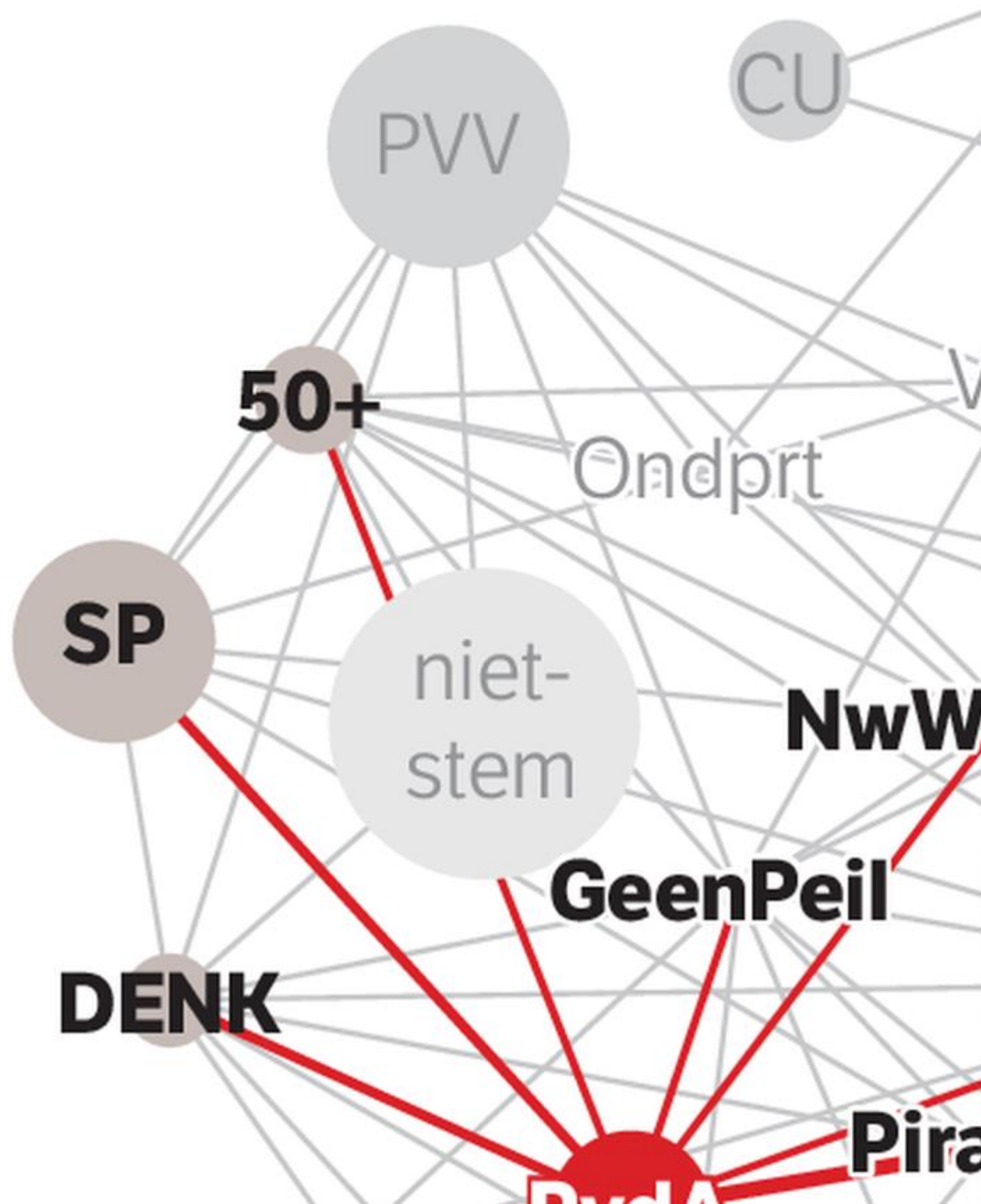
Het zetelverlies van de PvdA is bekend: van de 38 heeft de partij er nog slechts negen over. De implosie zette zich al eerder in bij de Provinciale Statenverkiezingen van 2015, zagen Frank van Dalen en Joost Smits van de Politieke Academie, en werd een probleem dat niet zo maar op te lossen is.

Want belangrijke segmenten uit de achterban zijn overgelopen: ouderen, kiezers met een migrantenachtergrond en studenten. En niet louter naar GroenLinks. Noch naar de SP. Die partij won weliswaar aan PvdA-stemmen, maar verloor aan de andere kant kiezers aan de PVV, Denk en 50Plus, en kwam daardoor toch op zetelverlies. „De achterban van de SP muteert”, zeggen Van Dalen en Smits.

PvdA'ers kozen verder voor D66, Denk, 50Plus, de Partij voor de Dieren, en voor partijen die geen zetels haalden: de Piratenpartij, Artikel1, Nieuwe Wegen, de Vrijzinnige Partij en GeenPeil. **Dat zijn elf partijen die de PvdA-achterban leegknabbelden.** Om die kiezers terug te winnen, zijn dus elf boodschappen nodig. Maar, zegt Frank van Dalen: „Iedere strategie gericht op een subgroep zal een bevestiging zijn voor een andere subgroep dat het tijd was afscheid te nemen van de PvdA.”

Terug naar de tekentafel lijkt de beste optie. Dat kan: het CDA verloor in 2010 en 2012 enorm, en ook dat verlies zette eerder in. De partij ging zich herbezinnen. Uit de data van de Politieke Academie blijkt dat gelukt: de achterban is na tien jaar weer „terug op het nest”. Maar het CDA heeft in de wijken waar zijn achterban woont maar drie concurrenten (de ChristenUnie, SGP en VVD) en niet elf.

Waar gingen PvdA-stemmers heen?

2 Forum voor Democratie lijkt geen eendagsvlieg

De VVD had tot dit jaar aan beide flanken één concurrent: het CDA op rechts als het over normen en waarden ging en D66 op links met een groenrechts-verhaal. Een boodschap om kiezers van de een te winnen, schaadde zelden de kansen om ook aan de andere kant kiezers te winnen.

Maar er is nu een kaper op de kust: Forum voor Democratie (FvD). Diegenen die op die partij stemden, wonen in dezelfde buurten en straten als VVD'ers. Een overlap tussen FvD en de PVV is er – zoals wellicht wordt gedacht – veel minder. De conservatief-liberale boodschap die echter nodig is om FvD-kiezers terug te halen, kan de aanhang op beide andere flanken juist wél doen besluiten voor D66 of CDA te kiezen. Wordt de VVD bijvoorbeeld kritischer over de EU, zoals FvD is, dan duwt de partij een deel van de achterban naar D66. „De heipalen van de VVD beginnen te rotten”, signaleert Van Dalen.

En er is nog een tweede reden dat de partij van Thierry Baudet geen eendagsvlieg hoeft te zijn, als FvD de achterban laat zien dat zij in de Tweede Kamer kan leveren. FvD deed het namelijk in het hele land goed: in landelijke gebieden, dorpen, stedelijke gebieden, de buitenwijken van grote steden en de steden zelf. Zo'n gelijkmatige verdeling komt bij partijen niet vaak voor, en helemaal niet bij nieuwe partijen. Die scoren in eerste instantie meestal alleen goed in de grote steden.

3 Een coalitie met GroenLinks is gelijkmatiger verspreid over het land

De data die voor deze artikelen zijn gebruikt, zijn verzameld door de Stichting Politieke Academie. Het zijn geen peilingen of steekproeven, maar de uitslagen per stembureau. Op basis daarvan is te zeggen wie de kiezers van een bepaalde partij zijn en wie voor die partij de grootste concurrent is. En dus hoe Nederland er politiek uit ziet.

De Politieke Academie huurde tientallen uitzendkrachten in om bij alle 388 gemeenten de uitslagen over te schrijven.

Bekijk de kaart met alle uitslagen op www.nrc.nl/mijnstembureau

Een goed kabinet vertegenwoordigt heel Nederland: van boer tot binnenstadsbewoner. Uit de data van de Politieke Academie blijkt dat de VVD-achterban oververtegenwoordigd is in weinig stedelijke gebieden en licht ondervertegenwoordigd in de grote steden. **Voor de PvdA gold het omgekeerde: hoe meer verstedelijking, hoe meer PvdA'ers. (eenzijdige DKwal.)**

Het belangrijkste nieuws van het Binnenhof en een inkijkje in de politieke dag die komen gaat.

Dat maakte uit voor de stabiliteit van die coalitie, zeggen Frank van Dalen en Joost Smits. Beleid dat alleen voor de Randstad van belang is kan op weinig draagvlak rekenen in niet-

stedelijke gebieden. „Een discussie over Airbnb heeft geen relevantie voor niet-Amsterdammers, zoals beleid over waar asielzoekerscentra komen dat juist wel heeft”, zegt Van Dalen. Als de achterban van een coalitie over allerlei gebieden is verspreid, wordt eerder rekening gehouden met alle wensen.

De gedoogconstructie uit 2010 ontbrak het juist aan draagvlak in de steden. Zowel VVD, als CDA, als PVV hebben hun kiezers in dorpen, groen-stedelijke gemeenten en buiten het centrum van grote steden zitten. Dat geldt ook voor een coalitie van VVD, CDA, D66 en ChristenUnie – de grootstedelijke kiezers komen daarin grotendeels van D66. Van Dalen: „Die partij loopt daardoor meer gevaar in de knel te komen en de achterban kwijt te raken.” Terwijl de vier partijen die nu onderhandelen (VVD, CDA, D66 en GroenLinks) zowel op het platteland als in de stad evenredig zijn vertegenwoordigd.

XX

'Mensen die geloven dat de wereld beter wordt, letten niet op'

Schrijver Pankaj Mishra over de verliezers van globalisering

artikelIn de VS, Europa, het Midden-Oosten en India dagen verliezers van de globalisering de kapitalistische wereldorde uit. Nogal wiesdes, zegt Pankaj Mishra, die een boek schreef over de wortels van hun woede.

Door: Ben van Raaij 15 april 2017, 02:00

Over breuklijnen gesproken. In 1989 vierden mensen op de puinhopen van de Berlijnse Muur de komst van een nieuwe wereldorde van vrijheid, democratie en welvaart. Nu kampt de wereld met eindeloze vluchtelingenstromen, terreuraanslagen en agressief nationalisme in zelfs de stabielste staten. Hoe kon die overwinning van de westerse wereldorde binnen dertig jaar uitmonden in wereldwijde wanorde? Dat is de centrale vraag in *Age of Anger*, een polemisch essay van de Indiaas-Britse schrijver Pankaj Mishra dat binnenkort in vertaling verschijnt.

Mishra (1969) noemt zichzelf een stiefkind van het Westen. Hij werd geboren in India maar woont tegenwoordig beurtelings in de Indiase Himalaya en in Londen. Hij debuteerde in 2000 met een roman (*The Romantics*), maar verdiept zich sindsdien in internationale kwesties op het snijvlak van Azië en Europa, onder meer met *An End to Suffering - The Buddha in the World* (2004) en *From the Ruins of Empire - The Revolt Against the West and the Remaking of Asia* (2012).

De vertaling van *Age of Anger - A History of the Present* (Tijd van woede - Een geschiedenis van het heden) verschijnt op 25 april bij Atlas Contact.

Pankaj Mishra spreekt op 28 april op het Economia Festival in Eindhoven.

In zijn nieuwe boek gaat Mishra terug naar de bronnen, tot aan Voltaire en Rousseau, om te onderzoeken hoe modernisering en globalisering niet de universele vrijheid, gelijkheid en welvaart hebben gebracht die ervan werden verwacht, maar een economische oorlog van allen tegen allen waarin vooral elites profiteren. En hoe de wrok bij de verliezers zoals altijd leidt tot haat jegens zondebokken, reactionair populisme en terroristisch geweld.

Recensenten prezen *Age of Anger* als een erudiete kritiek op de keerzijde van de modernisering, maar met te weinig historische detaillering. Ook zou Mishra weinig aandacht besteden aan de onmiskenbare vooruitgang op deelgebieden. Volgens Michael Ignatieff gooit Mishra alle woede en wrok, van boze witte mannen tot islamitische terroristen, op een hoop. En volgens Hans Achterhuis is hij te zwartgallig, want nemen oorlog en geweld niet juist af?

'Alleen mensen in rijke westerse landen geloven dat soort sprookjes', zegt Mishra in zijn schrijfkamer in een tot ateliers vertimmerde school in Archway, in Noord-Londen. 'Europeanen hebben sinds 1945 misschien in vrede geleefd, maar vergeet niet hoeveel miljoenen op andere continenten vandaag de dag lijden onder oorlog, etnische zuivering en het immense structurele geweld van onteigeningen, ontworteling en de systematische ontkenning van grondrechten. Het aantal vluchtelingen staat niet voor niets op recordhoogte. Mensen die geloven dat de wereld almaar beter wordt, hebben niet goed opgelet. Het is tijd wakker te worden uit onze vooruitgangsdromen.'

Daarom heb ik ook mijn boek geschreven, zegt Mishra. 'Toen ik opgroeide was de geschiedenis van de moderniteit het verhaal van een geleidelijke groei naar het Anglo-Amerikaanse model van vrijheid, democratie en welvaart. Dat was de utopie waarnaar we onderweg waren. Maar modernisering is juist altijd een complex proces vol conflicten, paradoxen en tegenspraken geweest.'

Die pijnlijke keerzijde van ontworteling en ellende wordt verdrongen. En dat geldt ook voor de antimoderne politiek-filosofische traditie die daaruit voortkwam in landen als Duitsland, Italië en Rusland - historisch gezien laatkomers in de modernisering. 'Van die andere geschiedenis, die heeft geleid tot de opkomst van het communisme, het fascisme en twee wereldoorlogen, moeten we ons rekenschap geven als we de woede en de wanorde van het heden willen begrijpen.'

Moeten we die woede en wanorde ook begrijpen vanuit de periferie?

Vroeger was er veel meer intellectuele diversiteit

'Ik kan niet genoeg benadrukken hoe belangrijk dat is. Als er één ervaring de afgelopen decennia verloren is geraakt, is het die van de mensen buiten de metropool, de mensen in de kleine steden en niet te vergeten al die mensen in India, China en elders die nog op het traditionele platteland wonen. We zien de woede van al diegenen uit de periferie die voelen dat hun ervaringen worden genegeerd en die de schuld geven aan een transnationale elite die hun allerlei ingrijpende veranderingen opdringt zonder hun iets te vragen.

'De ervaringen van de periferie komen amper terug in de journalistiek en de literatuur. Er was een tijd dat schrijvers in kleine plaatsjes leefden. Nu wonen ze in de grote stad en dat heeft de manier waarop ze naar zichzelf en de wereld kijken veranderd. Ik ben nu zelf lid van die transnationale elite. Je komt over de hele wereld dezelfde soort mensen tegen, die dezelfde taal spreken en dezelfde dingen aannemen. Vroeger was er veel meer intellectuele diversiteit.'

U schrijft over de keerzijde van de kapitalistische moderniteit, maar benadert dat probleem als romanschrijver. Is dat geen beperking?

[Pankaj Mishra © Contour by Getty Images](#)

'Ik ben begonnen als romanschrijver en ik schrijf nog steeds vanuit dat perspectief. Ik denk in termen van concrete mensen en situaties. Moderne ideologieën zien mensen als wezens die gedreven worden door economisch eigenbelang. Een extreem versimpeld beeld, dat voorbijgaat aan complexe menselijke ervaringen. Schrijvers zien die wel, zoals Dostojevski in zijn Aantekeningen uit het ondergrondse, een studie van de rancuneuze, overbodige moderne mens. Nietzsche werd enorm beïnvloed door die roman. Er was een tijd dat filosofen naar romans keken om de maatschappij te begrijpen. Marx was geobsedeerd door Balzac en zijn La Comédie humaine. Romans gaan veel dieper dan geschiedschrijving. Die is altijd partijdig en provinciaal.'

Ook in uw boek staat ressentiment centraal.

'Dat is een cruciale ervaring, die in zijn vroegste vorm al beschreven werd door Rousseau. Een gevoel van jaloezie, vernedering en machteloosheid in een kapitalistische maatschappij waarin zowel concurrentie en eigenliefde als het idee van gelijkheid steeds belangrijker worden. Naarmate het kapitalisme zich ontwikkelt, botst de belofte van de gelijkheid steeds meer met de feitelijke structurele ongelijkheid, en dat mondt uit in wrok. Het idee dat anderen je inhalen, het veel beter hebben. Je wilt zijn als zij, maar dat lukt niet. Die gefnuikte mimetische begeerte is een belangrijke moderne drijfveer.

'Globalisering heeft de idealen van vrijheid, gelijkheid en concurrentie universeel gemaakt. Dat maakt dat ressentiment echt giftig, want iedereen wordt geraakt. Je leeft niet meer in beschermde gemeenschappen of natiestaten, maar in een enorme wereldwijde markt waarin iedereen geacht wordt te wedijveren met iedereen. Misschien wel met mensen in China die onze banen inpikken. Dat is ongekend. Een wereld zonder duidelijke begrenzingen, waarin mensen zich volkomen onveilig voelen.

'Rousseau waarschuwde al voor verandering als een gevaarlijke kracht die mensen en samenlevingen ontwortelt. Het kapitalisme draait natuurlijk om voortdurende verandering. Het oude moet plaatsmaken voor het nieuwe, dat noodzakelijkerwijs beter moet zijn.

'Dat geloof in creatieve vernietiging en in vooruitgang is een surrogaatreligie geworden, maar ten diepste ondermijnend. Wat we nu meemaken is in veel opzichten een verzet tegen verandering als motor van de maatschappij. Want verandering gaat ten koste van andere waarden als veiligheid, identiteit, gemeenschap en solidariteit.'

U koppelt ook het terrorisme van IS aan ressentiment.

'Terrorisme komt voort uit de conflicten en pathologieën van het moderne kapitalisme. Het kwam aan het eind van de 19de eeuw in Europa op, tegelijk met allerlei extreem-rechtse demagogische bewegingen en vanuit dezelfde bronnen: de machteloosheid, vernedering en woede die mensen voelen over hun plek in de wereld. De anarchistische terreur rond 1900 in Europa en de Verenigde Staten was een reactie op een steeds sterker globaliserende wereldeconomie. De meeste anarchistische terroristen kwamen uit

immigrantengemeenschappen, net als nu, alleen waren het toen Italianen, Spanjaarden en Russen.'

Mensen zullen zeggen: het zijn nu wel altijd moslims.

'Terrorisme verbinden met religieuze tradities, dat is een rampzalige denkfout. Terroristisch geweld vind je bij mensen van allerlei etnische of religieuze achtergronden. Het komt voort uit bepaalde sociaal-economische en politieke factoren, zoals armoede en onderdrukking. Dat zag je bij het anarchistische terrorisme in Rusland of Spanje en dat zie je bij het islamitische terrorisme nu. Mensen vergeten dat we in Europa altijd terrorisme hebben gehad. Daar kwamen in de jaren zestig en zeventig meer mensen bij om dan nu.'

De notie dat alleen moslims kunstschaten vernielen is historisch onjuist

IS legt ook de link met de islam.

'We moeten niet klakkeloos accepteren wat die zelfbenoemde ideologen van IS en Al Qaida allemaal claimen. Want dan geef je ze wat ze willen, namelijk de legitimatie van de islamitische traditie. Je moet daar doorheen prikken en laten zien dat het ze uiteindelijk ook gewoon gaat om macht, rijkdom, prestige, erkenning - of het nu gaat om islamitische radicalen in Syrië en Irak, of om de boeddhistische nationalist in Myanmar, waar ik net ben geweest.

'De verwoesting van zogenaamd onislamitisch cultureel erfgoed doet daar niets aan af. De notie dat alleen moslims kunstschaten vernielen is historisch onjuist. De Franse Revolutie en de Europese koloniale oorlogen waren ook orgies van vernietiging, maar dat zijn mensen vergeten. Ik haal de futurist Filippo Marinetti aan in mijn boek, over het verlangen naar geweld en verwoesting als existentiële ervaring. Revolutionairen en rebellen zijn zich altijd te buiten gegaan aan dit soort geweld. IS staat in een lange traditie. Ze maken niet zozeer deel uit van de islamitische als van de moderne traditie.

'Macht voelen door te moorden, verkrachten en verwoesten, dat is de perverse ervaring die ook veel westerse jongeren zoeken bij IS. En een gevoel van gemeenschap, een band of brothers in oorlog. Als je kijkt naar waar ze vandaan komen, uit die versplinterde, gemarginaliseerde immigrantenwijken van Europa, kun je je voorstellen waarom sommigen geïnspireerd worden door het bizarre idee van het kalifaat als een nieuwe gemeenschap van echte moslims.'

Ook het westerse populisme komt volgens u voort uit wrok.

Mensen willen terug naar een wereld waarin het leven nog goed was

'Je ziet in alle westerse landen een opleving van nationalisme. Een herontdekking van een denkbeeldig verleden, toen de wereld nog vertrouwd en heel was, toen er geen vreemdelingen waren. Maar dat is een sprookje, een op zich natuurlijke reactie op een tijd van snelle en duizelingwekkende veranderingen. Mensen willen terug naar een wereld waarin het leven nog goed was. Door iedereen uit te sluiten die hun leven verpest: immigranten die ineens mensen opblazen, of Brusselse bureaucraten die hun land lijken te hebben overgenomen. Het is verlangen naar een voorbije tijd.'

In India heb je het populisme van premier Narendra Modi.

'India is verontrustend omdat het laat zien hoe een extreem-rechtse beweging aan de macht kan komen en zich handhaven zonder ook maar een van zijn beloften in te lossen. Modi slaagt daarin door een slimme strategie van voortdurende afleiding, de ene extravagantie na de andere, net als Donald Trump. Ook hij is een groot twitteraar, communiceert direct met zijn aanhang en kondigt voortdurend nieuwe projecten aan waarmee hij de mensen in zijn ban houdt. Ze hebben nog niet door dat hij zijn beloften nooit inlost.

'Mensen hebben op Modi gestemd uit protest tegen de corrupte Indiase elites, die decennialang leiding gaven aan ingrijpende economische en sociale veranderingen waarvan de armen nooit profiteerden. Ze kozen de man die hun eindelijk ook welvaart beloofde. Zijn grote belofte was dat hij banen zou scheppen voor de 1 miljoen Indiërs die elke maand de arbeidsmarkt op komen. Hij levert niet, en toch blijven de mensen hem steunen. Het is schitterend goochelwerk. Intussen zet hij zijn eigen hindoe-extremistische agenda door, waarbij moslims en andere minderheden worden gemarginaliseerd.'

Opkomende landen als India zitten vol hoogopgeleide jongeren zonder werk, verloren generaties. U had een van hen kunnen zijn geweest.

'Bijna al mijn boeken zijn vanuit die ervaring geschreven. Eén stap verwijderd zijn van de afgrond. Ik besef dat mijn eigen succes, voor wat het waard is, het gevolg is van een hoop toevalligheden en veel geluk. Ik weet dat als het anders was gelopen, ik nog steeds in mijn stoffige dorp in India zou zitten. Ploeterend, vol wrok en walging voor de geprivilegieerde elites. Het is voor mij een intens persoonlijke ervaring. Ik ken zoveel mensen die het niet hebben gered.

'Diep van binnen weet ik dat ik meer dankzij geluk dan talent ben ontsnapt aan een leven van marginaliteit en overbodigheid. Ik heb geen vertrouwen in de westerse mythe van meritocratie. Die ontpopt zich voor de meeste mensen tot een wrede illusie. Mensen in India steken zich in de schulden om hun kinderen een opleiding te geven en er dan achter te komen dat er geen vraag is naar hun diploma's en vaardigheden. Het idee dat als je talent hebt en hard werkt je succesvol kunt worden op de wereldwijde markt is kwaadaardige onzin.'

Volgens u komen de nieuwe generaties eigenlijk te laat.

Europa was zo ver weg dat ik niet eens zeker wist of het wel bestond

'Ja, om politieke maar vooral ecologische redenen. De wereld heeft eenvoudig niet genoeg middelen om al die miljarden jonge Aziaten en Afrikanen dezelfde welvaart te bieden als Europeanen en Amerikanen nu genieten. Maar dat is wel waar ze allemaal van dromen. Toen ik in India opgroeide in de jaren zeventig had ik geen idee hoe mensen in het Westen leefden; we hadden geen telefoon, geen tv, geen film. Europa was zo ver weg dat ik niet eens zeker wist of het wel bestond. Tegenwoordig kun je in een sloppenwijk in Bangladesh wonen en dromen van het leven in Manhattan. Zonder het geld om er ooit te komen.'

Wat gebeurt er als die miljarden jongeren dat ontdekken?

'De chaos van nu is het eerste symptoom van het besef dat die miljarden er nooit zullen komen. Er is een intuïtie bij velen dat de wereld tegen hen is, een samenzwering tegen hun

diepste hoop en verwachtingen. Het geweld dat we overal zien is een uitdrukking van dat dagende inzicht. En dat leidt soms al tot de conclusie: laten we de zaak gewoon opblazen. Een nihilistisch verlangen om het systeem te slopen dat jou waardigheid en toekomst onthoudt. Dat is waar ik me het meest zorgen over maak: al die on vervulbare verlangens.'

De toon van uw boek is wel erg somber, zeggen critici.

'Mensen die dat zeggen, huizen meestal op mooie campussen en hebben weinig ervaring met de wereld buiten. Als de universiteit je universum is, ontwikkel je een heel beperkt wereldbeeld. Ik heb het over de echte wereld. Als mensen me beschuldigen van alarmisme zeg ik: we hebben veel meer alarmisme nodig. We hebben meer apocalyptisch denken nodig. We moeten beseffen dat de wereld voor altijd veranderd is. Dat de toekomst van onze kinderen en kleinkinderen, ondanks vooruitgang op deelgebieden zoals de afname van armoede, veel minder rooskleurig zal zijn dan die waarmee wijzelf zijn opgegroeid.'

Er zijn problemen waarvoor geen oplossingen bestaan

En wat kunnen we daaraan doen?

'Daar vragen ze in Amerika altijd meteen naar: hoe lossen we het op? Maar er zijn problemen waarvoor geen oplossingen bestaan. Zoals klimaatverandering. Het enige wat we kunnen doen is vertragen wat onvermijdelijk is. Proberen de beloften van de moderniteit voor zo veel mogelijk mensen te realiseren. En op die manier de toekomst wat minder verontrustend en gewelddadig maken. Maar dan moeten we de problemen wel eerst correct benoemen en de enorme schaal ervan onder ogen zien. En daarin ligt mijn rol als schrijver.'

XX

Links en rechts zijn achterhaald: het is nu globalisme versus nationalisme

[democratie](#)

Janne Chaudron– 14:41, 10 mei 2017

Aanhangers vieren de verkiezing van Macron tot Franse president op zondag 7 mei. © AFP

Het draait in de westerse politiek om globalisten versus nationalist. Net als vlak voor de Eerste Wereldoorlog. Is daarmee de economische links-rechtsverdeling ten einde? Een historisch overzicht.

1789, de Franse revolutie. Rechts van de koning zit de adel, de mensen die vinden dat er niet getornd mag worden aan zijn macht. Links van de monarch zitten de aanhangers van de

revolutie. Zij zijn van mening dat verkozen vertegenwoordigers meer zeggenschap moeten krijgen en dat gaat automatisch ten koste van de bevoegdheden van de koning.

De begrippen links en rechts zijn geboren. In 1791, toen de nationale vergadering was vervangen door een wetgevend orgaan, zette die tweedeling in Frankrijk zich voort. De mensen die verandering wilden zaten links, de gematigden in het midden en degenen die pleitten voor het behoud van de constitutie zaten rechts.

"Sinds die tijd zijn de begrippen links en rechts op tal van dingen geplakt", zegt Jennifer Jackson-Preece. Zij is verbonden aan het Europa-instituut van de London School of Economics. "Men probeert verschillende politieke stromingen te vangen onder deze begrippen."

Scheiding van kerk en staat

Zo werd het politieke debat tussen links en rechts - ook weer in Frankrijk - eind negentiende eeuw gedomineerd door de scheiding van kerk en staat. De socialisten en de linkse bourgeoisie wilden die banden doorbreken, terwijl de rechtse republikeinen daar niets voor voelden. Uiteindelijk werd die scheiding in 1905 doorgevoerd.

De begrippen links en rechts worden volgens de Britse politicologe ook vaak in verband gebracht met de globalisten en de nationalisten van de twintigste eeuw. Het gaat dan om de periode tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog.

Vlak voor de Eerste Wereldoorlog ging het economisch voor de wind, er was politieke vrijheid en op het wereldtoneel was het redelijk rustig. Europeanen keken met een open blik naar de wereld en profiteerden van vrije handel. Bovendien migreerden Europeanen in grote aantallen naar Noord- en Zuid-Amerika.

Die luxe en welvaart brachten ook een tegenbeweging op gang. De open blik werd verworpen door partijen met een nationalistische achtergrond. Zij keerden zich bijvoorbeeld tegen de almacht van Groot-Brittannië, tot ongeveer 1920 voorloper op het gebied van handel en technologie.

Met de komst van extreem-rechtse en nationalistische partijen trad Europa een tijdperk van dictatorschap, economische neergang en oorlog tegemoet.

De clash tussen de globalisten en nationalisten uit de twintigste eeuw, doet denken aan het huidige politiek tijdsgewricht. Tijdens de laatste Franse verkiezingen draaiden het om de winnaars en de verliezers van globalisering. Ook in Nederland waren het vooral liberale, conservatieve en populistische partijen die winst boekten tijdens de laatste verkiezingen. En de komst van de Amerikaanse president Trump en Brexit duiden erop dat een grote groep kiezers zich geen onderdeel voelt van het kamp van de winnaars.

Het schilderij 'De Vrijheid leidt het volk' van Eugène Delacroix (1830, Het Louvre). © TR BEELD

De nieuwe tweedeling is volgens de Britse politicologe een reactie op de 'stilstand' uit de jaren negentig van de vorige eeuw. De middenpartij had destijds de toekomst. Ideologische

verschillen verdwenen en dat had voor een belangrijk deel te maken met de opkomst van de middenklasse. "Het publiek werd hoogopgeleid en daar speelden politici op in", zegt Jackson-Preece. Het verschil tussen Tony Blair (Labour) en John Major (Conservatieven) was destijds verwaarloosbaar. "Wij spraken twintig jaar geleden in Groot-Brittannië over de *tweedle-dee* en *tweedle-dumpartijen*." Refererend aan twee personen die alles hetzelfde doen.

Het debat draaide om technocratische onderwerpen. "Het ging bijvoorbeeld over goed bestuur, ideologie raakte uit de mode. Ik herinner me het boek van Daniel Bell, 'The End of Ideology'. Dat was destijds heel erg populair. **Alle discussie concentreerde zich in het midden.** Het idee was: we zijn nu allemaal middenklasse, we delen dezelfde waarden, normen en interesses." **Met andere woorden: als het op verkiezingen aankomt vissen we allemaal in dezelfde vijver, dus waarom verschillen benadrukken als die in de maatschappij niet meer aanwezig zijn.**

Nieuwe polarisatie

Nu, twintig jaar later, is dat politieke debat compleet veranderd, zegt Jackson-Preece. **We zien een nieuwe polarisatie.** Drie oorzaken liggen daar volgens haar aan ten grondslag: banen verdwijnen, fabrieken verhuizen naar het buitenland en mensen zijn bang dat migranten het werk overnemen.

"Het midden wordt aangevallen. Partijen keren terug naar de twee uitersten van het politieke spectrum. Er ontstaat een nieuwe tweedeling in de maatschappij: de mensen die geprofiteerd hebben van de globalisering en zij die achterblijven. De middenklasse raakt verdeeld."

Het debat verschuift, merkt ook politicologe Emilie van Haute verbonden aan de Universiteit Libre de Bruxelles. Ideologische thema's, niet per se links of rechts, keren terug. "In allerlei West-Europese landen staat identiteit hoog op de agenda." Van Haute geeft het voorbeeld van het homohuwelijk. In Ierland werd dat twee jaar geleden bijvoorbeeld per referendum gelegaliseerd. Maar ze wijst ook op de behoudende stroming. "Tijdens de Franse verkiezingscampagne benadrukten de conservatieven dat adoptie door homostellen te ver gaat."

Zo lijkt het alsof ideologie terugkeert in het politieke debat ten koste van de economische links-rechtstegenstellingen. Pas op, zegt Van Haute, want in Zuid-Europa gaat die theorie niet op. "De oude klassenmaatschappij die we kenden is weliswaar verdwenen. Maar economische thema's prijken in Zuid-Europa bovenaan de politieke agenda."

Vanzelfsprekend heeft dat te maken met de economische crisis waar landen als Spanje, Griekenland en Italië langer last van hebben dan de Noord-Europese burens. In die landen draaien verkiezingen om het behoud van het pensioen, het wel of niet snijden in het ambtenarenapparaat en het wel of niet korten op uitkeringen.

"De economische crisis heeft de sociale basis in deze landen verwoest. De vakbonden kaarten die problemen aan en de politiek schuift automatisch op richting radicaal links." Dankzij de economische crisis kwam de radicaal-linkse partij Syriza bijvoorbeeld in Griekenland aan de macht.

In West-Europa vindt die verschuiving vooral op rechts plaats. "De traditionele partijen, rechts van het midden, nemen steeds vaker de retoriek over van de populistten", zegt Jackson-

Preece. "Denk aan het beschermen van de nationale identiteit." De Conservatieven in Groot-Brittannië hebben bijvoorbeeld met succes het Brexit-thema van de populistische Ukip gekaapt.

Compleet nieuwe dynamiek

Het doet allemaal sterk denken aan de periode vlak voor de Eerste Wereldoorlog. Niet helemaal, zegt de Britse politicologe. "Er is een belangrijk verschil: de opkomst van de sociale en nieuwe media." Dat geeft een compleet nieuwe dynamiek aan het debat. "Ik heb dat nog nooit eerder gezien."

Charismatische individuen zijn dankzij dit soort kanalen in staat om de gevestigde media te omzeilen en een succesvolle campagne te voeren. Jackson-Preece: "Zo kan je heel gemakkelijk een eigen beweging beginnen." Je zag het in Frankrijk met Marine Le Pen en Emmanuel Macron, het was zichtbaar in Groot-Brittannië met de opkomst van Nigel Farage (Ukip) en in Nederland was het Jesse Klaver die sociale media slim inzette en consequent sprak over een beweging.

"Individuele impact is meer dan ooit." Het vormt een enorm contrast met twintig jaar geleden. Kiezers kregen hun informatie destijds via kranten of televisie. Dat is verleden tijd, het debat is verscheurd. Jackson-Preece: "Je selecteert tegenwoordig de informatie die past bij je eigen standpunten. De politiek is extreem gepolariseerd."

Ook in de termen van links en rechts? Van Haute: "Die zijn niet meer genoeg om het huidige politieke klimaat te verklaren. Als het gaat om materiële zaken zie je nog steeds een tegenstelling. Maar de nationale en globalistische component, de partijen die pleiten voor het behoud van de eigen identiteit en zij die over de grenzen kijken, zijn niet meer weg te denken uit het politieke debat."

XX

De contra-Verlichting is weer terug

[samenleving](#)

Stevo Akkerman – 14:25, 14 mei 2017

© Patrick PostInterview

Het is de grote leugen van deze tijd, zegt P.C.Hooft-laureaat Bas Heijne: de burger zien als klant en hem laten geloven dat hij alles kan krijgen wat hij wil. 'Daar krijg je boze mensen van.'

Bas Heijne heeft zijn dankwoord klaar voor donderdag, de uitreiking van de P.C. Hooft-prijs. Dat geeft enige rust, kan hij zich weer op zijn gewone werk richten: de essays en de wekelijkse column in NRC, die hij schrijft met de muziek van Rihanna knalhard op de koptelefoon. "Als ik wil luisteren, neem ik klassiek. Maar bij het schrijven heb ik ritme nodig."

En enige afstand tot de wereld: met de koptelefoon creëer ik mijn eigen innerlijke kloostercel.”

Dat hij de hoogste literaire prijs ontvangt, is voor Heijne een welkome bevestiging van de waarde van het genre waar hij in uitblinkt, dat van het maatschappelijk betrokken essay. Hij gaat daarin met literaire stijlmiddelen de actualiteit te lijf, of liever: de onderstroom van de actualiteit, de beweging waar het alledaagse tumult uit voortkomt. Het heeft redelijk lang geduurd, zegt hij, voordat hij zelf doorhad wat hij eigenlijk deed en wat zijn stiel was. “Anders dan bij veel andere essayisten, die in het spoor van Montaigne beginnen bij de eigen beleving, als seismografen van het zelf, ligt mijn startpunt bij de buitenwereld en ga ik vervolgens na wat die met mij doet. Daarom kan mijn onderwerp ook net zo goed Couperus zijn als Mark Rutte.”

U laat uw laatste essay, ‘De staat van Nederland’, voorafgaan door een motto uit 1935 van de grote historicus Johan Huizinga: ‘We leven in een bezeten wereld. En we weten het.’ Sinds wanneer weten we dit weer?

“Voor veel mensen zal gelden: sinds Donald Trump gekozen werd. Ik merk het bij lezingen, de zalen zijn voller, mensen voelen dat er wezenlijke dingen aan het verschuiven zijn. De zege van Trump maakt het mij gemakkelijker uit te leggen waar ik al een jaar of tien mee bezig ben. Niet dat ik het allemaal voorzien of voorspeld heb, maar ik ben wel al langer aan het onderzoeken wat hier speelt: het gevoel van mensen dat de wereld zo ingewikkeld is geworden dat ze er niet meer bij kunnen, en dat ze veronachtzaamd worden.

“Neem die ceo’s die naar Spitsbergen gingen om het ijs te zien smelten - wat krijgt de Journaal-kijker daarmee voorgeschoteld? Die ziet niet alleen een groot klimaatprobleem, maar ook een elite, mensen die het oneindig veel beter hebben en die het heel goed met elkaar kunnen vinden daar op de boot bij Spitsbergen. Ze doen een moreel appèl, maar over de sluiting van ING-filialen of de noden van flexwerkers hoor je ze niet.

“Zet dat tegenover iemand als Trump, die tijdens een toespraak gewoon naar buiten wijst, waar het sneeuwt, en zegt: ‘hoezo opwarming? We worden bedrogen!’ Dat is waar de elite het verliest, de experts verdacht gemaakt worden, de feiten het afleggen tegen de emotie. Trump en zijn politieke geestverwanten beloven een behapbare wereld en spannen de verlangens en behoeftes van de ‘Moderniseringsverlierer’ voor het karretje van wat ik de nieuwe contra-Verlichting noem. Dat politiek-filosofische denken, met zijn nadruk op de eigen groep, traditie en cultuur, het volk in plaats van de mensheid, was door de ontsporing die fascisme heet hopeloos besmet geraakt, maar is nu helemaal terug. Hier en daar met inbegrip van zijn vuile trekjes.”

Dat zit ook in het vervolg van het citaat van Huizinga: ‘Het zou voor niemand onverwacht komen, als de waanzin eensklaps uitbrak in een razernij.’

“Je voelt in elk geval dat er een enorme behoefte is aan elementaire emoties. Ik was laatst in de bioscoop en alle voorfilmmpjes gingen over keiharde oorlogen, eindstrijd, etcetera. De

energie die vrijkomt is in zijn hyperbolen absoluut oorlogszuchtig. Maar tegelijkertijd lijkt die virtuele werkelijkheid soms los te staan van de reële werkelijkheid, het is heel lastig te zeggen wat er met al die opgeroepen energie gebeurt in de wereld zelf. Is het zoals bij videogames, dat je eerst driehonderd mensen overhoop schiet en dan rustig met je bonuskaart naar de Albert Heijn gaat, of houden we die schizofrenie op een gegeven moment niet meer vol?”

Het gekke is dat al die razernij en agressie voortkomt uit wat u in uw werk de behoefte aan bedding en gemeenschap noemt.

“Dat is het klassieke verhaal: als mensen zich als groep willen verenigen, kan dat alleen door anderen buiten te sluiten. Aan de andere kant heb je ook echt mildere vormen van gemeenschap die niet destructief zijn. Het zoeken naar een gezamenlijke identiteit hoeft niet altijd uit de klauwen te lopen. Als je mensen alleen nog maar als individuen ziet, of als klanten, zoals Rutte doet, en negeert dat ze zich verbonden willen voelen met een gemeenschap, roep je het virulente groepsdenken juist op.

“Voor mijn grootvader bijvoorbeeld was de sociaal-democratie een gemeenschap, met een verheffingsideaal, inclusief een Wereldbibliotheek en andere culturele elementen. Daardoor ontstond een bedding die betekenis gaf en het individu oversteeg, en dat is precies wat sociaal-democraten als Wouter Bos en Diederik Samsom uit het oog hebben verloren. Vervolgens zoeken mensen hun heil bij de SP, die wel in een gemeenschap gelooft, of bij de PVV.”

Het is dus niet alleen om sociaal-economische redenen dat mensen zich tot het populisme keren, het is ook omdat de gevestigde partijen geen bezielend verhaal meer hebben. Maar waarom is dat eigenlijk verdwenen?

“Vanwege het geloof dat mensen de groep niet meer nodig hebben. De Verlichting heeft ons geleerd dat je zelf moet durven denken, en daar is in onze tijd aan toegevoegd dat je je eigen wereld mag maken en aan niemand iets verschuldigd bent. Toen ik begin jaren tachtig ging studeren, en zei dat ik een kat wilde, kreeg ik te horen: waarom zou je je binden? Dat was de mantra toen.”

Het individualisme is niet alleen een geloofsartikel van de liberalen, maar heeft ook de sociaal-democraten in zijn greep?

“Beide stromingen kennen hetzelfde ongemak. Je proeft aan alles hoe moeilijk het is voor Rutte, die een product is van het neoliberalisme van de jaren negentig, om geloofwaardig over gemeenschap en traditie te spreken; hij haalt van alles door elkaar, cultuur, traditie, nationalisme, eigendunk. En om zijn kiezers te paaien mixt hij er ook nog een flinke scheut ressentiment doorheen. Maar voor sociaal-democraten als Bos en Samsom geldt net zo goed dat ze niet wisten wat ze er mee aan moesten, en je zag dat eerder al heel duidelijk in de

houding van Ad Melkert tegenover Pim Fortuyn. Heel lang heeft links gemeend zich helemaal niet met deze thema's te hoeven engageren. Begrijp me goed: engageren betekent niet omarmen, dat zie je nu gebeuren met die plotselinge behoefte om de PVV-kiezer te knuffelen - dan maak je er meteen weer een nobele wilde van. Nee, engageren betekent serieus nemen, en dus in debat gaan."

Die blinde vlek voor het belang van de gemeenschap ziet u als een tekort van de Verlichting.

"Ik ben zelf opgegroeid met een vooruitgangsgeloof, dat uitging van almaar groeiende gelijkheid, vertrouwen in de emancipatie van minderheden, mensen van kleur, homoseksuelen; de kerken zouden leeglopen, we zouden de zorg voor de planeet op ons nemen, en er zou een globalisering van empathie plaatsvinden, zodat een jongen van twaalf aan het andere kant van de wereld niet uitgebuit zou worden bij het maken van onze schoenen. Er waren tegenkrachten, maar deze kant ging het op.

"Dit was op zich al zo'n grote opdracht, dat er onvermijdelijk een element van hypocrisie insloep. Wie leeft volledig naar zijn idealen? Maar belangrijker was dat de overheid zich hierover ging ontfemen, waardoor de Verlichtingsidealen gebureaucratiseerd werden. Ze werden door een bestuurlijke elite in handen gelegd van experts. De burgers verloren hun directe betrokkenheid en kregen er beleid voor terug, waardoor het iets opgelegds kreeg, wat een gevoel van miskennen oproept, zoals wanneer vluchtelingen wel een woning krijgen en zij niet. Vandaar die verongelijkheid. Hun woede richt zich vaak niet zozeer tegen de idealen zelf, maar tegen degenen die ze uitvoeren. Tegen een bepaalde politieke klasse."

Maar u voert ook aan dat er iets inherent problematisch is aan de Verlichting, namelijk dat die de ratio verabsoluteert en daarmee de aard van de mens geweld aan doet.

"Ja, en dan krijg ik altijd als reactie dat Verlichtingsfilosofen wel degelijk oog hadden voor deze complexiteit, maar dat is het punt niet: het gaat mij om de erfenis van de Verlichting zoals wij die in onze tijd hebben meegekregen. Ik wil er ook niet voor pleiten de ratio opzij te schuiven, laat staan het belang van de wetenschap bagatelliseren, maar het is wel belangrijk te beseffen dat de mens nooit helemaal samenvalt met zijn ratio. De mens is geen optelsom van cijfers, is niet in statistiek te vangen. Het is overigens juist de wetenschap die ons leert dat het onafhankelijke, zelfstandig denkende individu helemaal niet bestaat."

Sigmund Freud, over wie u schreef in het essay 'Onbehagen', zei toch al dat we geen rationele wezens waren?

"Maar hij meende aanvankelijk wel - in die zin was hij zeker een kind van de Verlichting - dat de psychoanalyse de mens kon bevrijden. Pas later zag hij dat ook dit ons niet gelukkig kon maken, omdat de mens nu eenmaal niet geboren is voor het geluk. Hier raken we de kern. Mijn Verlichtingsideaal of humanisme of hoe je het ook wilt noemen, hangt samen met een

diep besef van de onvolmaaktheid van de mens; onze eigen gespletenheid, de discrepantie tussen wat we zeggen en wat we doen, ons gebrek aan zelfinzicht, de neiging de minder aantrekkelijke kanten van onszelf onder het tapijt te schuiven. Erken dat allemaal, en geef vervolgens de Verlichtingsidealen niet op. Vrijheid. Gelijkheid. De ander behandelen zoals je zelf behandeld wilt worden; wat trouwens stamt uit het christendom.

“Maar denk niet dat we, door onder al deze zaken een handtekening te zetten, ze ook van nature belichamen. Dat is wat ons steeds vloert en dat is wat er is gebeurd met de bureaucratisering van onze idealen. Plus de absurde notie dat je verlicht zou zijn enkel omdat je in het Westen bent geboren. Verlichting moet je op jezelf bevechten.”

Het mensbeeld waar u vanuit wilt gaan, lijkt eigenlijk verdacht veel op het joods-christelijke mensbeeld.

“Ik blijf toch liever bij Freud. De mens is een bundel driften, maar ons lustprincipe wordt getemperd door het realiteitsprincipe. Dat noemen we beschaving. We willen van alles, maar we moeten steeds water bij de wijn doen omdat we in een wereld leven met andere mensen. Dat wil niet zeggen dat het willen verdwijnt of moet verdwijnen. En daar valt een parallel te trekken met de politiek.

“Ik heb Jan Marijnissen eens horen zeggen: ‘We wilden heel graag A, maar kregen er de handen niet voor op elkaar, dus is het B geworden. Maar A blijft ons doel.’ Dat is een wijze van compromissen sluiten die iedereen kan begrijpen en accepteren. Omdat het eerlijk is en het verlangen naar het ideaal niet opgeeft. De lust blijft, om het zo te zeggen, maar die wordt geconditioneerd door de werkelijkheid. De grote leugen van deze tijd is te doen alsof je altijd kunt krijgen wat je wilt; de burger is klant, zeg maar wat je wilt, dan gaan wij het regelen. Vervolgens krijg je dan nul op het rekest. Je kunt je eigen bestaan helemaal niet maken, een leven bestaat uit onderhandelen met de wereld om je heen. Maar in onze cultuur wordt het realiteitsprincipe steeds meer weggemoffeld. Daar krijg je uiteindelijk boze mensen van.”

Bas Heijne (Nijmegen, 1960) studeerde Engels. Voor NRC schrijft hij columns en essays. In 2008 presenteerde hij ‘Zomergasten’ en in 2015 de tv-reeks ‘De volmaakte mens’. Voor zijn essay ‘Angst en schoonheid. Louis Couperus, de mystiek der zichtbare dingen’ ontving hij in 2014 de J. Greshoff-prijs. De jury van de P.C. Hooft-prijs looft Heijne’s werk als ‘een vernieuwende impuls aan wat literatuur in maatschappelijke zin betekenen kan’. “Hij schrijft als een denker en denkt als een lezer.”

Trouw.nl is vernieuwd. Ter kennismaking mag u nu gratis onze artikelen lezen.

Deel dit artikel

Advertentie

Het zoeken naar een gezamenlijke identiteit hoeft niet altijd uit de klauwen te lopen

Hun woede richt zich vaak niet zozeer tegen de idealen zelf, maar tegen degenen die ze uitvoeren.
Tegen een bepaalde politieke klasse

Verlichting moet je op jezelf bevechten

Je kunt je eigen bestaan helemaal niet maken, een leven bestaat uit onderhandelen met de wereld om je heen

XX

Verwarring ten top bij de formatiebesprekingen. Zie artikel hieronder van Lex Oomkes. Kan ik hier iets mee in het kader van de Metafysika van de Kwaliteit? (DK en SK)???

Zie mijn bevindingen onderaan het artikel.

Waarom de angst van D66 terecht is

[opinie](#)

Lex Oomkes – 12:00, 25 mei 2017

Lex Oomkes © Maartje Geels **Column**

Een beetje stabiele en geloofwaardige coalitie valt op grond van de verkiezingsuitslag nauwelijks te vormen, laat staan dat er ook een sterke oppositie ontstaat.

Sinds 15 maart zitten we opgescheept met zes middelgrote partijen, zeven met enige goede wil (als je de PvdA middelgroot wilt noemen). Daar moet dan het hart van de coalitie en het hart van de oppositie uit gevormd worden. Ga er maar aan staan.

Partijen zouden de afgelopen jaren allemaal naar het midden opgeschoven zijn. Dat zou zaken moeten vergemakkelijken als het op samenwerking aankomt. Maar dat er ook bij partijen in het midden wezenlijke inhoudelijke verschillen kunnen zijn, bewees de poging om met GroenLinks een kabinet te vormen. En nog eens op het moment dat de libertaire ideeën van D66 naast de overtuiging van de ChristenUnie kwamen te liggen.

Belangrijker is echter de vraag wat er van een oppositie terecht had moeten komen op het moment dat het wel tot politieke samenwerking van VVD, CDA, D66 en GroenLinks gekomen was. Was er nog een geloofwaardige oppositie mogelijk geweest?

Oppositie

Was er een oppositie met een duidelijk alternatief tijdens de ruim vier jaar van het tweede kabinet-Rutte? Thierry Baudet's aanval op wat hij het partijkartel noemt is een boutade, maar een boutade met een venijnige kern van waarheid. Baudet en de PVV zijn samen het werkelijke alternatief. Een alternatief dat echter dermate ver weg staat van de representatieve democratie dat de macht onbereikbaar is.

Alexander Pechtold wil dat allemaal nog erger maken. Althans hij wil progressief en conservatief in één kabinet samenbrengen, zo benadrukte hij maandag nog maar eens na een zoveelste bezoek aan de verkenner .

Het D66 van Pechtold is hét voorbeeld van het vervagen van politieke grenzen. Al heeft dat minder met de ingenomen standpunten en meer met het type electoraat te maken. D66 is het uiterste linkse alternatief dat mensen ter rechterzijde eventueel in het stemhokje nog voor zichzelf kunnen verantwoorden en het uiterste rechtse alternatief voor de kiezers ter linkerzijde.

De ironie wil dat dit vaak een voordeel is, maar dat dit nu juist bij deze formatie een omstandigheid wordt die D66 moet vrezen. Omdat het druk is in het politieke midden en de D66-kiezer weinig nodig heeft om naar links dan wel rechts de partij te verlaten.

Het is niet voor de eerste keer de tragiek van het redelijke alternatief. Sterker, het een politieke natuurwet dat bijdragen aan een coalitie D66 zware verliezen oplevert. Alexander Pechtold zoekt bij wijze van spreken al een zaal om over anderhalf tot twee jaar het crisiscongres van zijn partij te houden.

Angstvisioen

Het gedroomde D66-scenario was een coalitie met in ieder geval de deelname van GroenLinks. Een mooi kabinet dat voor de democraten de flanken ter linker- en ter rechterzijde af zou dekken. Maar, net als bij GroenLinks, blijkt ook bij de democraten het juichen op verkiezingsavond behoorlijk voorbarig geweest te zijn. In de Nederlandse politiek is uiteindelijk niet relevant wie de verkiezingen wint, maar wie bij de formatie de meeste gestelde doelen weet te realiseren.

Dat werd een onmogelijke opgave voor D66 toen de ChristenUnie als laatste alternatief overbleef. Hoe geloofwaardig zou Pechtold zijn geweest als, naast het bekende voorbeeld van het vrijwillig levenseinde, straks, om de ChristenUnie tegemoet te komen, de zo verfoeide aanrechtsubsidie in de belastingen had moeten worden verhoogd? Het was een angstvisioen voor Pechtold: D66 dat bijdraagt aan het thuis houden van vrouwen, terwijl er ter linkerzijde dit keer wel een krachtige oppositie is.

XX

Gastcolumn: 'Mag de politiek van het radicale midden nu eindelijk aan de beurt zijn?'

GastcolumnDe politiek van verbinding kan ons houvast bieden in een wereld en een land vol extreme verschillen, stelt gastcolumnist Kiza Magendane.

Kiza Magendane 20 augustus 2017, 07:00

Je kunt veel van 'Rechts met den Bijbel' zeggen, maar ze staan wel pal achter onze rechtsstaat

Anders dan bomen zijn wij bij onze geboorte niet aan een vaste grond gebonden. Toch hechten wij waarde aan een vaste grond. Dat verklaart waarom 97 procent van de wereldbevolking immobiel is. Het lijkt misschien vreemd, maar de plannen van de onderhandelende partijen om straks het Wilhelmus op basisscholen verplicht te stellen heeft net als de witte extremisten in Charlottesville iets met het woord 'wortelzucht' te maken.

Onder taalconnaisseurs is het begrip 'wortelzucht' al lang ingeburgerd. Het beschrijft een diepgeworteld verlangen naar een thuis en houvast in een complexe en snel veranderende wereld.

Met het Wilhelmus-plan wil 'Rechts met den Bijbel' de authenticiteit van Nederland benadrukken. Het moet een antwoord zijn op de nationale 'identiteitscrisis'. Met het behoud van het standbeeld van de onderdrukker Robert E. Lee wilden de witte extremisten hun daaruit gevloeide trots koesteren. Het moest een antwoord zijn op de identiteitscrisis van de 'boze witte man'.

Het zou natuurlijk belachelijk zijn om zonder disclaimer de doelen en daden van neonazi's en KKK's in Charlottesville te vergelijken met het onschuldige Wilhelmus-plan van de onderhandelende partijen op het Binnenhof. Simpelweg omdat de Amerikaanse extremisten tegen de basisprincipes van een liberale rechtstaat zijn. Je kunt veel van 'Rechts met den Bijbel' zeggen, maar ze staan wel pal achter onze rechtstaat.

Harmonie

Constructieve radicalen hebben wél het vermogen om zich in de ander te verplaatsen en de dialoog aan te gaan

Na het herlezen van Abou Jahjah's 'Pleidooi voor radicalisering' deze week, leerde ik dat er een onderscheid bestaat tussen constructief en destructief radicalisme. De witte extremisten in Charlottesville behoren tot de destructieve radicalen. Zij wantrouwen het systeem en willen er alles aan doen om het te breken. Anders dan destructieve radicalen, proberen constructieve radicalen juist binnen de kaders van de rechtstaat hun doelen te realiseren. Ze wantrouwen de machtsstructuren van het systeem en willen deze vanaf de wortels hervormen. Constructieve radicalen hebben wél het vermogen om zich in de ander te verplaatsen en de dialoog aan te gaan.

Ik geloof dat zowel destructieve als constructieve radicalen naar harmonie verlangen ondanks hun extreme verschillen. Onze politieke leiders, inclusief Donald Trump, hebben een theorie om die harmonie te realiseren. Zij gaan ervan uit dat als het met de economie goed gaat, de samenleving vanzelf harmonieus wordt. Maar deze economische benadering van de samenleving snijdt natuurlijk geen hout. De politieke strijd in de samenleving, zowel in Amerika als in Nederland, gaat ook over de immateriële invulling van ons leven.

Men leeft niet van brood alleen. Daarom praten wij nu over symbolische wetten als het Wilhelmus-plan en de verplichte 'participatieverklaringen' voor nieuwkomers, ondanks een economische groei van 3,3 procent en het laagste werkloosheidscijfer in tien jaar. Maar deze symboolpolitiek biedt geen remedie tegen het onbehagen en de heersende wortelzucht in de samenleving. Daarom hebben wij de politiek van verbinding nodig. En dat is bloedserieus bedoeld.

Houvast

De politiek van het radicale midden is die van theedrinken en de boel bij elkaar houden.

Bij de herdenkingsdienst van Heather Heyer, het dodelijke slachtoffer van de terroristische aanslag door een witte extremist in Charlottesville, zei haar vader: "Mijn dochter hield van mensen. Zij wilde gelijkheid. En dit kaartte ze aan op haar sterfdag." Haar moeder voegde daaraan toe: "We weten dat wat zij wilde haalbaar is. We hoeven niet allemaal te sterven." Heather Heyer geloofde in de politiek van verbinding.

De politiek van verbinding heeft als synoniem het 'radicale midden'. Ik geloof dat deze politiek van het radicale midden het morele appèl heeft een antwoord te formuleren op de heersende wortelzucht in de samenleving. De politiek van het radicale midden is die van theedrinken en de boel bij elkaar houden. Hier werd jaren lacherig over gedaan, maar het is nu meer dan ooit nodig. Symboolpolitiek of extreme handelingen zullen geen remedie bieden tegen onze hardnekkige wortelzucht en verlangen naar harmonie; de politiek van verbinding kan ons daarentegen wel houvast bieden in een wereld en een land vol extreme verschillen. En nu aan de slag, we zijn het Heather Heyer verschuldigd.

Kiza Magendane is deze maand gastcolumnist van Volkskrant.nl.

XX

Een deel van links lijkt erop uit de strijd om een open samenleving te verliezen

Voetnoot

Door: Arnon Grunberg 7 september 2017, 02:00

-
-
-
-
-

<https://s.vk>

Socioloog Eric C. Hendriks schreef dinsdag [een interessant artikel in NRC Handelsblad over cultuurmarxisme](#). Hij stelt dat cultuurmarxisme ooit bloeide in China: 'Mao vond dat ondanks de economische gelijktrekking, de cultuur nog te traditioneel en burgerlijk-elitair was.' In de Sovjet-Unie van Stalin bestond dergelijk cultuurmarxisme eveneens, de naweeën duurden lang ('bourgeois-kunst').

Volgens Hendriks leeft het cultuurmarxisme voort als men te gemakzuchtig het schema onderdrukkers versus onderdrukten hanteert. Hij vergelijkt het klassenbewustzijn van het communisme met wat hij 'kleurbewustzijn' noemt.

De strijd om een open, diverse en liberale samenleving wordt in het midden gewonnen

Groepen mensen een collectieve identiteit opdringen is altijd bedenkelijk, soms zelfs het begin van totalitarisme.

De strijd om een open, diverse en liberale samenleving wordt in het midden gewonnen. Een deel van links lijkt erop uit die strijd daar te verliezen. Doorslaggevend is wat er gezegd wordt en niet wie het zegt, wat zijn religie is, zijn seksuele oriëntatie, zijn huidskleur, het geslacht en of er een houten been aan hem vastzit.

XX

Weden dat Merkel voor Kerst een regering heeft?

Column Sheila Sitalsing

Door: Sheila Sitalsing 24 september 2017, 23:00

-
-
-
-
-

<https://s.vk>

Blijf op de hoogte

Iedere dag rond lunchtijd het belangrijkste nieuws van de ochtend, de mooiste fotografie en het gesprek van de dag? Schrijf u in voor onze gratis nieuwsbrief.

Duitsland is een stukje Nederlandser geworden: minder midden, meer flank, de sociaal-democratie verwelkt, het rechts-populisme vol triomfalisme in de volksvertegenwoordiging. Het rechts-populisme als enige ware vertegenwoordiger van het volk zelfs, zullen ze bij de AfD zeggen, en de duiders en de Duitslandrapporteurs zullen die bewering ijverig overnemen en naarstig op zoek gaan naar de bron van het ongenoegen, de overige pakweg 87 procent van het electoraal voor het gemak overslaand.

[Angela Merkel © AFP](#)

(Trouwens, wat de term rechts-populisme betreft: extreem rechts, zeggen sommigen liever als het over de AfD gaat, of populistisch radicaal rechts, of rechts-extremistisch. Géén alternatief, viel te lezen op de protestborden die gisteravond overal te zien waren. Wat je ook weleens hoort in minder gepolijste conversaties: nazi's, bruinhemden of kwalificaties die niet voor herhaling geschikt zijn. Rechts-populistisch klinkt schattiger, banger, politiek-correchter, genderneutraler, een perfecte term derhalve voor columnisten die vanuit hun bubbel vol hoogopgeleidenprivilege geen Gewone Duitsers tegen het hoofd willen stoten.)

Duitsland is ook Duitsland gebleven: leverancier van de koningin van Europa, de leider van het vrije Westen. Angela Merkel, die een imperium bouwde op tactisch treuzelen, consistentie in haar uitingen, zelfbeheersing, nooit in woede uitbarsten, volharden in niet cool zijn en altijd langer wakker blijven dan haar onderhandelingspartners, [zo schreef correspondent Sterre Lindhout afgelopen zaterdag in de Volkskrant](#). Net als verwachtingen nooit te hoog opkloppen, want alles is veel voor wie niet veel verwacht, zo dichtte J.C. Bloem al. En in een bewonderenswaardige omgang met de haantjes: ze streefde hun kolossale ego met flauwekul en vleierijen (Tony Blair), of onderging hun neerbuigendheid stoïcijns en sloeg genadeloos toe toen het moment rijp was (Helmut Kohl).

Er staat haar een hoop te doen. Het land behoeden voor extremisme tegen de achtergrond van een langzaam imploderend politiek midden en een Europabrede crisis van de oude arbeiderspartijen. Haar ijle Britse collega geduldig blijven uitleggen dat het fenomeen 'zachte Brexit' - een soort gratis erelidmaatschap van de EU met behoud van alle handelsprivileges en zonder de last van alles wat niet bevalt - enkel in de hallucinaties van de eilanders bestaat. Het schaffen: toegelaten vluchtelingen integreren, Oost-Europese weerspanningheid overwinnen bij opvang en verdeling, vluchtelingendeals sluiten ver voorbij de grenzen van Europa - 'vieze handen durven maken', [zei politiek-filosoof Luuk van Middelaar afgelopen zaterdag in deze krant](#). De achtergeblevenen laten meedelen in de economische groei en bloei.

En eerst: een regering vormen. Een stabiele, zo heeft ze zich als opdracht gesteld. 'Mijn motto is: in de rust ligt de kracht', antwoordde ze op de vraag of dat haar voor de Kerst gaat lukken. Ik durf te wedden dat ze ook dat fikst. Binnen een termijn die Zalm, Rutte, Pechtold, Segers en Van Haersma Buma te kijk zal doen staan als stuntelende amateurs. Ook dat kan ze.

Lees alles terug over de Duitse verkiezingen in ons liveblog

De CDU gaat volgens de eerste exitpolls de Duitse parlementsverkiezingen winnen met eenderde van de stemmen. De vraag vooraf was vooral hoe goed het AfD het ging doen. Na

het einde van de stembusgang om 18.00 uur en het tellen van de eerste stemmen staat de rechtse, eurosceptische partij met circa 13 procent op de derde plaats. Daarmee komt voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog een rechtser partij dan Merkels CDU in het parle

XX

Opinieblog - Willem Melching: 'Merkel heeft niet naar de onvrede geluisterd'

liveEen selectie van interessante debatten op internet en in andere media, bij elkaar geblogd door opinieredacteurs van de Volkskrant.

Door: Arnout Brouwers Laura De Jong Henk Müller Chris Rutenfrans Hans Wansink Inge Schouten en Wim Bossema 25 september 2017, 10:41

-
-
-
-
-

<https://s.vk.nl/>

Berichten

1. 25 september 2017, 11:41

Duitse verkiezingen

De partij van Duitse bondskanselier Merkel heeft de verkiezingen gewonnen, maar de uitslag was historisch laag. Ze verloor veel stemmen aan de rechtse AfD, die nu de derde partij in het parlement is. Voor historicus **Willem Melching** kwam de overwinningsnederlaag van Merkel niet als verrassing.

‘Zelf dacht ik dat Merkel 35 procent van de stemmen zou halen, maar het viel slechter uit. Het is een tamelijk beroerd resultaat. Om te begrijpen waarom ze verloren heeft, moet je kijken waar de stemmen naartoe zijn gegaan: deels naar de liberale FDP en naar de rechtse AfD. Beide partijen hebben duidelijke standpunten over Europa en immigratie. De liberalen willen een hardere immigratiepolitiek dan tot nu toe gebruikelijk is in Duitsland. De kiezer heeft altijd gelijk in een democratie. Merkel heeft niet goed geluisterd naar de onvrede van de bevolking.’

Voor het eerst na de oorlog komt een partij in het parlement die rechtser is dan CDU/CSU. Wat betekent dat?

‘Merkel is naar het midden gegaan, waar de meeste kiezers zijn. Maar als je consequent naar het midden blijft trekken dan blijft links en rechts een gat open. Links werd gevuld door Die Linke, die hebben ook aardig wat stemmen gekregen. En op rechts ontstond een gat voor de liberalen en vooral de AfD. Ik denk dat er binnen

Merkels partij een grote heisa komt. Vooral in Beieren heeft de CSU een enorme klap gekregen van de AfD. Zij komen in opstand tegen Merkel, wat haar positie zal verzwakken.'

Met wat voor gevolgen?

'Ik houd er rekening mee dat ze over twee jaar het bijltje erbij neergooit. Als een partij verliest, moet iemand daarvoor opdraaien. Voor Merkel zal het even duren omdat ze een zwaargewicht is, maar ze zal op een hakblok eindigen. Er zijn genoeg liefhebbers om haar ten val te brengen.'

Wat betekent haar overwinningsnederlaag voor de toekomst van Europa?

'Europa gaat zware tijden tegemoet ondanks de goede wil van Merkel om er iets van te maken. Wat betreft de Frans-Duitse as moet Macron eerst de winter nog overleven. Hij belooft drastische hervorming maar de vakbonden slijpen hun messen. Aan de andere kant is Merkel ook gebonden omdat ze te maken krijgt met de liberale FDP die niet nog meer geld en bevoegdheden naar Europa wil sturen. De CSU in Beieren is ook tegen meer macht voor Europa. Met een 'ever closer union' win je blijkbaar geen verkiezingen. Daar heeft Merkel dus een probleem.'

Lees het hele interview met Willem Melching dinsdag in de Volkskrant.

XX

Martin Sommer: De nieuwe aristocratie doet zich voor als gelijken maar kijkt neer op de rest

De elite vindt zichzelf geen elite, omdat gelijkheid hoog in het vaandel staat.

Door: Martin Sommer 30 september 2017, 12:00

-
-
-
-
-

<https://s.vk>

De klap van de Duitse verkiezingen leek sprekend op die in Nederland in 2010, toen Wilders 24 zetels haalde. Ook de reacties kon je uittekenen. Vlot verschenen kaartjes op Twitter: waar ze op de anti-immigratiepartij AfD hadden gestemd, wonen nauwelijks buitenlanders. Indertijd hoorden we dat er in Limburg geen moslim te bekennen was. Anders gezegd: er was helemaal geen reden om op Wilders te stemmen.

[Wie het heeft over een elite is zelf al bijna verdacht, zoals Sybrand Buma overkwam toen hij onlangs in de Schoo-lezing het e-woord durfde gebruiken. © ANP](#)

Hoe kunnen mensen dan boos zijn?

Er spreekt een peilloos onbegrip uit, net als uit een ander intussen bekend patroon. Voorafgaand aan de verkiezingen las ik het ene na het andere artikel over de aanstaande overwinning van Merkel. Daarna kwam de verbijstering over de uitslag, precies als bij Cameron en de Brexit of Hillary in de VS. Open monden over het ondenkbare dat toch gebeurde. Het ging toch goed? Weiter so was een van Merkels slogans. De kiezers meenden van niet.

Kennelijk is een tegenstem alleen voorstelbaar bij economische tegenslag. Maar het gaat betrekkelijk goed, in Duitsland, in Nederland en ten tijde van de Brexitstem was dat ook zo in Groot-Brittannië. Hoe kunnen mensen dan boos zijn? Van de zomer gaf Diederik Samsom [een interview aan NRC](#). Weliswaar was zijn PvdA intussen gedecimeerd, maar het kwam erop neer dat hij alles weer precies zo zou doen. Nederland stond er weer goed voor, en afgezien van zijn eigen stijl van leidinggeven was er eigenlijk geen reden geweest voor de afstraffing van zijn partij.

[De Amerikaanse sociologe Elizabeth Currid-Halkett schreef het boek 'Help, ik deug!' © University of Southern California](#)

Het was Wutmensch tegen Guttmensch

Maar politiek gaat over meer dan het eigen risico en de Gini-coëfficiënt. In Duitsland bleek dat het gros van de kiezers die AfD hadden gestemd dat niet zozeer deden vanwege de bruine AfD-opvattingen, als wel om de gevestigde partijen een lesje te geven. Het was Wutmensch tegen Guttmensch, en dat was voor die laatste onbegrijpelijk.

Een sleutel voor dit raadsel stond vorige week in de krant onder de uitstekende kop 'Help, ik deug!' Het was de bespreking van een boek van de Amerikaanse sociologe Elizabeth Currid-Halkett, naar wat je kortweg moreel hoogstaande consumptie zou kunnen noemen. Dat is de tegenhanger van de befaamde 'opzichtige consumptie' van de econoom Thorstein Veblen, die ruim een eeuw geleden schreef over de nieuwe rijken van toen. Zij lieten het breed hangen om hun maatschappelijke geslaagdheid uit te venten. Trump is daarvan een late echo en zowel zijn succes als de haat die hij ontmoet, laat zich in elk geval deels door zijn uitbundige levensstijl verklaren.

Je zou bijna spreken van een nieuwe aristocratie

De nieuwe bovenklasse heeft volgens Currid-Halkett een radicaal ander gedragspatroon. Aangezien spullen niet meer schaars en duur zijn, en dus niet langer geschikt om je te onderscheiden, is dat nu het goede leven geworden. [Volkskrant-collega Koen Haegens](#) had het in zijn recensie snedig over de quinoa-klasse, die gezond eet, goede doelen nastreeft, zich inzet voor het klimaat en het lot van vluchtelingen. Een elite die zich inzet om goed te doen, wat wil je nog meer?

Wel, je zou een elite willen die zich ook bekommert om de rest. Koen Haegens betwijfelt de stelling van Currid-Halkett en vraagt zich af of hij quinoa eet om zich af te zetten tegen Henk en Fatima, 'of omdat ik de wereld niet nog verder naar de klote wil helpen'. Dat laatste natuurlijk, maar dat neemt niet weg dat elke hap quinoa een stil verwijt is aan de patat-etende klasse die niet aan die hoge maatstaven voldoet. Als ik de wereld wil redden, moet jij dat ook doen anders schiet het niet op. De morele druk is torenhoog.

Je zou bijna spreken van een nieuwe aristocratie, kalos kai agathos, mooi en goed, die zichzelf daadwerkelijk ziet als een verzameling betere mensen. Bij de oude maatschappelijke elite heerste een zekere schaamte over de eigen voorrechten. Overvloed, ook onbehagen. Dat is niet meer zo, om te beginnen omdat verschil inderdaad niet meer in geld wordt uitgedrukt. Onze elite is welvarend maar niet exceptioneel rijk. Bovendien vindt men zichzelf beslist geen elite, aangezien gelijkheid helemaal boven in het vaandel staat.

[Trump besloot zich kandidaat te stellen voor het presidentschap nadat hij tijdens het Correspondents' Dinner was uitgelachen door Obama.](#) © [REUTERS](#)

Niets erger dan neerbuigend te worden behandeld

Artikel 1 Grondwet, het gelijkheidsbeginsel, is juist hetgeen waarmee de rest van de bevolking bestraffend wordt toegesproken. Gij zult niet discrimineren! Denk aan de vorige

ombudsman, die Nederland een 'door en door racistisch land' vond. Wie het heeft over een elite is zelf al bijna verdacht, zoals Sybrand Buma overkwam toen hij onlangs in de Schoolezing het e-woord durfde gebruiken. Dat kon natuurlijk niet, en vooral niet door iemand die zelf zijn dubbele achternaam verdonkeremaant.

We hebben dus een aristocratie die zich voordoet als gelijken en tegelijk neerkijkt op de rest. Geen wonder dat de Wutbürger boos zijn over de gevoelde afwijzing. Niets erger dan neerbuigend te worden behandeld. Het beste voorbeeld is uiteraard Hillary met haar uitglijer over de deplorabelen, hun betreurenswaardige levenswijze en racistische kleinburgerlijkheid. Als ik het goed begrijp, besloot Trump zich kandidaat te stellen voor het presidentschap nadat hij tijdens het Correspondents' Dinner was uitgelachen door Obama.

Het patroon is wijdverbreid. Ik ken de toestand in Polen of Hongarije slecht, maar ik twijfel er niet aan of daar speelt hetzelfde als bij de aanhang van populistisch rechts in West-Europa. Men is het beu zich te laten toespreken over morele tekortkomingen, en gaat zich er vervolgens naar gedragen. Currid-Halkett wijst in [een interview in Trouw](#) de bovenklasse terecht. Niet afwijzing is wat we nodig hebben, maar juist empathie.

XX

Opinie: Populisme zal alleen maar heftiger worden

opinieWanneer de nieuwe coalitie volgende week haar regeerakkoord presenteert, zal het een anti-populistisch sluitstuk lijken dat Nederland voorgoed op koers van het verstandige midden terugbrengt. Niets is minder waar, meent Sam van der Staak.

Sam van der Staak leidt Europaprogramma van het International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA). 7 oktober 2017, 15:00

-
-
-
- <https://s.vk>
-

Moesten we democratie alleen aan burgerdeelname afmeten dan was 2017 een uitstekend jaar

Afgelopen maart waarschuwde premier Rutte voor een populistisch domino, dat van Nederland via Frankrijk naar Duitsland dreigde te lopen. Hij noemde dit de kwartfinale, halve finale en finale tegen 'het verkeerd soort populisme'. Omdat zo'n domino-effect in Nederland

en Frankrijk aanvankelijk leek uit te blijven, kwam het recente succes van AfD in Duitsland alsnog als verrassing. In Oostenrijk stevent het rechtse FPÖ zelfs af op een regeringsplek. Had Europa haar democratisch oproer nu wel of niet overwonnen? Nu de rook van de verkiezingen optrekt, blijkt dat de dominostenen pas echt zijn opgesteld.

ADVERTISING

[inRead invented by Teads](#)

Moesten we democratie alleen aan burgerdeelname afmeten dan was 2017 een uitstekend jaar. Er viel dan ook wat te kiezen. In Nederland lag de kiezersopkomst op 82 procent, in Frankrijk op 75 procent en in Duitsland op 76 procent, allemaal ver boven het Europese gemiddelde van 65 procent. Ook in het Verenigd Koninkrijk, waar Theresa May tussentijdse verkiezingen uitschreef, stemden bijna twee miljoen meer Britten dan voorheen.

De getallendemocratie floreerde daarnaast ook door de vele parlementaire nieuwkomers, zoals Macrons La Republique en Marche, het linkse La France Insoumise, en het Duitse Alternative für Deutschland. In onze Tweede Kamer deed het Forum voor Democratie zijn entree als dertiende parlementaire partij. Veel van de nieuwkomers wonnen bovendien forse kiezersaantallen.

Patriottische lente

Veelzeggend is dat het gemiddelde lid van Europa's middenpartijen momenteel rond de zestig jaar is

Deels dankzij al die nieuwe stemmers, hebben anti-establishment partijen zich overal in Europa een plek aan de top bevochten. In Nederland, Frankrijk en - naar alle waarschijnlijkheid - Oostenrijk zelfs plek twee. In Duitsland, waar het AfD derde werd, was de klap eigenlijk nog het grootst. Labour in het VK groeide onder Jeremy Corbyn uit tot een anti-establishmentpartij die sinds de roerige Thatcherjaren niet meer gezien was. De patriottische lente die Wilders in januari voorspelde is dus niet geheel onwaar gebleken.

Het patriottisch groeipotentieel is bovendien nog niet verbruikt. Wilders, Le Pen en het AfD haalden allemaal hun grootste steun uit de leeftijdsgroep 35-45 jaar, gevolgd door het cohort 25-35 jarigen. Zulke steun lag onder 70-plussers juist weer het laagst. In het democratisch debat zullen de eerste twee groepen zich de komende jaren meer roeren, terwijl de stem van ouderen zal afnemen. Veelzeggend is dat het gemiddelde lid van Europa's middenpartijen momenteel rond de zestig jaar is. De partij die met de meeste vernieuwing de generatie 25-45 weet te mobiliseren zal dus de strijd om de kiezer winnen.

Toch had premier Rutte gelijk dat een populistisch domino niet heeft plaatsgevonden. Bij peilingen in maart gaf slechts zes procent van de Nederlanders aan zich door de verkiezing van Trump te laten beïnvloeden. En de winst van het AfD laat zien dat de Duitse kiezer weer een andere kant op wilde dan wat doorging voor de gestremde Nederlands-Franse domino. Anti-establishment kiezers, zo bleek weer, zijn van nature afkerig van buitenlandse invloeden, en lijken per land hun eigen conclusies te trekken.

Verbaal wapengekletter

De op handen zijnde regeringscoalitie met uiterst rechts in Oostenrijk is misschien wel het voorland voor Europa vanaf 2021

Het effect van de anti-establishment overwinningen is niettemin in veel landen hetzelfde. Doordat uiterst links en rechts in Nederland en Duitsland een flinke hap uit het zetelaantal namen, moeten meerderheidscoalities er inmiddels uit vrijwel het gehele midden bestaan. Terwijl sociaaldemocraten stil hun wonden likken zal het democratisch debat de komende jaren tussen regeringspartijen en het anti-establishment gaan. Dat is een voedingsbodem voor meer polarisatie en verbaal wapengekletter. De op handen zijnde regeringscoalitie met uiterst rechts in Oostenrijk is misschien wel het voorland voor Europa vanaf 2021.

Premier Rutte noemde de Duitse verkiezingen de finale tegen het verkeerd soort populisme. Maar 2017 lijkt nog maar de voorronde te zijn geweest van het hoofdtoernooi dat binnenkort aftrapt. Terwijl de deelnamedemocratie verder floreert, zal het democratisch debat tot aan de verkiezingen van 2021 in alle heftigheid toenemen, met volgend jaar alvast populistische successen in Italië en Zweden.

Als de coalitie volgende week haar beleidsplannen presenteert kan het dus maar beter flinke vaart zetten en jongeren tot speerpunt maken. Na dit populistisch interregnum gaat de democratie in Europa namelijk pas echt knetteren.

Sam van der Staak leidt het Europaprogramma van het International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA).

XX

In het PvdA-karkas zit nog wat leven

Democratie

Lex Oomkes– 9:54, 11 oktober 2017

De vorige week gekozen nieuwe voorzitter van de PvdA, de Zwolse wethouder Nelleke Vedelaar, is een voorstander van de vorming van een links blok. We moeten haast maken met linkse samenwerking, meent Vedelaar. Er hangt immers met de komst van een nieuw kabinet een rechtse storm in de lucht, 'die alles wat kwetsbaar is los zal rukken en te pletter zal slaan'.

Gelukkig, de PvdA komt tot leven. In de bijna zeven maanden na de verpletterende verkiezingsnederlaag bijna niets van ze gehoord, maar nu er een regeerakkoord is, laten de sociaal-democraten de buitenwacht weten dat er nog wat beweging zit in het oude karkas.

Het is wellicht tekenend voor de ideologische verwarring in de partij dat er pas een teken van leven komt als er iets is om je gezamenlijk tegen af te zetten. Als je zelf geen echte ideeën hebt, kun je altijd nog zeggen dat de ideeën van anderen hel en verdoemenis over ons uit zullen storten.

Zeven maanden zijn we verder, maar van een initiatief van de PvdA om tot een antwoord te komen op huidige maatschappelijke ontwikkelingen heeft de buitenwacht nog niets mogen vernemen. De waarschuwingen tegen het onheil dat Rutte III over ons uit dreigt te storten, klinken vooral vermoeid en in hevige mate versleten.

Afspiegeling van het electoraat

De tijd dat de PvdA met recht en rede kon stellen een volkspartij te zijn, ligt achter ons. Daarin is de partij niet uniek, het geldt voor alle volkspartijen – als we volkspartijen definiëren als die partijen die uiteenlopende belangen weten te verenigen en daarmee wat aanhang betreft een afspiegeling zijn van het gehele electoraat.

De politicoloog Philip van Praag laat in het jongste nummer van Socialisme & Democratie, het tijdschrift van het wetenschappelijk bureau van de PvdA, aan de hand van het uitgebreide kiezersonderzoek nog eens zien dat de partij aan die definitie steeds minder voldoet.

Voor zover de PvdA nog thema's heeft, slaagt de partij er in ieder geval niet in substantiële aantallen vertegenwoordigers van alle maatschappelijke groepen te verenigen.

Zolang de sociaal-culturele dimensie de boventoon voert in hetgeen kiezers belangrijk vinden, zal een sociaal-democratische partij het ook moeilijk hebben. Niet arbeid, inkomen en aanverwante onderwerpen worden als uiterst problematisch gezien, maar de toekomst van de (langdurige) zorg, ouderenbeleid en identiteit. Maatschappelijke groepen zijn rond die onderwerpen verdeeld op grond van heel andere kenmerken dan rond sociaal-economische onderwerpen. Opleiding en - steeds meer - etnische afkomst zijn daar doorslaggevender. Om een voorbeeld van Van Praag aan te halen: dat leidt niet tot volkspartijen, maar tot partijen met een relatief eenzijdig samengestelde achterban. De PVV (laagopgeleid en blank) en GroenLinks (minder blank, hoogopgeleid en jong).

Nogmaals, het is niet een uniek probleem voor de PvdA of de sociaal-democratie. Het is voor deze partij wel het meest acuut.

Een antwoord, anders dan zich afzetten tegen de nieuwe coalitie, blijft uit, en volgens Van Praag is er ook geen afdoende antwoord. Electoraal herstel is tot op zekere hoogte mogelijk, deels door oude thema's opnieuw tot leven te wekken, deels door bescherming tegen de negatieve gevolgen van globalisering als nieuw thema te introduceren - maar een grote, dominante volkspartij wordt meer een fenomeen uit de voorbije eeuw.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Gastcolumn: 'Voer hard debat met populisme en politieke islam'

GastcolumnDe open democratie moet een strijd bare discussie aangaan met haar vijanden: het linkse en rechtse populisme binnen het parlement en het politieke islamisme daarbuiten, betoogt historicus Willem Melching.

Willem Melching historicus 5 november 2017, 07:00

-
-
-
-

<https://s.vk.nl/>

•

Duitsers steunden Hitler omdat ze op zoek waren naar geborgenheid en als kiezer serieus wilden worden genomen

Veel politici en commentatoren zien een parallel tussen onze tijd en de jaren twintig-dertig van de vorige eeuw: het zogeheten Interbellum. Ook toen waren de grote democratische partijen in verval en kwamen er charismatische, populistische politici op. Met graagte worden figuren als Wilders en Berlusconi vergeleken met Mussert, Mussolini of als ze het heel bont maken met Hitler persoonlijk. Met deze vergelijkingen denken ze blijk te geven van hun eruditie en historisch besef om vervolgens zelfgenoegzaam achterover te leunen.

Maar als we écht iets willen leren van de jaren twintig-dertig dan moeten we juist niet zoeken naar letterlijke historische analogieën, want die zijn anachronistisch en kloppen daarom nooit. De unieke omstandigheden van die jaren vlak na de Eerste Wereldoorlog gaven vorm en inhoud aan de toenmalige populistische revolutionaire bewegingen. Anno 2017 trekt niemand meer stemmen met zwarte of bruine hemden of een rode halsdoek. Niet voor niets blijven de rechtse populistten angstvallig uit de buurt van de onverbeterlijke neo-nazi's en praat de SP liever niet over haar kalverliefde voor de grote Mao. Elke tijd creëert zijn eigen populistten.

Toch valt er wel wat te leren uit het verleden. Die lessen zijn te vinden in de motieven van de aanhangers van de totalitaire bewegingen in het Interbellum. Waarom stemden zoveel Duitsers op Hitler? Waarom had hij zo'n brede steun van de bevolking toen hij eenmaal aan de macht was? Dat was niet omdat de Duitsers een wereldoorlog wilden ontketen of hun Joodse burens wilden deporteren of euthanasie wilden plegen op hun gehandicapte kleinkind. Ze steunden Hitler omdat ze op zoek waren naar geborgenheid en als kiezer serieus wilden worden genomen. Dat zijn exact dezelfde motieven die de kiezers van SP en PVV hebben.

Zelfvernietiging

Wie de kiezers van populistische partijen bij voorbaat als psychische patiënten wegzet, graaft zijn eigen politieke graf

Geert Mak noemde ooit de PVV een 'handelaar in angst'. Dat Wilders van die angst profiteert, weerhoudt blijkbaar de andere partijen ervan om zich te verdiepen in die angst. Wanneer de kiezer angstig is, dan is die angst reëel, zeker wanneer zich dat vertaalt in stemmen en verkiezingsuitslagen. Wie de kiezers van populistische partijen bij voorbaat als psychische patiënten wegzet, graaft zijn eigen politieke graf. Kiezers die voordien goed genoeg waren om op de grote volkspartijen zoals PvdA en CDA te stemmen, zouden plotseling aan verstandsverbijstering lijken te lijden. Het niet serieus nemen van deze weglopers is de hoofdoorzaak van de zelfvernietiging van de West-Europese sociaaldemocratie. Ook de christen-democraten hebben op die manier aardig wat averij opgelopen.

Wat kunnen we nog meer leren uit de geschiedenis van de democratie? Zoals Mark Mazower in zijn klassieke werk 'Duister Continent' uit 1998 laat zien, verloor de democratie in de jaren twintig-dertig zijn zelfvertrouwen en ging zij bijna ten onder. Dankzij de vasthoudendheid

van Churchill en de steun van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie werd nazi-Duitsland verslagen en kreeg de democratie een tweede kans. Die kans werd goed benut. Het Westen profileerde zich als een open en democratische samenleving en ging de militaire, economische maar ook culturele krachtmeting met de Sovjet-Unie vol zelfvertrouwen aan. Dat resulteerde in de ondergang van de Sovjet-Unie in 1989-1991.

De les die we daar uit kunnen leren is dat een weerbare democratie harde ideologische discussies moet aangaan en die met passie moet uitvechten.

Strijdbaar

Ook onaangename zaken zoals het mislukken van de multiculturele samenleving en de appeasement-politiek ten aanzien van de politieke islam moeten aan de orde komen

Maar dat is juist wat nu ontbreekt: een open en strijd bare discussie met de ideologische vijanden van nu. **Die vijanden zijn het linkse en rechtse populisme binnen het parlement en het politieke islamisme daarbuiten.** In die discussie zullen ook onaangename zaken zoals het mislukken van de multi-culturele samenleving en de appeasement-politiek ten aanzien van de politieke islam aan de orde komen.

Aan de vooravond van de Duitse verkiezingen bleek uit een enquête dat deze thema's de grote zorgen waren van de kiezers. Merkel en Schulz, de leiders van de twee grootste partijen, negeerden deze angsten en kregen de electorale rekening gepresenteerd. Hieruit blijkt dat de enige overlevingskans voor de bestaande partijen ligt in de open discussie met de tegenstanders. De democratie is robuust genoeg, dat bleek wel in 1945 en 1989. Waar het nu nog aan ontbreekt zijn politici en commentatoren die verder durven te kijken dan hun volgende carrièrestap.

Willem Melching is als historicus verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en deze maand gastcolumnist op volkskrant.nl/opinie. Onlangs verscheen zijn boek 'Modern Duitsland' (Amsterdam University Press, 2017).

XX

Wat kunnen we verwachten van minister Ferdinand Grapperhaus?

'CDA' er, maar van een totaal ander slag dan de grijze figuren van het midden'

artikel Een vechter met een angstaanjagende energie, zeggen vrienden over Ferdinand Grapperhaus. Een scherp criticus van de huidige politiek, die hij opportunisme verwijt. Wat kunnen we van deze sociaal bewogen patriciër verwachten nu hij minister van Justitie en Veiligheid is?

Door: Jan Tromp 4 november 2017, 02:00

Onderstaand is een citaat uit dit artikel:

In december 2016 publiceerde hij in Het Financieele Dagblad een open brief, gericht aan minister van Financiën Jeroen Dijsselbloem. Deze had kort daarvoor de opkomst van het populisme toegeschreven aan de bankencrisis.

Hij is CDA'er. Maar van een totaal ander slag dan de grijze figuren van het midden

Mai Spijkers, uitgever en vriend

Grapperhaus schrijft: 'Excellentie, ik ben het niet met U eens. Het populisme is opgekomen, omdat er al twee decennia een maatschappelijke onthechting gaande is. De onderste laag van de samenleving, vijftien procent van onze bevolking, is als enige, sinds 2005, stil blijven staan in een tijd van welvaartstoename en megagrote technologische vooruitgang.'

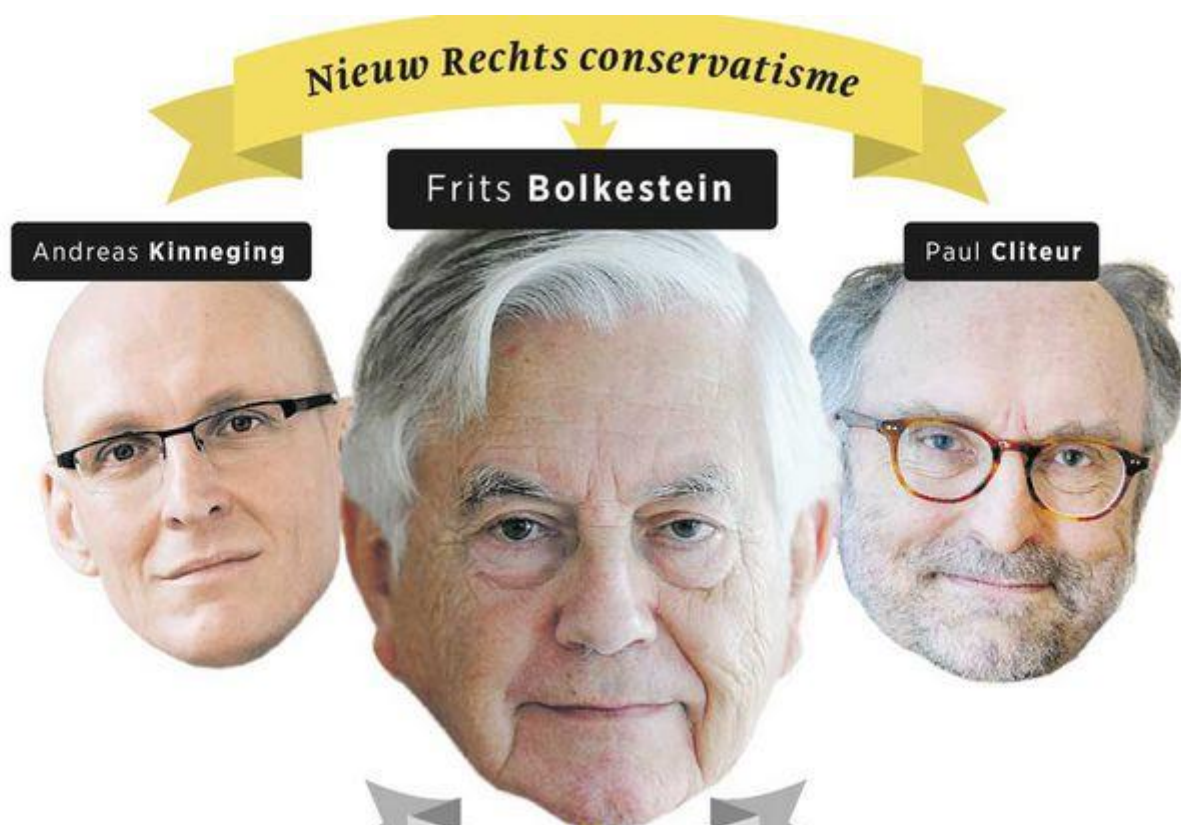
Er is een tweede groep bij gekomen, vervolgde Grapperhaus zijn brief aan Dijsselbloem, een groep mensen die het Sociaal en Cultureel Planbureau de Onzekere Werkenden noemt. 'Het zijn mensen wier baan op de tocht staat of die net werkeloos of arbeidsongeschikt zijn geworden, en geen vooruitzichten hebben in de door uw kabinet zo vrolijk geformuleerde participatiemaatschappij. Een aanzienlijk deel van deze twee groepen behoort tot de Nederlanders die op de rand van of in armoede leven, met kinderen die geen sportclubje of Playstation hebben.'

XX

Hoe rechts de onvrede het best wist te kanaliseren

[Democratie](#)

Leonie Breebaart– 13:25, 21 januari 2018

© TROUW/Sander SoewarganaInterview

Wat hebben Mark Rutte, Thierry Baudet en Geert Wilders gemeen? Een nieuw onderzoek ontwaart de ideeën die de 'ruk naar rechts' ideologisch ondersteunden.

Rechts denken, bestaat dat eigenlijk? Nederlandse politici - Mark Rutte voorop - presenteren zich graag als pragmatici die alleen maar doen wat het land nodig heeft. Nadat Nederland in de jaren zestig en zeventig ook in het buitenland naam kreeg als progressieve natie, een land van royale sociale zekerheid en van tolerantie tegenover homoseksuelen en culturele minderheden, leek de meer rechtse wind die hier met Pim Fortuyn ging waaien, vooral een logische correctie op de linkse consensus van de jaren daarvoor.

Bovendien lijken de denkers die je achter rechtse partijen, van de VVD tot het Forum voor Democratie, zou kunnen herkennen onderling zo verschillend, dat ze amper onder een kopje kunnen worden samengebracht. Wat hebben neoliberale aanhangers van het vrijemarktdenken gemeen met cultuurconservatieven?

Proefschrift

Meer dan je denkt, constateert socioloog en politicoloog Merijn Oudenampsen, die vorige week vrijdag in Tilburg promoveerde op de Nederlandse 'ruk naar rechts'. In zijn proefschrift onderzoekt hij de ideeën achter de revolutie waarmee Pim Fortuyn de politiek binnenstormde, daarmee een rechtspopulisme in gang zettend dat met Geert Wilders en Thierry Baudet niet meer weg te denken valt uit Nederland.

Toch staat de opkomst van dat rechtspopulisme niet op zichzelf, constateert Oudenampsen. De middenpartijen maakten in de jaren negentig al een 'ruk naar rechts'. Binnen de PvdA kwam een conservatieve stroming op die zich verzette tegen de erfenis van de jaren zestig en die door toenmalig komisch duo Koot & Bie 'Nieuw Flinks' werd genoemd. Prominente CDA'ers verbonden zich aan de Edmund Burke Stichting, een platform voor conservatieve ideeën, en binnen de VVD woedde een interne strijd die de partij uiteindelijk onder Rutte in een conservatievere richting duwde.

Klasje van Bolkestein

Bovendien kreeg die 'ruk naar rechts' volgens Oudenampsen wel degelijk brandstof van ideeën, van artikelen, lezingen, boeken. Of het nou ging om de voordelen van de vrije markt of om de waarde van de eigen cultuur: achter al die ideeën zaten concrete filosofen, economen en politicologen. En toen de tijd er rijp voor was, zijn die ideeën - de ideeën van Samuel Huntington, Friedrich Hayek, Roger Scruton - in Nederland ook doelbewust verspreid.

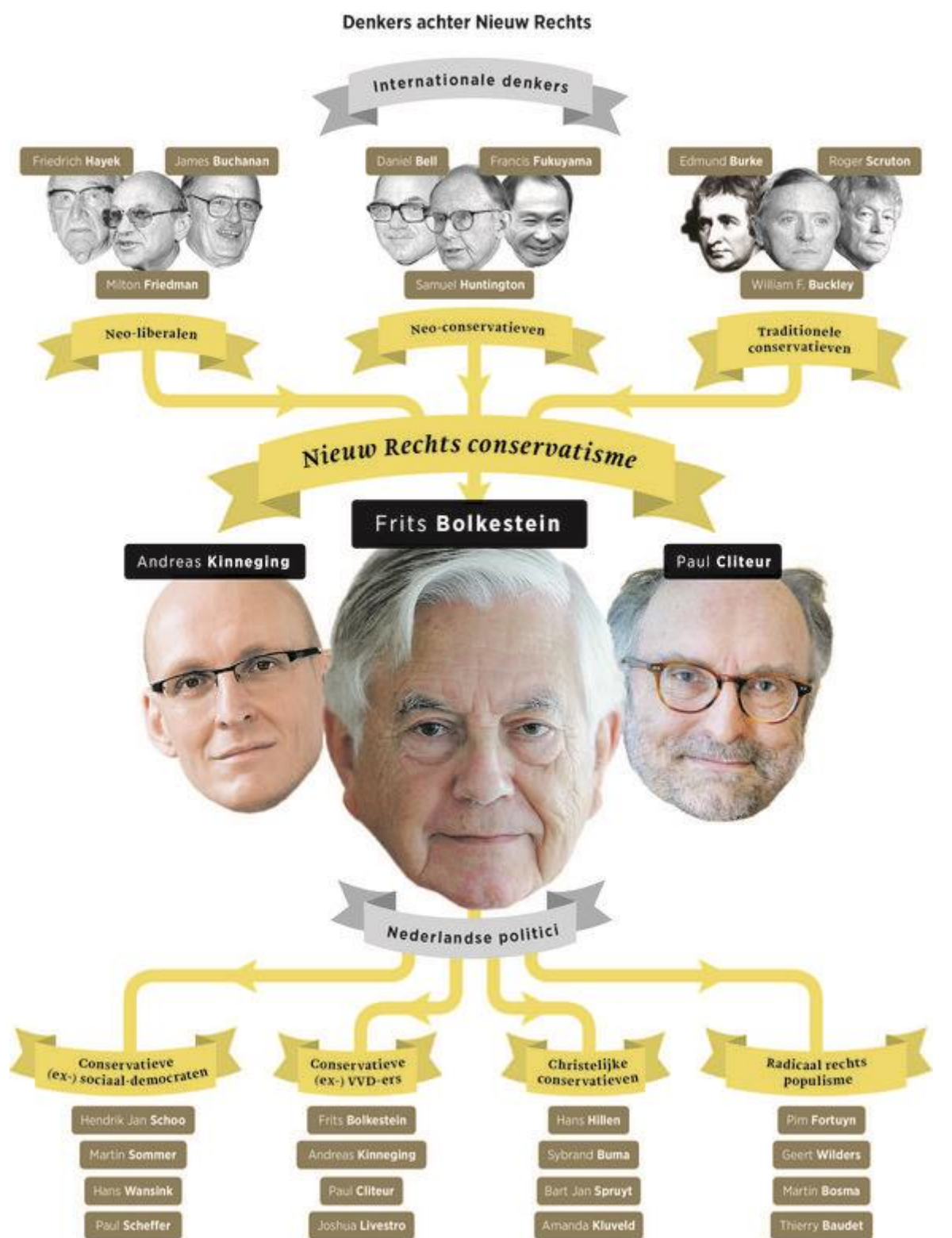
Voorals VVD-coryfee Frits Bolkestein heeft daar actief aan bijgedragen, ontdekte Oudenampsen. Hij presenteerde Nederland een heel scala aan rechtse denkers, daarbij geholpen door het zogenaamde 'klasje van Bolkestein', dat veel van zijn teksten schreef - onder hen was ook de toen nog gematigde Geert Wilders. Bij het helpen verspreiden van die ideeën, heeft Bolkestein ook veel hulp gehad van journalist en columnist H.J. Schoo (1945-2007) die weekblad Elsevier omvormde tot een platform voor wat Oudenampsen 'Nieuw Rechts' noemt.

U onderscheidt grofweg drie politieke stromingen waar Nieuw Rechts uit put: neoliberalisme, neoconservatisme en conservatisme. Laten we beginnen bij het neoliberalisme. Daarbij denk je al snel aan de politiek van Margaret Thatcher en Ronald Reagan: de verzorgingsstaat kost teveel geld en de vakbonden hebben teveel macht. Hoe is dat idee Nederland binnengekomen?

"In Nederland kregen neoliberale ideeën pas in de jaren zeventig enige voet aan de grond, toen de invloed van John Keynes (1883-1946) afnam. Volgens Keynes verkeerde de overheid die de markt moest corrigeren en inperken zelf in een crisis. Maar de liberaal Friedrich Hayek (1889-1992), een Oostenrijkse econoom en filosoof die een verklaard tegenstander was van Keynes, leidde teveel staatsbemoeienis tot een totalitaire staat. Net als zijn geestverwant Milton Friedman beschouwde Hayek, die later de intellectuele goeroe werd van Reagan en Thatcher, de vrije markt als voorwaarde voor politieke vrijheid. Ook in Nederland kregen neoliberale ideeën in die tijd meer aanhang. Hayek werd Bolkesteins belangrijkste inspiratiebron, en Frans Rutten - van 1973 tot 1990 secretaris-generaal van economische zaken - liet zich sterk door Friedman inspireren.

"Dat krijgt zijn beslag tijdens het eerste kabinet Lubbers (1982-1986). Zelfs de PvdA wordt erdoor aangestoken. Begin jaren negentig houdt sociaaldemocraat Rick van der Ploeg bijvoorbeeld een inaugurele rede waarin de invloed van Hayek duidelijk doorklinkt: de huurbescherming moet op de schop en vakbonden zijn kartels geworden. In die jaren werd het beleid van flexibilisering, deregulering, privatisering en marktwerking in gang gezet.

Tekst loopt door onder de afbeelding.

Trouw/Sander Soewargana

"Alleen vonden velen op de rechterflank de omslag niet radicaal genoeg. Mensen als rechtsfilosoof Andreas Kinneging, maar ook Bolkestein, Rutte en Wilders pleitten voor een radicalere afrekening met de erfenis van de jaren zestig. Tegenwoordig zie je dat radicale vrijemarktgeluid eerder bij de jonge garde. Yernaz Ramautarsing, nummer twee op de Amsterdamse lijst van Forum voor Democratie, zegt in een interview met de Volkskrant dat

hij zich laat inspireren door Ayn Rand, een van de bekendste libertarische denkers. Ook Pim Fortuyn hield er destijds neo-liberale ideeën op na. Pas in 1994 komt hij met het boek 'De verweesde samenleving', waarin hij zich baseert op (neo)conservatieve ideeën."

Hoe heeft dat neoconservatieve idee van de 'verweesde samenleving' in Nederland zijn weg gevonden? Dat past toch slecht bij dat progressieve elan van de neoliberalen? Want als de samenleving verweesd is, als we ons niet meer thuis voelen in eigen land, dan moeten vooral niet nóg meer zekerheden op de schop.

"Voor Nederlanders klinkt dat inderdaad tegenstrijdig, maar de Amerikaanse conservatieven op wie Bolkestein en Fortuyn zich baseren, vinden de combinatie kapitalisme en conservatisme minder vreemd. Natuurlijk ligt er wel een spanning. Neoconservatieven willen terug naar een minder anonieme wereld met een traditionele moraal, terwijl je die hedonistische, anonieme wereld juist het gevolg zou kunnen noemen van ongebreideld kapitalisme en consumentisme. Een van de neoconservatieve denkers, Daniël Bell (1919-2011), noemt dat de culturele contradictie van het kapitalisme.

"Toch heeft Daniël Bell wel een oplossing, waarbij hij zich beroept op socioloog Max Weber. Die schreef dat het kapitalisme voortkwam uit de traditionele protestantse moraal van spaarzaamheid en zelfbeheersing. Volgens Bell moet je zulke traditionele waarden beschermen, anders sla je het fundament onder het kapitalisme weg. Op basis van die analyse stelde Bolkestein in 1995 dat de VVD haar vrijemarktpolitiek moest combineren met cultuurconservatisme - vooral gezien de cultuur-eroderende invloed van migranten.

"Dat cultuurconservatisme wordt ook geïnspireerd op Samuel Huntington, bekend van zijn these van de botsing der beschavingen. Zijn voorspelling dat de westerse wereld zich zou moeten voorbereiden op een strijd tegen extremisme uit de islamitische wereld, werd leidend in het integratiedebat. Zo verwijst Sybrand Buma in zijn veelbesproken H.J. Schoo-lezing heel expliciet naar Huntington. Maar ook in Paul Scheffers boek 'Land van Aankomst' is hij de meest geciteerde auteur."

Dan hebben we de derde poot van Nieuw Rechts, het eigenlijke conservatisme, nog niet gehad. De conservatief respecteert tradities en wil daar weinig aan veranderen. Maar past dat wel bij de Nederlandse identiteit? Wij zijn toch zo trots op ons vermogen tot veranderen, op het homohuwelijk en de gelijkheid van man en vrouw?

"Daar ligt inderdaad een probleem. Socioloog Jacques van Doorn noemde het Nederlandse conservatisme ooit 'een door progressieve aanwending van milieuvijandige besproeiingsmiddelen uitgeroeide moerasplant'. Toen Nederland in de jaren zestig en zeventig moderniseerde, veerde de elite in Nederland gewoon mee. In Engeland was dat wel anders, daar verzetten conservatieve filosofen als Roger Scruton zich met hand en tand tegen al die modernisering. Zulke Engelse conservatieven verdedigden een traditionele seksuele moraal en gezagsverhoudingen, en hadden vaak een wat aristocratisch profiel. Ze verzetten zich vooral tegen maakbaarheidsdenken. Al die pogingen om de mensheid te verbeteren hebben geen kans van slagen. Elk ingrijpen van de politiek leidt eigenlijk tot ongewenste

bijwerkingen. In Nederland zag je die ideeën wel bij oud NRC-columnist J.L. Heldring (1917-2013). En tegenwoordig bij Baudet, die veel van Scruton heeft overgenomen.

"Toch is dat traditionelere conservatisme hier nooit erg populair geweest. Pim Fortuyn leende veel conservatieve ideeën, maar verdedigde toch de bevrijde seksuele moraal van de jaren zestig en zeventig. Des te opvallender dus, dat Thierry Baudet nu wél pleit voor traditionelere verhoudingen tussen mannen en vrouwen. Hij vertelt ook graag dat hij op jacht is geweest. In dat opzicht is hij radicaler conservatief dan zijn voorgangers uit de jaren negentig."

U hebt vooral de opkomst van rechts in de jaren negentig bestudeerd. Welke les valt daaruit te trekken?

"Dat achter de Fortuynrevolte een breder gedachtengoed schuilgaat. Voor links betekenden de jaren negentig misschien het einde der ideologieën, maar voor rechts niet. Dat was juist bezig met een ideologische herbronning.

"De Fortuynrevolte wordt vaak afgedaan als een logisch gevolg van grootschalige processen als globalisering, migratie, Europese eenwording. Mijn stelling is eerder dat conservatieve politici en intellectuelen de beste verhalenvertellers zijn geweest: zij wisten de onvrede het beste te kanaliseren. Door de focus te leggen op de ideeën achter de 'ruk naar rechts' in de Nederlandse politiek, laat ik zien dat er ruimte is voor het vertellen van een ander verhaal. Die fundamentele openheid is belangrijk in een democratie."

Merijn Oudenampsen: 'The conservative embrace of progressive values.'

Als betalend abonnee kunt u een reactie plaatsen op dit artikel. Deze is alleen zichtbaar voor andere abonnees.

Deel dit artikel

De middenpartijen maakten in de jaren negentig al een 'ruk naar rechts'

'Bolkestein, Rutte en Wilders pleitten voor een radicalere afrekening met de erfenis van de jaren zestig'

Kapitalisme komt voort uit de traditionele protestantse moraal van spaarzaamheid en zelfbeheersing

XX

Opinie op zondag: 'Links kan rechtse vloedgolf tegengaan door narcisme te laten varen'

opiniePrikkelende opinies op een dag dat u er tijd voor heeft: de Volkskrant presenteert elke zondag twee bijdragen van een club van acht auteurs. Later vandaag historicus Arnout Brouwers, nu cultuurhistoricus Thomas von der Dunk.

Thomas von der Dunk 25 maart 2018, 10:00

-
-
-
-
-

<https://s.vk.nl/>

Is er in Nederland nog veel toekomst voor de sociaal-democratie? Zal, nu na het CDA met de PvdA de enige andere grote volkspartij met een brede basis in alle bevolkingsgroepen verpulverd is, Nederland verder uiteenvallen in partijen voor de succesvollen en de achterblijvers? [Volgens Willem Melching](#) is de PvdA ingestort, omdat zij de oude arbeidersachterban heeft opgegeven om zich op de nieuwe migranten te richten.

Dat is veel te simpel - zij heeft, die migratie eenmaal gegeven zijnde, meer dan welke andere partij gepoogd de belangen van beide groeperingen, die hun kwetsbare positie gemeen hebben, te verenigen. Dat is ook tot het begin van deze eeuw heel behoorlijk gelukt.

Geen partij had jarenlang zoveel uit minderheden afkomstige volksvertegenwoordigers - een vergelijking van haar Kamerfractie van 2012 met die van de VVD volstaat. Pas veel later begonnen zij ook in grotere getale bij andere 'blanke' partijen op te duiken. Zeker, daarbij zijn brokken gemaakt - Denk vormt er één van - en heeft de partijleiding te veel bij conservatieve culturele opvattingen weggekeken..

Toegenomen ongecontroleerde macht

Links dient zich onomwonden te keren tegen de rechtse profeten van de marktideologie

De sociaal-democratie rust ideologisch op drie pijlers en dat betekent dat zij op die drie terreinen ook in de politieke praktijk voldoende afstand moet zien te bewaren. Dat is allereerst de sociaal-economische tegenstelling, klassiek-marxistisch geformuleerd: die tussen arbeid en kapitaal. Het thema van de sociale gelijkheid (of liever: rechtvaardigheid) is, getuige de dalende arbeidsinkomensquote en het stijgende graaigedrag aan de top, met de door privatisering en globalisering weer enorm toegenomen ongecontroleerde macht van het internationale bedrijfsleven actueler dan ooit.

Links dient zich onomwonden te keren tegen de rechtse profeten van de marktideologie, waartoe na de VVD en het CDA sinds Pechtold ook D66 behoort, en waarbij alle grote maatschappelijke problemen als individuele aanpassingskwesties worden getrivialiseerd. Hier is het allereerst misgegaan omdat de PvdA vanaf Kok de kernbehoefte van haar natuurlijke achterban (zowel de autochtone als de allochtone), namelijk sociaal-economische zekerheid, te veel heeft genegeerd. In dat opzicht was, gezien de desastreuze verkiezingsuitslag, meedoen aan Rutte II onweerlegbaar de grootste politieke blunder ooit.

Ten tweede is er de sociaal-culturele thematiek. Op basis van het seculiere beginsel van de scheiding van kerk en staat dient links voldoende afstand te bewaren tot partijen die hun culturele kernwaarden niet aan de Verlichting, maar aan Heilige Boeken ontleen. Dat sluit bestuurssamenwerking later evenmin uit als met de ChristenUnie, maar wel elke vorm van stembusakkoord vooraf; daar is het nu in Rotterdam misgegaan.

Anders dan in Amerika heeft het grootste deel van de inheemse christelijke rechterflank (SGP en CU uitgezonderd) de progressieve culturele opvattingen inmiddels als kernwaarden omarmd; zij vormen hier geen onderscheidend criterium. Dat geldt nog wel voor veel moslim-migranten, waar de kloof tussen moderne en traditionele opvattingen dwars doorheen loopt.

Ten derde is er nu de identiteitskwesitie, in reactie op Europa, waarbij links verre dient te blijven van elk ethnocentrisme, zoals dat door de autoritaire aanvoerders van PVV en FvD wordt gepropageerd die, uit afkeer van 'Europese verwekelijking', tevens een groot enthousiasme voor autocraten aan de dag leggen, Poetin vooraan. Omdat de prijs van immigratie - zowel economisch als cultureel - niet in de villawijken, maar in de volkswijken wordt betaald, berust Wilders' aantrekkingskracht op zijn pleidooi voor een verzorgingsstaat voor etnische insiders: een soort nationaal socialisme, zoals dat al in het interbellum in heel Europa een hoofdonderdeel vormde van het radicaal-rechtse economische program.

Stoere taal

Dat de gedoogcoalitie met Wilders in 2010 bij de VVD amper op morele bezwaren stuitte, was geen toeval

Onder invloed daarvan zijn inmiddels ook VVD en CDA bevattelijk voor nationalistische retoriek gebleken - eerst Zijlstra, nu Dijkhoff moet met stoere taal over vluchtelingen de rechterflank bedienen, zoals Buma plots het Wilhelmus als belangrijkste erfstuk heeft ontdekt. Niet voor niets gruwet een oudere generatie internationaal georiënteerde christen-democraten van diens nieuwe koers, Van Agt vooraan. Met name tussen VVD en PVV/FvD blijkt de grens, gezien de talloze persoonlijke overstaps, een vloeiende te zijn. Dat de gedoogcoalitie met Wilders in 2010 bij de VVD amper op morele bezwaren stuitte, was geen toeval.

In dat opzicht was het [Volkskrant-interview met Rients Verschoor](#) dinsdag over de opkomst van Mussolini verrassend actueel. Indertijd heeft de communistenangst van rechts in Italië, Duitsland en elders veel liberalen en christen-democraten tot doodgravers van de democratie gemaakt. Nadat dat in de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust was uitgemond, vertaalde die angst zich na 1945 in medewerking aan de verzorgingsstaat. Nadat in 1989 de communistische dreiging was weggefallen, is niet alleen de ongebreidelde markt weer terug, maar tevens, om de economisch benadeelden te paaien, het extreem-rechtse pleidooi voor nationale reservaten, dat vervolgens CDA en VVD zozeer naar rechts heeft getrokken dat ook de gelijkheidsbeginselen van de rechtstaat onder druk komen te staan.

Dat maakt de opgave voor links thans groter dan ooit. Om tegen de rechtse vloedgolf tegenweer te kunnen bieden, is allereerst meer samenwerking vereist: boven het narcisme van de onderlinge verschillen moeten GL, SP en PvdA zoeken naar wat hen bindt, want anders helpt ook Klavers winst ons bitter weinig vooruit.

XX

Filosofie

Mensen zitten helemaal niet te wachten op feiten en waarheden. Denker des Vaderlands, René ten Bos, snapt wel waarom ze liever in hun eigen bubbel blijven.

"Wie meent dat Trump een idiote president is, vergeet dat hij buiten Europa vaak gezien wordt als een sterke leider", schrijft Denker des Vaderlands, René ten Bos, in zijn nieuwe boek 'Het volk in de grot'. "Sterke leiders hebben het niet zo op de waarheid. Ze leggen haar het zwijgen op of vervormen en versluieren haar."

Hier is geen cynicus aan het woord die zich teleurgesteld afwendt van leugenachtige politici. Hier spreekt de Denker des Vaderlands, die probeert te doorgronden hoe waarheid in de politiek vaak het kind van de rekening wordt. En daarbij concludeert dat de burger ook helemaal niet zit te wachten op feiten en waarheden.

Ten Bos: "We verwijten Halbe Zijlstra niet dat hij gelogen heeft, maar dat hij het slecht gedaan heeft. Hij heeft lopen snoeven: zie mij eens kijken welke contacten ik heb. Iedereen weet dat politici liegen of moeten liegen of waarheden verdraaien. In de hele geschiedenis van de politieke filosofie hoor je dat telkens weer opnieuw. David Hume, toch een alom gerespecteerd filosoof, vond bijvoorbeeld dat politici weliswaar trouw moesten zijn aan de grondwet, maar niet aan een verkiezingsbelofte."

Oertekst

Om grip te krijgen op dat waarheidsbegrip, keerde Ten Bos terug tot een van de oerteksten van de westerse cultuur: de grotallegorie van Plato, die hij opnieuw, en grondig, herlas. In Plato's grot zitten de bewoners geketend met hun rug naar het licht. De schaduwen op de grotwand beschouwen ze als de werkelijkheid. Op een gegeven ogenblik gaat iemand met de naam Socrates op zoek naar de lichtbron, om daarna de mensen in de grot te vertellen wat hij zag.

Sindsdien denken filosofen dat ze licht kunnen brengen in de duisternis van de grot, om zo mensen te behoeden voor schijnkennis.

"Maar Plato vraagt zich niet af of het volk in de grot wel wat heeft aan die kennis", zegt Ten Bos. "Wij geloven sterk dat als je mensen ertoe kunt aanzetten, ze allemaal kunnen en willen leren. En door opleiding kunnen we ze uit de wereld van onwetendheid halen. Dat is het klassieke idee van paideia. Toch zijn we daar misschien te optimistisch over. Als je Plato goed leest, blijkt dat hij ook getwijfeld heeft over dat idee van paideia. Het is altijd de enkeling die omhoogklimt, de grot uit. Het is nooit een groep die het licht ziet. De groep blijft beneden. En als die enkeling, nadat hij het licht gezien heeft, terug moet, blijkt hij daar beneden helemaal niet meer welkom. Degenen die geketend naar de schaduwen kijken op de wand, hebben geen behoefte aan iemand die de waarheid komt brengen."

Zegt Plato hiermee dat het volk geen behoefte heeft aan scholing?

"Plato is cynisch over de mogelijkheden het volk te verheffen. De essentie van zijn paideia is namelijk niet dat iedereen zich uit die grot weet te bevrijden zodat deugd en rechtvaardigheid bereikt zullen worden. De scholing blijkt bij Plato een selectiemechanisme om de ideale staat goed in te kunnen richten. Voor de meesten is deze scholing niet weggelegd."

Zou je paideia kunnen vergelijken met de huidige Bildung?

"Bildung vond oorspronkelijk plaats op Duitse kostscholen: jongetjes van rijke komaf leren er gedichten van Goethe uit hun kop. Zo werd de nieuwe bovenlaag gekweekt. Opvoedingsfantasieën of opleidingsfantasieën hebben altijd de schijn van een selectiemechanisme, en dus van geweld. Bij Plato lees je voortdurend hoeveel pijn het doet om je te verheffen."

Wie mooi wil zijn, moet pijn lijden. Misschien geldt iets vergelijkbaars voor verheffen.

"Nee. We pompen er bij leerlingen met geweld theorieën in waaraan ze niets hebben. Sommigen passen niet in deze methode. Lastig lerende kinderen, anders lerende kinderen - allemaal eufemismen. Misschien gaat het om kinderen die gewoon een hekel aan school hebben en zich tegen het systeem verzetten. Hebben ze altijd ongelijk? Een schooldirecteur van een middelbare school zei mij eens: 'Scholen zijn er op gericht leerlingen langzamer te laten leren.' Dat maakt ook onderdeel uit van de discipline die Plato er al in wilde stampen."

Verheffen is in onze traditie het leren zien van een theoretische waarheid. Dit is een pijnlijk en elitair proces. Geldt dat alleen voor onderwijs?

"Ook wetenschappers en journalisten zien zich graag als hoeders van de waarheid. Wij tonen de waarheid, dat is de valorisatie van de wetenschap. Wij beschrijven de waarheid, daarmee laten journalisten zien dat ze maatschappelijk relevant zijn."

Niets tegenin te brengen, toch?

"Die waarheid kun je lang niet altijd achterhalen. Neem het conflict tussen journalist Jelle Brandt Corstius en tv-maker Gijs van Dam die hij van aanranding of erger beticht. Van Dam ontkent, en beticht Brandt Corstius van smaad en laster. Hoe moeten wij, lezers, er nu achter komen wat daar is gebeurd? Je gelooft de een of de ander. Waarheid wordt zo een geloofsetiket."

Journalisten zullen zeggen: moet je beter uitzoeken hoe het werkelijk zit.

"Zeker, maar ik denk ook dat journalisten eerder moeten leren accepteren dat ze de waarheid niet altijd boven tafel krijgen, want die waarheid is er vaak niet. Als ik iets leer van bijvoorbeeld de boeken van Frank Westerman, dan is het dit wel. Lees zijn 'Stikvallei' maar."

"Wij leven in tijden waarin de mens gedwongen wordt beslissingen te nemen op basis van vermoedens; op basis van waarschijnlijkheden in plaats van op basis van onbediscussieerbare zekerheden."

Zitten wij zelf in de grot?

"We zeggen dat we in onze eigen bubbel leven. Die bubbel is onze grot. Veel belangrijker dan te zoeken naar de waarheid, zoals Socrates die de grot uitgaat, is te zoeken naar verbindingen tussen de verschillende grotten."

Doen we dat niet?

"Dat vinden we moeilijk, we zijn geneigd mensen die het niet met ons eens zijn dom te vinden. Ik maak dat ook om me heen mee. Vrienden van mij uit het voormalig linkse Nijmeegse kamp noemen in discussies over Trump, Thierry Baudet, neo-conservatieven hun tegenstanders snel dom. Zo sluiten ze de anderen uit. "

Waarom doen we dat?

"Wij vinden het moeilijk buiten de eigen grot te kijken. Die grot beschermt ons, dat is ook wat Plato vertelt. Degene die de grot uit wil om met andere ideeën te komen, vormt een gevaar. Daar heeft het volk goede redenen voor.

"Ik beroep mij in 'Het volk in de grot' uitgebreid op de Duitse filosoof Hans Blumenberg (1920-1996). Een van de vragen die hij stelt is: waarom zou de werkelijkheid er voor de mens moeten zijn? Het antwoord is dat hij het ook niet weet. De werkelijkheid is er niet voor ons. Ze is onaangenaam, onverschillig, afstandelijk. Daarom is het ook heel begrijpelijk dat wij ons ervan afwenden."

Het is dus goed dat we in onze bubbel blijven zitten.

"'Begrijpelijk', zei ik, dat is hier niet hetzelfde als verstandig, wijs of goed. Als de werkelijkheid er niet is om ons te behagen, dan hoeft het geen verbazing te wekken dat we een sluier van illusie en schijn creëren en in stand houden om ons tegen haar te wapenen. De waarheid is dat het volk misschien helemaal geen waarheid wil."

En ook geen feiten?

"Het volk, zo luidt Blumenbergs these, is in elk geval hardleers. Zeker voor filosofen, maar ook voor wetenschappers en journalisten die maar niet willen begrijpen dat hun waarheden niet zonder meer worden overgenomen, heeft Blumenberg een verontrustende suggestie: het volk heeft misschien wel goede argumenten als het zich afwendt van de werkelijkheid. Blumenberg kiest voorzichtig partij voor de mensen in de grot van Plato. Daarmee heeft hij een vrij unieke positie in de filosofie.

"En u, kiest u partij voor de mensen in de grot? Mensen vluchten weg in bubbels, in hun eigen sferen, in drank of in iets anders. De realiteit is zo fijn nog niet. We komen allemaal uit de geborgenheid en willen er steeds weer naar terug.

"Er is een verhaal over de oude Griekse filosoof Thales van Milete. Het is een soort tegenhanger van de grotallegorie. Toen Thales een keer 's nachts naar de sterren liep te turen, tuimelde hij in een put. Een vrouw die hem had zien vallen zei: 'O Thales, hoe denk jij de wereld te kunnen begrijpen als je niet ziet wat er voor je voeten ligt?'

"Haar lachen zou je gemeen en cynisch kunnen noemen. Ik vind die vrouw wel leuk. Ze ziet heel goed dat de man die in de put tuimelt een idioot is die zich niet om het volk bekommert

en 's nachts, als bijna iedereen ligt te slapen, er zo nodig op uit moet om dingen te zien die gewone mensen niets aangaan. Die gewone mensen vinden loyaliteit aan elkaar belangrijker dan loyaliteit aan de waarheid. Om daardoor heen te prikken moet je in ieder geval leren accepteren dat jouw wijze lessen over de waarheid niet zo maar voor zoete koek worden geslikt."

MAAND van de Filosofie

Gedurende de Maand van de Filosofie in april zal René ten Bos veelvuldig optreden, onder meer op de Nachten van de Filosofie in Amsterdam (30 maart), Rotterdam (31 maart) en Nijmegen (7 april), en Dag van de Filosofie in Tilburg (21 april). Kijk voor een overzicht op de agenda van boomfilosofie.nl

René ten Bos: Het volk in de grot. Uitgeverij Boom Filosofie.; € 20,-.

XX

Het wordt tijd dat PvdA en GroenLinks samen opgaan in een brede progressieve volkspartij

[Opinie](#)

Mathieu Peulen– 8:59, 7 april 2018

Oppositielieders Jesse Klaver (Groenlinks) en Lodewijk Asscher (PVDA) tijdens een plenair debat in de Tweede Kamer. © ANP

PvdA en GroenLinks moeten nu echt samen opgaan in een brede progressieve volkspartij, betoogt GroenLinks-stemmer en historicus Mathieu Peulen.

Zo zoet de overwinning smaakt bij GroenLinks, zo zuur zijn de druiven voor de PvdA. Er heerst alom verbijstering bij de grootmacht van weleer, na de gemeenteraadsverkiezingen. Het volk zou geen boodschap meer hebben aan de sociaal-democratie.

Toch is de links-progressieve gedachte springlevend. Dat laat de historische zege van Klaver zien. De reden dat de PvdA niet scoort is vooral een imago-probleem. De Partij van de Arbeid maakt op veel links-progressieve kiezers een ouderwetse en stoffige indruk, terwijl GroenLinks juist fris en energiek zou zijn.

Het is saillant te weten dat de Partij van de Arbeid in 1946 juist is opgericht als frisse nieuwe naam voor de oude SDAP. De partij zou de arbeider emanciperen. Zo geschiedde. De arbeider werd mondiger, welvarender en stootte veelal door naar de middenklasse. De

individualistische VVD werd de nieuwe volkspartij. De geëmancipeerde burger bleek vooral aan zijn eigen belangen te denken. De flatscreens en iPhones doden het idealisme van weleer.

De moderne arbeider stemt vooral PVV en SP en heeft geen goed woord over voor PvdA'ers: 'zakkenvullers' zijn het. Zij vergeten dat diezelfde 'zakkenvullers' decennia met bloed, zweet en tranen hebben gevochten voor de arbeiders. Denk aan Drees, de WW, AOW en WAO.

Ontgroeid

Het is wrang, maar de PvdA en de traditionele arbeider zijn elkaar totaal ontgroeid. De tragische teloorgang van de PvdA gaat bovendien verder met de leegloop van migranten naar partijen als Denk en Bij1. Terwijl de PvdA zich blind staart op traditionele thema's, gaat GroenLinks er met de moderne linkse kiezer vandoor.

Zo is GroenLinks voor autovrije binnensteden terwijl de PvdA kiest voor een 'autoluwe' variant. Duurzaamheid, dat verklaart naast het frisse imago van GroenLinks en zijn energiek genoemde leider Jesse Klaver de historische zege van GroenLinks.

Fascinerend is de gedachte dat het idee van een links-progressieve partij allesbehalve nieuw is. In 1970 stelde Hans van Mierlo een Progressieve Volkspartij voor: een fusie tussen PvdA, D66, PPR en PSP. Het scheelde weinig of deze was er gekomen. Enkele orthodoxe PvdA'ers lagen dwars. Zij weigerden 'het socialisme te verloochenen'.

Links is inmiddels gedecimeerd. Toch gloort er hoop aan de horizon. Landelijk scoren de PvdA en GroenLinks beide zo'n 14 zetels in de peilingen. De VVD staat op 26. Samen zouden ze dus in één klap de grootste partij van het land kunnen worden. Met Jesse Klaver en Lodewijk Asscher heeft deze partij twee ideale leiders.

Linkse symbiose

De energie en idealisme van Klaver in combinatie met de ervaring en charisma van vaderfiguur Asscher. Groningse socialisten verzoenen zich met de progressieve stedeling. De ultieme linkse symbiose.

Laten we het voorbeeld volgen van KVP, ARP en CHU, ooit. Landelijk konden zij door ontkerkelijking geen vuist meer maken en ze verzoenden zich in 1980: het Christelijk Democratisch Appèl (CDA). Hiermee waren zij uit het niets de grootste van het land.

In de jaren die volgden was deze partij steevast aan de macht. Klaver riep woensdagavond na zijn triomf in de 'bakfietssteden' dat hij GroenLinks wil laten uitgroeien tot een 'brede volkspartij'.

Dat gaat hem zonder de PvdA niet lukken. De landelijke opmars blijft al een jaar steken op 14 zetels. Heren Asscher en Klaver, laat jullie ego varen, verzoen je, anders zullen jullie niet meer meemaken dat een linkse partij de grootste wordt tijdens landelijke verkiezingen.

Hoe mooi de overwinning van GroenLinks in de grote steden ook is, landelijk slaan het helaas geen deuk in een pak boter. Het land écht veranderen óf in de oppositiebanken werkloos toezien hoe rechts ons land vernielt? De keuze is simpel.

Lees ook

De naam PvdA heeft aan aantrekkingskracht ingeboet. Op lokaal niveau werkt de partij al steeds vaker samen met GroenLinks, D66 of lokale partijen [onder een nieuwe, lokaal klinkende naam](#).

GroenLinks vierde feest na de gemeenteraadsverkiezingen, terwijl de PvdA de gifbeker verder moest leegdrinken en de SP daarvan opnieuw niet profiteerde. [Een ruk naar links is tegenwoordig een ruk naar groen](#).

Als betalend abonnee kunt u een reactie plaatsen op dit artikel. Deze is alleen zichtbaar voor andere abonnees.

XX

Opinie op Zondag - Femke Halsema, een nieuwe stem op rechts?

opiniePrikkelende opinies op een dag dat u er tijd voor heeft: de Volkskrant presenteert elke zondag een bijdrage van een vaste club van acht auteurs. Eerder vandaag classica Rosa van Gool. Nu is het de beurt aan historicus Geerten Waling.

Geerten Waling historicus 8 april 2018, 13:00

Is Hans Teeuwen 'rechts' omdat hij als één van de weinige cabaretiers af en toe de islam op de hak durft te nemen?

Is de Verlichting gekaapt door 'rechts'? Dat zou je denken als je het interessante essay 'Macht en verbeelding' van Femke Halsema leest, althans de [voorpublicatie die Trouw publiceerde](#). Sinds Nederland werd geconfronteerd met integratieproblematiek, en dan vooral de ondermijnende werking van nieuwe gesloten gemeenschappen in een open en ontzuilde samenleving, is dat het verwijt aan 'rechts' geweest: het misbruiken van de vrouwen- en homo-emancipatie en de vrije meningsuiting voor een enggeestige, xenofobe agenda.

Maar waar hebben we het nu over? Was een Paul Scheffer 'rechts' omdat hij wees op het multiculturele drama dat zich rond de eeuwwisseling evident begon af te tekenen? Omdat hij een wereldbeeld (het zogenaamde 'multiculturalisme') bekritiseerde dat steeds onhoudbaar werd, en dat door 'links' ook al jaren is verlaten? Is Hans Teeuwen 'rechts' omdat hij als één van de weinige cabaretiers af en toe de islam op de hak durft te nemen? Was de anonieme Gregorius Nekschot 'rechts' omdat hij, net als de tekenaars van Charlie Hebdo, soms ook wel eens een spotprentje over Mohammed tekende?

En zo kan ik nog wel even doorgaan. Is Paul Cliteur 'rechts' als hij het atheïsme of de vrijheid van meningsuiting bepleit? Is Ruud Koopmans 'rechts' omdat hij sociologisch onderzoek doet naar opvattingen onder migrantengemeenschappen, met soms onwelgevallige uitkomsten? Was René Cuperus 'rechts' toen hij het boek 'De wereldburger bestaat niet' schreef? En Boris van der Ham, die publiceert over het gruwelijke lot van afvallige moslims... Ook 'rechts'? . . .

Hoofddoekjes

De uitgangspunten van de Verlichting zijn nog altijd springlevend

Nou, als kritiek op immigratie- en integratiebeleid, religie of kosmopolitisme, als humanisme, atheïsme en mensenrechten - als dat allemaal 'rechts' is, zou ik zeggen: welkom op rechts, Femke! Want tja, Halsema heeft zich ook wel eens kritisch over de islam uitgelaten, bijvoorbeeld over hoofddoekjes. En in haar essay zoekt ze zelfs naar bronnen voor nationale trots, als waarborg voor een 'energiek en democratisch debat over de toekomst van de samenleving'. Ook heeft ze zich onlangs uitgesproken tegen de tirannieke baby van de emancipatiebeweging: de identiteitspolitiek. Van de linkerflank kwam aan haar adres al meermaals het gemakzuchtige verwijt: 'rechts!'

Het is verwarrend. De hoek die je echt 'rechts' zou kunnen noemen, is marginaal in het Nederlandse opinielandschap - en sterk verdeeld bovendien: we hebben protestantse, katholieke, islamitische, klassieke en liberale conservatieven en nog een clubje libertariërs. **De heersende consensus tendeeft daarentegen naar een stevige verzorgingsstaat, met zorg voor de zwakkeren en een open houding naar de wereld. Naar een rechtsstaat gebaseerd op vrijheid, mensenrechten en individuele ontplooiing. Naar een inclusieve democratie waarin burgers zich kunnen herkennen, waar ze eigenaar van kunnen zijn.**

Voor zover de 'echt-rechtse' medeburger daar al aan zouden willen tornen, geldt dat geenszins voor bovengenoemde namen. Overigens wordt ook Harvard-psycholoog Steven Pinker om de haverklap voor 'rechts' uitgemaakt. Hij haalt het namelijk in zijn hoofd om, in zijn recente boek 'Enlightenment Now', de geschiedenis en de resultaten van de Verlichting te onderzoeken. Wat blijkt? Op alle fronten heeft de mensheid grootse resultaten geboekt: er is steeds minder geweld, minder ziekte, minder honger, meer vrede, meer welvaart en meer vrijheid dan ooit in de geschiedenis. **Allemaal te danken aan seculiere samenlevingen en geavanceerde wetenschappen die zijn gestoeld op de uitgangspunten van de Verlichting. Die zijn nog altijd springlevend en bewijzen keer op keer de grootste problemen op te kunnen lossen. Alle reden dus om optimistisch te zijn!**

Bloedlink

Oké, de wereld is niet perfect en zal dat ook niet worden. Sterker nog, hoed u voor de mens die naar perfectie streeft. Utopisme is bloedlink en ook Halsema wil daar in haar essay ver van blijven. **Zij zoekt, met filosoof Hans Achterhuis, naar een 'kleine utopie' die de samenleving verbetert en niet ontwricht. Welnu, in de erfenis van de Verlichting ligt het bezielende, inspirerende, vooruitstrevende en hoopvolle narratief dat zij zoekt.** Daarover

lees ik haar veel liever dan de sleetse, defensieve verongelijktheden over 'rechtse' critici, die feitelijk alleen de inconsequenties blootleggen van een achterhaald ('links'?) wereldbeeld en zich daarbij wapenen met niets anders dan het gereedschap en de principes van diezelfde Verlichting.

Geerten Waling is historicus, onderzoeker aan de Universiteit Leiden en auteur van o.a. Zetelroof (Nijmegen: Vantilt 2017). Samen met Wim Voermans publiceerde hij Gemeente in de genen. Tradities en toekomst van de lokale democratie in Nederland (Amsterdam: Prometheus).

XX

Zie rood gedrukte zinnen hieronder

Als we onze vrijheid willen behouden, moeten we grenzen stellen, zegt hoogleraar Paul Scheffer

[Samenleving](#)

Wendelmoet Boersema– 12:13, 29 september 2018

© Studio Vonq

Als we onze vrijheid willen behouden, moeten we grenzen stellen. Paul Scheffer gaat in zijn nieuwe boek 'De vorm van vrijheid' in op ons morele ongemak om over grenzen te praten. 'In een grenzeloze wereld voelen mensen zich niet geborgen. Die onmacht zoekt altijd een uitweg.'

Hij was verrast en toch ook niet. Paul Scheffer, publicist en hoogleraar Europese Studies, laat zijn toast aanbranden in het broodrooster omdat hij zo snel van wal steekt. Kijkend naar de

Algemene Politieke Beschouwingen [vorige week](#) zag hij CDA-leider Sybrand Buma en VVD-fractievoorzitter Klaas Dijkhoff een pleidooi houden voor meer onderzoek naar bevolkingsgroei en migratie..

Dat was geen verrassing, omdat politici van verschillende partijen belden voor advies, na zijn essay voor de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Daarin riep hij op tot debat over het migratiebeleid. Scheffer liet zien dat kleine verschillen in het migratiesaldo (hoeveel mensen er jaarlijks binnenkomen min de vertrekkers) over decennia kunnen leiden tot grote verschillen. Komt er niemand bij, dan krimpt de bevolking. Zet de trend van de afgelopen acht jaar zich daarentegen door, dan gaan we in 2060 richting 19,5 miljoen.

"Toch was ik verrast dat de kwestie vorige week meteen in de context van overbevolking werd getrokken. Het claustrofobische idee van vol is vol. Dat staat ver van mijn benadering af. Ik stelde een simpele vraag. Van de anderhalf miljoen mensen die er de afgelopen twintig jaar zijn bijgekomen, zijn 86 procent migranten en hun kinderen. Laten we dan eens nadenken, met verschillende scenario's als basis, hoe we onze open samenleving in de toekomst willen vormgeven. We debatteren al zo lang intensief over integratie, maar niet over immigratie. Dat is toch raar? Mijn zoektocht is geïnspireerd door de wens de spanningen rond dit thema in de samenleving te verminderen."

Hebben de politici u dan verkeerd begrepen?

"Dijkhoff wierp in de Tweede Kamer de vraag op of er een kritische grens is aan het aantal Nederlanders. Dat mag, oud-premier Lubbers heeft die vraag eind vorige eeuw ook gesteld. Maar ik hoop juist dat we nooit zekerheid krijgen over die kritische grens. Want dan zouden de spanningen in onze samenleving al zijn overgegaan in grote conflicten. Ik wil dat we vooruitdenken. Mijn idee is: als we heldere keuzes maken, wordt het vermogen van een samenleving om mensen op te nemen groter."

Aan wie hebben we die keuzes over immigratie tot nu toe dan overgelaten? Aan het toeval? Of het bedrijfsleven?

"Arbeidsmigratie is in onze geschiedenis inderdaad sterk bepaald door kortetermijnbelangen van ondernemers. Het bedrijfsleven moet een stem hebben, maar anderen ook. Milieubeleid laten we toch ook niet alleen aan de boeren over? Laagopgeleide arbeidsmigranten kunnen op korte termijn veel bijdragen maar op langere termijnen integratieproblemen oproepen. Hierover is nooit goed nagedacht. Partijen die de grenzen dicht willen gooien, denken niet na over de gevolgen van een krimpende bevolking. Partijen die ruimhartiger willen zijn, staan op hun beurt te weinig stil bij de gevolgen van groei voor de samenleving.

"Ik neem graag Canada als voorbeeld. Ik weet, dat ligt ver weg, en is niet zoals Europa omgeven door conflicthaarden. Maar hun publieke opinie over migratie wijkt niet veel af van de onze. Toch is er veel meer rust. Zij beslissen ieder jaar, in het parlement, hoeveel arbeidsmigranten er mogen komen. Ze denken na over welke kwalificaties deze mensen moeten hebben. En over hoeveel vluchtelingen ze willen opnemen. Daarbij kiezen ze bewust voor de meest kwetsbare groepen: vrouwen, gezinnen, kinderen."

U citeert in uw boek de filosoof Peter Sloterdijk, die stelt: "Een grenzeloze wereld kent geen geborgenheid." Wat bedoelt u daar precies mee?

"We zeggen graag dat we zo internationaal gericht zijn, zo reislustig, ondernemend en innovatief. Maar dan kennen we onze samenleving niet. Plaatsgebondenheid, tradities, geborgenheid en gezamenlijkheid zijn minstens zo belangrijk.

"Het belverkeer binnen de grenzen is 6500 keer intensiever dan telefoonverkeer over de grens. Een taalgemeenschap is belangrijker dan we denken. De meerderheid van de Fransen en Britten woont in de regio waar ze geboren zijn. We zouden de waarde van nabijheid veel serieuzer moeten nemen. De globalisering roept ook een gevoel van ontheemding en onveiligheid op. Dat kan zich tegen de democratie keren."

U schrijft ook over deze spanningen die de komst van andere culturen en religies met zich meebrengt. Die worden stelselmatig onderschat, volgens u. Maar een migratiebeleid gericht op de arbeidsmarkt en onze humanitaire plicht richting vluchtelingen, houdt die spanningen niet buiten de deur.

"Natuurlijk laat een vluchteling zijn religieuze overtuiging of zijn opinie over de man-vrouwverhouding niet achter bij de grens. Iemands ideeën mogen ook nooit een criterium zijn, we nemen vluchtelingen op omdat ze kwetsbaar zijn en vervolgd worden. Maar dan begrijpen we ook dat de opdracht tot integratie niet gemakkelijk is. Het is een heilloze weg migranten op hun geloof te selecteren, neem Trump met zijn 'muslimban', of migratie van moslims den uit te sluiten, zoals de Duitse sociaal-democraat Thilo Sarrazin voorstelt.

"Wat we wel moeten doen? Veel duidelijker zijn dat vrijheid van godsdienst én het recht om kritiek te geven op godsdienst ondeelbare waarden zijn. Het gaat om wederkerigheid: het recht van de een is de verantwoordelijkheid van de ander. In ons parlement, in ons onderwijs, overal moeten we dat uitdragen. Het werkt beide kanten op: voor nieuwkomers en voor ingezetenen. Ik kan er gewoon niet bij als in ons parlement de leider van de op een na grootste partij (Geert Wilders, red.) tegen een parlementariër van Denk zegt: 'U bent het gif van deze samenleving'."

Wat vond u in dat licht van het plan van Dijkhoff om probleemwijken met veel nieuwkomers te 'verheffen', onder meer door criminaliteit er dubbel te bestraffen?

"Tja.. Niet overtuigend. Hij wil de mensen in die wijken 'bevrijden', dat zou ik nooit zo formuleren. Je kunt mensen niet dwingen tot wederkerigheid, tot het aannemen van andere waarden. Van een politicus verwacht ik een zorgvuldiger benadering. Stap op je

coalitiepartners af, iedereen wil toch inmiddels deze problemen aanpakken? Ook de SP, de PvdA en GroenLinks. Zoek brede meerderheden."

Maar kan onze politiek dat wel? U signaleert zelf dat liberale democratieën onder druk staan.

"Ik ben geen pessimist. Ik zie wel een probleem: de huidige partij-indeling beantwoordt niet meer aan de maatschappelijke vraagstukken. Binnen partijen is de diversiteit net zo groot als erbuiten. In de Partij van de Arbeid lopen ook mensen met een PVV-achtige opvatting rond, naast GroenLinksige PvdA'ers. De VVD en SP kennen vergelijkbare spanningen, zie Klaas Dijkhoff die met het oude sociaal-democratische ideaal van verheffing op de loop gaat.

"De klassieke partijen komen voort uit de oude breuklijnen in onze samenleving, zoals kerk/staat, kapitaal/arbeid. Maar er zijn nieuwe tegenstellingen bij gekomen: mens versus natuur, oud versus jong, gevestigd versus nieuwkomer. Zeker, daardoor kwamen er ook nieuwe partijen zoals Denk, 50Plus of de Partij voor de Dieren. Maar ik ben bang voor de versplintering, voor de identiteitspolitiek die dat met zich meebrengt. **We hebben partijen nodig die blijven opkomen voor het algemeen belang. Die de spanningen in de samenleving kunnen verminderen. Dat was én is het talent van middenpartijen.**

"Daarom begrijp ik de frustratie van Thierry Baudet ook wel, al zou ik het niet zo verwoorden (Baudet noemde het debat tijdens de Algemene Beschouwingen beneden zijn waardigheid, red.). Waarom klit deze coalitie met één zetel meerderheid zo verkrampt samen? Die dividendbelasting, daar is gewoon een parlementaire meerderheid tegen. Laat die fractiediscipline lossen, maak ruimte tussen regering en parlement, bied mensen de kans creatievere en bredere meerderheden te zoeken. Zoals bij het klimaat. Waarom zou er voor maatschappelijke duurzaamheid niet zo'n ruime meerderheid te vinden zijn?"

Moeten we immigratie- en integratietafels opzetten, naar het voorbeeld van de klimaattafels?

"Ha, zou kunnen. Ik pleit in mijn boek voor een staatscommissie migratiebeleid. Vooropstaat dat het debat veel meer op basis van feiten gevoerd moet worden. We hebben het over van alles, wonen, energie, klimaat, integratie, maar niet over de onderliggende vraag: met z'n hoevelen gaan we dat doen. Dat overkomt ons.

"De kern van mijn boek is: als we hier geen vorm aan geven, dan keert het gevoel van onmacht dat de globalisering oproept, zich tegen de vrijheid. Hoeveel voorbeelden heb je nodig als immigratieland Amerika een president kiest die belooft: 'I'm going to build this wall. Believe me. It's going to be a great wall.' Dat is toch een roep om veiligheid, die zich keert tegen de vrijheid? Dat geldt op meer gebieden van globalisering: het verdampen van de verantwoordelijkheid in de financiële markten, de aantasting van privacy door de interneteconomie, de belastingontduiking van grote bedrijven.

"Ik zie zeker ook de voordelen van een open economie. Waar ik me tegen keer is de arrogantie van het 'wen er maar aan'. Waarom zou ik ergens aan moeten wennen, als de

nadelen vragen om betere antwoorden? Een bedrijf als Google loopt heus niet weg uit Europa, een lucratieve markt van een half miljard mensen, als het er serieus belasting moet betalen. Als de liberale stemmen in de samenleving hier niet over nadenken - en dat zien we om ons heen - dan doen de autoritaire stemmen het."

Die onmacht die u signaleert zien we nu ook terug in de onmacht van Europa om tot goede afspraken over migratie te komen.

"Ik zie de Europese verdeeldheid, maar ik geloof hartstochtelijk dat Europa voor ons ook het enige middel is om de verhouding tussen vrijheid en veiligheid vorm te geven. Mensen verdrinken in de Middellandse Zee, ik heb zelf bij de anonieme graven in Zuid-Spanje gestaan. We staan toe dat hulporganisaties de gewetenloosheid van mensensmokkelaars moeten compenseren met hun medemenselijkheid. Terwijl het onze gezamenlijke verantwoordelijkheid is om een goede grensbewaking te organiseren.

"Want nu 'outsourcen' onze bescherming aan autoritaire en dictatoriale regimes: Libië, Turkije, Marokko. En bij gebrek aan een goede controle van de buitengrens, gaan we langs de binnengrenzen muren en hekken optrekken. Als Europa erin slaagt de buitengrens beter te controleren, geeft dat stabiliteit en zal Europa op de lange duur meer mensen kunnen opnemen. Niet met het grote gebaar van 'wir schaffen das', en vervolgens verkrampen, maar voor de lange termijn.

"De werkelijkheid is weerbarstiger, ik hoor het je zeggen. Ik weet ook wel dat die tienduizend extra grensbewakers aan onze zuidgrenzen er niet meteen staan. Dat de situatie in de kampen op Lesbos dramatisch en mensonterend is. Maar als we niet mogen nadenken over hoe wij het willen, waarom zouden we dan nog een parlement kiezen? Of een top uitroepen?

"Over een paar jaar zullen in Nederland een half miljoen Oost-Europeanen wonen en werken, veel meer dan ooit was ingeschat. Moeten we daarover de schouders ophalen en zeggen: dat is nu eenmaal vrij verkeer in Europa? De vraag moet zijn: voor wie is dit goed? Voor Bulgarije, dat een derde van zijn bevolking zal verliezen de komende twintig jaar? Wat doen we als iets niet zo uitpakt als we hadden bedoeld?

"Het antwoord op al deze vragen mag geen onmacht zijn. Onmacht zoekt altijd een uitweg, als we dan toch één les uit de geschiedenis hebben geleerd. Juist de partijen die de open samenleving omarmen moeten hierop een antwoord durven geven. Ik kan me op dit moment geen fundamentele vraag voorstellen."

Paul Scheffer, 'De vorm van vrijheid', De Bezige Bij, Amsterdam.

XX

•

[Ingelogd](#) |

[Zoeken](#)[Abonneren](#)

[Trouw](#)

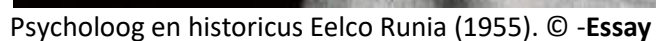
Service

- [Home](#)
- [Religie en Filosofie](#)
- [Groen](#)
- [Democratie](#)
- [Samenleving](#)
- [Cultuur](#)
- [Opinie](#)

Eelco Runia zoekt de oorzaak van het populisme: ‘We zitten opgesloten in het heden’

[Samenleving](#)

Eelco Runia– 12:34, 3 november 2018

In een naburig dorp zag ik dat het plaatselijke dorps huis opgeknapt werd. Er stond een bord bij: 'Dorps huis Mensingeweer toekomstbestendig'. De toekomst is een barre winter waar we ons tegen moeten wapenen.....

.....

De tekst toont hoe we tegen verleden, heden en toekomst aankijken. En: hoe deze drie zich tot elkaar verhouden. Zoals we ons oriënteren in het landschap waarin we ons bevinden, zo oriënteren we ons op heden, verleden en toekomst in een ‘tijdschap’. Die oriëntatie is voor iedereen anders, maar er zitten clusterings in.

Het gemiddelde daarvan, en van al die particuliere oriëntaties, kan in de loop der tijd spectaculair veranderen. Het tijdschap is een belangrijke politieke determinant. Vergeet links versus rechts, vergeet *identity politics*. Wat er tegenwoordig politiek het meest toe doet is of u op het verleden, het heden of de toekomst georiënteerd bent.

Lef

Oriëntatie op het verleden is het kenmerk van populistische bewegingen. Zie Trumps *Make America Great Again*, de Brexit-slogan *Take back control* en de PVV-leuze ‘Nederland weer van ons’. Dus als u primair op het verleden georiënteerd bent, stemt u populistisch. Bent u meer op het heden gericht dan stemt u een conservatieve partij - die vooral wil behouden wat er is, zoals VVD, SP of PvdA. Bent u vooral toekomstgeoriënteerd dan gaat uw voorkeur uit naar GroenLinks of - vooruit - D66.

De openstelling van de grens Oost-en West-Duitsland. © ANP

Stabiel zijn deze verhoudingen niet. Zo schrijft de VVD in haar laatste verkiezingsprogramma: “In onze hele geschiedenis zijn wij Nederlanders voor niemand bang geweest. Onze geschiedenis is er een van nieuwsgierigheid, van handel en van lef” (je moet

inderdaad wel lef hebben om te beweren dat ‘wij Nederlanders’ in onze hele geschiedenis voor niemand bang zijn geweest).

Dat gaat zo nog een tijdje door, tot de aap uit de mouw komt: “Dat is het Nederland dat wij koesteren. Dat is het Nederland waar wij dit verkiezingsprogramma voor hebben geschreven. Omdat wij onszelf willen blijven. Omdat we willen dat Nederland Nederland blijft.”

De VVD begint, kortom, te neigen naar een nostalgisch conservatisme, een conservatisme dat niet durft te volstaan met op de bres te staan voor wat is, maar voortdurend over de schouder kijkt en het niet kan laten zich te oriënteren op wat was.

Door de bank genomen zijn we tegenwoordig sterk op het verleden georiënteerd. Dat is in historisch perspectief nogal uitzonderlijk. Sterker nog: meer dan twee eeuwen lang, vanaf het derde kwart van de 18de eeuw tot de jaren zeventig of tachtig van de vorige eeuw, was de toekomst het dominante tijdperk. Zelfs het fascisme en het nazisme moesten het qua aantrekkingskracht meer hebben van een visionair perspectief op wat komen ging, dan op *flogging the dead horse of the past*.

Neem het ‘Derde Rijk’: prachtig natuurlijk, dat Heilige Roomse Rijk en ook dat tweede, door Bismarck uit de hoed getoverde rijk mocht er natuurlijk best zijn - maar Hitlers Derde Rijk zou van die twee eerdere rijken de overtreffende trap zijn.

Een groot deel van de twee eeuwen waarin de toekomst het dominante tijdperk was, staat in het teken van een ideologie die met een buitengewoon misleidende term ‘historisme’ wordt genoemd. De herwaardering van het verleden maakte deel uit van een breder project - een ‘tijdschap’ - waarin het verleden in dienst gesteld werd van toekomstgericht handelen.

In die 19de eeuw sprak één ding vanzelf: dat je ‘met je tijd moest meegaan’. U denkt misschien dat dat gebod van alle tijden is. Dat is niet zo. Het duikt pas op na de Franse Revolutie, begin 19de eeuw; *il faut être de son temps*, was de leuze van cartoonist Honoré Daumier. Dat heden dat je moet proberen te belichamen is een bewegend heden - een heden dat zich naar de toekomst voortbeweegt.

Wegwijzer

Sinds die tijd is elk heden een ‘overgangperiode’ en verandering de norm. Je zou dus kunnen zeggen dat het verleden in het 19de-eeuwse, historistische ‘tijdschap’ niet gekleurd wordt door het heden, maar door een (meestal impliciete) visie op de toekomst. Zoals de Indiase denker Ashis Nandy het geformuleerd heeft: het historisme was ‘een theorie over de toekomst die voorgeeft een theorie over het verleden te zijn’.

Die toekomstgerichtheid was sterk ideologisch gekleurd: een socialist zag een heel andere toekomst voor zich dan een liberaal. En zag bijgevolg ook een ander verleden. Het is als bij de wegwijzer: uit de stand (waar hij heen wijst dus) leid je af uit welke richting we gekomen moeten zijn.

Die oriëntatie was dominant. Natuurlijk, linksige, ‘vooruitstrevende’, revolutionaire types waren gegrepen door het ‘voorwaarts dringen’. Maar de ultieme belichamers van die 19de eeuwse toekomstgerichtheid waren de liberalen.

We stellen ons tegenwoordig de revolutionairen voor als Che Guevaras: met stoppelbaard, kapotte schoenen en een rode bandana om het hoofd. Maar de prototypische revolutionair was toen een nette burgerman - de hoge hoed is zijn attribuut.

Hoge hoed

Dat kun je mooi zien op het schilderij van Antonio Gisbert Pérez, 'De terechtstelling van Torrijos en zijn metgezellen op het strand van Málaga' (1888). De revolutionairen die hier op het punt staan de kogel te krijgen zijn goed gekapt, netjes geschoren en modieus gekleed.

De hoge hoed op de voorgond laat zien dat dit het soort liberalen is waar je nostalgisch naar terug kunt verlangen - naar het 19de-eeuwse, Spaanse equivalent van de mensensoort waar het VVD-program zo hoog van opgeeft: mensen die 'voor niemand bang' zijn, mensen 'met nieuwsgierigheid, ondernemingszin en lef'.

Antonio Gisbert Pérez (1834-1902): De executie van Torrijos en zijn compagnie op het strand van Málaga (1888) © Prado, Madrid

Ik zal geen poging doen de lotgevallen te schetsen die ons 'tijdschap' sinds de 19de eeuw onderging. Alleen dit: rond 1900 veranderde onze oriëntatie op tijd opnieuw tamelijk ingrijpend. Eigenlijk veranderde onze notie van verandering. Tekenend daarvoor is de Duitse dichter Eugen Wolf die in 1887 zei dat hij het als zijn taak zag '*der Zukunft prophetisch und bahnbrechend vorzukämpfen*': ruim baan te maken voor wat de toekomst in petto had.

Uit opmerkingen als deze, en geloof u mij: ze zijn representatief, blijkt dat de norm niet langer de eenparige beweging was, maar de versnelling. Was het voorheen, om de toekomst naderbij te brengen, voldoende om met je tijd mee te gaan, nu moest je proberen je tijd vooruit te zijn. De turbo ging aan: *il faut être le futur*.

Het iconische voorbeeld is het futurisme. Voorman Filippo Marinetti trekt in zijn 'Futuristisch manifest' ook de ultieme conclusie: hij zal, voorwaarts strevend, onder de voet gelopen worden door hen die na hem gestart zijn. En hij juicht dat toe, wat hem iets suïcidaals geeft: "De oudsten onder ons zijn 30 jaar: wij hebben dus nog minstens tien jaar om ons werk te voltooien. Als we veertig zijn, laat dan andere mannen, die jonger en sterker zijn dan wij, ons maar in de prullenmand gooien, als nutteloze manuscripten. Wij verlangen daarnaar!"

De derde etappe in de ontwikkeling die onze oriëntatie op tijd sinds het eind van de 18de eeuw heeft doorgemaakt begint volgens de Franse geschiedtheoreticus François Hartog in 1989 - het jaar waarin de Muur viel en Francis Fukuyama zijn essay 'The End of History' uitbracht. Sindsdien zitten we, aldus Hartog, opgesloten in een *présent perpetual*. Eind 18de eeuw hielden we op in het verleden te leven, eind 20ste eeuw hielden we op een toekomst te hebben. Het enige dat ons rest is het heden.

Touwtjes uit brievenbussen

Of dat heden van Hartog inderdaad 'eeuwigdurend' is staat natuurlijk nog te bezien. Hij wil vooral uitdrukken dat het perspectief op de toekomst - welke dan ook - is weggefallen. De toekomst is niet maakbaar gebleken en staat dreigend en ongenaakbaar voor ons. Heel verstandig om dat dorpshuis in Mensingeweer 'toekomstbestendig' te maken.

Opgesloten zitten in het heden betekent niet dat er niets gebeurt. De Franse filosoof Paul Virilio heeft er een mooi woord voor bedacht: *frenetic standstill* - wild bewegen zonder dat je ook maar een millimeter van je plaats komt.

Een van de symptomen van dat opgesloten zitten in het heden is een voorliefde voor nostalgie. Die ook niet meer is wat ze geweest is. Vroeger was nostalgie vooral een verlangen naar een specifiek verleden - toen er nog touwtjes uit brievenbussen hingen. Nostalgie is tegenwoordig vooral een verlangen naar een tijd dat we nog een toekomst hadden.

Anno 2018 is nostalgie, met andere woorden, primair een verlangen naar een tijd waarin er nog van alles in de lucht hing, waarin we nog niet de dingen gedaan hadden die we sedertdien wel degelijk gedaan hebben. Of, zoals de komiek Karl Valentin het ooit met vooruitziende blik formuleerde: *Die Zukunft war früher auch besser*.

Het (niet) hebben van een toekomst kan krachtige gevoelens teweegbrengen. En daaruit politiek garen spinnen is precies waar populistische politici goed in zijn. Een van de gevoelens is jaloezie jegens mensen die wel een toekomst hebben - van wie we althans denken dat ze een toekomst hebben.

Het lijkt me alleszins aannemelijk dat die jaloezie een van de belangrijkste drijfveren is om op een populist te stemmen. Ik definieer populisme als de politieke stroming die gebaseerd is op 'het gevoel het nakijken te hebben', het gevoel dat je zelf stilstaat en links en rechts gepasseerd wordt. De futurist Marinetti verwelkomde het ingehaald te worden door de generatie na hem - maar voor de meeste mensen is ingehaald worden iets verschrikkelijks.

Onlangs publiceerde het Pew Research Center (een Amerikaanse denktank) de resultaten van een onderzoek naar de economische gemoedstoestand in 27 landen. Van de Nederlanders is 85 procent tevreden met hun economische situatie, maar 54 procent denkt dat hun kinderen

later slechter af zullen zijn dan zichzelf. En het onderzoek laat zien dat slechts een schamele 35 procent gelooft dat hun kinderen het beter zal krijgen dan zij.

Uit de cijfers blijkt dat de kloof tussen hoe de eigen situatie wordt beoordeeld en wat men denkt dat de volgende generatie te wachten staat het grootst is in landen waar populistische partijen de meeste aanhang hebben.

Electoraal plafond

Dat beduchtheid voor de toekomst inderdaad een belangrijke politieke determinant is blijkt uit onderzoek van de econoom Ben Delsman. Hij vertaalde angst voor de toekomst als ‘angst voor automatisering’ en zag dat 21 van de 22 Amerikaanse staten die het gevoeligst zijn voor automatisering, voor Trump stemden. Alle 15 staten die er het minst gevoelig voor zijn, stemden Hillary Clinton.

Zo bezien vallen allerlei raadsels over het succes van Trump, de Brexit en de populistische partijen in Europa op hun plaats. Mensen stemmen niet populistisch omdat het slecht met hen gaat, **maar omdat zij het gevoel hebben geen toekomst te hebben in een context waarin mensen om hen heen dat wel hebben.**

Ik verbind aan deze analyse twee conclusies, een geruststellende en een alarmerende. De geruststellende is dat populisme zich alleen voordoet als de mensen die voor zichzelf of hun kinderen weinig toekomst zien, om hen heen voldoende mensen zien - allochtonen zowel als geprivilegieerden - die zo'n toekomst wel lijken te hebben.

Populisme kan, met andere woorden, alleen de kop opsteken tussen mensen die er niet vatbaar voor zijn. Wat betekent dat populisme per definitie een electoraal plafond kent en moeilijk aan een meerderheid komt.

Alarmerend is de conclusie dat we dringend een toekomst nodig hebben. Achteruitlopend de toekomst in stommelen kan niet de bedoeling zijn, perspectief is een eerste levensbehoefte. Waarmee we bij de opgave zijn waar we heden ten dage voor staan: hoe krijgen we onze toekomst terug? De eenvoudigste manier is: door het creëren van een ramp. Zo hebben we dat in het verleden vaker gedaan. De moeilijkste manier is: door onze toekomst los te koppelen van economische groei. Ik zou zeggen: laten we voor de moeilijke optie gaan.

Psycholoog en historicus Eelco Runia (1955) schreef 'Genadezesjes. Brieven uit de moderne universiteit' en 'Het Srebrenicasyndroom. Hoe een historisch trauma nagespeeld in plaats van opgehelderd werd'.

XX

Wie volgt Angela Merkel op als leider van het midden?

Peter Giesen 2 november 2018, 21:05

A surreal collage featuring Theresa May, David Cameron, and Ed Miliband. Theresa May stands on the left, waving, with a white door floating above her against a large orange sun. David Cameron and Ed Miliband are on the right, with Cameron pointing towards May. A smaller Theresa May is seated in the bottom right. The background includes a teal and orange geometric landscape, a cityscape with a tower, and a large orange shape at the bottom.

[illegible]

Deze week incasseerde hij een nieuwe tegenvaller. De Duitse bondskanselier Angela Merkel, de vrouw met wie hij Europa had willen hervormen, kondigde haar afscheid aan. Na de verkiezing van Donald Trump riep *The New York Times* haar uit tot ‘de leider van de vrije wereld’, een baken van rust, matiging en samenwerking in een allengs woestere zee vol

populisten, nationalisten en autoritaire leiders. Wie moet Trump, Poetin, Erdogan of Xi tegenspel bieden, als Merkel verdwijnt?

Tegenover [de opmars van de sterke man](#) staat de zwakte van het politieke midden. De CDU van Merkel bereikte bij de verkiezingen van 2017 een historisch dieptepunt. De positie van de Britse premier Theresa May is meelijwekkend. In veel landen is het politieke midden versnipperd. Premier Rutte leidt een vierpartijkabinet dat slechts een meerderheid van één Kamerzetel heeft. Het politieke centrum is numeriek verzwakt en ideologisch vermoeid, amechtig op zoek naar een nieuw verhaal.

Verdwenen is de tijd waarin de grote volkspartijen het leeuwendeel van de kiezers aan zich wisten te binden. In Nederland haalden CDA, PvdA en VVD lange tijd zo'n 80 procent van de stemmen. In 2017 was dat nog maar 39 procent. In Duitsland doen de klassieke partijen het nauwelijks beter. Bij de deelstaatverkiezingen in Hessen, afgelopen zondag, haalden CDU en SPD samen 47 procent.

Globalisering

De globalisering heeft het politieke midden gespleten, stelde Emmanuel Macron in zijn verkiezingsboek *Révolution*. Centrumrechtse partijen worstelen met Europa en immigratie, centrumlinkse partijen met de keuze tussen aanpassing aan de wereldmarkt en een terugkeer naar bescherming door een nationale verzorgingsstaat. Die verdeeldheid verzwakte het midden en versterkte de opkomst van flankpartijen die wel een duidelijke keuze maken, van de PVV tot radicaal-links van Jean-Luc Mélenchon in Frankrijk.

De traditionele middenpartijen zijn zo klein geworden dat ze zich soms veroordeeld voelen tot een 'grote coalitie' – zoals de huidige Duitse regering of het kabinet-Rutte II – van partijen die traditioneel elkaars tegenstanders waren. Daardoor verzwakt het midden verder. De regeringspartijen verliezen hun kleur, waardoor zij de flanken nog groter maken.

De grote volkspartijen waren ooit diep verankerd in de samenleving, maar tegenwoordig wisselen kiezers vaker van partij dan ooit. Daardoor is het politieke landschap gefragmenteerd. Zo domineerde vroeger de PvdA de linkerflank in Nederland, terwijl de centrumlinkse kiezer nu twijfelt tussen PvdA, GroenLinks, SP en de Partij voor de Dieren.

Dat maakt het leven voor politici een stuk lastiger. Voorheen konden ze gemakkelijk compromissen sluiten. Hun kiezers volgden toch wel. Maar wie nu deelneemt aan een regering, loopt het risico zijn politieke profiel te verliezen en genadeloos te worden afgestraft bij de verkiezingen.

Wat kan het midden doen om uit de malaise te komen? In Nederland moet de politieke cultuur veranderen, denkt Tom van der Meer, hoogleraar politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. Politici gedragen zich nog altijd als hun voorgangers die achter de schermen compromissen sloten, wetende dat een hondstrouwe aanhang wel zou volgen. Ze houden vast aan meerderheidskabinetten met een gedetailleerd regeerakkoord waarover achter gesloten deuren is onderhandeld. Als een omstreden kwestie in de Kamer komt, is er vaak nauwelijks debat.

Van der Meer: 'We staan voor onze handtekening, zeggen de coalitiepartijen dan. Maar als partijen hun inhoudelijke tegenstellingen alleen maar uitvechten in achterkamertjes, kunnen

ze de kiezer voor de schermen niet duidelijk maken waar ze voor staan. Dat zag je laatst bij de dividendbelasting.'

'Antisysteempartijen'

De politicoloog poneert een alternatief: de vorming van minderheidskabinetten waarbij een regering naar wisselende meerderheden in de Eerste en Tweede Kamer zoekt. 'Daar kom je best uit in Nederland', zegt hij. Het traditionele midden is weliswaar verzwakt, maar de traditionele flankpartijen zoals de SP of GroenLinks zijn juist naar het centrum gekropen. landen als Nederland en Duitsland wordt ongeveer 20 procent van de stemmen behaald door 'antisysteempartijen' als de PVV of de AfD. Met de rest valt zaken te doen.

Een minderheidskabinet geeft politici de kans om hun verhaal beter te vertellen, zegt Van der Meer. 'Dan komen compromissen tot stand in een open debat. De kiezer begrijpt best dat je compromissen moet sluiten. Maar je moet wel eerst je eigen verhaal vertellen.'

Maar welk verhaal hebben de middenpartijen nog? Het sociaaldemocratische verhaal werd al in de jaren tachtig in het defensief gedrongen, het liberale verhaal liep grote schade op door de financiële crisis van 2008. Op dit moment is er één verhaal in het offensief: dat van de populistische burgers die geborgenheid van een etnisch homogene natiestaat voorspiegelen.

Er zijn centripetale politici die hoop geven. Emmanuel Macron stuit nu op een weerbarstige werkelijkheid, maar hij liet zien dat je verkiezingen kunt winnen met een optimistisch en pro-Europees verhaal. In Canada is geen beweging tegen immigratie op gang gekomen, anders dan in de Verenigde Staten, mede dankzij de charismatische premier Justin Trudeau. Het land laat elk jaar een quotum aan arbeidsmigranten en vluchtelingen toe. Verder zitten de grenzen dicht. Zo kan het tegelijkertijd heel gastvrij en heel streng zijn. Het is een model dat vaak wordt aangeprezen, al heeft Canada het relatief gemakkelijk, omdat het niet grenst aan Midden-Amerika en ver verwijderd is van de brandhaarden in de wereld.

Mark Rutte en de Canadese premier Justin Trudeau in Ottawa. Beeld AP

Groenen

Opmerkelijk is het ook het succes van de Duitse Groenen, grote winnaars bij de recente deelstaatverkiezingen in Beieren en Hessen. In zijn boek *Wat op het spel staat* vestigt de Duitse historicus Philipp Blom zijn hoop op ‘een werkelijk vastberaden en snelle transformatie van onze fossiel aangewakkerde groei-economie’. Hierdoor ‘zou een dynamiek kunnen ontstaan die de mensen weer hoop geeft’, aldus Blom.

Zijn zulke verhalen geschikt om het autoritaire populisme te bestrijden? Ze lijken vooral een goed opgeleide stadsbevolking aan te spreken. Dat hoeft niet per se een probleem te zijn. De harde kern van het populisme bestaat ook maar uit 20 tot 30 procent van de bevolking.

Autoritaire leiders kunnen slechts aan de macht komen in meerderheidsstelsels, waarin de bevolking direct een leider kiest uit twee kandidaten. ‘In zo'n stelsel kan één partij alle macht krijgen en die gebruiken om ervoor te zorgen dat zij ook aan de macht blijft. Dat zie je bijvoorbeeld bij Erdogan’, zegt politicoloog Van der Meer. Bij een stelsel van proportionele vertegenwoordiging, zoals in Nederland, Duitsland of Scandinavië, is het risico van een autoritaire machtsgreep uiterst klein. Verkiezingen leveren doorgaans een coalitie op. Van der Meer: ‘In Nederland is nog nooit één partij ook maar in de buurt van een absolute meerderheid gekomen’, zegt Van der Meer.

In veel landen blijft het midden aan de macht, ook al is het nog zo verzwakt. Alleen zal het in de internationale arena steeds vaker stuiten op autoritaire leiders als Trump, Poetin of Xi. Met het afscheid van Merkel verbleekt ook de gedachte dat Europa een gezamenlijke vuist kan maken, onder aanvoering van een machtig Duitsland. Als Merkels opvolger de Duitse belangen nog meer voorop zal stellen, dreigt de troon van Europa leeg te blijven.

Mogelijke opvolgers van Merkel als leider van het midden

Emmanuel Macron

De Franse president (40) heeft ingeboet aan momentum en verliest straks met het vertrek van Merkel zijn belangrijkste bondgenoot om Europa te hervormen. Kan hij nieuw elan aan zijn missie geven?

Mark Rutte

Weet als geen ander hoe het is om te moeten regeren met zijn ‘politieke vijanden’. Durft hardop (nog) niet te fantaseren over een leidende rol in Europa. Heeft gezien zijn leeftijd, 51, nog de tijd.

Justin Trudeau

De charismatische premier van Canada, 46, weet wat het is om een sterke leider als buurman te hebben. Combineert strengheid en gastvrijheid in zijn beleid. Is dat de nieuwe weg van het politieke midden?

XX

Haagse Zaken: Hoe het CDA afscheid neemt van het midden

Het CDA is van oudsher een bestuurspartij, maar regeren gaat in deze coalitie niet vanzelfsprekend.

- Tom-Jan Meeus
- Lamyae Aharouay
- Guus Valk

3 november 2018

Het CDA doet nu al een jaar wat de partij het liefst doet: regeren. Dat is al lange tijd niet meer zo vanzelfsprekend als het ooit was. Op de dag van het najaarscongres van het CDA bespreekt Haagse Zaken hoe het met de partij gaat. Het CDA daalt in de peilingen en partijleider Sybrand van Haersma Buma lijkt haast onzichtbaar.

XX

Onze morele boekhouding klopt niet meer

[We redden banken en laten ziekenhuizen failliet gaan.](#) Dat beeld vat een tijd samen waarin de grenzen van het marktdenken zichtbaar zijn geworden. Grote banken zijn *uit* de markt gevallen: een bankroet is immers uitgesloten. En ziekenhuizen zijn *in* de markt gevallen: plotseling kunnen ze van de ene op de andere dag worden ontmanteld.

Hier is iets gruwelijk mis gegaan. De woede over de gang van zaken bij de twee ziekenhuizen is terecht. Er valt vast van alles te zeggen over de bedrijfsvoering, maar dat had op een andere

manier moeten worden opgelost. Een overheid die toestaat dat ziekenhuizen op zo'n chaotische manier worden gesloten, heeft zijn prioriteiten niet op orde.

Ches Rijpkema, werkzaam in het Slotervaartziekenhuis bij het vervoer van patiënten, zei het goed [in de Volkskrant](#): „Het is een schande dat je in een welvarend land als Nederland zo omgaat met doodzieke patiënten. Ik heb de afgelopen dagen onmenselijke taferelen meegemaakt.” Een patiënt, Charlie Hilm, vertelt over de cultuur: „Mij valt op dat iedereen voor elkaar klaar staat. Een soort familieziekenhuis. In de lift spreken artsen en schoonmakers elkaar bij de voornaam aan.”

De werkelijkheid zal iets minder rooskleurig zijn geweest, maar het is duidelijk dat in de afgelopen decennia kosten en baten steeds meer de menselijke maat verdringen. Het jargon van de bedrijfsvoering wordt opgelegd aan zorg, onderwijs en veiligheid. Met als treurig dieptepunt het faillissement van deze ziekenhuizen.

Je zou denken: deze gebeurtenis kan een eerherstel van het publieke domein inluiden. Maar Kim Putters van het Sociaal en Cultureel Planbureau [zingt in de Volkskrant](#) het liberale liedje nog wat mee: „In de jaren zeventig overheerste het geloof in de maakbaarheid waarbij de politiek alles collectief wilde oplossen. Daar zijn politici op teruggekomen, maar je ziet het nu bij burgers: ‘weg met alle pech’, is de gedachte. Ik denk dat de verwachtingen ten aanzien van de politiek veel te hoog gespannen zijn.”

Zou het werkelijk zo zijn dat mensen zulke onredelijke verlangens koesteren? Dat ze niet meer begrijpen dat ziekte en dood bij het leven horen? Dat werkloosheid of arbeidsongeschiktheid iedereen kan overkomen? Ik geloof er niets van. Het is veel meer zo dat burgers nog steeds een verwachting hebben over de publieke zaak en gezagsdragers daar op aanspreken.

Een beetje historisch bewustzijn laat al snel zien dat democratie helemaal niet zonder het idee van maakbaarheid kan. De oorsprong van ons overlegmodel ligt in de waterschappen. Dat is ooit de ‘democratie van natte voeten’ genoemd: de dwang tot samenwerking komt voort uit de indamming van het water.

Twaalfduizend mensen – inclusief vierhonderd rattenvangers – zijn dag in dag uit bezig met het waterbeheer. Jaffe Vink heeft dat mooi beschreven in [zijn boek Holy Shit!](#) Hij zingt de lof van de vooruitgang door nauwgezet en geestig te vertellen over de uitvinding van de riolering en de waterzuiveringsinstallatie. De beschaving die we delen boven de grond wordt ook onder de grond mogelijk gemaakt.

Zo bericht Vink over het werk van Samuel Sarphati, de armenarts die zich zorgen maakte over de hygiëne in de hoofdstad. Hij zette zich aan het inzamelen van huisvuil en straatvuil, ook uit de grachten waar de dode kadavers weggroten: „De man die later het initiatief nam voor het betoverende glaspaleis, het Paleis voor de Volksvlijt, en die ook het idee had voor het majestueuze Amstelhotel, zat nu in de ondraaglijke stank van het beerputruimen.”

De ingenieurs van de waterschappen, de ondernemende Sarphati, ze werden allemaal gedreven door een beschavingsideaal, wilden voorbij de gelatenheid reiken. Wie deze geschiedenis van ordening tot zich laat doordringen begrijpt dat zich een duidelijke keuze aftekent in de politiek.

Laten we de markt steeds verder de samenleving overwoekeren of willen we de betekenis van het publieke domein herontdekken?

Voor de christen-democraten worstelen met deze vraag nu de liberalen – na twintig jaar regeren sinds 1994 – op een dood spoor zijn geraakt. Sybrand Buma haalde uit naar minister Bruins (Medische zorg, VVD): „Ziekenhuizen zijn meer dan een stapel stenen. En faillissementen zijn geen stresstest voor de zorg, zoals de minister zei.” Buma hekelde het „liberale rendementsdenken”.

Die principiële kritiek schept verplichtingen. De regeringscoalitie slaagt er niet in een toekomstgericht idee aan de samenleving voor te houden. We hebben een premier die energie ontleent aan zijn onwil om zoiets als een visie onder woorden te brengen. Dat heeft een tijd lang gewerkt, maar inmiddels klopt onze morele boekhouding niet meer: we redden banken en laten ziekenhuizen failliet gaan.

Paul Scheffer is hoogleraar Europese studies.

XX

Moeten we PvdA's bestuurlijke ervaring paren aan de schwung van GroenLinks?

[Opinie](#)

Stevo Akkerman – 7:06, 9 november 2018

Stevo Akkerman © TrouwColumn

Op zoek naar die ene lijst in het stembokje die nog het dichtst in de buurt komt van mijn tegenstrijdige politieke overtuigingen, ben ik weleens jaloers geweest op landen met een tweepartijstelsel.

Hier de good guys, daar de bad guys, helder. En geen permafrost van slappe compromissen en verlamme regeerakkoorden, maar werkelijke politiek; hatsiekiedee, keuzes maken.

.
.
.
.

Er zijn allerlei redenen waarom dit niet slim gedacht was, om te beginnen omdat de bad guys onvermijdelijk ook aan de beurt zouden komen om hún keuzes te maken. Bovendien zou het afbreuk doen aan het idee dat de democratie niet zozeer op aarde is om een getalsmatige meerderheid aan de macht te helpen – laat staan een of andere mythische volkswil – maar om recht te doen aan de verscheidenheid van de burgers.

Mocht ik soms toch nog verlangen naar de overzichtelijkheid van een tweestromenland, dan is daar altijd het afschrikwekkende voorbeeld van Amerika. Het politieke systeem daar sluit de bevolking steeds verder op in vijandige kampen, terwijl in Washington politiek spektakel het wint van bestuurskracht. Nu de Democraten de meerderheid hebben in het Huis van Afgevaardigden zal dat alleen maar erger worden. Reken erop dat Trump nog meer zijn toevlucht zal nemen tot het uitventen van racisme en nationalisme.

GroenLinks en PvdA

Maar intussen is het andere uiterste, de versplintering van het partijstelsel zoals in Nederland, evenmin erg gezond. Als het rechtse populisme de agenda weet te bepalen, ook zonder de meerderheid te vertegenwoordigen, is er behoefte aan een alternatief dat niet blijft hangen in achterhaalde schema's. De sociaaldemocratie ligt in bijna alle Europese landen op zijn gat, besmet als zij is door al te enthousiaste deelname aan het neoliberale experiment van de afgelopen twintig jaar. Anders dan het publieke debat soms doet vermoeden, wil dat niet zeggen dat het sociaal-democratische denken verdampt is. Het heeft zich alleen langzamerhand verplaatst naar andere partijen.

Vaak heet het nu 'groen', en vooral in Nederland en Duitsland zie je dat partijen van die snit de rol van de sociaal-democraten overnemen, zonder dat er wezenlijke ideologische verschillen zijn. Cultuurverschillen wel, ongetwijfeld, maar rechtvaardigen die de versplintering? Waar PvdA en GroenLinks op lokaal niveau zijn samengegaan, in Woerden bijvoorbeeld, blijft van het bloedgroepverleden al snel niet veel over. En kijk naar wat PvdA-Europarlementariër Paul Tang, een 'klassieke sociaal-democraat', vorige week in deze krant zei over Jesse Klaver: "Hij heeft het sociaal-democratische gedachtengoed geheel omarmd, zowel qua vorm als qua inhoud. Soms denk ik dat hij bij de verkeerde partij zit."

Misschien zitten beide heren wel bij de verkeerde partij. Ik beloof niets als het gaat om mijn gedrag in het stembokje, maar wordt het geen tijd om de bestuurlijke ervaring van de PvdA te paren aan de schwung van GroenLinks?

Drie keer per week schrijft Stevo Akkerman een column waarin hij de 'keiharde nuance' en het 'onverbiddelijke enerzijds-anderszijds' preekt. Lees meer columns van zijn hand op trouw.nl/stevoakkerman.

XX

Interview De kloof

Geograaf Josse de Voogd over de culturele tegenstellingen in Nederland: 'De proteststem woont in suburbia'

De tegenstellingen in Nederland openbaren zich in tal van geledingen. Waar ligt de oorsprong en waartoe zal het leiden? Aflevering I in een serie: geograaf Josse de Voogd.

[Frank van Zijl](#) 11 april 2019, 17:18

Vraag Josse de Voogd naar ‘De Kloof’ en hij ziet er vele: sociaaleconomische, levensbeschouwelijke, educatieve, historische. Die voeren hem niet zelden terug tot aan de tijd van de Tachtigjarige Oorlog: veel oude scheidslijnen zijn nog altijd op Nederland van toepassing.

De zelfstandig geograaf, die werkt aan een boek over het stemgedrag van de Nederlander, pakt er de landkaart bij en kan precies aangeven wie waar wat stemt – en wat daar de verklaringen voor zijn. Hij is inmiddels een veelgevraagd analyticus op verkiezingsavonden, en voor ministeries die inzicht willen krijgen in wat het volk zoal vermag. In Almelo is altijd wat te doen: ze stemmen er op populistten, en maar weinig op groen.

Waar plaatst u Forum voor Democratie op uw kaart?

‘Forum deed het goed in een aantal gebieden, zoals Limburg, maar ook in veel groeikernen. Vergeleken met de PVV valt op dat de partij het beter doet in middenklassegemeenten in het westen. Ook in het noorden en oosten waar de PVV vaak achterbleef, zie je een inhaalslag. Forum lijkt meer een partij van het midden, van burgers die zich grote zorgen maken.’

Ziet u aan de hand van de geografie groeiend onbehagen in Nederland, een mentaliteit van ‘fuck you’, van anti-establishment, een potentieel aan gelesjesdragers?

‘Nederland is Frankrijk niet, er is een cultureel verschil in pacificatie. Maar ook hier zie je kampen die lijnrecht tegenover elkaar staan. Denk aan het klimaatdebat, aan de Zwarte Pietdiscussie. Soms is dat niet meer dan een gevecht tussen uitersten, waar het grote midden helemaal niet aan meedoet. Maar er heerst onvrede met allerlei dimensies en met veel subgroepen. Toch zijn de verschillen ten opzichte van Frankrijk kleiner, simpelweg omdat Nederland een stuk kleiner is – en daarmee de afstand tot succesvolle steden.’

Is dat voor u een ijkpunt, de stad versus platteland?

‘Nederland kent relatief veel hoogopgeleiden, zeg een derde van de bevolking, en die verzamelt zich in toenemende mate in de grote steden. Deze groep is mobiel, woont vaak niet op de plek waar ze geboren is, terwijl de meerderheid op eigen geboortegrond achterblijft.

Die kloof tussen bloeiende steden en de rest lijkt groter te worden. Ten tijde van Janmaat en zijn Centrum Democraten bevond zijn electoraat zich in de steden en ook de LPF was nog een vrij stadse aangelegenheid. Tegenwoordig zijn Utrecht en Amsterdam bolwerken van GroenLinks en D66.’

Klinkt als het bekende grachtengordelverhaal: de elite klontert samen en stelt zichzelf als norm.

‘Klopt. Alleen is die groep wel breder dan een echte elite en de letterlijke grachtengordel. In de verzuilde samenleving van weleer had je een kleine elite. Maar Nederland is egalitair geworden, met een brede bovenlaag die makkelijker toegang heeft tot de macht.

Als je de weg weet, is dit het paradijs. En deze groep hogeropgeleiden is dusdanig groot dat je daarin een eigen leven kunt opbouwen. Maar als je die codes niet kent en de normen niet deelt, wordt het lastiger.’

Toch ligt het gecompliceerder dan de haves en de havenots.

‘De inkomensverschillen in Nederland zijn relatief klein, maar in de haarvaten van de samenleving is duidelijk dat dit gegeven op het spel staat, en in sommige gebieden meer dan andere. De onvrede anticipeert daarop. Statistisch is er geen groot verschil tussen Amsterdam en industrieplaatsen als Almelo of Waalwijk, maar als je je afvraagt: waar gaat dit heen, dan zie je dat er grote veranderingen aankomen.

Je ziet nieuwe kloven ontstaan. En dat leidt tot een nieuwe politieke kaart. Bij die van 1918 of 1963 is vooral religie bepalend; eind jaren zeventig, Wiegel versus Den Uyl, wordt het meer een inkomenskwestie. Postmoderne scheidslijnen zijn daar als een nieuwe laag op de kaart overheen gekomen: met migratie en economische globalisering als thema’s. Dit leidt tot verwarring bij politieke partijen, want het gaat niet langer over traditionele links-rechtstegenstellingen.’

Waarmee het pad is geëffend voor populisme.

‘Een aanzienlijk deel van de kiezers is sociaal-economisch links, maar cultureel rechts. Ze zijn minder enthousiast over Europa en de multiculturele samenleving. Die groep kun je omschrijven als electoraal dakloos, zit niet in een zuil met een eigen elite. Ze worden - nauwelijks vertegenwoordigd.

Je ziet dat partijen die groep proberen in te kapselen, zij het opportunistisch vooralsnog. De VVD heeft op cultureel vlak iets te winnen dus worden daar proefballonnetjes opgelaten – PVV-corvee wordt dat wel genoemd.’

Is dit tevens de groep van @KaleHarry en @BOzeMarie die zich op Twitter dagelijks ontlast?

‘Dat is een exemplarisch deel. In het krachtenveld van cultureel rechts en economisch links zijn allerlei varianten denkbaar. Maar het lijkt erop dat veel kiezers zich in het midden op hun gemak voelen.

Ik denk eerder dat ‘de elite’ en aan de andere kant ‘de populistten’ uit het lood liggen. Als je aan de universiteit een gematigd standpunt inneemt, loop je het risico voor populist te worden versleten. Er tegenover staat dat er ook PVV-stemmers zijn die Wilders te radicaal vinden. Dan gaat het meer om een stem ter compensatie, om het geheel een duwtje te geven een bepaalde kant op.’

Terug naar de geografische kaart. U trekt wat u noemt een fantoomgrens tussen het zuiden en de rest van het land.

‘Het zuiden is de afgelopen zestig jaar economisch opgestoten in de vaart der volkeren, dus zou je denken: die oude grens, die teruggaat tot de Tachtigjarige Oorlog, is vervaagd. In de jaren negentig stemmen Brabant, Limburg en het katholieke deel van Gelderland en Zeeland vrij gemiddeld.

Maar met de opkomst van populistische partijen, van SP, PVV en 50Plus, zie je die oude breuklijn weer haarfijn terugkeren. Daar wordt over de volle linie bovengemiddeld op die partijen gestemd, of een gemeente nu arm of rijk is.

Economisch is de zaak gelijk getrokken, maar historisch en emotioneel niet. Men voelt zich er eerder achtergesteld. Ook de snelle ontkerkelijking speelt een rol. In andere minder welvarende gebieden, zoals het protestantse noorden, is de sociale samenhang groter. In het zuiden doet ideologie er minder toe, daar krijg je bijvoorbeeld sneller extra stemmen, omdat je uit eigen contreien komt.’

Dus het broeit en het gist onder de Maas.

‘Ja, daar zitten veel boze, afgehaakte burgers die niet stemmen, of snel kiezen voor populistten. Vooral het verstedelijkte gebied van Limburg valt op.

De Maas kun je zien als ader van protest, maar je hebt ook Purmerend, Spijkernisse, Almere, Lelystad: de suburbs van de Randstad. Hier zie je periferisering van de verarming en verkleuring van de samenleving. De proteststem lijkt te zijn mee verhuisd. Terwijl de binnenstad verrypt vind je in de stadsranden een segment dat in de weerstand zit.’

XX

Psycholoog Carsten de Dreu over polarisatie in de samenleving: ‘Biologie en cultuur beïnvloeden elkaar’

De tegenstellingen in Nederland openbaren zich in tal van geledingen. Waar ligt de oorsprong hiervan en waartoe zullen ze leiden? Aflevering 2 in een serie: psycholoog Carsten de Dreu.

[Frank van Zijl](#) 18 april 2019, 17:06

Carsten de Dreu: 'Ik zie politici als Macron onvast handelen.' Beeld kiki groot

Carsten de Dreu, hoogleraar psychologie te Leiden en Spinoza-laureaat in 2018, kijkt om zich heen en wordt somber als hij de polarisatie ziet in de samenleving. Die lijkt soms niet alleen onbeheersbaar, maar levert ook schade op. 'Het is geen systematische observatie, maar als ik de krant lees of me op Twitter begeef, zie ik het overal. En steeds gaat het over nieuwe onderwerpen. Voor beleidsmakers of bestuurders is het moeilijk om daar grip op te krijgen. Je kunt niet zeggen: we hebben een groep met een bepaalde overtuiging, daar stel ik dit of dat tegenover. Want er zit veel vluchtigheid in: morgen gaat het weer over iets anders. Op lange termijn is dit niet vol te houden.'

Hoe verklaart u die steeds wisselende coalities?

'Mensen klitten samen om allerlei redenen. Veel andere groepsdieren doen dit op basis van genetische verwantschap. Het verloop in de samenstelling van de groep is dan beperkt. Herleid je de geschiedenis van de homo sapiens, dan zijn er aanwijzingen dat we in ons verre verleden veel meer op andere groepsdieren leken. We zaten in relatief stabiele, tribale systemen. Het was niet fluïde, zoals we vandaag de dag zien. We kunnen het systeem van afhankelijkheidsrelaties dus inmiddels flexibel toepassen. Dat is in de loop der geschiedenis zo gegroeid.'

Waar komt de natuurlijke neiging tot groepsvorming vandaan?

'Het biedt veiligheid: als ik goed ben voor jou en jij voor mij ontstaat een systeem van indirecte wederkerigheid. Groepsgevoel is belangrijk in onze psychologische oriëntatie. In biologisch en evolutionair perspectief zie je het ook bij andere diersoorten. Prooidieren leven meestal in groepen. Als reactie daarop gaan sommige roofdieren dat ook doen en dan krijg je een soort wapenwedloop in het dierenrijk. Samenklitten is een manier om een probleem het hoofd te bieden én om kansen te realiseren. Daarbij zijn geborgenheid, aandacht, informatie en middelen leidend.'

Met het aantrekken van gele hesjes vormt zich een groep. De onvrede verzamelt zich onder één noemer, terwijl de motieven zeer verschillend zijn. Hoe hecht is zo'n band?

'Zo'n groep is niet robuust. Als het gaat regenen, of er iets anders gebeurt, doet de één het hesje uit en gaat weer naar het voetbal, een ander levert het gele in voor een rood hesje. Die tijdelijke coalities dienen wijdlopende belangen. Als Macron vervolgens afziet van de verhoging van de brandstofprijzen dient hij dus slechts een deelbelang, een ander deel blijft gefrustreerd achter, en daar haken dan weer nieuwe mensen bij aan. Zo krijg je een constante reconfiguratie van groepen waarin je op een gegeven moment niet meer weet wie het aanspreekpunt is.'

En er valt steeds minder te polderen?

'Je kunt pas onderhandelen als je te maken hebt met stabiele groepen en stabiele agenda's.'

Dergelijk groepsgedrag is niet van levensbelang zoals bij andere diersoorten. Het lijkt op een zucht naar instant-bevrediging. Werp zo'n groep een kluif toe en het is weer een tijd rustig?

‘Dat is een strategie die niet werkt. Er ligt namelijk onzekerheid aan ten grondslag. Die wordt breed gedeeld, al verschijnt zij in steeds andere gedaanten. Je ziet dat mensen zich roepende voelen maar niet gehoord, dat ze geen controle voelen over hun bestaan. De reactie is dat mensen greep proberen te krijgen op de eigen situatie.’

En dat doe je door je af te zetten tegen de gevestigde orde?

‘Er zijn een aantal strategieën. Als je je onzeker voelt, ga je op zoek naar lotgenoten: safety in numbers, what-ever group it takes. De tweede strategie: de controle proberen terug te pakken via al dan niet zelfbedachte ideologieën. Eén daarvan is de samenzweringstheorie: je vindt houvast in het beeld dat er ergens mensen bezig zijn met allerlei machinaties, wat verklaart dat het allemaal zo ‘raar’ is. Een laatste element is het kortetermijndenken: als ik het nú kan pakken, dan pak ik het, want ik weet niet of het er morgen nog is. Ik ga niet onderhandelen.’

Waar toe leidt dit?

‘Het zet aan tot stress, en tot snel, hier en nu. Het leidt tot een bijziend handelen en bijziend denken. Dat kun je heel lang volhouden, maar zo kom je niet uit bij een gedeelde langetermijnstrategie over bijvoorbeeld een gepolariseerde kwestie als het klimaat. Over de noodzaak van de Deltawerken was men het in een paar dagen eens, de uitvoering nam vervolgens decennia in beslag. Het bewijst dat je een langetermijnvisie moet hebben om structurele problemen op te lossen. Als burgers en politici blijven steken in kortetermijnoplossingen in een fluïde speelveld, dan blijft overal dreiging bestaan.’

Kan zo'n massapsychose de samenleving duurzaam ontwrichten?

‘Dat is speculatief. De onzekerheid gebruik ik als hypothese voor al die schuivende panelen, maar het is vanuit mijn vakgebied moeilijk te bewijzen waar die vandaan komt. Laat staan dat ik kan zeggen waar de sociologische of politieke oplossing ligt.

‘Ik zie wel hoe politici als Macron onvast handelen. Dat kan voortkomen uit paniek, maar ook uit een gebrek aan kennis waardoor je geen grip krijgt. **Ik mis vaak een goede analyse van de kloof in de samenleving: wat zijn de onderliggende factoren, en wat ligt dáár dan weer onder?’**

Is er een wetenschappelijk onderbouwing voor dat gevoel van ‘wij’ tegen ‘zij’?

‘Eén mogelijke verklaring is dat we, terecht of onterecht, het gevoel hebben dat sprake is van schaarste, in termen van frisse lucht, tijd, status en middelen. Als er dan een andere groep is met dezelfde behoeften luidt de vraag: naar wie gaat die schaarste? Dan zijn ‘zij’ bedreigend.

‘In het wij-zij-denken bestaat de bereidheid om je voor de groep op te offeren. Wij zijn dus niet alleen groepsdieren, maar we zijn ook territoriaal. Daar spelen biologische en culturele factoren een rol. Maar hoe precies is onduidelijk. Daarover weten we nog erg weinig.

‘Vorig jaar zomer deed minister Blok van Buitenlandse Zaken de uitspraak dat wij-zij-denken genetisch voorbestemd is. Het huis was te klein, en terecht. Daarvoor is geen wetenschappelijk bewijs. En dat biologische processen een rol spelen, wil niet zeggen dat het genetisch is bepaald, of deterministisch is. Biologie en cultuur beïnvloeden elkaar. Ik doe daar momenteel onderzoek naar. Als je de biologische en culturele componenten kunt onderscheiden, kun je wellicht betere instrumenten ontwikkelen om de kloof beheersbaar te houden, om te voorkomen dat het bijvoorbeeld tot gewelddadige conflicten leidt. Maar dat zijn vooralsnog eindpunten aan de horizon.’

XX

Een nieuw radicaal politiek midden is dringend nodig

[Opinie](#)

Jeroen Kremers en Bas van Os– 2:00, 24 april 2019

Jongeren zijn op 2 februari in Den Haag de straat opgegaan om te protesteren tegen klimaatverandering. © ANP**Opinie**

Pak als christen-democratie de handschoen op om mensen weer te verbinden, stellen CDA-leden Jeroen Kremers en Bas van Os, namens medeauteurs van ‘Verandering en vertrouwen’ Lans Bovenberg, Raymond Gradus, Frank van den Heuvel.

De politiek kampt met versnippering, in Nederland en andere landen. In Frankrijk en elders gingen mensen de straat op om hun onzekerheid te uiten. Onzekerheid over werk, inkomen en voorzieningen, over veiligheid en tempo van verandering. Zij hebben het gevoel niet gehoord te worden in hun zorgen over het eigen bestaan en de eigen toekomst. Dat uit zich in boosheid tegen Europa, boosheid tegen klimaatbeleid, boosheid tegen heel veel.
.....
.....
.....
.....

Allerlei partijen spelen daarop in en mobiliseren onvrede of behartigen deelbelangen. **Het politieke midden dat mensen samenbindt dreigt hierdoor te vervliegen, waardoor het moeilijk wordt te regeren. De bubbels laten zich niet meer door elkaar overtuigen, terwijl samenwerking essentieel is om te kunnen doen wat nodig is voor een hoopvolle toekomst.**

Het zijn immers geen geringe opgaven waar Nederland en Europa voor staan: klimaatverandering, internationale veiligheid, langer werken met ondertussen grotere baanonzekerheid, economische rechtvaardigheid. Zonder doorzettingsmacht zitten we straks op de blaren. Maar de eendracht die dat vraagt, is vanwege de versnippering ver te zoeken. **Om tegenwicht te bieden is een nieuw, radicaal midden nodig. Niet een grijs midden dat besluitvorming tegenhoudt uit angst om zetels te verliezen, maar een inhoudelijk gedreven**

midden dat zich wil laten overtuigen door de beste ideeën en dat leiderschap toont om daarvoor steun te winnen.

Onze stelling is dat de christen-democratie die rol kan en moet vervullen. Het christen-democratisch gedachtegoed biedt inspiratie en is zeer actueel. De vier kernbegrippen rentmeesterschap (planeet), gerechtigheid (rechtsorde), gespreide verantwoordelijkheid (markt, overheid én samenleving) en solidariteit (met zwakkeren) zijn juist nu van betekenis.

Vandaag publiceren wij het discussiestuk ‘Verandering en vertrouwen’. Daarin worden actuele dilemma’s van richting voor de toekomst voorzien. Het is een oproep tot debat om de christen-democratie op inhoud uit te dagen én te versterken. Aan de orde komen: een gezamenlijke Nederlandse identiteit; de sociale markteconomie; bestaanszekerheid; zorg; klimaat, energie en waterhuishouding; en Europa. Twee ervan belichten we hier.

Nu aan de bak

Allereerst klimaat. Rentmeesterschap is een kernbegrip van de christen-democratie. Natuurlijk is er discussie over het hoe van de klimaatverandering en hoe snel. Maar er zijn grote risico’s waarvoor we aan de bak moeten. Nu, niet morgen. Sterker nog: in vergelijking met omringende landen heeft Nederland met duurzaamheid een achterstand in te halen. Daarvoor moet het christendemocratisch midden het voortouw nemen en draagvlak mobiliseren. Niet alleen onder burgers maar ook onder de grote bedrijven, inclusief CO2-beprijzing. Een effectieve (verstandige) CO2-heffing mag niet bedoeld zijn om belastinginkomsten te verhogen of mensen met een kleine beurs het leven zuur te maken. Als we de opbrengsten teruggeven kunnen burgers slimmere keuzes maken waar ze meer aan overhouden en wordt het rendabel voor bedrijven om te innoveren. Er zijn genoeg bedrijven die willen meedoen en zich willen profileren in positieve zin. Er zijn genoeg burgers die willen bijdragen, als de lasten maar eerlijk worden verdeeld. Zij hebben een politiek nodig die daarvoor vertrouwen biedt.

Rentmeesterschap in deze tijd gaat niet over ‘een onsje meer of minder’. Het gaat inmiddels om meer dan energietransitie. Aan de orde is herinrichting van ons leven (voedsel en landbouw, water, circulaire economie). Groei in welvaart blijft mogelijk, als die maar gebaseerd is op innovatie en niet op meer verbruik van fossiele brandstoffen en aantasting van het milieu. Zo’n offensieve, ambitieuze aanpak kan het gevoel van saamhorigheid versterken als iedereen zijn deel bijdraagt aan de oplossing.

Klimaat

Ten tweede Europa. Veel op dit niveau kan Nederland niet alleen. Maar op Europees niveau kunnen fossiele brandstoffen worden belast zonder dat bedrijven naar een buurland vertrekken. Wereldwijd is het moeilijk om effectieve klimaatafspraken te maken en naleving af te dwingen. Maar op Europees niveau kunnen ook handelsstromen uit de VS, Rusland en China worden belast voor hun CO2-uitstoot. Op Europees niveau kunnen we in klimaat investeren daar waar het effectief is – in gebieden met meer wind, waterkracht, meer zon.

Ook voor andere uitdagingen is Europa onmisbaar: beheersing van migratie, aanpak van technologie (big tech)- monopolies, veiligheid, financiële stabiliteit. Binnen Europa is dat mogelijk omdat wij de fundamentele waarden delen van openheid, vrijheid, mensenrechten en

een internationale rechtsorde. Christen-democraten zijn mede-oprichters van dit Europa met deze waarden.

Nu Europa onder druk staat moeten wij verantwoordelijkheid nemen. Dit vergt van Nederland een omslag in denken – van waar we tegen zijn naar waar we voor zijn in Europa. Dus aanhaken bij de Frans-Duitse as en bouwen aan Europese militaire integratie, aan een sterke eurozone met eigen stabilisatiebudget gecombineerd met begrotingsdiscipline in de lidstaten.

Onze oproep tot debat benadert deze uitdagingen vanuit christen-democratisch denken. Niet alleen de uitdagingen maar ook hun oplossingen zijn onderling verbonden. Geen beter voorbeeld dan de protesten in Frankrijk en elders. De boosheid die wordt geuit vraagt om erkenning van onderliggende zorgen en onzekerheden. En om een concreet actieprogramma dat problemen oplost en mensen inspireert.

In ‘Verandering en vertrouwen’ gaan we uit van de kansen die de veranderingen bieden; kansen om met vertrouwen bij te dragen aan een leefbare en menswaardige wereld. Het midden dat wij voor ogen hebben bestaat niet uit slappe compromissen. Geïnspireerd door het christen-democratisch gedachtegoed bepleiten wij een radicaal midden dat uit eigen overtuiging richting geeft en mensen verbindt.

Lees ook:

Het broeit in het CDA; prominenten vragen om een offensief klimaatbeleid en een antwoord op het populisme

Een groep kritische CDA'ers wil dat de partij een duidelijker alternatief formuleert voor het populisme. Daarbij hoort een offensief klimaatbeleid.

Voorzitterswissel bij het CDA: ‘De C staat ook voor compassie’

Rutger Ploum volgde Ruth Peetoom op als CDA-voorzitter. 'We hadden als CDA de klimaatdoelen **beter moeten uitleggen.**'

De eigen achterban vindt het CDA te volgzaam

Het CDA-congres wil dat partijleider Buma in de coalitie opnieuw gaat praten over het leenstelsel. Die ziet daar niks in. 'Het gaat niet lukken.'

Deel dit artikel

Nu Europa onder druk staat moeten wij verantwoordelijkheid nemen

[illegible]

EN JAWEL, ONDERSTAAND ARTIKEL IS EEN BEVESTIGING VAN MIJN VERHAAL / ANALYSE VAN DE AFGELOPEN JAREN. DAARMEE SLUIT IK DEZE EPISODE AF. Misschien komt er nog een afsluitend essday, maar onderstaand spreekt ook vanzelf. Henkjan

Column Hans Goslinga

De echte helden zitten in het brede midden

22 september 2019

De tijd van gewenning heeft even geduurd, maar deze week mocht de koning het omslagpunt krachtig markeren: Nederland is een land van minderheidskabinetten geworden. Hij zei het niet zo, maar verpakte het in de waarneming dat wij ‘een land blijven van vrijwilligers en van verstandige compromissen in het brede midden’.

De koning suggereerde een continuïteit en een dominantie van de redelijkheid. Dat is verdedigbaar, maar het is nog slechts negen jaar geleden dat een kabinet aantrad als representatie van ‘rechts Nederland’. Of was dat de dissonant die in historisch perspectief snel oploste in het dominante harmoniemodel? Ja, zo kun je het zien.

De nieuwe CDA-fractieleider Pieter Heerma, die een fris debuut maakte, constateerde dat Nederland ‘het meest zuidelijke Scandinavische land van Europa’ is. Hij bedoelde dat ruim, maar het klopt ook in politieke zin nu kabinetten zijn aangewezen op bredere steun dan alleen van de coalitie. Hun draagvlak is ‘het brede midden’, niet louter het regeerakkoord met in het spoor daarvan een krampachtig coalitiemonisme.

De koning benoemde dat fenomeen in de Troonrede, maar het meest bijzondere aan deze week was dat het ook politiek landde. De algemene beschouwingen waren ongekend ontspannen. De verbetering die de politieke sfeer sinds de moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh in het begin van deze eeuw kenmerkte, was als bij toverslag verdwenen.

Rechts en links populisme heeft nu plaats in de marge

Het rechtse en linkse populistische geluid is er nog wel, maar het heeft een plaats gekregen, in de marges naast belangen- en identiteitspartijen. Tegelijk maakte een partij als GroenLinks, voortgekomen uit straatprotest, activisme en doctrinair gedachtegoed, een duidelijke keuze voor het brede midden. Fractieleider Klaver maakte er zelfs een uitgesproken bekeringsmoment van.

Aldus tekent zich in de Nederlandse politiek de scheidslijn af die de Duitse politiek denker Max Weber een eeuw geleden trok tussen politici die handelen uit overtuiging en degenen voor wie de publieke verantwoordelijkheid de drijfveer is. Bij de eerste staat de overtuiging voorop en zijn de gevolgen, zoals Weber het uitdrukte, voor rekening van God. Bij de ander strekt de verantwoordelijkheid zich ook uit tot de gevolgen van zijn besluiten. Bovendien houdt hij rekening met het menselijk tekort.

Hoewel Weber de grijstinten niet over het hoofd zag, zette hij de tegenstelling bewust scherp aan. Dat geeft nu de mogelijkheid vast te stellen dat de overtuigingspolitiek in de vorige eeuw

dominant was met veel kwalijke gevolgen. De strijd tussen de ideologieën bepaalde sterk de politieke verhoudingen, ook in ons land, waar de christen-democraten na de oorlog hun spilpositie konden handhaven doordat PvdA en VVD elkaar uitsloten.

Dat veranderde na de ineenstorting van het communisme in 1989. Sindsdien is het zoeken naar nieuwe oriëntatiepunten omdat, zoals J.L. Heldring in een van zijn laatste columns vaststelde, 'de Koude Oorlog toch een kompas in het denken bood'. De paarse coalitie tussen PvdA, D66 en VVD in de jaren negentig weerspiegelde weliswaar een nieuw breed midden, maar zij kwam te vroeg en betekende uiteindelijk een stolling van politieke energie.

Wilders kon niet langer Pietje Bell blijven

Het werkzame midden dat zich nu manifesteert is na schade en schande, vallen en opstaan, gevormd. In historisch perspectief kun je zeggen dat het rechtse kabinet Rutte I een beslissende functie had, omdat het aantoonde dat de tegenstelling tussen overtuigings- en verantwoordelijkheidspolitiek niet is te overbruggen. Wilders kon door het aanvaarden van verantwoordelijkheid voor bezuinigingen niet Pietje Bell blijven, het CDA werd als huis van publieke betrokkenheid door de schelle populistische orgeltonen van de PVV uiteen gescheurd.

De sociaal-democraat Frans Timmermans zette het afgelopen voorjaar een betekenisvolle vervolgstap in dit proces door te laten zien dat je verkiezingen kunt winnen door vanuit je eigen kracht te putten en de opgestoken middelvinger te negeren. Het is niet geheel en al onvoorstelbaar meer dat de oude verhoudingen zich min of meer herstellen, zeker wanneer het de populistische uitdagers niet lukt duidelijk te maken meer te zijn dan, wat Weber noemde, 'bekrompen parvenu's van het moment'.

De denker omschreef de ware politiek als 'het krachtig en langzaam boren in hard hout'. De politicus die op deze geduldige wijze streeft naar 'het bereiken van het mogelijke' beschouwde hij als leider, en ook als een held, in een heel simpele betekenis van het woord. Het gaat erom dat je ondanks de weerbarstigheid der dingen kunt zeggen: 'En toch'. Spectaculair is het niet, maar de ware helden zitten in het brede midden.

Hans Goslinga schrijft elk weekend een beschouwing over de staat van onze politiek en onze democratie.

XX

Analyse

Het gaat helemaal niet om feiten. Het gaat om beleving

Niet de strijd tussen waarheid en leugen is wat onze tijd bepaalt, schrijft Bas Heijne, het gaat om hoe we de dingen voelen. „Zelden wordt iemand door een handvol getallen op andere gedachten gebracht.”

[20 december 2019](#)

Leestijd 8 minuten

"Wat de banaan betekent, is afhankelijk van de situatie waarin die banaan 'beleefd' wordt." Foto Getty

Nee, het ging niet om een miljardenstrop en nee, er werden geen onschuldige burgers vernederd en vertrapt. Dat zal de reden zijn geweest dat drie mislukte campagnes van de overheid het afgelopen jaar zo weinig aandacht kregen. Laat staan dat er lessen uit die mislukkingen getrokken worden. Dat is jammer, want er valt veel van te leren. Ik ga ze even langs.

Eerste mislukking: de overheidscampagne tegen nepnieuws. Voorjaar 2019 start het ministerie van Binnenlandse Zaken een grote online-campagne om het kritisch vermogen van de burger wakker te porren. *Wees kritisch!* is het motto. Om achteraf te kunnen toetsen of de campagne succesvol is geweest, stellen onderzoekers vooraf én achteraf aan enkele honderden Nederlanders de vraag of ze ‘het vanzelfsprekend vinden om kritisch na te denken.’ Vragen ze zich bij het lezen van een online-bericht af of het juist is?

Alsof ook maar één Nederlander zichzelf, in het tijdperk van de sceptische burger, tot een gemakkelijk te beïnvloeden prooi zou verklaren.

Het actualiteitenprogramma Brandpunt+ weet na veel moeite de hand te leggen op de evaluatie van het ministerie. Zowel voor als na de campagne vinden negen op tien Nederlanders het vanzelfsprekend om kritisch na te denken. Nul effect dus.

Desondanks verklaarde een woordvoerder van het ministerie dat men de campagne toch als een succes beschouwt, omdat zes op de tien Nederlanders de spotjes hebben gezien. Van het budget werd 85.000 euro besteed aan advertenties op Facebook, het sociale medium dat als de grootste verspreider van nepnieuws geldt.

Tweede mislukking: in het laatste regeerakkoord wordt afgesproken om het historisch bewustzijn van aankomende volwassenen op te peppen. Voortaan zal iedereen op z’n achttiende verjaardag een boekje met de Canon van Nederland thuis krijgen; de vijftig ijkpunten van de Nederlandse cultuur en geschiedenis. Maar een onderzoek dat wordt uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Onderwijs, wijst uit dat jongeren helemaal niet zitten te wachten op een boekje met geschiedenislessen – eigenlijk op geen enkel boek. „Misschien zou ik het aan mijn oma geven,” luidde een commentaar van een deelnemer.

Tegen woordig weten we ontzettend goed hoe irrationeel we zijn

De canon zal nu worden verspreid via digitale kanalen. In video’s zullen de vijftig thema’s, zo meldde deze krant, door voor jongeren aansprekende personen worden toegelicht.

Derde mislukking: het Democratie-festival. Afgelopen zomer deed de overheid een poging burgers hun democratische gezindheid te laten vieren, in een tweedaags festival met lezingen en debat. In de aanloop krijgt het enthousiasme van de organisatoren gaandeweg trekjes van een vorm van democratische dwangverpleging. „Vandaar dat de VNG alle Nederlandse burgemeesters ruim van tevoren vraagt een bus vol te laden met inwoners en die naar het festival te rijden. Om genoeg inwoners te interesseren doet een aantal gemeenten daar als extra lokkertje nog een gratis lunch en versnaperingen bij. Ook scholen in de omgeving van Nijmegen zijn opgeroepen schoolklassen naar het festival te sturen.”

Het wordt een sof – halfvolle bussen, lege tenten, verveelde bezoekers. Niettemin ziet de organisatie juist het mislukte festival als een triomf van de democratische geest. „Het festival trok de aandacht, zowel positief als negatief. Het is goed dat dit gebeurt in Nederland, dat er vragen komen en tegengeluiden klinken. Ook al is het festival achter de rug, we zijn er zeker nog niet over uitgepraat. Als er iets is dat het Democratiefestival ons leert dan is het wel dat het gesprek een voorwaarde voor onze democratie is.”

[Lees ook: Zo probeerden we een overtuigende nepvideo te maken](#)

Mij leerde het Democratiefestival iets anders. Ik zie een overheid die zich zorgen maakt over de Nederlander als *burger*, maar daar niet rond voor uit durft te komen – het resultaat is dan een soort geforceerd blijmoedige betutteling. Men maakt zich zorgen om de losgeslagen burger die zijn leefwereld steeds meer naar eigen inzicht inkleurt, die zich gemakkelijk op sleeptouw laat nemen door nepnieuws, zich laat manipuleren door politieke avonturiers en Russisch gestook, die het hopeloos ontbreekt aan historisch besef en ook niet meer weet wat het betekent om in een democratie te leven – laten we zeggen, iemand zoals Mark van de Oever, de machtsdronken voorman van de Farmers Defence Force, die de situatie van de Nederlandse boeren in 2019 vergelijkt met het lot van de Joden in de nazitijd, en daar in zijn tomeloze narcisme ook achteraf niks verkeers in ziet („Het lijkt er toch een beetje op?”).

Maar omdat men doodsbang is voor autoritair te worden aangezien, hebben dergelijke overheidscampagnes, afgezien van dat ze veel geld kosten, het tegenovergestelde effect van wat wordt beoogd: het is de overheid zelf die van het verspreiden van propaganda en nepnieuws beticht wordt. De Canon geldt als iets van oude mensen die krampachtig jongeren tot kennis proberen te verleiden – en het ‘vieren’ van de democratie wordt gezien als een geforceerd positieve smeekbede van de bestuurlijke klasse, die bang is dat de ontketende burger zich tegen hen keert.

Een eigen wereld maken

Decennialang werd ons burgers voorgehouden – door commercie en politiek – dat we onze eigen wereld mochten maken, precies zoals we het zelf wilden. Nu regeert de angst dat de burger precies dat doet, zijn eigen werkelijkheid maken, waarbij alles wat buiten zijn directe belevingswereld valt, als oninteressant, leugenachtig of manipulatief wordt beschouwd. De waarheid is waar je in wilt geloven, historische kennis heeft alleen nog waarde wanneer je er zelf een goed gevoel van krijgt – zoals in de online-geschiedenislesjes van het Forum voor Democratie. Politicus Thierry Baudet is in staat om zowel Alexis de Tocqueville, Baruch Spinoza, Johan van Oldenbarnevelt als Michel Houellebecq op Thierry Baudet te laten lijken.

Op zich een prestatie.

Wat de drie campagnes van de overheid gemeen hebben is de onderliggende angst dat voor de burger alles louter beleving dreigt te worden, dat er steeds minder algemeen gedeelde principes zijn, dat objectieve kennis ondergeschikt raakt aan emotie.

„Er bestaat geen objectieve journalistiek,” zei de baas van de Russische propagandazender Russia Today tegen de Brits-Russische journalist Peter Pomerantsev, die een tijdlang voor Russische media werkte en er een adembenemend boek over schreef, *Niets is waar en alles is mogelijk* (2014). „Er is altijd een Russische invalshoek. Neem een banaan. Voor de een is het voedsel. Voor de ander is het een wapen. Voor een racist is het iets waarmee je een zwarte kunt pesten.”

Een banaan is voor de een voedsel, voor | de ander een wapen

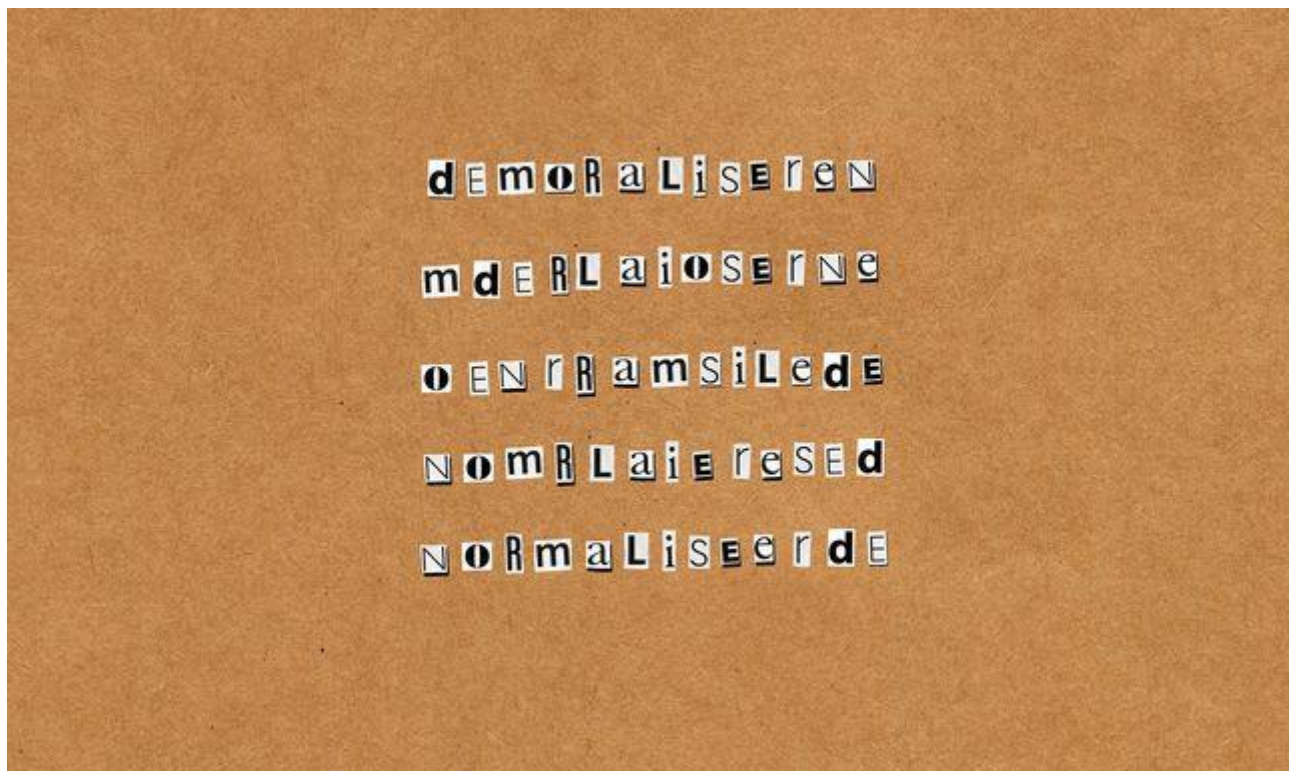
In onze tijd gaat het niet zozeer om de strijd tussen waarheid versus leugen, maar om de behendige (en vaak slinkse) exploitatie van het besef dat er vele, misschien wel ontelbare *beleefde* waarheden zijn.

Als je beseft dat objectiviteit niet bestaat, hoe ga je dan om met subjectiviteit?

Die banaan is er – daar twijfelt niemand aan. Je kunt hem objectief beschrijven, maar dezelfde banaan kan, daar heeft die directeur van Russia Today volkomen gelijk in, veel verschillende dingen *betekenen*. Zoals de brand in de Notre-Dame eerder dit jaar niet alleen een brand was, maar ook de aanleiding vormde tot talloze complottheorieën en klaagzangen over het verval van onze christelijke cultuur.

Wat de banaan betekent, is afhankelijk van de situatie waarin die banaan ‘beleefd’ wordt. Wie ooit als object van rassenhaat een banaan naar zich toegeworpen heeft gekregen, zal anders naar de vrucht kijken dan de gezondheidsfreak die hem tot vast ingrediënt van zijn *power-breakfast* heeft gemaakt. Hij of zij zal voortaan misschien aarzelen om gezien te worden tijdens het eten van een banaan.

Die *beleving* van die banaan ongeldig verklaren, de emoties die de banaan oproept, positief of negatief, tot onecht of niet rationeel verklaren, of als misplaatst opvatten, omdat die banaan geen emoties of connotaties in zich draagt, is naïef – om het aardig te zeggen.

[Lees ook: Nepnieuws? Boeiuh! Het raakt scholieren niet](#)

Anders gezegd, de ‘objectieve’ banaan is op geen enkele manier een afdoende weerlegging van het bestaan van de haatbanaan. Dat is de reden waarom de zogenaamde ‘factcheck’, een uitvinding waar de journalistiek zo trots op is, in werkelijkheid nauwelijks of geen effect heeft.

Je kunt niet zeggen dat die racistische banaan niet bestaat omdat racisme op geen enkele manier wordt ondersteund door wetenschappelijke feiten. Voor degene die hem gooit en de degene die hem op het voetbalveld naar zich toegeworpen krijgt, is hij reëel genoeg. De impact is echt en groot.

Dat rationaliteit en identiteit tegenwoordig zo vaak met elkaar botsen, dat mensen steeds willekeuriger met de feiten omgaan en ze klakkeloos negeren wanneer ze hun overtuigingen in de weg zitten, heeft, denk ik, te maken met een dieperliggend conflict – het gevoel dat een feitelijke, objectiverende, wetenschappelijke blik op de wereld die wereld van zijn betekenis heeft ontdaan. Dat wordt als een tragedie beleefd, die alleen door middel van emotie, mythe en geloof verholpen kan worden. Een geloof dat feiten ondergeschikt aan beleving maakt.

Waarheid en identiteit vallen dan weer samen.

Het verlichte, rationele wereldbeeld, met zijn data en statistieken, gaat van precies het tegenovergestelde uit. De objectieve, feitelijke waarheid der dingen is maatgevend in alles – of zou dat moeten zijn.

Maar zo leven wij helemaal niet. Wij leven niet aan de hand van cijfers en statistieken, en voor we iets vinden, plegen we zelden onderzoek. In ons leven is de betekenis van de dingen, van mensen, kleren, voorwerpen, gebouwen, sterk afhankelijk van de context waarin ze zich bevinden.

Cijfers geven zelden context.

Context geeft betekenis

Dat besef – context geeft betekenis – speelt ook een grote rol in het werk van de Amerikaanse essayist Susan Sontag, wier werk dit jaar opnieuw in de belangstelling staat vanwege de biografie die Benjamin Moser over haar schreef. Een foto in een krant heeft een andere betekenis dan dezelfde foto aan de muur in een kunstgalerie, schrijft ze in haar essay *Over fotografie*, of wanneer diezelfde foto op een bord in een protestmars worden gedragen. Het beeld, de voorstelling is in alle situaties hetzelfde, maar het is de context die er betekenis aan geeft.

Zo moet je denk ik ook de provocaties van een typisch twintigste-eeuwse kunstenaar als Marcel Duchamp zien; zijn urinoir als kunstwerk wordt vaak als aanval op de rigide, pretentieuze-artistieke kunstwereld gezien, omdat hij een alledaags, in dit geval vulgair object in een kunstomgeving plaatst, maar je kunt het net zo goed omdraaien: door zijn urinoir te ‘heiligen’ door het tot kunst te verklaren, laat hij ons ook anders kijken naar het alledaagse, ontnemt hij het urinoir zijn vulgaire context. Daardoor verandert de betekenis die we aan een dergelijk object geven.

Het primaat van onze perceptie bij het vaststellen van betekenis is niet zonder gevaar, daar zijn we ons vandaag de dag meer dan ooit van bewust. Tegenwoordig weten we ontzettend goed hoe irrationeel we zijn. We weten steeds beter hoe ons brein werkt, hoe impulsief en emotioneel onze geest kan zijn, hoe gevoelsmatige beleving een scheef beeld van de werkelijkheid kan opleveren. Vandaar die stroom van recente boeken (Hans Rosling *Feitenkennis*, Bobby Duffy *The Perils of Perception*) over hoe we geneigd zijn dingen verkeerd in te schatten, dat onze beleving vaak niet overeenkomt met feit en statistiek.

Feiten nemen angst niet weg

Een factcheck kan misvattingen corrigeren, maar neemt de oorzaak van onze zorg of angst niet weg. Je neemt de angst voor terrorisme niet weg door mensen voor te houden dat de kans dat zij het slachtoffer van een aanslag worden vele malen kleiner is dan de kans op een auto-ongeluk.

Wanneer je net een filmpje op je telefoon hebt gezien van iemand die met grof geweld in elkaar wordt geslagen, is het lastig te accepteren dat de misdadcijfers dalen. Het doet er ook niet toe of het filmpje aan de andere kant van de wereld is opgenomen of vier jaar geleden. Jouw emotionele relatie is met het meisje of de jongen die klappen krijgt, niet met de statistieken.

En de emotie gaat vooraf aan de beredeneerde overtuiging. Wanneer je bij het zien van hatelijke uitspraken of geweld in je tijdlijn een emotionele aanvechting voelt om in opstand te komen tegen het onrecht dat je ziet, kom je in de knoop wanneer je geconfronteerd wordt met statistieken die jouw gevoel van woede of onrecht lijken te weerspreken of te relativiseren. Objectieve feitenkennis en wetenschap zijn niet langer verlengstuk van je emoties, een manier om ze te ordenen en te ‘rationaliseren’, integendeel, ze *denigreren* jouw diepgevoelde aanvechting.

Ze gaan recht tegen je perceptie in.

Dus kunnen ze niet kloppen.

Deze problematiek, het afkalven van het geloof in een ‘waarheid’ die buiten onze beleving staat, daar hoef je geen ziener voor te zijn, zal ons de komende jaren, en waarschijnlijk decennia, bezighouden.

Hopelijk zal het worstelen met dit probleem ook een groeiend bewustzijn van het betekenisvormende karakter van de context met zich meebrengen.

[Lees ook: Vooral ouderen verspreiden nepnieuws via Facebook](#)

Het gaat niet alleen om zien, het gaat er ook om dat je weet hoe je door anderen gezien wordt. Dat was er mis met die campagnes van de overheid: ze deden voorkomen alsof ze zelf een neutrale positie innamen, wat natuurlijk niet zo was – dat hadden de haters haarfijn door.

Wanneer ik iets zeg, helpt het om te beseffen hoe ik gezien word, in welke situatie, medium of omgeving ik dat zeg. Dezelfde woorden kunnen in een andere omgeving een andere betekenis krijgen, net zoals wanneer iemand anders ze uitspreekt, iemand met een andere achtergrond, een andere sekse, een andere leeftijd, een andere kleur.

Dat ons idee van objectiviteit op alle gebieden onder druk staat, hoeft niet alleen maar negatieve gevolgen te hebben – het kan ons bewuster maken van de positie van waaruit we handelen en spreken. Het kan ons beter laten inschatten welke reacties we teweegbrengen, hoe onze inbreng – onze woorden, onze beelden, onze ontwerpen, onze politieke boodschap – de wereld waarin we leven beïnvloeden en veranderen.

Wanneer we ons bewuster worden van het effect dat we hebben op onze omgeving, gaan we een nieuwe, betekenisvolle relatie met die omgeving aan.

In een tijd waarin men steeds minder gevoelig lijkt voor de wereld buiten het eigen hoofd, voor het gezichtspunt van de ander, in een tijd waarin men zich steeds verder verschanst in de eigen beleving en de eigen overtuiging, lijkt me zo'n houding niet alleen zinvol, maar ook van cruciaal belang.

Een versie van dit artikel verscheen ook in [NRC Handelsblad van 21 december 2019](#)

XX

Interview Coos Huijsen

‘Met de rituele verkettering van Wilders schieten we niet zoveel op’

Oud-politicus Coos Huijsen neemt het op voor de verguisde ‘gewone man’. Door het populisme als groot gevaar te zien, maskeert de politieke elite volgens Huijsen haar eigen falen.

[Sander van Walsum](#) 31 juli 2020, 16:30

Het is een eigenaardige paradox van de progressieve jaren zestig en zeventig: de natuurlijke bondgenoten van ‘de gewone man’ keken feitelijk op hem neer – alle verwijzingen naar ‘de basis’, de arbeidende bevolking, ten spijt. Zij schamperden opgewekt over de ‘spruitjesmoraal’ die in galerijflats en doorzonwoningen zou worden beleden. Over het banale oranjegevoel van de gewone man en vrouw. En over hun gezonde verstand, dat als ‘gesundes Volksempfinden’ verdacht werd gemaakt.

Herbert Marcuse, socioloog van de Frankfurter Schule en ideologisch leidsman van de linkse protestgeneratie, kenschetste de verburgerlijkte arbeider met onverhuld dedain als ‘eendimensionale mens’. En provo Roel van Duijn reanimeerde het door Bredero gemunte synoniem van gepeupel: klotjesvolk. Voor Van Duijn was dat de noemer voor de hardwerkende, naamloze massa. Oftewel: ‘die apathische, afhankelijke, geestloze troep kakkerlakken, torren en lieveheersbeestjes’.

Deze afkeer van gewone mensen met hun gezonde verstand is politiek geïnstitutionaliseerd geraakt, zegt historicus Coos Huijsen (1939). Daarmee verloochent de politiek niet alleen zichzelf, maar brengt ze de democratie ook grote schade toe. Reden voor eerherstel van de ‘praktisch geschoolden’ die maar niet willen begrijpen dat de politiek toch echt het beste met hen voorheeft. *Ode aan het klotjesvolk* is de enigszins provocerende titel van het boek waarmee Huijsen de ‘falende elite’ op haar verzuim attendeert. Huijsen was Kamerlid voor de CHU (die later opging in het CDA) en voor de eenmansfractie Groep-Huijsen. Hij werd in 1976 lid van de PvdA, maar brak een kwarteeuw later ook met die partij.

Waaruit bestaat dat falen van de politieke elite precies?

‘Ze heeft niet meer het gevoel dat ze een verbindende taak heeft. Ze gaat niet bij de praktisch geschoolden te rade, maar legt hun nog eens geduldig uit hoe het zit met Europa en met migratie. Ze is bang voor de massa die bij verkiezingen op drift raakt, en ze maakt hun stemgedrag vervolgens verdacht als populisme. Ze plaatst mensen vanwege hun opvattingen buiten de morele orde, maar ze zou de maatschappelijke en politieke betrokkenheid van gewone mensen eigenlijk moeten koesteren. Dat vereist een dienstbaarheid waaraan het nu nogal ontbreekt. Dat hele woord ‘dienstbaarheid’, een erfenis van mijn christelijk-historische achtergrond, is in onbruik geraakt. Daar is zelfgenoegzaamheid voor in de plaats gekomen.’

U wijst de politieke elite niet voor het eerst op haar falen. Al in 1982 hield u met het boek *Nog is links niet verloren* uw toenmalige partij, de PvdA, een spiegel voor.

‘In dat boek gaf ik vooral uitdrukking aan mijn verbazing over de cultuur van de PvdA, waarvan ik sinds 1976 lid was. Je kon als persoon niet deugen als men het inhoudelijk niet met je eens was. Dan zat je al snel in de hoek van het fascisme.

‘Maar het was niet alleen het sfeertje. Ik nam er een diepe afkeer waar van het gezonde verstand van gewone mensen. De voeling met de samenleving ontbrak. De zogenoemde basis waar in de partij voortdurend naar werd verwezen? Die werd in de praktijk volkomen genegeerd.

‘Dat viel mij op bij de PvdA-afdeling Amsterdam-Noord, die helemaal was overgenomen door studenten en vrijgestelde sociologen – aanhangers van Nieuw Links. Die vergaderden uitputtend, tot diep in de nacht. Voor de mensen van de basis, de arbeiders, was dat nogal onpraktisch, want die moesten de volgende ochtend vroeg weer op. En dan stonden bij die vergaderingen ook nog eens onderwerpen op de rol waarmee de basis helemaal geen affiniteit had. Onderwerpen waarbij het vooral om ‘internationale solidariteit’ ging.’

En kwam uw boodschap over?

‘In zoverre dat partijideoloog Bart Tromp er later welwillend aan refereerde. Hij hekelde het irrationele karakter van Nieuw Links. Het ideële gedram waarmee de PvdA als natuurlijke regeringspartij werd gediskwalificeerd. Daar heb ik met Joop den Uyl, de toenmalige PvdA-leider, ook een paar hartstikke leuke gesprekken over gehad, bij hem thuis in Buitenveldert. Ik zei: je hebt de verkiezingen van 1982 verloren omdat de kiezers heel goed doorhadden dat je standpunten vertolkte waar je eigenlijk niet achter stond. Dat de gemiddelde PvdA-stemmer echt niet met kernwapens bezig is. Eerst weersprak hij dat, maar toen bleef hij even stil en zei: ‘Ja, soms doe ik dingen die ik eigenlijk niet wil.’

‘Maar hij moest nu eenmaal de pluriformiteit binnen de partij respecteren. Ik zei: dat doe je juist níét. Je miskent de zorgen van de mensen die ooit de ruggegraat van de partij vormden. De PvdA is geworden tot een sektarisch, monolithisch gebeuren rondom zelfgenoegzame babyboomers met een afkeer van de massa. Daar ging Den Uyl niet in mee, al beseftte hij dat hij in een trein zat die de verkeerde wissel had genomen.’

Maar u had de brave CHU toch welbewust verruild voor een partij waarvan u wist dat Nieuw Links er de scepter zwaaide?

‘Ik kwam inderdaad snel tot het besef dat er binnen de confessionele partijen veel meer ideologische nuances waren dan bij de PvdA. Er was meer ruimte voor andersdenkenden en het ging er gemoedelijker aan toe. Toch had ik goede redenen om met de CHU te breken. De partijtop stond te ver af van het moderne levensbesef. En bij de dominante conservatieve vleugel riep ik, zeker toen ik in beeld kwam als toekomstig partijleider, weerstand op.

‘Die kwam ook voort uit mijn homoseksuele geaardheid, waaraan ik weliswaar geen enkele ruchtbaarheid had gegeven – zelfs niet in familiekring – maar waarnaar toch vaak op een weinig vleierende manier werd verwezen. Zelfs partijgenoten die met mij sympathiseerden, voegden aan die steunbetuiging vaak fluisterend toe: ‘Maar hij is wél homoseksueel.’ Vergeet niet dat in dezelfde eeuw Abraham Kuypers, de voorman van de ARP, homoseksualiteit nog het *crimen nefandum* had genoemd: het misdrijf waarover niet gesproken mag worden.’

Maar voor uw coming-out hoefde u toch niet per se naar de PvdA?

‘Voor mij was dat niet zo’n grote stap, omdat het solidariteitsprincipe door zowel de christen-democraten als de sociaal-democraten wordt gehuldigd. Ik heb even aan D66 gedacht, maar het overkoepelende belang van de maatschappelijke samenhang woog bij mijn partijkeuze uiteindelijk toch zwaarder.’

U was een van de eerste openlijk homoseksuele volksvertegenwoordigers ter wereld. Ging dat met een klaoenstoot gepaard?

‘Allerminst. Ik had geen enkele behoefte aan de demonstratie. Het ging anders. Op de dag van mijn beëdiging als Kamerlid, in 1976, ging mijn partner Lank natuurlijk mee. Maar op een zeker moment zag ik hem niet meer in de loge van de vergaderzaal zitten. Ik ging hem zoeken, en trof hem aan in de gang. Hij bleek door een bode uit de loge te zijn gezet. ‘Mannen met mannen, daar doen we hier niet aan’, had hij tegen Lank gezegd.

‘Ik ging meteen naar Kamervoorzitter Anne Vondeling, een vrijzinnige PvdA’er, en die verschoot van kleur. Hij heeft ervoor gezorgd dat Lank naar de loge kon terugkeren, van waaruit hij even later opgewekt zwaaide naar Ruud Lubbers, toen minister van Economische Zaken in het kabinet-Den Uyl. De twee hadden elkaar kort tevoren ontmoet bij *In de Rooie Haan*, dat roemruchte Vara-programma. Daar hadden ze heel genoeglijk met elkaar gekletst.’

En dat was uw coming-out?

‘Een collega die homo was, had zeker impact. Eerst was het een verschijnsel van buiten het parlement, nu was Lank een van de partners van de Kamerleden met wie ze in de pauze in het Kamerrestaurant stonden te praten. Mijzelf kwam dat bijvoorbeeld van pas bij de debatten over artikel 1 van de Grondwet. Deskundigen wisten allerlei juridische beschouwingen op te zetten, maar onder verwijzing naar mijn privésituatie kon ik laten zien wat de praktische gevolgen zijn als je door de wet niet tegen discriminatie wordt beschermd, en hoe je het beleeft dat jouw manier van liefhebben een grond is voor discriminatie.’

Had u niettemin het gevoel voor de verkeerde partij te hebben gekozen?

‘Laat ik zeggen dat ik me nogal verbaasde over de afkeer van het gezonde verstand van praktisch geschoolden. Bij links zijn er natuurlijk altijd al spanningen geweest tussen de

theoretische, dogmatische intelligentsia en wat ik maar de vakbondsvleugel noem: de meer praktisch ingestelde mensen die het om tastbare resultaten was te doen, en niet om het ideologische gelijk.

‘Maar ik had me tevoren niet gerealiseerd hoe groot de verschillen binnen de PvdA waren, en hoe weinig plooibaar de dogmatici waren. De mentaliteit van de partij werd krachtig vertolkt door Annemarie Grewel, gemeenteraadslid voor de PvdA in Amsterdam: ‘Ik ben links, dus ik deug.’

Daar wilde u als nieuwkomer wat aan doen.

‘Ik wilde de partij van binnenuit veranderen. Ik wilde het gedachtengoed van de christen-socialist Willem Banning terugbrengen in de partij. Banning had van de PvdA een brede volkspartij willen maken, met ruimte voor levensbeschouwelijke thema’s. Maar daar was Nieuw Links niet van gediend. Banning werd als een fascistoïde figuur weggezet, en daarmee verloor de PvdA ook haar vermogen om met andere gezindten om te gaan.

‘Geleidelijk ontwikkelde de PvdA zich tot een partij waar alleen nog gelijkgestemden met elkaar in debat gingen. Academici, de producten van het sociaal-democratische verheffingsideaal, eisten het alleenrecht van spreken voor zich op. Dat vertrouwden zij de gewone man niet langer toe, want de gewone man werd met de onderbuik in verband gebracht. Met thema’s waarover links stelselmatig zweeg.’

Zoals migratie.

‘Dat thema had veertig jaar geleden al op de agenda moeten staan. Maar links heeft immigratie hooguit als cultureel experiment toegejuicht, en vond dat iederéén dat moest doen. Dat was natuurlijk een volkomen irrationele benadering van een complexe ontwikkeling. Op zichzelf is er niets mis mee om enthousiast migranten in te halen, zolang je ook maar stilstaat bij de praktische consequenties daarvan. Op basis van onze ervaringen met de christelijke orthodoxie hadden we kunnen weten dat de integratie van moslims een zware opgave zou worden.’

Hing dat niet vooral samen met de opvatting dat religie irrelevant was geworden?

‘Het ging veel verder dan dat. Voor links was de islam als mogelijk probleem een onbespreekbaar thema. Over dat thema werd uit principe gezwegen. Met mensen die er níét over zwegen, hoefde je niet eens in discussie te gaan. Een democratische doodzonde, die door linkse intellectuelen niettemin als heldendaad werd toegejuicht.

‘Hans Janmaat werd zonder omhaal als fascist gediskwalificeerd. PvdA-prominent Jacques Wallage wilde niet eens in een zaal spreken waar VVD-leider Frits Bolkestein eerder kritische opmerkingen over de multiculturele samenleving had gemaakt. En de reacties op Pim Fortuyn, wiens democratische gezindheid boven elke twijfel was verheven, waren op het hysterische af. Links ziet het zogenoemde populisme als groot gevaar, maar maskeert met die gratuite verontwaardiging zijn eigen falen.’

In die zin is ‘links’ min of meer inwisselbaar met ‘elite’.

‘Voor de praktisch geschoolden is globalisering een wezenlijk ander verschijnsel dan voor de zittende elite. Die miskent de verbondenheid van gewone mensen met het land waarin zij leven. De elite denkt bij ‘globalisering’ aan al die welvarende expats in Amsterdam-Zuid. Maar in de volksbuurten, een paar kilometer daarvandaan, brengt globalisering met zich mee dat schaarse huurwoningen aan statushouders worden toegewezen. Als de mensen die op de wachtlijst staan zich daarover beklagen, moet je daar geen schande van spreken maar moet je dat zien als een legitieme klacht. In een volwassen democratie verschuilen politici zich niet achter politieke correctheid, maar worden morele dilemma’s serieus genomen.’

U bent in de loop der jaren steeds ambitieuzer geworden. Eerst wilde u de PvdA hervormen, nu de hele politieke elite.

‘Ikzelf behoor natuurlijk ook tot het establishment. Met mijn boek richt ik me bij wijze van spreken tot mijn vrienden: jongens, let in godsnaam eens op. Al die vrienden veroordelen Wilders aan de lopende band, maar daar schiet ik niet zoveel mee op. Onderhand weet ik wel wat hij fout doet. Maar al die mensen die gemakzuchtig Wilders veroordelen, zouden zich ook gewetensvol moeten afvragen hoe het komt dat hij al jaren een machtsfactor van betekenis is. Maar dan moeten ze hun eigen falen onder ogen zien, en dat vereist meer flinkheid dan Wilders verketteren.’

Coos Huijsen

Coos Huijsen (1939) is historicus, oud-politicus, homoactivist en oud-docent en rector van de scholengemeenschap Gerrit van der Veen in Amsterdam. Hij is auteur van onder andere *Nog is links niet verloren* (1982), *Nederland en het verhaal van Oranje* (2012) en *Homo politicus. De eerste parlementariër die uit de kast kwam* (2016). Huijsens nieuwste boek *Ode aan het klootjesvolk* is eerder dit jaar verschenen bij uitgeverij Prometheus.

XX

Column **Stevo Akkerman**

Dat duistere krachten het op ons hebben voorzien, wordt nu ook in ons parlement gepredikt

7 augustus 2020

Er was een tijd dat Nederlanders te boek stonden als nuchter, niet in de laatste plaats bij henzelf. Ik denk dat we afscheid moeten nemen van dat idee. In het buitenland begint men ons uit te lachen en in het binnenland neemt de hysterie zulke vormen aan, dat ook een overdosis zelfbedrog ons niet meer helpt: wij zijn niet nuchter, wij zijn niet bezonnen, wij staan niet met beide benen op de grond. Nou ja, u en ik wel natuurlijk, maar wij zijn het volk niet.

Het volk pikt het niet langer, het komt volk komt in opstand, zoals Willem Engel zei, de voorman van Viruswaarheid, voorheen Viruswaanzin. Onze politici wacht het lot van de

gebroeders De Witt; hij kon er niets aan doen, zuchtte Engel, hij had zijn mensen niet meer in de hand.

En dan heb ik het nog niet over rapper Lange Frans die in zijn podcast de vraag behandelde wie Mark Rutte en anderen zou moeten doodschieten – dat ging nog verder, dat was spelen met een pistool op tafel.

Ik heb deze podcast – een tweegesprek tussen Lange Frans en graancirkel-priesteres Janet Ossebaard – met grote tegenzin bekeken, me afvragend of elk woord dat ik eraan zou wijden er niet één te veel zou zijn. Complottheorieën vind je overal, als ze een plaats verdienen in het nieuws dan hooguit in de rubriek curiosa. Maar er is een reden om ze toch serieus te nemen en dat is omdat het complot – altijd al een gewild instrument in de handen van totalitaire leiders – zich met de komst van de populisten ferm genesteld heeft in de hedendaagse democratie. Is het niet in het centrum van de macht (Trump, Bolsenaro), dan wel in de parlementen. Wat curieus was, is een reële bedreiging geworden.

Een wereldsamenzwering die onder meer draait om kinderoffers en pedofilie

Ossebaard en Lange Frans geloven in een wereldsamenzwering, die onder meer draait om kinderoffers en pedofilie, met vele gruwelijkheden. Allerlei Nederlandse kopstukken zijn daarbij betrokken en de coronacrisis (‘een griep, zoals alle andere’) maakt deel uit van hun sinistere plan: “Mondkapjes, volg-app, verplichte vaccinatie, chip-implantatie, alles komt uit”. Welnu, het idee dat duistere krachten het via de instituties op ons en onze vrijheid hebben voorzien, wordt in gematigder vorm ook in ons parlement gepredikt, met name door Thierry Baudet, die in december bij het FvD-congres nog samen met Lange Frans op het podium stond.

Baudet is, in navolging van Trump, een kampioen van de alternatieve feiten: het MH17-onderzoek deugt niet, stikstof is een zegen voor de natuur, er was nooit een genocide in Srebrenica. Alles om het vertrouwen in de overheid, die is gekaapt door ‘cultuurmarxisten’, te ondermijnen. Mocht er een vaccin komen tegen corona, zal hij zich niet laten inenten, zei hij in een Forum-filmpje. “Wij zijn tegen verplichte vaccinatie, ik ga het zelf ook niet doen. Het gaat zo in tegen je persoonlijke levenssfeer. Ik wil ook benadrukken dat corona veel minder gevaarlijk is dan wij een aantal maanden geleden dachten.”

Je zou het een complot tegen de werkelijkheid kunnen noemen. Of een virus.

XX

- [e](#)
- [religie&filosofie](#)
- [duurzaamheid&natuur](#)
- [cultuur&media](#)
- [achterpagina](#)

Een linkse fusie kan nooit het enige antwoord zijn op het verloren vertrouwen van de kiezer

Jesse Klaver (GroenLinks) na de fractievergadering om de uitslag van de verkiezingen te bespreken. Beeld: Werry Crone

De verkiezingen verliepen dramatisch voor PvdA, SP en GroenLinks. De kiezer is van de linkse partijen vervreemd geraakt.

[Niels Markus](#) en [Bart Zuidervaat](#) 20 maart 2021, 9:49

De telefoon van SP-Kamerlid Renske Leijten trilde tijdens de uitslagenavond onophoudelijk. De door de toeslagenaffaire getroffen ouders waren verbijsterd. Hoe kon de VVD van verantwoordelijk premier Rutte verreweg de grootste worden? En waarom verloor de SP van Leijten zoveel zetels, net als het CDA van Pieter Omtzigt, die met haar het schandaal blootlegde? Leijten: “Sommigen zeggen nooit meer te zullen stemmen, anderen willen emigreren. Ze zijn al het vertrouwen in de politiek verloren.”

Als de verkiezingsuitslag één ding aantoont, dan is het dat de kiezer ook het vertrouwen is verloren in de klassieke linkse partijen. PvdA, GroenLinks en SP hebben een historisch dieptepunt bereikt. Samen komen ze niet verder dan 26 zetels. Tussen 2003 en 2012 schommelden ze nog tussen de 55 en 65. In geen enkele gemeente werd een van de drie de grootste. Niet in traditionele bolwerken als Oss (SP), Oost-Groningen (PvdA en SP), niet in de grote steden waar GroenLinks de laatste jaren sterke resultaten boekte.

De dag na de verkiezingen zijn veel nipt gekozen Kamerleden van de drie partijen nog beduusd van de klap. Bij de eerste fractiebijeenkomst van GroenLinks is de stemming droevig. Jesse Klaver spreekt over ‘grote pijn’, vanwege de gezichten die hij in de nieuwe samenstelling niet terug zal zien. Lilianne Ploumen heeft in haar fractievergadering een compliment voor de campagnes van de kandidaten. Zittende Kamerleden hebben een gezicht als een oorworm. Bij nieuwkomers strijden teleurstelling en blijdschap over hun Kamerlidmaatschap om voorrang.

SP-partijleider Lilian Marijnissen. Beeld: ANP

Het is nog te vroeg voor uitgebreide analyses of antwoorden. En al helemaal over hoe het verder moet. Bij de SP hing tijdens de campagne best een optimistische sfeer. Een evenaring van de veertien Kamerzetels zou lastig worden, maar twaalf à dertien moest misschien lukken. De campagne liep lekker, lijsttrekker Lilian Marijnissen was zichtbaar in de debatten, die vaak gingen over linkse thema's. “Lilian deed het fantastisch”, zegt Leijten. Marijnissen zelf weet ook niet waar het fout ging. “Dit is niet wat ik had gehoopt en verwacht. Ik had het idee dat de campagne goed werd ontvangen.”

Bij vorige nederlagen klonk bij de socialisten vaak het excuus dat de campagne niet ging over hun thema's. Dat was nu voor een deel weer het geval, zegt Leijten. "Ná de uitslag was het toeslagenschandaal ineens trending op Twitter. De campagne ging er nauwelijks over. In zijn interview bij Nieuwsuur werd Mark Rutte er geen enkele keer naar gevraagd."

Meestribbelen

De verkiezingen van 2021 lijken inderdaad coronaverkiezingen te zijn geworden, inclusief de vraag wie Nederland uit de crisis moet leiden. De VVD vroeg de kiezer Rutte het vertrouwen te gunnen om het land door deze zware tijd te loodsen. De oppositie kon er tijdens de campagne nauwelijks een vuist tegen maken. Zoals eigenlijk al het hele jaar, in de ruim dertig coronadebatten sinds de virusuitbraak. Zeker, links had kritiek: op de trage inkoop van beschermingsmiddelen, het achterblijvende test- en vaccinatiebeleid en op het te laat ingrijpen bij de tweede golf. Maar uiteindelijk stemden GroenLinks, PvdA en SP altijd in met de door het kabinet voorgestelde maatregelen.

De opstelling van de meeste oppositiepartijen zou je het beste kunnen typeren als 'meestribbelen': protesteren, maar uiteindelijk instemmen. De enige partij met een compleet ander geluid was Forum voor Democratie, dat alle beperkingen wil schrappen. De kiezer beloonde Rutte als hoofdverantwoordelijke voor het coronabeleid, en de enige onversneden antistem: Forum.

PvdA-lijsttrekker Lilian Ploumen. Beeld ANP

Links had het extra lastig, omdat de andere partijen [hun kant op zijn gekomen](#). De VVD wil 'de rafelranden van het kapitalisme bijschaven'. Het CDA wil van de verhuurdersheffing af. D66 won met een verhaal over kansengelijkheid. De meeste partijen willen een hoger minimumloon. Ze sloten aan bij de samenleving, die ook naar links opschuift. 60 à 70 procent van de Nederlanders is voor kleinere inkomensverschillen.

Als reactie hierop schoven PvdA, GroenLinks en SP nog verder naar links, waarbij ze populistische plannen niet schuwden. De PvdA wil het bedrijfsleven voor 43 miljard euro belasten en een '[Prins Bernhard-belasting](#)' voor verhuurders. GroenLinks wil elke jongvolwassene [10.000 euro 'startpremie'](#) meegeven, de SP is de Europese Commissie en de euro [liever kwijt dan rijk](#). Het roept de vraag op: schoven de partijen niet zover naar links dat de kiezer hen uit het oog verloor?

Al voor de verkiezingen klonk kritiek op de positionering en de toon van links. Communicatieadviseur Marc Oosterhout adviseerde de PvdA twee jaar geleden om vol in te zetten op een verhaal over 'bestaanszekerheid'. Toenmalig partijleider Lodewijk Asscher nam de, in feite klassiek sociaaldemocratische, boodschap over, en pleitte voor zekerheid van werk, woning en inkomen.

Oosterhout [liet onlangs in De Volkskrant weten](#) dat hij teleurgesteld is in de koers van de PvdA, maar ook van GroenLinks en SP. Kiezers houden niet van verandering, betoogt hij, terwijl links daar juist vol op inzet. De partijen willen ingrijpend klimaatbeleid en zijn vooruitstrevend op culturele thema's als migratie, medische ethiek en Europese integratie (met uitzondering van de SP). "En juist op deze verandering zit een overgroot deel van de kiezers en dus ook linkse kiezers niet te wachten."

Niet vergeven

Toch is dat maar de helft van het verhaal. De SP is behoudzuchtiger. Ploumen nam voor een deel het verhaal van Asscher over, al sprak zij veel minder over ‘zekerheid’ dan haar voorganger. De PvdA-lijsttrekker, pas acht weken in functie, was zoekende naar een eigen verhaal. Ze benadrukte vaak de gelijkenissen met andere partijen. Tijdens debatten vluchtte ze in details. Het ging over het al dan niet afschaffen, halveren of het met enkele tientjes bijschaven van het eigen risico en over een bijdrage voor de huisarts. Een groot ideologisch verhaal bleef achterwege.

Het moet de PvdA nog meer zorgen baren dat de kiezer de partij deelname aan Rutte II nog niet vergeven lijkt te hebben. Ploumen werd door haar concurrenten geregeld aan dat bezuinigingskabinet herinnerd. Vanwege dit verleden kwam Asscher er nooit aan toe om de partij fris elan te geven.

GroenLinks zette wel vol in op een omslag, om klimaatverandering te bestrijden. “Nu of nooit”, was de boodschap van Klaver. Hij heeft gegokt en verloren. De uitslag is niets anders dan een zeperd.

Het lukte geen moment om van de verkiezingen klimaatverkiezingen te maken. Debatten bleven hangen op vragen over nieuwe kerncentrales. VVD en CDA lieten duidelijk weten in de partij allesbehalve een prettige coalitiepartner te zien. “Als we het op de GroenLinks-maniër doen, ligt Nederland op apegapen”, zei Rutte.

Het is de tragiek van GroenLinks. Een fors deel van het electoraat maakte zich tijdens de campagne minder druk om het klimaat dan Klaver zou willen. En wie zijn stem er wel door liet bepalen, had in Sigrid Kaag een dankbaar alternatief. D66 profileerde zich de afgelopen maanden óók als klimaatpartij, maar dan met een, volgens Kaag, verstandiger verhaal. Het was veelzeggend dat IT-ondernemer [Steven Schuurman een miljoen euro](#) aan D66 schonk en 350.000 euro aan de Partij voor de Dieren. Volgens hem laten de Democraten ‘realistische kansen zien voor ondernemers om iets positiefs te betekenen in de klimaatcrisis’, en de PvdD had klimaatverandering juist uitstekend op de agenda gezet. GroenLinks werd aan twee kanten voorbijgestreefd.

Activistischere achterban

Op de achtergrond speelt nog steeds de stukgelopen kabinetsformatie in 2017, toen GroenLinks onderhandelingen met VVD, CDA en D66 tot tweemaal toe opbrak. Klaver weigerde in te stemmen met eventuele vluchtelingendeals met Noord-Afrikaanse landen. Het was een papieren discussie: die akkoorden zijn er nooit gekomen, het weglopen van GroenLinks bleek voorbarig. Het heeft strategische kiezers dit jaar wel aan het denken gezet. Wie wil stemmen voor de macht, is beter af bij Kaag. Zij wordt meer gezien als echte uitdager van de premier.

Klaver denkt niet aan opstappen omdat “de missie van GroenLinks urgenter is dan ooit.” De komende tijd zal blijken in hoeverre de achterban het met hem eens is. Deze verkiezingen moesten immers ‘de weg naar het Torentje’ vrijmaken. Wie zulke hoge verwachtingen creëert en vervolgens hard onderuit gaat, kan rekenen op tegenstand van binnenuit. [Jongerenafdeling Dwars heeft in ieder geval al snoeiharde kritiek](#). Klaver zou een ‘te sterke wil’ hebben om te gaan regeren, waardoor GroenLinks steeds meer is ‘gaan dansen naar de pijpen van de

grootste partijen'. In een verklaring wordt Klaver getypeerd als 'de ooit zo bevlogen en visionaire partijleider uit 2017'(...), 'de jonge idealist die realistischer en rechtser wordt naarmate hij ouder wordt'.

Marijnissen, die binnen haar fractie nog onomstreden lijkt, heeft een zo mogelijk nog activistischere achterban. Het rommelt al langer binnen de SP, waar de radicale jongerenvereniging op afstand is gezet. De jongeren zijn, net als een deel van de leden, mordicus tegen regeren, iets waar het partijkader de afgelopen tijd mee flirtte. Veelzeggend is dat slechts driekwart van de leden voor Marijnissen als lijsttrekker koos. Na de nederlaag ligt nieuwe onrust op de loer. De roep om weer een activistische 'tegenpartij' te worden, zal toenemen. Zoals Leijten zegt: "We moeten terug naar de basis. De straat op, actievoeren."

Inmiddels laait ook weer de discussie op of de linkse partijen, met name PvdA en GroenLinks, alsnog moeten fuseren. Het is een terugkerend ritueel na een verkiezingsnederlaag. Binnen de fracties wordt erover gesproken, en ook buitenstaanders als oud-PvdA-minister Jet Bussemaker en het net gestopte SP-Kamerlid Sadet Karabulut roepen ertoe op. Voor de partijleiders komt deze vraag te vroeg. Eerst zullen de partijen afzonderlijk van elkaar een antwoord moeten vinden op de dramatische verkiezingsuitslag. Pas daarna komt de vraag hoe links als geheel weer relevant denkt te worden. Een fusie kan nooit het enige antwoord zijn.

XX

Analyse

Op eigen kracht redt een linkse partij het niet meer

De gezichten van de linkse oppositie de afgelopen jaren: Jesse Klaver, Lilian Marijnissen en Lodewijk Asscher. Beeld ANP

Ze konden vier jaar vrijuit oppositie voeren tegen een centrumrechts kabinet en toch dreigt er volgende week een zeer mager verkiezingsresultaat voor PvdA, GroenLinks en de SP. Is er nog toekomst voor links?

[Niels Markus](#) en [Bart Zuidervaart](#) 9 maart 2021, 9:07

Voor iedereen die linkse politiek een warm hart toedraagt, zijn het statistieken om moedeloos van te worden: sinds eind vorige eeuw krimpt het blok van SP, PvdA en GroenLinks stap voor stap en een nieuwe teleurstelling dreigt.

In 1998, de hoogtijdagen van Paars, haalden de drie partijen gezamenlijk nog 61 zetels bij de Tweede Kamerverkiezingen. Dat aantal was alleen in 2006 hoger, dankzij de 25 zetels die de SP toen kreeg. Sinds 2017 bezet links 37 plekken in de Tweede Kamer. Als de peilingen er niet gigantisch naast zitten, stukt de teller volgende week woensdag ergens tussen de dertig en veertig zetels. En dat ondanks vier jaar waarin de drie linkse partijen frank en vrij oppositie konden voeren tegen een centrumrechts kabinet dat zich met veel moeite door de regeerperiode worstelde.

Dat er nieuwe uitdagers zijn die de drie partijen zetels hebben afgesnoept, zoals de Partij voor de Dieren en Denk, kan niet verbloemen dat het crisis is op links. GroenLinks, PvdA en de SP hebben nog geen begin van een antwoord op de vraag hoe de dalende trend valt te keren.

Niet dat links de laatste jaren geen successen behaalde. In 2019 won de PvdA aan de hand van Frans Timmermans onverwachts de verkiezingen voor het Europees Parlement, terwijl het vooraf leek uit te draaien op een strijd op rechts, tussen de VVD en Forum voor Democratie. De kiezer besloot anders.

Beeld Louman & Friso

Bij de vorige Tweede Kamerverkiezingen, in 2017, behaalde GroenLinks het beste resultaat sinds de oprichting dertig jaar geleden. Jesse Klaver dankte de veertien zetels aan een frisse, vernieuwende campagne, met optredens in grote poptempels als Paradiso (Amsterdam), Paard (Den Haag) en TivoliVredenburg (Utrecht), waar hij met name jongeren wist te enthousiasmeren met zijn klimaatverhaal.

GroenLinks hoopt dat Klaver dit keer kan doorstoten naar de macht. In de wandelgangen spreekt GroenLinks al enkele jaren over Project 2021. De partij mikt op het allerhoogste: het Torentje.

Corona maakt manifestaties in poptempels onmogelijk

Met de verkiezingen in zicht, wijst niets daarop. De peilingen laten geen grote doorbraak van GroenLinks zien. Sterker, de trend is het afgelopen jaar juist dalend. Wat kan meespelen, is dat corona manifestaties in poptempels onmogelijk maakt. Bovendien is GroenLinks niet langer dé klimaatpartij van Nederland. Ook Partij voor de Dieren, D66 en de ChristenUnie profileren zich nadrukkelijk op dat thema. En daarnaast drukt corona alle andere belangrijke kwesties in deze campagne naar de achtergrond.

De vraag is hoe de linkse partijen de komende week nog de wind in de zeilen kunnen krijgen. Mei Li Vos, PvdA-fractievoorzitter in de Eerste Kamer, zegt eerlijk: “Ik zou het niet weten. Als iemand het wel weet, dan hoor ik het graag. Je moet blijven vertellen waar je in gelooft.”

Vos komt met een analyse, die ook vaak klinkt in kringen van politicologen. De Nederlandse kiezer is op sociaal-economisch gebied best links. Als het gaat over inkomensverdeling, de zorg of de positie van zzp'ers, dan is ongeveer tweederde van de kiezers het eens met de linkse partijen, [liet politicoloog Simon Otjes zien op het politieke blog StukRoodVlees](#).

Toch vertaalt dat zich niet in linkse zetels. Dat komt volgens Otjes doordat kiezers hun stem vaker bepalen aan de hand van culturele opvattingen over identiteit en migratie. Ruim de helft van de kiezers is rechts als het gaat over de opvang van asielzoekers, de bouw van moskeeën en ontwikkelingssamenwerking. Tweevijfde van de Nederlandse kiezers combineert sociaal-economisch linkse overtuigingen met een rechtse blik op cultuur en identiteit.

De PVV maakt de combinatie, SP en PvdA lonkten ernaar

Die voorkeur van de kiezer kennen partijen al langer. De PVV is het succesvolst met een combinatie van harde kritiek op de islam en het tegengaan van immigratie en een links

programma voor de zorg. In haar verkiezingsprogramma staat een appèl voor een hoger minimumloon en lagere huren.

De SP lonkte even naar de cultureel-conservatieve kiezer. Maar het niet langer uitsluiten van vluchtelingendeals en oproepen tot het reguleren van migratie leidden vooral tot interne onenigheid en tot opzeggingen, niet tot electorale resultaten.

Ook binnen de PvdA klonk kortstondig de roep om te rade te gaan bij de Deense sociaaldemocraten, die daar de grootste partij zijn. De partij van premier Mette Frederiksen voert een harde migratie- en integratieagenda, waarmee het gelukt is om kiezers terug te winnen van de rechts-populistische Deense Volkspartij. De vorige PvdA-partijleider, Lodewijk Asscher, sprak met Frederiksen en andere Europese sociaaldemocratische collega's en hij probeerde het migratiedebat in zijn partij aan te zwengelen. Toen hij een extreem verdeelde partij aantrof, liet hij het thema verder onaangeroerd.

De nieuwe partijleider Lilianne Ploumen spreekt vooral over ongelijkheid en de woningmarkt, niet over culturele thema's.

Extra wrang: de tijdgeest gaat de linkse kant op

Mei Li Vos gelooft niet dat de oplossing voor de PvdA schuilt in een rechtser koers op migratie. "Je moet bij je eigen verhaal blijven. Ik geloof dat als je het gelijk aan je zijde hebt, je uiteindelijk aan het langste eind trekt. En zo niet, als Nederland een in- en inrechts en conservatief middenland is, dan is dat zo. Maar laten we dan niet vergeten dat Nederland zo welvarend is, mede dankzij de PvdA. Ik hoop dat mensen dat erkennen."

Extra wrang voor GroenLinks, PvdA en de SP is dat de tijdgeest onmiskenbaar hun kant op komt. De coronacrisis heeft een al eerder ingezette trend naar een grotere overheid versterkt. De VVD wil 'de rafelranden van het kapitalisme bijschaven' en het CDA is tegen marktwerking in de zorg en voor hervorming van de woningmarkt. Jarenlang riepen de linkse partijen vanuit de oppositie tevergeefs dat er meer geld naar de publieke sector moest. En plots, om de gevolgen van corona op te vangen, trekt het kabinet van VVD, CDA, D66 en ChristenUnie miljarden uit om bedrijven overeind te houden, bonussen uit te keren aan zorgpersoneel en het onderwijs te verbeteren.

Vos: "Dat is ineens de consensus. Tijdens de vorige crisis vonden Nederlanders het nog heerlijk om te bezuinigen. Dat moest, economen vonden dat het moest. Nu is de consensus dat we allemaal keynesianen zijn. Maar vergis je niet, de VVD heeft echt een andere mens- en maatschappijvisie. Die partij is er als enige van overtuigd dat succes een keuze is."

Liesbeth van Tongeren, wethouder voor GroenLinks in Den Haag en Tweede Kamerlid tussen 2010 en 2018, zit op de lijn van Mei Li Vos: vooral het eigen verhaal vertellen. Voor GroenLinks betekent dat vol inzetten op klimaatmaatregelen. Het is niet erg dat andere partijen hetzelfde doen, zegt ze. "Je kunt in *splendid isolation* gelijk hebben, maar beter is om anderen te overtuigen. Anders verandert er niets."

Het is ook niet rampzalig, mocht straks blijken dat GroenLinks geen grote zetelwinst boekt, vindt Van Tongeren. "Je moet nodig zijn voor het volgende kabinet, daar gaat het om."

Door schade en schande werd links wijs: regeren met rechts kan pijn doen

Cruciaal voor links zal straks zijn om gezamenlijk een blok te vormen. Niet voor niets zeggen PvdA en GroenLinks al een jaar lang dat zij elkaar tijdens een formatie zullen vasthouden. De partijen zijn door schade en schande wijs geworden. PvdA-leider Diederik Samsom stapte achteraf gezien veel te enthousiast in een kabinet met de VVD. De sociaaldemocraten werden ongenadig hard afgestraft voor het bezuinigingsbeleid van Rutte II; ze kelderden van 38 naar 9 zetels.

Jesse Klaver onderhandelde in 2017 twee keer met het centrumrechtse ‘motorblok’ van VVD, CDA en D66, waarna hij de formatie verliet vanwege onenigheid over vluchtelingendeals.

Daarom, vinden de linkse partijen, moeten we samen optrekken, zodat andere partijen niet meer om ons heen kunnen. Vorig jaar maart, pal voor de coronacrisis, kwamen Klaver, Asscher en Lilian Marijnissen samen in een volgepakte concertzaal in Amsterdam. Ze dreigden tegen het belastingplan van het kabinet te stemmen en spraken af vaker samen op te trekken. Dat ging erin als zoete koek bij de toegestroomde leden, die het liefst een nog intensievere samenwerking hadden gezien. Maar in de maanden erop, kwamen er weinig gezamenlijke plannen.

Enkele maanden terug spraken Klaver en Asscher uit dat zij niet zonder elkaar een kabinet in zouden gaan. En ook Asschers opvolger Ploumen wil niet zonder een andere linkse partij regeren. Een belangrijk nuanceverschil: zij heeft het over GroenLinks óf de SP, waar haar voorganger zijn voorkeur uitsprak voor GroenLinks, eventueel aangevuld met de SP.

Het is maar een van de voorbeelden waaruit blijkt dat de linkse samenwerking stokt. Onlangs liet Marijnissen in *de Volkskrant* weten dat zij graag zou formeren met de PvdA of GroenLinks, maar dat zij afgelopen regeerperiode net zo prettig heeft samengewerkt met het CDA en de ChristenUnie.

Klaver zette zijn linkse collega's op GroenLinks-posters

Klaver koos diezelfde week de vlucht naar voren. Door hun voornamen op een GroenLinks-verkiezingsposter te drukken, nodigde hij Marijnissen, Ploumen én D66-leider Sigrid Kaag uit om samen op te trekken in een kabinetsformatie. Hij noemt zijn initiatief Keerpunt '21, verwijzend naar Keerpunt '72, een samenwerking van PvdA, D66 en PPR, die uitmondde in het kabinet-Den Uyl, het meest progressieve kabinet uit de Nederlandse geschiedenis.

De reacties van de lijsttrekkers die op de poster prijken, waren verre van enthousiast. Ploumen wil zich nog nergens op vastleggen. En Kaag voelt er weinig voor om tussen de linkse partijen geschaard te worden. Zij was onaangenaam verrast dat haar naam onaangekondigd op een poster opdook. Haar partij heeft weliswaar genoeg overeenkomsten met GroenLinks, maar ze vreest dat kiezers denken dat er nauwelijks verschillen zijn tussen beide partijen. En dat terwijl zij al eerder heeft gezegd dat zij niet met de SP – “radicale socialisten die uit de euro willen en onze banen op het spel zetten” – wil optrekken.

In de *Volkskrant* ontvouwde Kaag afgelopen week haar tactiek: “Ik denk dat onze partijen elkaar op een aantal progressieve thema's vanzelf vinden. Maar ik wil graag progressief Nederland leiden door de liberale VVD'ers naar D66 te halen. Ook de progressieve CDA'ers wil ik duidelijk maken dat de plek voor ambities en idealen bij ons is. Als we voortijdig stembusakkoorden sluiten, kunnen we bepaalde kiezers niet meer voor ons interesseren.”

Vooraf GroenLinks is er veel aan gelegen om straks toch D66 aan boord te krijgen. In een essay bij zijn poster schreef Jesse Klaver al dat samenwerken met de SP onwaarschijnlijker wordt. Een samenwerking met 'de burens' van D66 is daarom veel natuurlijker, schrijft Klaver: "als kinderen van de verlichting, progressief en modern". Klaver weet ook dat hij en de PvdA in een kabinet met de VVD veel meer voor elkaar krijgen als ook D66 aantreedt. Bovendien is niet uitgesloten dat de huidige coalitie haar meerderheid behoudt. Dan stapte D66 opnieuw in een kabinet met de VVD en twee christelijke partijen en dan kijkt links weer vier lange jaren vanaf de zijlijn toe.

Een linkse fusiepartij, zegt de onderzoeker, maakt gereede kans om de grootste te worden

Zeker dan zal ook de roep om een fusie weer opvlammen. Onderzoekers wezen er al vaker op dat de PvdA en GroenLinks samen waarschijnlijk meer zetels zullen halen dan als zij afzonderlijk de verkiezingen ingaan. Volgens opiniepeiler Peter Kanne van I&O Research maakt een linkse fusiepartij een gereede kans om de grootste te worden.

Van Tongeren snapt de roep om samengaan, maar zelf vindt ze het 'niet de allerbelangrijkste discussie'. "Ik heb een tijd in Australië gewoond, waar je min of meer een tweepartijstelsel hebt. Dat is niet ideaal. Je bent dan echt niet van de discussies op links af. De flanken zullen blijven, maar dan binnen één partij."

PvdA-senator Vos denkt juist dat een fusie onvermijdelijk zal zijn. "De geschiedenis leert, kijk naar GroenLinks en CDA, dat partijen pas fuseren als ze helemaal op hun rug liggen. Misschien moeten wij maar eens breken met die geschiedenis en in onze kracht fuseren."

Al zal het moeilijk worden, denkt zij, met twee partijen die een heel verschillende achtergrond hebben. "Uit moties op het PvdA-congres blijkt dat een grote meerderheid wel meer wil samenwerken, maar niet wil fuseren. Dus dat duurt nog wel even."

Lees ook:

Jesse Klaver daagt de collega's op links nóg een keer uit

Het mag gerust plagend en zelfs licht provocerend worden genoemd. GroenLinks lanceerde een nieuwe verkiezingsposter met daarop ook de voornamen van Sigrid Kaag, Lilian Marijnissen en Lilianne Ploumen. GL-leider Jesse Klaver probeert zijn collega's op links op deze manier nóg een keer uit te dagen om tot een [stembusakkoord te komen](#).

Met het nieuwe verkiezingsprogramma maakt de SP linkse samenwerking niet makkelijker

De SP scherpt haar standpunten aan, onder meer over Europa. Het maakt samenwerken met PvdA en GroenLinks [niet makkelijker](#).

XX

De massapartij is dood

Dat komt ook omdat de Nederlandse politiek zoekend lijkt naar nieuwe ideologische richting en ordening. Traditioneel waren verkiezingen een strijd tussen politieke elites die concurreren om regeringsmacht en in dat proces kiezers meenemen, schetst politicoloog Eric Schattschneider in zijn klassieker *The Semisovereign People* uit 1960. Een belangrijke voorwaarde daarvoor was dat er ‘massapartijen’ waren: ideologisch gedreven partijen die grote groepen kiezers uit verschillende delen van de samenleving aantrokken. Met honderdduizenden leden en banden met maatschappelijke organisaties, waren die partijen sterk geworteld in de samenleving.

Maar de Nederlandse massapartij is dood. Het sterven begon met de val van de PvdA in 2002. Politieke partijen zijn niet langer het bindmiddel tussen de politiek en groepen kiezers met verschillende achtergronden, constateert politicoloog Peter Mair in zijn standaardwerk *Ruling the Void* uit 2013.

Het CDA en de PvdA, de twee Nederlandse partijen die traditioneel brede maatschappelijke groepen aanspraken, haalden woensdag samen 24 zetels, een diepterecord. Uit kiezersonderzoek blijkt dat hun electoraat het oudste is van alle partijen. De enige partij die kan rekenen op steun in brede groepen – laag- en hoogopgeleid, jong en oud – is de VVD, maar het moet nog blijken hoe duurzaam die kiezerscoalitie is als Rutte op een dag is vertrokken. Jongere kiezers waaierden uit over een veelheid aan nieuwlichters, van Denk tot Volt tot FVD – partijen die zich minder rond een ideologie organiseren dan rond identiteit en een levenshouding (kosmopolitisch of nationalistisch).

Die trend lijkt moeilijk nog te keren, omdat de onderliggende oorzaken zo fundamenteel zijn. De samenleving is ontzuild, maar nieuwe leidende richtingen en gemeenschappen die de van kerk en staat vervreemde burgers binden, zijn er nog niet voor in de plaats gekomen. Gelijkgestemde burgers zoeken elkaar op, in nieuwe splinterpartijen dan wel Facebook-groepen, maar een overkoepelende ideologie die verder gaat dan enkele gedeelde belangen ontbreekt – ook bij veel nieuwe partijen. Het neoliberalisme als leidende ideologie is al vaak doodverklaard, maar áls die al is uitgewerkt dan ontbreekt het vooralsnog aan nieuwe ideologieën die partijen ordenen en kiezers binden.

De aantrekkingskracht van nichepartijen lijkt beperkt: zeven partijen haalden minder dan vijf zetels. Het resultaat: versplintering en kleine fracties. In totaal werden zeventien fracties gekozen: drie meer dan het oude record uit 1972. Maar toen hadden de PvdA en het confessionele blok samen bijna tweederde van de zetels.

Toeschouwersdemocratie

Intussen waren veel campagneteams meer bezig „met de volgende virale video” dan met het bouwen van een verhaal dat kiezers kon binden, [signaleerde de ervaren campagnestrateeg Hans Anker](#) begin maart al in de podcast *Over the Hill*. Zo pronkten GroenLinks-campaigners op Twitter met de honderdduizenden views die hun filmpjes op platform TikTok kregen, maar meer stemmen leverde dat niet op; GroenLinks verloor zes zetels. Vrijwel alle partijen zochten zo hun eigen, veilige platformen op om de achterban te bedienen, bijvoorbeeld in livesessies op Facebook en Instagram.

Dat maakte van Nederland deze campagne letterlijk een ‘toeschouwersdemocratie’: de kiezer kon kijken op tv, op Instagram, op TikTok – en uiteindelijk stemmen. Bij het ontbreken van strijd tussen gevestigde partijen verplaatst politiek zich naar theater en spektakel, schreef

politicoloog Peter Mair. Wie de tv uitzette of z'n telefoon weglegde, kon de campagne grotendeels aan zich voorbij laten gaan.

In zo'n toeschouwersdemocratie wordt „persoonlijkheid verkozen boven partij, prestatie boven programma en authenticiteit boven competentie”, stelde socioloog Jos de Beus in 2011. Politici zijn communicatie-experts, kiezers kritische consumenten die even gemakkelijk naar een andere partij overstappen – zeker als het aanbod groot is. Mair zag een wederzijdse terugtrekking van politici en kiezers uit de politiek. Wat resteerde was politiek-maatschappelijke leegte. En de uitdaging daarover te regeren.

Wetgevende taak

De hyperfragmentatie lijkt een poging van nieuwe partijen om de leegte te vullen. Tegelijk zijn deze partijen voor hun voortbestaan ook afhankelijk van de toeschouwersdemocratie. Om te overleven moeten ook zij in beeld blijven voor de kijkende kiezer – FVD lukte dat de afgelopen jaren. Ze zullen permanent gaan strijden om aandacht van media én van hun eigen achterban. De voorbode daarvan was [donderdagavond misschien al te zien bij Jinek](#), waar BBB-voorzitter Caroline van der Plas, die opkomt voor boeren, BIJ1-leider Sylvana Simons verweet maar voor één deelbelang op te komen – alsof zij dat niet óók doet.

XX

Opinie: Een linkse fusiepartij is nodig om de macht van de VVD te breken, maar zo voor de handliggend is zo'n 'Labour Party' niet

Oud zeer en een voortdurende concurrentienijd dienen te worden overwonnen om een fusiepartij op links tot stand te brengen, betoogt Erik Meijer.

[Erik Meijer](#) 22 maart 2021, 18:33 *Lilian Marijnissen (SP), Gert-Jan Segers (ChristenUnie), Lilianne Ploumen (PvdA) and Jesse Klaver (GroenLinks) tijdens een debat in aanloop naar de Tweede kamerverkiezingen.* Beeld EPA/Bart Maat

Bijeenbrengen van verschillende doelgroepen voor één gemeenschappelijke toekomstvisie was lang de kracht van links. Die steunde vooral op rode en groene ingrepen in de economie, ter wille van gelijkwaardigheid, leefbaarheid en zorgzaamheid. Verwaarlozing van zo'n bindende visie leidt ertoe dat links verkrumelt. De voormalige massapartij PvdA moet haar werkerterrein tegenwoordig delen met milieupartij GroenLinks, zorgpartij SP, dierenwelzijnspartij PvdD, pensioenpartij 50Plus en twee migrantenkinderenpartijen. DENK kennen we als PvdA-afspplitsing voor een gematigd links mediterrane moslimpubliek. Nieuwkomer Bij1 voor zelfbewuste nazaten van zwarte slaafgemaakten is radicaler. Haar uitstraling lijkt wat op de startende PSP in de jaren 1950 en veertig jaar later de landelijke

doorbraak van de SP. Die partij wordt waarschijnlijk meer dan een wanhoopskreet vanuit Amsterdam, Almere, Rotterdam en de drie Caribische eilandgemeenten.

In Scandinavië en Zuid-Europa zijn vaste coalities vaak belangrijker dan afzonderlijke partijen. Vertaald naar Nederlandse verhoudingen gaat het om twee machtsblokken die strijden om een zetelmeerderheid. De 'Eerdmans-coalitie', VVD-CDA-SGP-PVV-FvD-JA21-BBB, tegenover de 'Klaver-coalitie', PvdA-GroenLinks-SP-PvdD-DENK-Bij1-50Plus-D66-ChristenUnie-Volt. In elf Europese staten is of was dat tweede model recent aan de macht. De oprichters van PvdA, GroenLinks en SP ging het erom anderen mee te trekken in een meerderheid voor nu al haalbare verbeteringen én de voorbereiding van wat op termijn nog verder nodig is.

Ieder hoopte dat beter te doen dan de buren, in een volhardende concurrentiestrijd om zichzelf te versterken. Pas nu het resultaat daarvan verwoestend blijkt te zijn, ontstaat een stemming die sterk lijkt op de situatie die decennia eerder vooraf ging aan het ontstaan van de fusiepartijen PvdA en GroenLinks. Beide waren toen een poging om buitenlandse successen te imiteren en te evenaren, de pluriforme Britse Labour Party en de vernieuwingsgezinde Westduitse Grünen.

Geslaagde partijfusies blijken steeds een product van decennialange voorbereiding. Zij zijn gemakkelijker van bovenaf te bedenken dan afzonderlijke verenigingen met tegenstribbelende leden aankunnen. Ze beginnen met gezamenlijke projecten voor de wetenschappelijke bureaus, gezamenlijke verbeteringsacties, gezamenlijke raadsfracties in kleine gemeenten, gezamenlijk gedragen bestuurscolleges in steden en provincies, een gezamenlijk minimumprogramma voor de eerstvolgende regering. En vooral de inzet om steeds onverbrekkelijk samen te regeren of samen vanuit de oppositie strijd te voeren.

Oud zeer en een voortdurend oploeiende concurrentietijd staan een versneld ineenschuiven in de weg. Eerst moet het besef groeien dat de VVD de staatsmacht in handen houdt totdat een linkse tegenpool opstaat. Die moet minstens even sterk zijn en door de publieke opinie worden ervaren als het aansprekende machtsalternatief. Op dat moment is niet meer de verkiezingsinzet of een VVD-premier misschien wordt afgelost door iemand van CDA, D66 of PVV, maar of herenigd links de leiding overneemt van rechts.

Zolang de politieke strijd niet gaat om alternatieven voor winstmaximalisatie, marktvrijheid, financieringstekorten en autoritair bedrijfsbestuur wordt door veel links denkende mensen D66 gezien als meest doelmatige partij. Enthousiast voor klimaatbescherming, polariserend tegenover de PVV, corrigerend ten opzichte van de onaantastbare machtsfactor VVD, niet vijandig ten opzichte van links, gegarandeerd regeringspartij, omgeven door een sfeer van nieuw vrouwelijk leiderschap. Op z'n minst het kleinste kwaad en een verzamelpunt voor goed opgeleide kritische mensen. Pas als een meer fundamentele kritiek op het kapitalisme tot belangrijke inzet wordt, hebben krachten ter linkerzijde van D66 weer iets te winnen.

Veel linkse partijgangers zijn daaraan nog niet toe. Zij zoeken eerst simpeler antwoorden op het verlies van hun partijen. Een andere stijl, aansluiting bij andere actualiteiten, aantrekken van andere doelgroepen, desnoods een nieuwe aanvoerder en een grote ledenwervingscampagne krijgen voorrang als oplossing. En vooral trots zijn op jezelf en eindeloos vertrouwen op eigen kracht.

Zo nodig moet je de burens links of rechts kunnen passeren om zelf de volksgunst of de coalitieonderhandelingen te winnen. Pas als dit allemaal is mislukt, wordt gezamenlijke machtsvorming aantrekkelijk. Die vereist een optelsom van verbeteringen hier en nu, bestuurlijke successen, verbondenheid met buitenparlementaire bewegingen en een visie op het organiseren van een betere toekomst. Zodra een linkse eenheidspartij daarbinnen taken verwaarloost, verkrumelt het vertrouwen.

PvdA, GroenLinks en SP zijn het meest geschikt om samen als fusiepartij zo'n leidende kracht te vormen, al blijft er ruimte voor gespecialiseerde concurrentjes die meer willen dan een soort Labour Party. Als die er ooit komt, verspeelt de PvdA nog wat leden aan D66, GroenLinks aan de Partij voor de Dieren, de SP aan Bij1. Maar waarschijnlijk zullen ze samen andere kiezers aantrekken die eerst bij gebrek aan beter op de gegarandeerde regeringspartij D66 zijn gaan stemmen, of uit een gevoel van machteloosheid thuisblijven. Die kiezen niet uit sympathie voor afzonderlijke linkse actiepunten en doelstellingen, maar vanuit het verlangen om met betrekking tot economie, inkomensverdeling, klimaat, publieke voorzieningen, volkshuisvesting, wereldpolitiek en zorgzaamheid andere keuzes te maken dan de VVD doet.

Zij beoordelen hun voorkeurspartij op grond van haar vermogen om een regering aan te voeren die zulke keuzes doorzet. In hoge mate een brede beweging tegen armoede, onderbesteding, racisme en verwaarlozing, zoals de Amerikaanse Democraten onder de presidenten Franklin Roosevelt en Joe Biden, maar meer dan daar gemotiveerd tot het doorvoeren van rode en groene hervormingsalternatieven.

Erik Meijer was decennialang betrokken in de linkse politiek als partijbestuurder en volksvertegenwoordiger.

XX

Fusie

Enthousiasme én twijfels bij lokale fractievoorzitters over fusie PvdA en GroenLinks: 'Veel leden zullen zich niet herkennen'

Beeld Tom Janssen

Lokale fractievoorzitters zijn enthousiast over een fusie tussen PvdA en GroenLinks. Maar er zijn ook twijfels. Ontstaan er straks geen bloedgroepen van 'elitaire' GroenLinkers en 'machtswellustige' PvdA'ers?

[Bart Zuidervaart](#) en [Niels Markus](#) 21 mei 2021, 8:21

Een geheel nieuwe partij. Nieuwe naam, nieuw logo, nieuw bestuur. Anneke Knoppert ziet het zo voor zich. PvdA en GroenLinks die ophouden te bestaan en samen een frisse herstart maken: "Het is de enige manier waarop deze fusie kan slagen", zegt Knoppert, zelf de

fractievoorzitter van Progressief Ermelo. “Anders houd je altijd het risico van een bloedgroepenstrijd.”

Knoppert weet waar ze over spreekt. In haar woonplaats Ermelo is het CDA altijd heer en meester geweest, zegt ze. Totdat halverwege de jaren negentig de linkse partijen de krachten bundelden. Progressief Ermelo groeide uit tot een gevestigde partij, met op dit moment vier leden in de raad en een wethouder in het college. Knoppert heeft zelf een verleden bij GroenLinks, maar, bezweert ze, aan de leden van Progressief Ermelo is niet meer te merken wat hun oorspronkelijke partij is.

Zo moet ook de toekomst van de landelijke PvdA en GroenLinks eruitzien, vinden ongeveer honderd lokale fractievoorzitters. Paul Vermast (GroenLinks Dronten) zegt: “De oplossing is een nieuwe partij waar iedereen opnieuw lid van moet worden. Een fusie kan goed uitpakken. Het is GroenLinks ook gelukt, eind jaren tachtig. Ik ben lid van die partij sinds 1999 en heb zelf niets met een van de oude stromingen. Zeker, er zijn politieke en culturele verschillen. PvdA is veel bestuurlijker. De arrogantie van de macht is daar nooit ver weg. En GroenLinks is meer een georganiseerd zootje ongeregeld.”

Het onderzoek dat *Trouw* heeft uitgevoerd onder alle fractievoorzitters van de twee linkse partijen in de gemeenteraden legt oude tegenstellingen en vooroordelen bloot. PvdA'ers kunnen machtswellustelingen zijn, zeggen GroenLinkers. Ze laten hun idealen vallen zodra het pluche lonkt. Sociaaldemocraten zijn bang dat ze zich moeten schamen omdat ze zeven dagen per week vlees willen eten, denken GroenLinkers. Zelf voelen zij er niet zoveel voor om de Internationale te zingen of de Dag van de Arbeid te vieren.

Partij van idealistische geitenwollensokken

Leden van GroenLinks zijn op hun beurt te idealistisch en naïef, vinden PvdA'ers. Het is een partij van geitenwollensokken, die anderen een duurzaam leven opdringen en overal windmolens willen bouwen, óók in de achtertuin van de gewone man.

In een notendop: de PvdA denkt vooral aan mensen, GroenLinks aan klimaat en natuur. Pim Blik, PvdA-fractievoorzitter in Edam-Volendam, herkent die tegenstelling. Vanwege de woningnood wil zijn gemeente bouwen in een nu nog lege polder die als groene bufferzone geldt. De PvdA is voor, GroenLinks tegen. Blik: “GroenLinks vindt het zo'n mooie polder. Eens, maar de wachtlijsten voor woningen zijn ook fors. Als er een tegenstelling is tussen natuurbescherming en wonen, kiezen zij stevast voor natuurbehoud, wij maken een andere keuze.”

Desondanks is Blik voor een fusie. Hij heeft de PvdA de afgelopen jaren een stuk groener zien worden. En onder Klaver vaart GroenLinks volgens hem een meer sociaaldemocratische koers. “Je zult verschillende bloedgroepen krijgen, maar die heb je nu ook al in de PvdA. Dat lost zich wel op. GroenLinks is sterker uit de vorige fusie gekomen. En partijculturen veranderen. De PvdA stond bekend als een stel vechtersbazen. Volgens mij is dat ten goede veranderd.” Beeld Tom Janssen

Intensievere samenwerking tussen PvdA en GroenLinks is een steeds terugkerende kwestie op het Binnenhof. Als in een rituele dans praten de partijleiders er op gezette tijden over, kweken ze enthousiasme en laten vervolgens alle plannen in schoonheid smoren. Zo blijft het verbond steken in gezamenlijke moties en initiatiefwetten en, mogelijk, het tot het einde van deze

kabinetsformatie aan elkaar vasthouden. Zonder GroenLinks wil de PvdA niet regeren, en andersom.

Het is te mager, vindt Marleen Remmers, fractieleider van GroenLinks in Hilversum. Ze ziet met lede ogen hoe links de afgelopen decennia steeds verder krimpt. En dat komt onder andere, denkt ze, omdat links niet als één partij opereert. “Wij bevechten elkaar, terwijl wij beter gezamenlijk het individualisme, de doorgeslagen marktwerking en het liberalisme aan de kaak zouden moeten stellen.”

Ze werken heus samen, de leiders op links. Lilian Marijnissen (SP), Lodewijk Asscher (PvdA) en Jesse Klaver (GroenLinks) hadden, voordat de coronapandemie losbarstte, de gewoonte om regelmatig de strategie op elkaar af te stemmen tijdens etentjes in Indonesisch restaurant Poentjak in Den Haag. Daar bespraken ze hoe en wanneer links als één blok op zou kunnen trekken.

Samen ten strijde

Dat resulteerde onder andere in een manifestatie in cultureel centrum de Tolhuistuin in Amsterdam-Noord, vorig jaar maart, waar de drie samen ten strijde trokken tegen de -belastingvoordelen voor grote bedrijven. Remmers was getuige van die gebeurtenis. “Daar spatte weinig energie van af. De partijleiders hadden er duidelijk geen zin in.” Een fusiepartij waar ook de SP in opgaat, ziet ze, vanwege te grote ideologische verschillen, er niet komen. Maar voor PvdA en GroenLinks is samensmelting de enige uitweg uit de electorale crisis, zegt Remmers. Volgens haar is hier maar één verklaring waarom dit niet gebeurt: de ego’s van sommige politici zitten in de weg. “Ik zeg het eerlijk: ook Jesse Klaver heeft daar last van.”

Toch wordt de samenwerking op lokaal niveau al vaak in praktijk gebracht. Bij de raadsverkiezingen van volgend jaar zullen meer gecombineerde PvdA/GroenLinks-lijsten meedoen dan ooit tevoren. Van de ongeveer 400 PvdA-afdelingen, heeft het partijbestuur uitgerekend, heeft 23 procent al een gedeelde lijst of werkt hieraan. Meestal gaat het om een samenwerking van PvdA en GroenLinks, soms met D66 erbij.

Vaak gaat het om kleine afdelingen, in Noord-Brabant, Zeeland of op de Veluwe waar de linkse partijen hun krachten noodgedwongen bundelen om weerstand te bieden tegen dominante christelijke partijen. Desondanks weten de progressieven elkaar in (middel)grote gemeenten ook steeds beter te vinden, zegt PvdA-voorzitter Nelleke Vedelaar. “PvdA, GroenLinks en de SP in Utrecht vierden samen de Dag van de Arbeid op 1 mei. Dat soort samenwerkingen zien we op steeds meer plekken.”

Verantwoording

Dagblad *Trouw* heeft een maand geleden **alle fractievoorzitters van PvdA en GroenLinks in de gemeenteraden gevraagd hoe zij denken over samenwerking tussen beide partijen**, zowel lokaal als landelijk. We waren ook benieuwd naar hun mening over een eventuele fusie.

Van de 260 PvdA-fractievoorzitters reageerden er 96 (36,9 procent). We ontvingen 119 antwoorden van de 235 GroenLinks-fractieleiders (50,6 procent). De opvattingen over een fusie vielen uiteen in ‘voor’, ‘twijfel’, ‘tegen’ en ‘geen mening/dat is aan de leden’. De

uitkomst bij de PvdA is 49 procent voor, 20 procent twijfel, 28 procent tegen en 3 procent geen mening. Bij GroenLinks: 44 procent voor, 13 procent twijfel, 29 procent tegen en 14 procent geen mening.

Opvallend is dat in de vier grote steden de fractievoorzitters **zich niet expliciet uitspreken voor of tegen een fusie**. Rick van der Zweth, PvdA-fractievoorzitter in Utrecht, is enthousiast over een recente manifestatie met SP en GroenLinks op 1 mei, maar vindt dat je een samenwerking tijd moet gunnen. “Nu is het vooral van belang om samen te werken op de vele thema’s waar we het eens zijn en elkaar kunnen versterken. Dit zou op termijn mogelijk kunnen leiden tot een fusie.” Lies Roest (GroenLinks Rotterdam) vindt een besluit over deze kwestie ‘allereerst aan de leden van beide partijen’.

Dit is de eerste publicatie over ons onderzoek. **Komende tijd zullen meer verhalen volgen**, onder andere over lokale samenwerking tussen PvdA en GroenLinks.

Dat komt mede, denkt zij, omdat samenwerking binnen haar partij geen taboe meer is. Integendeel, Vedelaar juicht fusielijsten toe. Binnenkort reist ze naar alle gemeenten waar al een gezamenlijke afdeling bestaat of waar er een in oprichting is. “Ik wil weten wat ze van ons als moederpartij nodig hebben. En hoe zorgen we, zeker als ze onder een andere naam verdergaan, dat ze niet losgezongen raken van de PvdA?”

De komende tijd wil Vedelaar ervoor zorgen dat de procedures om een fusielijst op te zetten bij beide partijen gelijk zijn. Bij de PvdA hoeft alleen een algemene ledenvergadering van een afdeling ertoe te beslissen, bij GroenLinks moet het partijbestuur zijn fiat geven. “Nu staan de statuten van de PvdA een dubbel lidmaatschap nog niet toe. Dat mag geen obstakel zijn.” En Vedelaar wil een goede afdrachtregeling voor lokale afdelingen opzetten. Nu staan leden alleen nog een deel van hun vergoeding af aan de moederpartij. “Voor die progressieve partijen moet er ook een potje komen om gezamenlijke dingen te doen of om campagne te voeren.”

Verder onder een andere naam

Joris van Dam, de fractievoorzitter van een van de oudste fusiefracties, in het Brabantse Son en Breugel, voelt zich nog niet losgezongen van de PvdA. Wellicht was dat anders geweest als de partij onder een andere naam verder was gegaan, zoals werd overwogen toen ook D66 zich bijna aansloot. “Dat is er nooit van gekomen. Als het slecht gaat met een van de partijen, is het soms een last dat je met je naam aan de landelijke politiek bent verbonden. Het heeft ook voordelen. Je hebt toegang tot de landelijke partij en andere fracties in de regio. Dat is alleen maar belangrijker geworden na de decentralisaties en vanwege de energietransitie.”

Na zo’n lange samenwerking merkt Van Dam nauwelijks nog wie er binnen zijn fractie PvdA’er is en wie GroenLinkser. Ledenvergaderingen zijn gemengd. Van Dam zegt dat hij ook wel lid zou willen worden van GroenLinks. “Ik voel me echt vertegenwoordigd door beide partijen.” PvdA- en GroenLinks-leden in Son en Breugel plakken voor landelijke verkiezingen gezamenlijk posters van beide partijen. Hoewel, Van Dam zal niet zo snel het vakje voor Jesse Klaver rood kleuren. “Als lid voel ik me landelijk toch meer tot de PvdA verbonden.”

Van Dam denkt dat er best in meer gemeenten en op landelijk niveau samengewerkt kan worden. Te beginnen met de formatie. Daarin moeten GroenLinks en PvdA elkaar niet

loslaten, vindt hij. Als een eerste stap naar een uiteindelijk samengaan. “Een fusie moet je niet willen afdwingen. Een relatie begint ook niet bij de bruiloft.” Begin eens met gezamenlijke ledenactiviteiten, oppert hij, om het ijs te breken. “Vandaaruit kan iets groeien. Als je meteen vraagt: wil je fuseren, dan hoor je heel veel twijfels.”

Partijculturen

Die twijfels zijn er zeker. Vooral over de verschillende partijculturen en de angst dat die bloedgroepenstrijd niet te voorkomen is. Enkele fractievoorzitters zijn resoluut: als het tot een fusie komt, dan zeggen zij hun lidmaatschap op.

Zoals Vladimir Slor (PvdA Veendam). “Ik heb voor de PvdA gekozen. Niet voor GroenLinks. Een samengaan zie ik daarom helemaal niet zitten.” Volgens Slor verliest GroenLinks nogal eens de realiteit uit het oog als het om het klimaat gaat. “Daarin zijn zij veel fanatieker. Bovendien is GroenLinks niet echt een bestuurderspartij. Landelijk gaat een fusie misschien nog, maar in veel gemeenten en provincies is de afstand tussen de partijen veel groter.”

De PvdA kan weer op eigen kracht relevant worden, denkt Slor. “Lijsttrekkers zijn tegenwoordig heel belangrijk. Hoe breng je de boodschap over? De PvdA deed het goed onder sterke lijsttrekkers als Wouter Bos en Diederik Samsom. De afgelopen verkiezingen vertegenwoordigden Mark Rutte en Sigrid Kaag hun partijen goed. Nadat Lodewijk Asscher plaats moest maken, is het Lilianne Ploumen in die korte tijd niet gelukt om het waar te maken.”

Nico van Straalen, fractievoorzitter van GroenLinks in Edam-Volendam, is het met Slor eens: afzonderlijke partijen zijn sterker dan de twee samen. Ook Van Straalen is uitgesproken tegenstander van een fusie. Zijn opvatting staat dus haaks op die van PvdA’er Blik in zijn eigen gemeenteraad. “Ik weet dat mijn collega een fusie wel ziet zitten”, zegt Van Straalen. “Maar ik voel er niet voor. We zijn het op veel punten eens, absoluut. Toch zal op belangrijke onderwerpen, zoals natuurbescherming, het profiel verwateren. Veel van onze leden zullen zich niet meer herkennen in een fusiepartij.” Van Straalen stoort zich enigszins aan de discussie ‘die altijd weer opduikt’. “Men vraagt toch ook niet of de ChristenUnie met het CDA moet fuseren?” Beeld Louman & Friso

Lees ook:

Op eigen kracht redt een linkse partij het niet meer

Ze konden vier jaar vrijuit oppositie voeren tegen een centrumrechts kabinet en toch dreigt er volgende week een zeer mager verkiezingsresultaat voor PvdA, GroenLinks en de SP. [Is er nog toekomst voor links?](#)

Einde christelijke invloed ineens nabij

5 september 2021

Voldoet ons coalitiebestel nog nu de kabinetsformatie na bijna een half jaar in het slop is geraakt? De neiging is sterk hierop ‘nee’ te antwoorden, nu het kennelijk niet meer lukt een meerderheidskabinet te vormen. Maar nog is Holland niet verloren.

Een minderheidskabinet is een reële mogelijkheid, hoewel het nog altijd wordt beschouwd als ‘noodgreep’ en ‘niet volwaardig’, zoals de staatscommissie-Remkes in 2018 vaststelde. Ten onrechte, voegde ze daaraan toe. Feitelijk opereerden de laatste twee kabinetten-Rutte al als minderheidskabinet, omdat zij niet over een meerderheid in de Eerste Kamer beschikten.

Wat ruimer gezien regeert al een kleine tien jaar het midden van de Nederlandse politiek, zij het dat niet alle zes de middenpartijen van een kabinet deel uitmaakten. Des te ongerijmder dat het niet lukt uit deze partijen een nieuw kabinet te vormen. Laten we dat even toeschrijven aan het belang van beeldvorming, niet aan grote inhoudelijke verschillen. Je wilt wel met anderen samenwerken, maar niet met elkaar gezien worden.

De waanzin van enkelen ten koste van velen

Alexander Pope, een Engelse satiricus en dichter uit de 18de eeuw, noemde partijen ‘de waanzin van velen ten bate van enkelen’. Je zou deze wisecrack nu kunnen omdraaien: de waanzin van enkelen ten koste van velen. Niet als uiting van cynisme, maar van de bezorgdheid waarvan ook scheidend informateur Hamer blijk gaf.

Het lijkt erop dat onze leidende politici in een eigen bubbel ronddolen, op zichzelf en de wanen van hun strategische wijsneuzen teruggeworpen, losgezongen van de kiezers, de koning, van wiens toeziend oog nog enige dwang uitging, en zelfs van de wijze woorden van een voormalige onderkoning. Als het anders is, horen we dat niet.

De staatscommissie-Remkes noemde ons honderdjarige coalitiebestel nog ‘behoorlijk succesvol’, maar zij zag wel de zwakke plekken, zoals de kabinetsformatie. Zij beschreef het proces van machtsvorming als een black box, ondoorzichtig en ongewis in zijn uitkomst. Formeel is er de publieke verantwoording achteraf door de formateur, maar dat is een wassen neus. Van de Kamervoorzitter zou meer druk mogen worden verlangd, nu de Kamer de regie heeft en niet, zoals de sterke schijn is, de voorzitter van de grootste fractie, tevens premier.

Nog een wisecrack uit de Angelsaksische politieke geschiedenis. Dean Acheson, de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken onder president Truman, zei: ‘De essentie van democratie is het geloof in gewone mensen’. Kan het de politici nog wat schelen of die gewone mensen nog een verband zien tussen hun stem op 17 maart en hun schimmenspel?

De poldergeest is niet zomaar verdwenen

[illegible]

De crisis van het politieke midden

Formatie Hoewel middenpartijen inhoudelijk weinig van elkaar verschillen is de formatie na vijfenhalve maand amper gevorderd. Het is het gevolg van een jarenlange impasse van het politieke midden.

- [Guus Valk](#)

[3 september 2021 om 21:46](#)

Leestijd 4 minuten

Illustratie Hajo

Mét elkaar, nee, dat gaat niet. De onderlinge verschillen tussen de zes partijen (VVD, D66, CDA, PvdA, GroenLinks en ChristenUnie) die meededen aan de gesprekken met informateur Mariëtte Hamer waren klein. Toch hielden ze elkaar maandenlang gevangen in een web van blokkades en eisen. En dit was nog maar het voorprogramma. De formatie is, vijfenhalve maand na de verkiezingen, nog niet eens begonnen.

Het ging, zei een teleurgestelde informateur Mariëtte Hamer donderdag, om „beeldvorming”. Om „dunne lijntjes” in de persoonlijke verhoudingen. Onaardige dingen die over elkaar waren gezegd „in de media”. Om opstandige achterbannen en Kamerfracties. Kortom: een „complex”, onoplosbaar probleem.

Maar zónder elkaar, ook dát is ondenkbaar. Buiten deze zes middenpartijen is er vrijwel geen andere partij waar een meerderheidscoalitie mee gevormd kan worden. De partijen op de flanken, zowel links als rechts, zijn geen serieuze optie of worden op voorhand uitgesloten. Een kleine centristische nieuwkomer als Volt wil niet.

[Lees ook deze reconstructie: Klaver was soms te gretig en Hoekstra gaf niets prijs; hoe de formatie zó kon vastlopen](#)

Het is een impasse waar het politieke midden al jaren in verkeert, maar die nu pas écht grote consequenties krijgt. De meeste middenpartijen lopen sinds het einde van het tijdperk-Paars (1994-2002) leeg. Ze hebben moeite zich van elkaar te onderscheiden. Confessionelen, liberalen en sociaaldemocraten – een eeuw geleden nog gezworen vijanden – hebben hun eigen prioriteiten, nestgeur en oplossingen. Maar uiteindelijk is hun agenda min of meer dezelfde: iets meer overheid, iets minder markt. De klimaatdoelen halen. Het stikstofprobleem oplossen. De arbeidsmarkt en de landbouw hervormen.

Opgesloten in een machtscocon

De opkomst van Pim Fortuyn in 2002 legde veel maatschappelijk ongenoegen over de gevestigde orde bloot. Die storm is nooit gaan liggen. De flankpartijen zijn onder kiezers, zeker op rechts, een stabiele factor geworden. De middenpartijen lieten het debat over politiek en bestuur intussen lopen, betoogde politicoloog Matthijs Rooduijn onlangs [in NRC](#). Angstig en onzeker weigerden ze het debat over de politieke cultuur te voeren, waarna radicaal-rechtse partijen het konden verpakken in een populistische boodschap van nationalisme en anti-immigratie. Die misser, betoogt Rooduijn, zorgde ervoor dat „de middenpartijen zich meer en meer opsloten in hun machtscocon, wat de anti-establishmentboodschap dat Den Haag zich vooral bekommert om Den Haag onbedoeld sterker maakte”.

Inhoudelijk vervlakt en electoraal uitgedund – het midden kwam steeds meer onder druk te staan. Centrumlinks (PvdA, GroenLinks) en centrumrechts (CDA, VVD) hebben, aangevuld met de ambigue middenpartijen (soms centrumlinks, soms centrumrechts) D66 en ChristenUnie, nu 95 van de 150 Kamerzetels. Dat lijkt veel, maar in 2002, toen Fortuyn opkwam, zaten ze nog op 138 zetels. Bovendien: de flankpartijen zijn zó onbespreekbaar voor het centrum, dat iedere meerderheid uit die 95 zetels gedistilleerd moet worden.

Als middenpartijen samengaan in een coalitie, zullen de flankenpartijen de oppositie domineren

Tom van der Meer, hoogleraar politicologie

Door de versnippering van het midden – met de VVD als uitzondering – zijn er op dit moment minimaal vier partijen nodig om een meerderheidscoalitie te vormen. Het gevolg is dat het midden nóg verder onder druk komt te staan, zegt hoogleraar politicologie Tom van der Meer, verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. „Er wordt nu niet alleen een coalitie, maar ook een oppositie geformeerd. Als middenpartijen samengaan in een coalitie, zullen de flankenpartijen de oppositie domineren. Zij worden het enige alternatief voor kiezers die uitgekeken raken op het midden.” Zo maken de middenpartijen van de radicale partijen het enige alternatief.

Partijen in het politieke midden maken al jaren slecht duidelijk aan de kiezer wat hun onderlinge verschillen zijn, zegt Van der Meer. Als er steeds meer partijen nodig zijn voor een meerderheidscoalitie, worden regeerakkoorden steeds dikker. Coalitiepartijen hebben dan geen ruimte om met eigen ideeën te komen.

Om zichzelf te wapenen tegen leegloop en irrelevantie hebben de centristische partijen hun middenpositie juist tot dóél verheven. In 2017, toen VVD, CDA, D66 en ChristenUnie hun coalitie sloten, noemde CU-leider Gert-Jan Segers dit „een laatste kans van het politieke midden”. In het regeerakkoord van Rutte III stond dat het kabinet zou proberen de polarisatie in Nederland tegen te gaan, en het vertrouwen in politiek te herstellen. Het kabinet zou ‘kloven’ tussen bevolkingsgroepen dichten, maar óók de kloof tussen burger en politiek: laat ons nou maar, anders heb je de chaos van de radicalen.

Het is een echo van het boek *The Vital Center* uit 1949, van Arthur Schlesinger jr, dat generaties Amerikaanse politici heeft beïnvloed, tot aan Bill Clinton toe. Schlesinger schreef dat het politieke midden niet flets moest zijn, maar juist extreme ideologieën als nazisme en communisme actief moest bestrijden. Waarden die het midden moest verdedigen: „een afkeer

van fanatisme, compromisbereidheid, overtuigingskracht en overeenstemming in de politiek, in de richting van tolerantie en diversiteit in de samenleving”.

Pragmatisme en compromis

Maar juist wat de middenpartijen zo aantrekkelijk zou moeten maken – orde, pragmatisme, compromisbereidheid – dat laten zij nu niet zien. Zet zes compromisbereide partijen aan een tafel en het resultaat, na bijna een half jaar, is: geen compromis.

Laat het ‘verstandige midden’ regeren, en het resultaat is óók: een ‘Rutte-doctrine’, een toeslagenaffaire, Kamerleden die een dubbelfunctie in het kabinet krijgen (en de Kamer pas verlaten na een kritisch oordeel van de Raad van State), en een minister van Infrastructuur en Waterstaat die lobbyist voor de energiesector wordt.

„Tijdens de verkiezingscampagne slaagde VVD erin alle inhoudelijke thema’s van de agenda te krijgen”, zegt Van der Meer. „Ze lieten het, heel slim, om het leiderschap van Mark Rutte gaan. Keer op keer stond hij in debatten tegenover Geert Wilders, en kon hij zeggen: ‘Ik ben het met u eens, maar het verschil tussen ons is dat ik dingen voor elkaar krijg.’ Inhoudelijk conflict hoort bij politiek, het geeft houvast. Maar dat werd de kiezer ontzegd.”

De lange en besloten formatieperiode ondergraft de legitimiteit van het midden nóg verder, signaleert Tom van der Meer. Partijen hebben zich vóór de verkiezingen nauwelijks uitgelaten over coalitievoorkeuren, en zijn ná de verkiezingen opeens heel stellig. „De link tussen de uitslag en een eventuele coalitie is wel erg dun. Er is geen inhoudelijk gesprek geweest, en de kiezer is niet bij de afwegingen van de partijen betrokken.”

Ze lijken te veel op elkaar

Mariëtte Hamer deed in haar eindverslag een opmerkelijke observatie. Een van de oorzaken van de halsstarrigheid van de zes partijen was niet dat ze zo verschillen, maar juist dat ze zo op elkaar lijken. Hamer zei donderdag: „Als je steeds dichterbij elkaar komt, wordt de drang in het midden nog groter om zich van elkaar te onderscheiden.”

[Lees ook over het eindverslag van de informateur: Hamer waarschuwt de partijen: blij vooral niet boos op elkaar](#)

Hoe minder inhoudelijk conflict, des te groter de drang tot polarisatie. En dus gaan partijen elkaar uitsluiten, of gaan ze driftig op zoek naar soms minimale verschillen.

In een zoektocht naar stabiele meerderheden is het politieke midden juist buitengewoon instabiel geworden. Mariëtte Hamer schrijft in haar eindverslag dat het daarom logisch is de optie van een minderheidskabinet te onderzoeken. Minderheidscoalities, waarbij steeds deals met de oppositie gesloten moeten worden, zijn niet populair. Maar hoogleraar politicologie Sarah de Lange (Universiteit van Amsterdam) is er een „groot voorstander” van. Ze weet, zegt ze, dat het idee niet past bij de „consensusdemocratie” die Nederland een lange tijd was. Maar juist dat systeem loopt op zijn eind, zegt ze, nu het politieke landschap is gefragmenteerd. „Het wordt onvermijdelijk coalities met vier, vijf partijen te sluiten. De compromissen die daarvoor nodig zijn, wissen de onderlinge verschillen verder uit. Dat versterkt het beeld bij de burger dat er niks te kiezen valt tussen die partijen.”

In een minderheidskabinet liggen de verhoudingen minder vast. „Je bouwt een mooie flexibiliteit in. Het regeerakkoord hoeft niet meer zo dik te zijn. Soms kun je de onderlinge tegenstellingen in de coalitie laten voor wat ze zijn en elders steun zoeken voor je plan.”

XX

23 – 12 – 2-23

Al lopend door Nederland tekent deze electoraal geograaf kaarten van Nederland

Tegels in de voortuin? Waarschijnlijk PVV

Al jaren wandelt Josse de Voogd door Nederland om electorale gegevens te vatten in kaartjes over stemgedrag. De monsterzege van de PVV zag de electoraal geograaf aankomen. Zelf is De Voogd ook kritisch op links. ‘Waar ik echt moeite mee heb, is het eenzijdige beeld over diversiteit en ongelijkheid.’

Door **Esma Linnemann**

Fotografie **Ivo van der Bent**

Illustraties **Jip van den Toorn**

22 december 2023, 15:00

Josse de Voogd zat woensdagavond 22 november alleen op de bank, zijn vrouw bracht net hun kinderen naar bed, toen de eerste exitpoll een monsterzege voor de PVV voorspelde.

Daar waren ze dan, al die boze burgers die hij als electoraal geograaf was tegengekomen tijdens zijn wandelingen door krimpgebieden en Randstedelijke groeikernen. Die grote groep ‘afgehaakten’ voor wie hij al jaren waarschuwde in rapporten en aan talkshowtafels. Dit keer hadden ze zich niet laten beteugelen door gevestigde partijen, en stemden twee miljoen mensen op Geert Wilders.

Je tweette direct na die eerste exitpoll: ‘Het is niet alsof er niet voor gewaarschuwd is.’ Had je het genoegzame gevoel van: ‘Told you so?’

‘Een beetje wel, ja. Ik zag zoveel geschokte reacties voorbij komen, maar ik dacht: dan had je beter moeten opletten, deze populistische explosie hing al zo lang in de lucht. Als onderzoeker kreeg ik met deze uitslag mijn gelijk. Dat wil niet zeggen dat ik deze uitslag niet heftig vind, ook ik maak me zorgen. Ik was vooral geraakt door de getallen: 37 zetels voor de PVV, dat is niet de juniorpartner die de VVD waarschijnlijk voor ogen had toen ze de deur op een kier zette.’

Jij nam om 5 uur 's morgens de taxi naar Hilversum om deze politieke aardverschuiving te duiden voor de NOS. Maar valt het electoraat, dat nog niet zo lang geleden massaal koos voor de BBB, nog wel te duiden?

‘Mensen zeggen dat de Nederlandse kiezer wispelturig is, maar voor mij zijn er duidelijke lijnen te ontwaren. Dit is deels dezelfde groep die al sinds de komst van Pim Fortuyn op drift is. Je zag aan de Provinciale Statenverkiezingen in maart dit jaar hoe groot het potentieel aan proteststemmen is, ook toen werd er massaal gestemd op een ‘buitenstaanderspartij’, een partij buiten de gevestigde orde. Toen speelde de stikstofcrisis nog een grote rol, maar ik voorzag dat migratie bij de Tweede Kamerverkiezingen op de voorgrond zou komen. Na deze uitslag werd de VVD verweten dat ze dat onderwerp hoog op de agenda hebben gezet, en zo de PVV op winst hebben gebracht, maar ik zie het anders. Het is de gevestigde partijen dit keer simpelweg niet gelukt om de gevoelens van ontevreden burgers te temperen.’

Onderzoeker en electoraal geograaf Josse de Voogd (40) is een opvallende, invloedrijke stem in het debat over maatschappelijke ongelijkheid en populisme in Nederland. Hij schuift aan bij verkiezingsuitzendingen van de NOS, schreef columns en series voor *De Correspondent* en het *AD*. Eerder dit jaar wandelde De Voogd voor het WNL-programma *Aangehaakt* door wijken als Velsen-Noord en het Arnhemse Geitenkamp, om voor de camera te duiden waarom stemgedrag per wijk zo kan verschillen.

Wat De Voogd doet is kaartjes tekenen van Nederland. ‘Ik ben niet zo handig met digitale geografische systemen, dus ik teken ze nog met de hand’, zegt hij aan de eettafel van zijn bescheiden huurwoning. Die staat ‘ergens in Midden-Nederland’, De Voogd geeft zijn woonplek van zijn gezin liever niet weg vanwege toegenomen polarisatie over de thema’s die hij aansnijdt. In die handmatig getekende kaartjes verwerkt hij datasets over gezondheid, welzijn, opleidingsniveau en stemgedrag, en legt hij zo opvallende geografische verschillen bloot. Dankzij de kaarten van Josse de Voogd weten we dat inwoners van de provincie Overijssel vaak vrijwilligerswerk doen, en minder snel op protestpartijen stemmen. Dat PVV-stemmers vaak in gebieden wonen met de minste vrijwilligers, en relatief vaak kampen met obesitas.

Om de verbanden met eigen ogen te kunnen zien, wandelt hij al jaren door heel Nederland, van de hoogveengronden in Drenthe tot de oude mijnstreken in het diepe zuiden. Er is geen gemeente die De Voogd niet heeft aangedaan, ‘Maar ik ben niet in alle buurten geweest, er staan er nog een paar op mijn lijst.’

In de grootstedelijke bakfietsbuurten en de woonerfwijken waar De Voogd met zijn rugzak en notitieblok rondsnuift, kan hij het stemgedrag van de bewoners vaak aflezen aan de tuinen, gevels en interieurs. Tegels in de voortuin en rolluiken voor het raam? Waarschijnlijk PVV. Blauweregeng aan de gevel, en een grote boekenkast middenin de woonkamer? Vast een GroenLinks-gezin.

Door al die wandelingen en gesprekken met bewoners, constateert De Voogd een onrustbarende tweedeling in Nederland, een kloof die alleen maar groter lijkt te worden. In *De atlas van afgehaakt Nederland (2021)*, bracht hij samen met Clingendael-onderzoeker René Cuperus die kloof overtuigend in beeld. Volgens hem zijn er grofweg twee groepen in Nederland. Je hebt de gevestigde of ‘aangehaakte’, mensen die vaak hoger opgeleid zijn, en veel vertrouwen hebben in zowel hun eigen toekomst als in die van Nederland. De aangehaakten wonen grotendeels in een brede strook die loopt van Alkmaar tot Nijmegen. De

zogenoemde ‘afgehaakten’ wonen verspreid over Nederland. Het zijn mensen die het gevoel hebben de regie over hun leven kwijt te raken door internationalisering, door migratie en door een overheid die geen oog heeft voor hun noden.

Het geografische verschil tussen aan- en afgehaakt laat zich niet zo makkelijk vangen in tegenstellingen als stad-platteland, of regio versus Randstad. In werkelijkheid wonen de ‘afgehaakten’ niet alleen in oude mijnstreken en voormalige rode gemeenten in het vergeten hoge Noorden. Ze wonen ook op plekken midden in de Randstad: in Almere, Vlaardingen en Sliedrecht. In het redelijk welvarende Westland en het meer gedepriveerde Roosendaal is een potentieel aan PVV- en Forumstemmers te vinden.

De atlas van afgehaakt Nederland werd bewierookt en omarmd door zowel links als rechts. Mede geïnspireerd door de atlas riep de Kamer op initiatief van de ChristenUnie een commissie in het leven die onder leiding van voorzitter Ahmed Marcouch onderzocht hoe de democratische rechtsorde versterkt kan worden zodat de ‘afgehaakten’ weer meedoen. In een recent interview in *NRC Handelsblad* raadde ex-informateur en VVD-politicus Johan Remkes alle nieuwe Kamerleden aan om *De atlas van afgehaakt Nederland* te lezen, dan zouden ze deze verkiezingsuitslag kunnen beter kunnen begrijpen. De Voogd: ‘Toen ik dat interview retweette, kreeg ik naast lof ook kritiek over me heen. Ik zou met mijn onderzoek racisme bagatelliseren.’

De kop van dat interview was een citaat van Johan Remkes: ‘PVV’ers zijn mensen die zich zorgen maken, geen racisten.’ Ben je het met hem eens?

‘Racisme zal bij een deel van de kiezers wel degelijk een rol spelen in de keuze voor de PVV, alhoewel ik weiger te geloven dat de arme onderlaag van Nederland racistischer is dan de rest, ze zijn hooguit wat xenofober, omdat ze zich bedreigd voelen door de komst van arbeidsmigranten. Hoogopgeleide mensen stemmen met hun voeten: ze vertrekken uit de probleemwijken, als ze hadden moeten blijven, hadden ze misschien ook op de PVV gestemd.’

Maar lang niet alle PVV’ers behoren toch tot de onderklasse?

‘Nee, het is inmiddels een grote, diverse electorale groep.’ Hij begint te tekenen: ‘Kijk, onder populistische kiezers zal een laag racistische kiezers zijn, die komen uit verschillende sociale groepen en op allerlei plekken wonen. Daarbovenop zijn conservatieve stemmers gekomen, die onder meer zijn weggelopen bij de VVD. Er hebben ook rijke mensen op de PVV gestemd. Tekent door: ‘En dan bestaat dit deel uit de gedepriveerde kiezers: mensen die een enorme afstand voelen tot Den Haag, die een achterstand ervaren. Hoe deze groepen zich precies in grootte tot elkaar verhouden, kan ik nog niet helemaal inschatten.’

Aan tafel bij talkshow *Op1* zei jij een dag na verkiezingen over de gevestigde partijen: ‘Ze hadden niet door hoe slecht het eigenlijk met Nederland ging.’ Maar gaat het echt zo slecht met die 2 miljoen mensen die op Wilders stemden?

‘Ik doelde toen vooral op de onderkant van de samenleving, maar de zorgen leven breder. Het lastige is: niet alles is in cijfers terug te zien. Mensen voelen dat het slechter met ze gaat, dat hun situatie achteruit gaat, en ik denk dat het moeilijk is om dat te begrijpen, als je die

relatieve deprivatie niet zelf hebt meegemaakt. Neem het gemor in de buurt waar ik woon. Ik heb hier dertig GroenLinks-posters geteld, maar in het hofje waar ik woon is de stemming heel anders. Hier wonen mensen in sociale huurwoningen, hun volwassen kinderen slapen op zolder, of vertrekken naar andere plekken omdat ze geen betaalbare woning kunnen vinden. Ze zeggen: ‘We komen er niet meer tussen op de woningmarkt.’ In Spanje of Italië is het heel normaal om nog lang thuis te wonen, maar in Nederland waren we dat niet gewend. De lagere middenklasse is het gevoel van grip kwijt.’

In De atlas van afgehaakt Nederland constateren jullie dat ‘afgehaakte’ Nederlanders zich vaker ongelukkig voelen. Waar zit dat in?

‘In gebieden waar veel op buitenstaanderspartijen wordt gestemd, en waar de opkomst laag is, voelen mensen zich vaak minder gezond, blijkt uit ons onderzoek. Je ziet het dat het medicijngebruik en het percentage kankerpatiënten hoger is op deze plekken. Het gevoel van ongeluk hangt ook samen met een lagere sociale samenhang: veel populistische stemmers wonen in anonieme wijken en hebben te maken met schaalvergroting op hun werk. Ook op plekken met veel gescheiden mensen, zoals Almere, wordt populistischer gestemd.’

Zijn populistische stemmers eenzaam?

‘Dat is deels wel een verklaring, ja. Je ziet het vooral sterk in wat ik de tussenzone noem: plekken als Etten-Leur of Lelystad, waar mensen vrij anoniem in jarentachtigwijken wonen. Ook veel oude volksbuurten zijn gesloopt waardoor deze inwoners nu zijn verspreid over de buitenwijken: ze hebben wellicht een beter huis, maar ervaren minder sociale cohesie.

‘Ontkerkelijking speelt ook nog steeds een rol in de hang naar populisme. Je ziet dat praktisch opgeleide mensen in kerkelijke gebieden zoveel beter functioneren dan de snel ontkerkelijkte plekken. Neem het zuiden, waar het katholicisme helemaal is ingestort, en waar de bevolking van oudsher neigt naar een sterke leider. Geert Wilders is daar in dat gat gesprongen.

‘Al die ontwikkelingen en factoren hangen weer samen: in buurten waar minder samenhang is, voelen mensen zich ongezonder. En ongezonde mensen hebben weer vaker gedoe met overheidsinstanties, bijvoorbeeld omdat ze moeten worden gekeurd voor een uitkering, waardoor hun wantrouwen wordt gevoed.’

Jij stelde in een interview in het AD dat er tussen linkse en rechtse partijen jarenlang een uitruil is geweest, waarop veel kiezers niet zaten te wachten. Hoe ziet die uitruil er precies uit?

‘De afgelopen decennia heeft Nederland een koers gevaren die sociaal-economisch rechts was, en sociaal-cultureel links. Met de VVD aan de macht werden veel sociale voorzieningen versoberd en lag de nadruk op een gunstig vestigingsklimaat en een goed draaiende economie. In ruil voor deze rechtse koers, mochten progressieve partijen als D66 zich profileren op culturele thema’s: voorrang voor statushouders, verduurzaming, verengelsing en diversiteit op de universiteit.

‘Die specifieke uitruil tussen links en rechts speelt eigenlijk al sinds de jaren tachtig, maar het is nu in een versnelling geraakt, doordat hoogopgeleiden de linkerkant zijn gaan domineren. Op de culturele as ‘wint’ progressief-links, dat heel uitgesproken is. Maar als het gaat om sociaal-economisch gebied, lijken progressieve partijen zo bang dat hun beleid wordt gezien

als onrealistisch of te links. Dat zag je deze verkiezingen weer: toen Frans Timmermans in een debat de vraag kreeg of hij het eigen risico wilde afschaffen, begon hij te haperen. Wat een groot deel van het electoraat al jaren wil, is een links-conservatieve correctie op deze uitruil.'

De afgelopen dertien jaar was de VVD de grootste partij en zat links in de bijrijdersstoel. Hoe kan progressief dan toch zo'n stempel op beleid hebben gedrukt?

'Het gaat niet alleen om regeringsmacht, progressieven zijn ook ontzettend goed vertegenwoordigd in de instanties. GroenLinks wil dat niet horen, zij zeggen: 'We hebben nog nooit deelgenomen aan een regering.' Maar ze domineren zo'n beetje alle instanties, van de universiteiten tot de ambtenarij, tot de media.'

De media is een nogal breed begrip, en er zijn ook rechtse media, zoals WNL en *De Telegraaf*, en populaire rechtse programma's als *Vandaag Inside*.

'Maar in de klassieke media zijn toch vooral progressieve mensen werkzaam. Dit komt deels omdat rechtse mensen minder snel journalistiek gaan studeren, maar het zorgt wel voor een diversiteitsprobleem. En de 'afgehaakten' zijn al helemaal slecht vertegenwoordigd op kranten- en televisieredacties. WNL noemt zichzelf bijvoorbeeld vrolijk rechts, nou ik zou Pekela niet vrolijk rechts noemen, dat is meer verdrietig, afgehaakt-links.'

Jij ziet op de universiteiten een progressieve bubbel. Maar je kunt de faculteit Rechtsgeleerdheid in Leiden, of bedrijfskunde aan de Erasmus Universiteit toch onmogelijk een links bolwerk noemen?

'Toch kun je door de stembureaus op de universiteiten vrij precies zien hoe er wordt gestemd, dat is overweldigend GroenLinks en D66. Buitenstaanderspartijen zijn bijna helemaal afwezig, de laagste PVV-scores zijn vaak te vinden op deze stembureaus.

'Het geld op de universiteiten wordt mede uitgedeeld door de NWO (de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, *red.*), die voert ook een progressieve beleidskoers, vooral op het gebied van diversiteit. Het academische wereldbeeld is, versneld door de internationalisering, eigenlijk een Amerikaans wereldbeeld geworden, waarbij Engels de voertaal is, zonder dat daar een fatsoenlijk debat aan vooraf ging. Het sluit niet aan bij de rest van Nederland. Ik zie de universiteiten echt als de overtreffende trap van die liberale dominantie. En ook veel grote steden worden voornamelijk door progressieve partijen bestuurd. Die steden hebben een grote invloed op het culturele landschap van Nederland, op de landelijke musea die er gevestigd zijn.'

Josse de Voogd beschouwt zichzelf als 'semi-afgehaakt'. Hij werkte ooit voor Bureau de Helling, het wetenschappelijk bureau van GroenLinks, maar is nu kritisch op die partij. 'Ik vind dat ze weggijken van de grote onderwerpen, en zo politiek correct zijn. Als je de afgelopen jaren kritiek had op de verengelsing op de universiteiten, of op migratiebeleid, werd je monddood gemaakt.'

Zijn afgehaakte houding is mede gevormd door zijn eigen maatschappelijke positie. Tijdens een reis in de Andes in 2005 kreeg De Voogd de ziekte van Pfeiffer en hoogteziekte, en bleef hij daarna aanhoudend moe. De diagnose die De Voogd uiteindelijk kreeg: het chronisch vermoeidheidssyndroom ME/CVS. Hij kan door zijn ziekte niet fulltime werken. 'Tegen mij

wordt gezegd dat ik geprivilegieerd ben als witte man, dat ik een stapje opzij moet doen. Terwijl ik me met mijn chronische aandoening heel hard heb moeten invechten.'

Jij betoogt: links heeft een kosmopolitisch, progressief wereldbeeld dat te veel is gericht op gender- en etnische diversiteit. Is dat waarom jij zelf bent afgehaakt bij GroenLinks?

'Ik ben nu een zwevende kiezer, met de laatste tijd veel sympathie voor de ChristenUnie, omdat ze de samenleving echt bij elkaar proberen te houden. Maar ik heb nog steeds veel links-progressieve waarden, ook over genderdiversiteit. Ik werd zelf tot mijn 13de vaak aangezien voor een meisje, en heb uit protest tegen dat strakke onderscheid tussen jongens en meisjes zelf wel eens een jurk naar school aangetrokken. Ik ben ook sociaal-economisch links. Maar waar ik echt moeite mee heb, is het eenzijdige beeld over diversiteit en ongelijkheid. Het kortzichtige verhaal is: witte mannen hebben overal de schuld aan, en moeten hun privileges afstaan. Maar ik ben ook een witte man, en ik ben al sinds mijn 22ste chronisch ziek, ik heb een ziekte die veel vrouwen treft, mogelijk is er daarom weinig onderzoek naar gedaan, en werden mijn klachten niet serieus genomen. Jarenlang heb ik geworsteld met overheidsinstanties, ik kon geen gedeeltelijke arbeidsongeschiktheidsuitkering krijgen. Dankzij mijn vrouw, die in de zorg werkt, heb ik het net kunnen bolwerken, en we hebben geluk gehad met deze sociale huurwoning. Maar nu hoor ik van mensen in heel goede posities dat ik als witte man mijn privileges moet checken. Terwijl ik denk dat wit, hoogopgeleid en man zijn helemaal geen voordeel biedt als je een beroep moet doen op voorzieningen: de maatschappij verwacht dan van jou meer zelfredzaamheid.'

Jij vindt dat er te veel nadruk wordt gelegd op racisme om ongelijkheid te verklaren. Maar uit onder meer de toeslagenaffaire blijkt toch dat er wel degelijk sprake is van discriminerende overheidsdiensten?

'Dat is ook zo. Bovendien: als ik naar buiten ga, dan kan ik mijn kwetsbaarheid verbergen, mensen kunnen niet aan mij aflezen dat ik chronisch ziek ben, terwijl mensen wel op basis van hun uiterlijk worden gediscrimineerd. Maar nu werd er soms gedaan alsof alle toeslagenouders een migratie-achtergrond hadden, terwijl er ook veel arme witte gezinnen bij zaten. Neem een ander heikel onderwerp: onder advisering op de basisschool. Door progressieve politieke partijen, maar ook door de media, wordt vaak het beeld geschetst dat kinderen van kleur een te laag advies krijgen. Maar uit landelijk onderzoek blijkt dat de grootste onder advisering juist plaatsvindt onder witte kinderen.

'Ik begrijp wel hoe het beeld kan ontstaan, want juist in de grote steden als Amsterdam krijgen rijke witte kinderen vaak bijles, en worden ze juist ongelooflijk over-geadviseerd, waardoor de kloof nog zichtbaarder is. Bovendien zitten daar de media, die doen vooral verslag van kinderen met een migratieachtergrond die een te laag schooladvies krijgen.' Maar nu lijkt progressief Nederland blind voor een lagere -en middenklasse die zichzelf als de verliezer van de globalisering beschouwt.'

Wat moet de overheid doen om deze groeiende groep erbij te houden?

'Ik vind niet dat de gevestigde partijen moeten gaan regeren met de PVV, dat is echt een riskante zet. Maar ze moeten er wel alles aan doen om de groep afgehaakten weer aan te laten haken. De onderklasse wordt in deze mondiale economie volledig tegen elkaar uitgespeeld, bovendien komt er een gigantische automatisering aan, daar zullen veel banen in de lagere klasse aan ten onder gaan. Een veelbelovende mogelijkheid is de invoering van een

basisinkomen. Met zo'n inkomen kun je de gevoelens van jaloezie en ressentiment dempen, en mensen meer meenemen in belangrijke transitie's, of het nou diversiteit of duurzaamheid is, omdat ze minder het gevoel hebben dat zij moeten inleveren, terwijl de rest profiteert.'

Tegen basisinkomen is ook weer politiek verzet. De een vindt het onbetaalbaar, de ander denkt dat juist de zwakkeren erop achteruitgaan, omdat specifieke subsidies verdwijnen.

'Kijk, het hangt ervan af hoe hoog je een basisinkomen maakt. Het eerlijke verhaal is dat sommige groepen wellicht moeten inleveren, want je kunt niet én een basisinkomen invoeren, en alle andere subsidies, zoals huur- en zorgsubsidie, in stand houden. Wat je ervoor terugkrijgt bij zo'n universele regeling als het basisinkomen is dat de overheid niet langer geld uit hoeft te geven aan fraudebestrijding: nu geldt dat er voor elke euro toeslag al snel een euro aan controle wordt uitgegeven. De Raad van Volksgezondheid en Samenleving heeft onlangs uitgerekend hoeveel gezondheidsklachten financiële stress oplevert. Dat zou met een basisinkomen echt kunnen worden aangepakt. Je lost natuurlijk niet alle problemen op, want baanverlies is nog steeds heel ingrijpend, maar mensen hebben dan niet het gevoel dat ze op de rand van de financiële afgrond verkeren.'

Denk je daarnaast dat links nieuwe leiders nodig heeft? Misschien mensen die de juiste levenservaring hebben, die uit die klasse komen die ze zelf proberen te verheffen?

'Ik denk dat dit zou helpen, ja. Mensen als Tim 'S Jongers, de directeur van de Wiardi Beckman Stichting bijvoorbeeld, die zelf uit de lagere klasse komt. 'S Jongers wijst niet alleen naar bedrijven, die meer belasting moeten betalen, maar legt overtuigend de systeemfouten bloot. Zo schreef hij het boek *Beledigende broccoli*, over de vele gezondheidsprogramma's die de afgelopen jaren zijn opgetuigd voor arme mensen. Terwijl de grootste impact op je gezondheid financiële stress is. Daar zou de overheid wat aan moeten doen!

'Ik denk dat linkse politici de problemen veel eerlijker moeten benoemen. Neem de voorrangregelingen voor statushouders in de sociale huur; er wordt nu steeds gesteld dat het om 'maar' 10 procent gaat van alle woningtoewijzingen, maar ik denk dat cijfers op verschillende manieren zijn te interpreteren, en de werkelijke impact voor voorrangregelingen veel groter is. Als je bijvoorbeeld alleen maar kijkt naar nieuwkomers op de sociale woningmarkt, dus niet naar doorstromers en de senioren, dan gaat al snel één op de drie huizen naar een statushouder. En als het gaat om de grote transitie's, zoals die naar een duurzamere samenleving, dan vind ik dat hoogopgeleide linkse mensen het goede voorbeeld moeten geven, om de rest mee te krijgen. Wijs niet alleen naar de grote bedrijven, ga zelf ook minder vliegen, alleen zo neem je de rest van Nederland mee. Links heeft tot slot mensen nodig in hun partijen, die de deprivatie zelf hebben meegemaakt, die tot de 'verliezers' en sociale dalers behoren.'

Moet je niet zelf de politiek in, om Nederland te redden van populisme?

'Haha. Ik beweeg toch liever door de partijen heen, de scheidslijnen van uitsluiting die ik interessant vind worden door verschillende partijen geagendeerd. Maar ik wil wel dingen in beweging zetten en mensen wakker schudden. Populisme wordt de komende jaren zo'n belangrijk thema, dat zie je aan de laatste scholierenverkiezingen, waar naast de PVV ook FVD de grootste werd. Daarin spelen ook sociale media een rol, ik heb daar als electoraal

geograaf minder zich op. Maar wat ik wel weet is dat rechts-populisme ook onder een nieuw electoraat een grote aantrekkingskracht heeft. Als we niet opletten, zal Nederland alleen nog maar verder radicaliseren.'

CV Josse de Voogd

5 februari 1983 Geboren in Barsingerhorn.

1995-2001 vwo

2001-2006 Bachelor culturele antropologie & ontwikkelingsstudies, Radboud Universiteit Nijmegen.

2006-2010 Master internationale betrekkingen in historisch perspectief, Universiteit Utrecht.

2010-2018 Werkte onder meer bij De Helling, het wetenschappelijke bureau van GroenLinks, de Universiteit van Amsterdam en Tilburg University.

2011 Publicatie *Bakfietsen en rolluiken*.

2011-heden Zelfstandig onderzoeker en publicist op het raakvlak van ruimte, politiek en samenleving.

2017 *EenVandaag*-serie *Middenland*.

2017-2019 Serie artikelen over verkiezingen voor *De Correspondent*.

2021 *De atlas van afgehaakt Nederland*, samen met René Cuperus, met steun van ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

2022-2023 Lid van de Adviescommissie Versterking Weerbaarheid Democratische Rechtsorde (commissie-Marcouch).

2023 Tv-serie *Aangehaakt* voor Omroep WNL.

De Voogd woont samen en heeft twee kinderen van 11 en 9 jaar.

Lees ook